Türk Devrimi Mülakatları

Sabahattin Özel - Işıl Çakan Hacıibrahimoğlu

Türk Devrimi Mülakatları
Sabahattin Özel - Işıl Çakan Hacıibrahimoğlu

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

TARİH

SABAHATTİN ÖZEL - IŞIL ÇAKAN HACİİBRAHİMOĞLU
TÜRK DEVRİMİ MÜLAKATLARI

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2010
Sertifika No: 11213

EDİTÖR
ALİ BERKTAY

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
ASLI YALKUT

DİZİN
ERKAN IRMAK

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASKI: NİSAN 2011

ISBN 978-605-360-230-9

BASKI
YAYLACIK MATBAACILIK
LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/197-203
TOPKAPI İSTANBUL
(0212) 612 58 60
Sertifika No: 11931

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, NO: 144/4 BEYOĞLU 34430 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Sabahattin Özel - Işıl Çakan Hacıibrahimoğlu

Türk Devrimi Mülakatları

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İÇİNDEKİLER

Sunuş XI

A. Türk Devrimi'nin Önderi Mustafa Kemal Paşa'yla Mülakatlar

I
Mustafa Kemal Paşa'yla Mülakat 3

II
Mustafa Kemal Paşa'yla Mülakat 7

III
Madam Gaulis'in Mustafa Kemal Paşa'yla Mülakatı 9

IV
Mustafa Kemal Paşa'nın Köşkünde Bir Gün 15

V
Mustafa Kemal Paşa'yla Cumhuriyet'in İlanının Arifesinde Yapılan Mülakatın Perde Arkası ve Bir Gazetecilik Başarısının Öyküsü 19

VI
Mustafa Kemal Paşa'nın 22 Eylül 1923 Tarihinde Gazetecilere Verdiği Mülakat 27

B. Türk Devrimi'nin Tanınmış Kişileriyle Mülakatlar

I
Fevzi Paşa'yla Mülakatlar 33
a) Tahkik Heyeti Başkanlarından Fevzi Paşa'yla Trabzon ve Yöresinin Durumu Üzerine Bir Mülakat 33
b) Milli Müdafaa Vekili Fevzi Paşa'yla Mülakat 36

c) Milli Müdafaa Vekili Fevzi Paşa'yla Mülakat 39
d) Fevzi Paşa'yla Mülakat 4

II
Rauf Bey'le Mülakatlar 43
a) Rauf Bey'le Mülakat 43
b) *Le Journal* Muhabirinin Rauf Bey'le Lozan Görüşmeleri Hakkındaki Mülakatı 60
c) Rauf Bey'le Mülakat 64

III
Kâzım Karabekir Paşa'yla Mülakatlar 67
a) Büyük Bir Kumandan ve Büyük Bir Mütefekkir 67
b) Kâzım Karabekir Paşa'yla Ankara'ya Gelişi Üzerine Mülakat 71
c) Kâzım Karabekir Paşa'yla Bursa'da Mülakat 74
d) Kâzım Karabekir Paşa'yla Mülakat 76
e) Kâzım Karabekir Paşa Karadeniz Sahillerinde 78
f) Kâzım Karabekir Paşa'yla Eğitim ve Bilim Üzerine Mülakat 81

IV
İsmet Paşa'yla Mülakatlar 85
a) Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'yla Mülakat 85
b) İzmir Mektupları: İsmet Paşa'yla Mülakat 90
c) Bursa'da İsmet Paşa'yla Mülakat 93
d) İsmet Paşa'nın Lozan'da *Vakit* Gazetesine Verdiği Mülakat 95
e) *Le Matin* Gazetesinin İsmet Paşa'yla Mülakatı 97

V
Ali Fuat Paşa'yla Mülakatlar 101
a) Moskova Elçisi Ali Fuat Paşa'yla Mülakat 101
b) Moskova Elçimizle Türk-Rus Siyasi ve Ekonomik İlişkileri Üzerine Mülakat 102
c) Ankara Mülakatları: Büyük Mehmetçik Ali Fuat Paşa 105

VI
Kâzım (Özalp) Paşa'yla Mülakatlar 111
a) Milli Mukavemetimizin Canlı Bir Tarihçesi: Kâzım Paşa'yla Mülakat 111
b) Milli Müdafaa Vekiliyle Mülakat 127

VII
Refet Paşa'yla Mülakatlar 129
a) Dahiliye Vekili Refet Bey'le Mülakat 129
b) Refet Paşa'yla Mülakat 131
c) İstifa Eden Refet Paşa Hazretleri'yle Mülakat 133
d) Refet Paşa'nın Saltanat-ı Milliye Hakkında Açıklamaları 134

VIII
Ali İhsan Paşa'yla Mülakatlar 139
a) Ali İhsan Paşa'yla Akşehir'de Mülakat 139
b) Ali İhsan Paşa'yla Mülakat 142
c) Ali İhsan Paşa'yla Mülakat 144

IX
Sivas Kongresi Eskişehir Delegelerinden Hüseyin Bey'le Mülakat 153

X
Cami Bey'le (Baykut) Mülakat 155

XI
Kara Vasıf Bey'le Mülakatlar 157
a) Kara Vasıf Bey'le Mülakat 157
b) Kara Vasıf Bey'le Mülakat 159
c) Sivas Mebusu Kara Vasıf Bey ile Mebuslar Arasında Bir Parti Oluşturulmasına İlişkin Mülakat 160

XII
Fatma Seher Hanım'la (Kara Fatma) Mülakat 163

XIII
Ankara Belediye Başkanı Ali Bey'le Mülakat 167

C. Vekiller, Mebuslar ve Bürokratlarla Mülakatlar

I
Dahiliye Vekilleriyle Mülakatlar 171
a) Dahiliye Vekili Adnan Bey'le Mülakat 171
b) Dahiliye Vekili Ata Bey'le Mülakat 173

II
Kozan Mebusu İhsan ve Gaziantep Mebusu Kılıç Ali Beylerle İstiklal Mahkemeleri Hakkında Mülakat 175

III
Hariciye Vekili Bekir Sami Bey ve Dış Temsilcilerle Yapılan Mülakatlar 179
a) Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'in *Daily Express* Gazetesine Verdiği Mülakat 179
b) Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'le Mülakat 182
c) Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'le Mülakat 183
d) Bekir Sami Bey'le Mülakat 185
e) Buhara Elçisi Galip Paşa'yla 23 Şubat 1922'de Yapılan Mülakat 187
f) Paris Mektupları: Mümessil Vekili Hüseyin Ragıp Bey'le Mülakat 190

IV
İktisat Vekilleri ve Rüsumat Genel Müdürüyle Mülakatlar 193
a) İktisat Vekili Celal Bey'le Mülakat 193
b) İktisat Vekili Hasan Bey'le Eskişehir Çiftçi Bankası Meselesi Hakkında Mülakat 197

c) 1921 Yılı Gümrük İşleri Hakkında Rüsumat
Genel Müdürü İhsan Bey'le Mülakat 199

V
Maarif Vekilleriyle Mülakatlar 205
a) Hamdullah Suphi Bey'le Mülakat 205
b) Yeni Maarif Vekili Vehbi Bey'le Mülakat 209

VI
Adliye Vekili Refik Şevket Bey'le Mülakat 211

VII
Sıhhiye Vekilleri ve Bir Bürokratla Mülakatlar 217
a) Refik Bey'le Mülakat 217
b) Mevcut Sağlık Sorunları Hakkında
Rıza Nur Bey'le Mülakat 221
c) Hıfzıssıhha Şube Müdürü Ekrem Bey'le Mülakat 222

VIII
Şer'iye ve Evkaf Vekiliyle Mülakatlar 227
a) Mustafa Fehmi Efendi'yle Mülakat 227
b) Mustafa Fehmi Efendi'yle Mülakat 229
c) Mustafa Fehmi Efendi'yle Mülakat 232

IX
Nafıa Vekilleriyle Mülakatlar 235
a) Ömer Lütfi Bey'le Mülakat 235
b) Nafıa Vekâleti'ndeki Çalışma ve Yapılan İşler
Üzerine Vekille Mülakat 238

D. Kurtuluş Savaşı Sonrası Mülakatları

I
Mebus Yusuf Akçura'yla 1923 Seçimleri Üzerine Mülakat 243

II
Seçimler Üzerine Mebuslarla Mülakat 247

III
Kırklareli Mebusu Şevket Bey'le Mülakat 249

IV
Çatalca Mebusu Şakir Bey'le Mülakat 251

V
Mübadele ve İmar İşleri Üzerine Mülakatlar 255
a) Karma Mübadele Heyeti'nden General Dolara'yla Mülakat 255
b) İmar Vekâleti Müsteşarıyla Mülakat 258

VI
Darülfünun Emini İsmail Hakkı Bey'le Mülakat 263

Dizin 267

Sunuş

19. yüzyılda Leopold von Ranke'den başlayarak tarih bir yandan onu yapan siyasi önderlerin ya da devletlerin tarihi olmaya devam etmektedir. 20. yüzyılın başında yeni, bağımsız bir ulus devlet inşası için yola çıkan önderlerin doğrudan eylemin içinde yer alan kişiler olarak dönemi algılayışları ayrı bir önem taşımaktadır. Bu açıdan *Türk Devrimi Mülakatları*'nın ana kesiti Anadolu ulusal eyleminin asker-sivil aktörleriyle yapılan mülakatlardan oluşmuştur. Mustafa Kemal Atatürk, Fevzi Çakmak, Kâzım Karabekir, Refet Bele, İsmet İnönü, Ali Fuat Cebesoy, Kâzım Özalp, Ali İhsan Sabis paşalar, Rauf Orbay, Kara Vasıf gibi dönemin etkin simalarının ulusal mücadele döneminde kendileriyle yapılan söyleşiler ihtilalci kadronun içinde yaşanan süreci algılayışını ortaya koymaktadır. Mustafa Kemal Atatürk tarihi biçimleyen önderlerin çoğundan 1927 yılında yazdığı *Nutuk*'la aynı zamanda tarihe ışık tutan bir lider olmak itibariyle ayrılır. Onun 1927'de geçmişe bir projeksiyonla tuttuğu ışık yanında, gerçekte olayların içinde yer alışı sırasındaki izlenimleri ve görüşleri daha da önem taşımaktadır. Kitapta bir kısmı Mustafa Kemal'le yapılmış şu ana dek tümüyle gün yüzüne çıkmamış mülakatlara yer verilmiştir. Öte yandan, ulusal mücadele salt bu önderlerin değil, toplumun belki de görünmez kahramanlarının da tarihidir. Bu açıdan bu bölüm içinde ulusal mücadelenin kadın kahramanı Fatma Seher Hanım'la yapılan mülakata da yer verilmiştir.

Ulusal mücadele İstanbul'a rağmen, kendi siyasal organını ve bu organın yürütme gücünü oluşturmayı başarabildi. 23 Nisan 1920'yle başlayan süreçte Anadolu hareketini yönlendiren bu siyasal güç aynı zamanda etkinliği içindeki Anadolu'nun sorunlarını çözmekle de yükümlüydü. Bir yandan yeni devlet adına yürütülen bağımsızlık savaşı yanında, bir yandan da ekonomik faaliyetler, eğitim sorunları ve bayındırlık gibi çalışmaların bir arada yürütülmesi bir zorunluluktu. Bu açıdan I. TBMM'nin etkinlik alanını ilgilendiren mülakatlar kitabımızın bir diğer ana kesitini oluşturmuştur. Savaş nedeniyle öğretmenlerin zorunlu askere alınmasıyla eğitimde yaşanan zorluklar kadar, yıkılmış bir ülkedeki bayındırlık sorunları, Anadolu'nun kuduz, sıtma ve frengiyle mücadelesini ortaya koyan sağlıkla ilgili görüşmeler, yani doğrudan doğruya halkın yaşamsal sorunlarını ilgilendiren mülakatlar 1920-1923 arası toplum analizleri üzerine iz sürebilmemizi sağlamaktadır.

Kitabımızın dördüncü bölümünü ise Kurtuluş Savaşı'nın hemen sonrasındaki mülakatlara ayırdık. Özellikle devrim sürecini motive edecek olan II. TBMM'nin seçimlerine ilişkin mülakatlarla yine Anadolu'yu oluşturan insan kitlesinin yeniden biçimlenişine yol veren mübadele işleriyle ilgili söyleşilerin erken Cumhuriyet döneminin fotoğrafını çekmemize bir nebze olsun yararlı olacağı düşünülmüştür. Doğal olarak mülakat metinleri günümüz Türkçesine uyarlandı. Milli Mücadele'yi önder kadrosunun dilinden anlamak isteyenler için yarar sunması dileği ve saygılarımızla.

Sabahattin Özel - Işıl Çakan Hacıibrahimoğlu

A.
TÜRK DEVRİMİ'NİN ÖNDERİ MUSTAFA KEMAL PAŞA'YLA MÜLAKATLAR

I

Mustafa Kemal Paşa'yla Mülakat

Genel durum - Londra Konferansı - Milli amacı sağlayacak bir barışı memnuniyetle karşılarız - Sovyet Cumhuriyeti'yle münasebetimiz - Komünizm ve Türkiye - Londra Konferansı ve Moskova - Bilinen İstanbul zihniyeti

Milli hareket bir kuvvetli ışık gibi son günlerde en uzak ve en inatçı kötümser gözleri de kamaştırmaya başladı. Anadolu yaylalarından ve dağlarından bir milletin bekası uğruna çıkan ses, içinden pazarlıklı düşmanlarca amaçsız ve kişisel bir ayaklanma gibi görülmekteydi. Fakat eski sözlerinin yalan olduğunu bu son davetleriyle yine kendileri ilan ediyorlar.

Gerekli sebatının verimlerini görmeye başlayan Büyük Millet Meclisi uzun çalışma ve coşkusu arasında bir ferahlık saati geçirmekte olsa gerektir. Bu ferahlığı doğuran durum hakkında fikirlerini öğrenmek üzere reisleri Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nden bir mülakat rica ettim.

Paşa'nın şehrin gürültülerinden uzak büyük ve düz mesafeler ortasında mevcut ikametgâhı sade, sakin, adını ve harekâtını bütün dünyanın merak, araştırma, sevgi, hırs, menfaat, dostluk gibi birbirine

zıt fakat ilgili duygularla takip ettiği kişiyle yazı odasında görüştüm. Basit bir yazı masasının önünde, başyaverinin bir mesele hakkındaki açıklamalarını dinliyordu.

Duvarlarda asılı çok süslü bir iki Kafkas kılıcı, kitap rafının üzerinde duran birkaç kıymettar tespih ve Kuran –ki Afrika'dan ve Arabistan'dan hediye gönderilmiştir–, sonra Hint ileri gelenlerinden bazılarının övücü ithaf içeren fotoğrafları İslam diyarlarında kendisine karşı mevcut sevgi ve ümidi özetleyerek her türlü debdebeden arınmış, sıcak ve aydınlık odaya derin ve sevimli bir anlam veriyordu.

– Ne öğrenmek arzu ediyorsunuz? diye sordu.

S.– Genel durumumuzu nasıl görüyorsunuz efendim?

C.– İç durumumuzdaki düzelme sayesinde dünyanın genel durumu her gün daha fazla lehimize gelişmektedir. Bu gelişmelerden milletimizin yaşamasını ve bağımsızlığını sağlayacak maddi sonuçların çıkarılması zamanını pek uzak görmüyorum.

S.– 21 Şubat'ta Londra'da toplanacağını öğrendiğimiz konferans karşısında durumunuz ne olacaktır?

C.– Türkiye Büyük Millet Meclisi ülkemizi parçalanmaktan, bağımsızlığımızı ihlal edilmekten tamamen korunmuş bulundurmak gayesini mutlaka silahla, kan dökerek elde etmeye heveskâr ve istekli değildir. Değiştirilmesi mümkün olmayan milli amacı sağlayacak bir barışı büyük bir memnuniyetle karşılar. Buna dayanarak İtilaf Devletleri Türkiye meselesini söz konusu Londra Konferansı'nda ciddiyet ve samimiyetle halletmek istedikleri takdirde, karşılarında bütün millet ve ülkeyi gerçek yetkiyle temsil eden meşru muhatapları bulabilmeleri için Türkiye Büyük Millet Meclisi Londra'ya gitmek üzere bir heyeti yola çıkarmak üzeredir.

S.– Rusya Sovyet Cumhuriyeti'yle mevcut ilişkilerimiz ne haldedir?

C.– Ruslarla mevcut dostluğumuz daima iyi bir halde devam etmektedir. Moskova'da toplanmak üzere olan konferansta hazır bulunacak delege heyetimiz, tahminime göre Moskova'ya ulaşmak üzeredir. Bu konferansta bütün Kafkas meselelerini millet ve ülkemizin menfaatine uygun bir şekilde kesin bir sonuca yaklaştırabileceğimizi ve Rus Sovyet Cumhuriyeti ile Türkiye arasında mevcut dostluğu

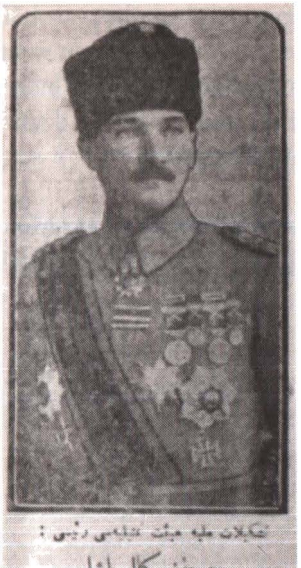

Teşkilat-ı Milliye Heyet-i Temsiliyesi Reisi: Mustafa Kemal Paşa (Yeni Gün, 13 Teşrin-i Evvel [Ekim] 1919).

maddi esaslarla güçlendireceğimizi kuvvetli olarak ümit ediyorum.

S.– Komünizm ile Rus dostluğu esasları arasında bir ilişki var mıdır?

C.– Komünizm sosyal bir meseledir. Ülkemizin durumu, sosyal şartları, dini ve milli geleneklerimizin kuvveti Rusya'daki komünizmin bizce uygulanmasına uygun olmadığı kanaatini doğrular bir niteliktedir. Son zamanlarda ülkemizde komünizm esasları üzerine kurulan partiler de bu gerçeği denemeyle kavrayarak faaliyetlerini sonlandırma gereğine kani olmuşlardır. Hatta bizzat Rusların düşünürleri dahi bizim için bu gerçeğin ortaya çıktığına inanıyorlar. Dolayısıyla bizim Ruslarla olan ilişkilerimiz ve dostluğumuz ancak iki bağımsız devletin birlik ve ittifak esaslarıyla ilgilidir.

S.– Londra Konferansı'na katılmamız Moskova Konferansı'nda ne türlü etki yapabilir?

C.– Londra Konferansı'na katılmaktan amaç milli gaye ve esaslarımız dairesinde millet ve ülkemizin yararını sağlayarak dünya barışının iadesine hizmet etmektir. Bu insani amaç ve hareketin, Türkiye'nin Ruslarla mevcut dostane ilişkilerini ve bu dostluğa dayanan bağlarını ihlal etmesi kesinlikle söz konusu olamaz. Moskova Konferansı'nda Rus Sovyet Cumhuriyeti liderleri bizim samimiyetimizden şüphe etmeyeceklerinden bu hareketimiz oraca da pek doğal kabul edilecektir.

S.– İstanbul'la olan haberleşmeler hangi sonuca yaklaştı?

C.– Tarafların birbirine gönderdiği bütün telgraflar Büyük Millet Meclisi huzurunda aynen okundu. Bunların anlamına göre genelde meydana gelen kanaat şudur: İstanbul henüz düşman süngülerinin altında gerçek durumu kavramaya, millet ve ülkenin gerçek ya-

rarını sağlayacak isabetli kararı kabul etmeye uygun olmayan bilinen zihniyet halindedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi milletin azim ve imanına dayanarak İstanbul'u düşman tehdidinden ve işgalinden kurtararak vatana katmak, saltanat ve hilafet makamlarının özgürlüğünün iadesine yönelik görevini ifa için çalışacaktır.

Kendisine teşekkür ederek huzurundan ayrıldım.
Ruşen Eşref[1]

1 *Hâkimiyet-i Milliye*, 6 Şubat 1921.

II

Mustafa Kemal Paşa'yla Mülakat

Türkiye Türklerindir - İstanbul bizimdir - Kumar oyunlarını yasakladık - Enver'e uygun bir parti yoktur - Sovyet teşkilatı bizim teşkilatımızla esasında farklıdır

Associated Press Ankara muhabirinin Mustafa Kemal Paşa'yla yaptığı mülakat metni *Journal d'Orient* gazetesinden alınmıştır.

"Yıllarca mücadele mecburiyetinde kalsak bile biz Yunanlıları Anadolu'dan kovmaya kuvvetle karar vermiş bulunuyoruz." Mustafa Kemal Paşa Ankara Ovası'na egemen küçük bir kasaba civarındaki sayfiyesinde beni kabul ettiği sırada ilk söylediği söz buydu. Sonra ekledi: "Türkiye Türklerindir." İşte milliyetçilerin ilkesi.

"Biz haklarımızı korumak için mücadeleye devama karar verdik. Zaten tarih bir yüzyıl devam eden savaşlar bile kaydeder. Yenilen tarafın savaş giderlerini ödemesi adalet gereğidir. Savaş amaçlarımız açıkça belirlenmiştir.

Trakya'ya gelince, Doğu Trakya bizim hinterlandımızın ayrılık kabul etmez bir kısmını oluşturur. Çoğunluğu Türklerden oluşmaktadır. Trakya'nın geri kalan kısmında halkoyuna başvurma yöntemini memnuniyetle kabul edeceğiz. İstanbul bizimdir. Bununla be-

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandanımız Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri. (İleri, 4 Teşrin-i Sani 1338 [4 Kasım 1922])

raber Boğazlar ve Marmara için başkentin güvenliğinin sağlanması ve garanti edilmesi şartıyla bir çözüm şeklini kabule hazırız.

Savaşın masraflı, pahalı bir iş olduğuna her zamandan çok inanıyorum ve yarattığı felaketlere, acılara üzülürüm. Fakat savaşmadan silahları bırakmak, bu bizim için tam bir yıkım oluşturur. Bizi barış ve sükûn içinde bırakırlarsa ekonomik faaliyetimizle Türkiye'nin yenileşmesine ve canlandırılmasına çalışacağız. Alkollü içkilerin satışının yasaklanması hakkında şiddetli yasalar uygulanmasına başladık. Kumar oyunlarını yasakladık.

Amerika Birleşik Devletleri'nin bizimle ticari ilişkileri sürdürmesini ve bize sevgi ve dostluk göstermekte devam etmesini istiyoruz. Biz birleştik. Hükümeti devirmeye çalışacağı söylenen Enver'e uygun bir parti olduğu doğru değildir.

Bolşeviklerle ilişkilere gelince, biz onlarla bir dostluk antlaşması imzaladık. Antlaşmanın başlıca maddelerinden biri, Bolşeviklerin ülkemizde propaganda ve kışkırtmalardan kaçınacaklarını emreder. Çünkü Sovyet teşkilatı, bizim teşkilatımızla esasından farklıdır."[2]

---

2 *İleri*, 2 Eylül 1921.

III

Madam Gaulis'in Mustafa Kemal Paşa'yla Mülakatı

Paşa'nın kişiliği ve Teşkilat-ı Esasiye ve hükümet usulü hakkındaki fikirleri - Gelecekte yönetim merkezi nerede olmalıdır? - İstanbul hilafet yeri - Avrupa ve Asya'ya karşı siyasi prensip aynı - Yeni Türkiye'de kadınların hakları ile erkeklerin hakları arasında fark olmayacaktır

Geçen Aralık'ta (1921) bir akşam konuğu olduğum Mustafa Kemal Paşa'nın dairesinde konuşuyorduk. (Sansür.) Kuvvetleri sayesinde kurtulan Türkiye'nin meşrutiyet usulüne dair fikri neydi? İzmir, Bursa, İstanbul ve Trakya'nın yeniden Türkiye'nin olduğu, bütün dünyayla tekrar siyasi ve ekonomik ilişkilere girerek Anadolu'yu onarma ve canlandırmak gerektiği zaman hükümet yönetimi nasıl sağlanabilecek? Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları Sivas Kongresi'nin, Ankara Millet Meclisi tarafından onanan kararlarını koruyacaklar mı? (Sansür.) O zamanlar Ankara ve İstanbul tam merakla bunu göz önünde bulunduruyordu.

Mustafa Kemal'in belirgin niteliklerinden biri de beklemeyi bilmesidir. Her şeyin zamanını bekler ve en yakınları, en samimi dostları bile fikrini tamamen bilmezler. Bununla beraber eğer isterse fik-

rini kuvvetle, açıklıkla ve etkili bir mantıkla söyler: "Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzu biliyor musunuz?"

En çok hatırıma gelen Mustafa Kemal'in ilk bildirileridir. 1917'de Talat ile Enver'e gönderdiği ve Alman Komutanlığı'nı hedef alan dikkate değer raporları 1919'da elime geçmişti. Sivas Kongresi konuşmalarında da aynı kalemi, aynı ruhu bulmuştum. Tüm siyasi ilkeler Avrupa tarafından hayli zaman sonra anlaşılan bu birkaç cümlede saklıydı. Bunlar Avrupa'nın sandığı gibi genç bir başkanın boş sözlerinden, boş kurumlarından değildi. Mustafa Kemal'in asıl kuvveti yapamayacağı şeyden hiç söz etmemesidir. Türk milletine karşı eğitim usulü onun gözünün önüne birtakım hülyalar değil, en çetin gerçekleri koymaktan ibarettir.

Basit ve açık gayeler başlangıcında İslam'ın büyüklük aracı olan halk kanununa (demokrasi) dönüş. İşte esas. Mustafa Kemal buna ek olarak zamanın sosyal zorunlulukları, ihtiyaçları duygusunu da telkin ediyor.

1919 Mart'ında İstanbul'da vukua gelen ani darbe Türkiye'nin en faal unsurlarını Anadolu'ya sevk ettiği zaman, orada feshedilen Meclis-i Mebusan Ankara'da toplanarak Büyük Millet Meclisi kuruldu. Yeniden seçilen mebuslar son adama, son karış toprağa kadar savaşmaya yemin ederek İstanbul darbesiyle duran işi tekrar ele aldılar. Meclis'in 20 Ocak 1921'de kabul ettiği Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun başlıca noktalarını aktarıyorum:

"Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir. Yönetim usulü bu kurala dayanır. Millet mukadderatı hakkında doğrudan doğruya, gerçekten kararlar alır. Yasama ve yürütme gücü milletin tek temsilcisi olan Millet Meclisi'nin hakkıdır. Üyeler iller halkı tarafından seçilir, fakat yalnız seçildikleri ili değil, bütün milleti temsil eder. İç ve dış siyasete ait tüm işleri Meclis üstlenir. Vekiller Meclis tarafından ayrı ayrı seçilir ve Meclis'e karşı bireysel sorumluluk taşırlar. Bir vekilin düşmesi, diğer vekillerin de düşmesini gerektirmez."

Başkanına gelince, Meclis'in kendisine verdiği yetkiye bağlı olarak yasama ve yürütmeye ait her şey sonunda onun elinden geçer. Millete karşı sorumluluğu üstlenir. Bugün fazladan savaş ve düşman istilası nedeniyle Mustafa Kemal Paşa'ya başkomutanlık da verilmiştir.

Fransız muharrire-i edebiyyesi Madam Georges Gaulis. (Yeni Gün, 31 Teşrin-i Evvel [Ekim] 1919).

Herkes seçtiği başkana boyun eğer. Sakarya Savaşı'ndan sonra Mustafa Kemal zafer kazanmış olarak Millet Meclisi'nin huzuruna çıktığı zaman kendisini karşılayan alkışlara cevaben orduyu takdir ve kutladıktan sonra demiştir ki: "Milli sınırlarımız dahilinde tamamen bağımsız yaşamaktan başka bir emelimiz yok. Avrupa'dan doğal haklarımızı çiğnememesinden, diğer milletlere karşı kabul ettiğini bize karşı da kabul etmesinden başka bir şey istemiyoruz." Bundan sonraki sözlerini de Meclis alkışlarla karşılamıştı: "Müslüman ve Hıristiyan unsurlar arasında hiçbir fark yoktur. Hepsi aynı haklara sahiptir ve bu hakları koruyacaklardır."

S.– Asıl yönetim merkezi neresi olacak?

C.– Siyasi yönetim merkezi Anadolu'nun göbeğinden başka bir yerde olamaz. Avrupa ve Asya temsilcilerinin bizimle orada temasa geçmeleri, diplomatik meselelerin orada görülmesi, iç ve dış siyasetin orada kararlaştırılması ve hükümetin orada işlemesi gerekir.

S.– Ya İstanbul?

Hissedilmeyen bir tehlikeyle özgüven duygusunu karıştıran hafif tebessümü bir an belirdikten sonra tekrar ciddi tavrını alarak:

C.– İstanbul hilafet yeri olacaktır. Bütün milletin muhterem padişahı zat-ı hilafet-penahi İslam'ın büyük temel direği olarak kalacaktır. Hilafet, saltanat ve Osmanlı hanedanı korunacaktır. Yabancı hilelerine karşı koruduğumuz dini bir makamda kişisel meseleler önemli olamaz.

Kendisininkine karşı fikirlerin önünü almak hususundaki alışkanlığının sevkıyla söylemek üzere bulunduğum itirazı durdurdum. Mustafa Kemal Paşa devam etti:

– Hayır, ciddi bir mukavemet olmayacaktır. Pek az sayıda birkaç kişi protesto edecektir. Meclisimizi inceleyiniz. Türk milletinin işi ne

derecelere kadar anladığını, siyasi eğitimini ne kadar süratle tamamladığını göreceksiniz. Meclis'te milletin tüm unsurlarına rastlayacaksınız. Onları yakından inceleyiniz: Bakınız, Misak-ı Milli'nin bütün kapsamını anlamamışlar mıdır? Bugün asker bağımsızlık için dövüşüyor. Türk milleti artık kandırılmak istemiyor. Olumlu işlere, sonuçlara hasrettir. Hülyalar bize çok pahalıya oturdu.

Biraz sonra İslam kelimesini kullanmam üzerine tekrar söze başladı:

– Panislamist değilim. Bu, İslam ülkelerinde sömürgeleri olan milletlerin kullandığı önemli bir sözdür. Biz Türk'üz, işte o kadar. İyi Müslüman olmak bizim için yeterlidir. Avrupa için de, Asya için de prensibimiz aynıdır: Dost kazanmak, tam bağımsızlığımızı korumak, her şeyi Türk bakış açısından görmek. Osmanlı şehinşahlığını yok eden fikir ve teorilere karşı olumlu bir tepki. Artık bundan sonra ittifaklar, birtakım payandalar olmayacak. Onları birbirine karşı kullanmayacağız. Siyasi bütünlüğümüzü onlara karşı bile savunmakta kararlı olacağız. Samimi dostlar kazanmak için en iyi yol bu değil mi?

Biraz sonra sofraya oturmuştuk. Mermerden güzel bir fıskıyenin suları çevremizde mırıldanarak kışa rağmen açan çiçeklerin üstüne dökülüyordu. Bilmem nasıl oldu. Söz uzadı, kadına geldi:

S.– Bu kadar derin bir şekilde değişen Türkiye'de onun durumu ve yeri ne olacak?

C.– Eşitlik adına, erkeklerin hakları neyse, onlarınki de aynı. Özgürlüklerini hakkıyla kazandılar. Milletin yarısının sosyal hayata yabancı, uzak kalması kabul edilemez.

Mustafa Kemal Anadolu'ya üç gezimde gördüklerimi, tarlalarda, taşımalarda çalışan, siperlere kadar askerin çabasına katılan kadınları bana hatırlattı. Biliyordum ki, müreffeh sınıfların eşleri de aynı şekilde gerekeni yapma örneğiydiler. Evet hepsi özgürlüklerini hak etmişlerdi. Güç sorunlara doğrudan değindiğimiz bu karşılıklı konuşmadan çıkan sonuç şuydu: Mustafa Kemal'in barış planı da, savaş planı kadar sağlamdı. Niçin mi? Zira daha başlangıcından beri savunma mücadelesinin amacı barıştı. Mustafa Kemal Paşa Türk erlerinin boşuna kaybedildiklerini görür görmez, Alman ge-

nerallerine hücumları, Enver ve Talat'la anlaşmazlıkları üzerine bu uzun mücadelenin her evresinde görevle gönderildiği çok uzak yerlerde Türk halkıyla doğrudan doğruya temasa gelmişti. Bu şekilde milli bir kahraman olmuştu. Mevcut hareketin ilk esasları 1916'da atılmıştı. Memuriyet şeklindeki sürgün ve gezilerinde düşünecek zaman bulmuştu; şüphesiz o zaman Almanya'nın müdahalelerine karşı tasarladığı savunma planı, mevcut durumda şimdiki düşmana karşı uygulanmıştır.

Mustafa Kemal'in büyük meziyet ve hizmeti Türk halkına en uygun, açık bir hükümet programını herkesin anlayabileceği birkaç ilkeyle özetlemiş olması ve sonra da onu kuru bir düşünce halinde bırakmayarak askeri harekâtla savunmuş olmasıdır.

4 Mart 1922[3]

---

3 *Yeni Şark*, 10 Mart 1922.

IV

Mustafa Kemal Paşa'nın Köşkünde Bir Gün

Çankaya denilen güler yüzlü bir köy - Genç öğrencilerin hediyesi kılıçlardaki mesajlar - Prenses Kadriye'nin hediyesi sigara kutusu - Kuran-ı Kerim aramızda bir sadakat ve dostluk bağı teşkil edecektir

Le Petit Parisien Anadolu muhabiri Ankara'dan yazıyor:

"Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, bu sabah beni Çankaya'daki köşklerine davet ettiler. Yoldan oraya gidinceye kadar unutulmaz saatler geçirdim. Ankara'dan birkaç kilometre mesafede, bir tepenin yamacında, yemiş ağaçları ile bağların arasında eşrafın sayfiyeleri Çankaya denilen güler yüzlü bir köy teşkil etmektedir. Milli kahramanın ikametgâhı birçok daireden oluşmaktadır. Ağaoğlu Ahmet Bey'le beni Çankaya'ya götüren Paşa'nın askeri otomobili beyaz bir evin önünde durdu. Yan tarafta duran bir nöbetçi bizi selamladı.

Kısa bir dehlizden geçerek birinci pavyona dahil olduk. Yaverlerin odaları buradaydı. Kare şeklinde bir bekleme odasına gelmiştik.

Karşılıklı iki pencereden içeri, kalın perdelerden süzülen gayet tatlı bir ışık giriyordu. Pencerelerin önünde ve her iki tarafında erkân minderleri vardı. Duvarda, zeminde, divanların üzerinde, hâsılı her yerde şayan-ı hayret nefasette halılar bulunuyor. Duvarda iki tablo vardı. Bunlar milli kahramana genç öğrenciler tarafından hediye edilmişti. Bunlardan biri üst üste çaprazvari konulmuş iki kılıcı gösteriyordu. Kılıçlardan biri kırık ve üzerinde 'Zulmün topu var, güllesi var, kal'ası varsa' mısrası yazılı. Diğer kılıç üzerinde ise 'Hakk'ın da bükülmez kolu, dönmez yüzü vardır' mısrası yazılmış.

Diğer levhadaysa kırmızı zemin üzerine şu cümle nakşedilmiş: 'Düşman vatanı bağrından vuruyor, onu kim müdafaa edecek?'

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri beni yemeği birlikte yemeye davet etti. Yemek masasının büyüklüğü başkomutanın ne kadar konuksever olduğunu gösteriyordu. Masa üstündeki latif bir leylak demeti odaya tazelik veriyordu. Bir yaver bizi başkomutanın ikamet ettiği daireye götürdü. Zemin katı iki odadan oluşuyordu. Bunlardan biri salon, diğeri Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin çalışma odasıydı. Odanın kapısı ardına kadar açıktı. Etrafımdaki şeyleri görmeyerek birkaç adım attım. Bir adam yavaşça ayağa kalktı. Başkanın önünde bulunuyordum. Daha ilk temasta sağlam bir iradenin sizi sardığını, büyülediğini hissediyorsunuz. Birkaç saniye içinde başkomutan konuğunu kelimenin tam anlamıyla kendisine bağlıyordu. Yavaş, fakat serbest bir hareketle güçlü ve asabi bir el açık olarak size uzanıyor. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri sabahleyin sivil elbise giyiyorlar. Kendileriyle üç saat sürekli konuştuk. Daha doğrusu başkomutan konuştu. Yapmak istediğim mülakatın sınırlarını önceden kararlaştırmıştım. Başkan dilimizi anlıyor ve konuşuyor. Öyle olmakla beraber Türkçe konuşmak istiyor.

Ağaoğlu Ahmet Bey bize tercümanlık etti. Başkomutan tercümeyi dikkatle takip ediyor ve ara sıra müdahale ederek daha muvafık bir kelimeyi bizzat kendisi buluyor. Bu mülakat esnasında etrafıma bakmak aklıma bile gelmedi.

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri geniş bir koltuğa oturmuştur. Prenses Kadriye'nin hediyesi olan büyük bir sigara kutusu önümde açık duruyor. Bir hizmetçi küçük bir fincanla geleneksel kahveyi getirdi.

Bu mülakat esnasında bize getirilen kahvelerin sayısını sayamadım. Başkomutan durmaksızın sigara içiyor, bütün hareketleri kuvvet, sükûnet ve özgüven gösteriyor. Halinde hiç telaş yok. Ara sıra kalkıp birkaç adım yürüyor, sonra yine oturuyor.

Konuştuğu sürece yüzyılımızın belki en şayan-ı hayret siması olan bu şahsa nüfuz ve onu analiz ediyordum. Sesi ahenklidir. Bir fikri ayrıca belirtmek istediği zaman sözüne fazla bir açıklık veriyor, gözleri muhatabına dikilmiş.

Konuşma esnasında göze çarpan büyük bir açıklık, mantık, samimiyet ve düzen ihtiyacıdır. (Sansürlü kısım.)

Yemekten sonra, saat üçe doğru köşkten bahçeye çıktık. Yine çalışma odasına geri döndük. Bu odanın asıl süsünü teşkil eden, burasını milli bir müze haline getiren Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne verilen hediyeler, yadigârlardır. Bunlar ülkenin her tarafından ve özellikle Doğu ülkelerinden gelmiştir. Hayret uyandıran renkli, nakışlı halılar, tarihi savaş ganimetleri, kınları üstat sanatkârlar tarafından işlenmiş kılıçlar, yatağanlar; el yazısı Mushaf-ı Şerifler, hâsılı insanı seyriyle birkaç saat meşgul edecek nadide eşya. Kuran-ı Kerim'in ilk sayfasına Şeyh Sünusi Hazretleri şu satırları yazmış: 'Kuran-ı Kerim aramızda bir sadakat ve dostluk bağı teşkil edecektir.' (Sansürlü.)

Türk ihtilali kahramanı bu hazineleri büyük bir sevinçle gösteriyordu. Saatler geçiyor, (sansür) halkı at koşusu meydanına toplanıyordu. Otomobiller hazır, izin istiyoruz. Bir toz bulutu içinde, otomobillerimiz birbirini takip ediyor."[4]

---

4 *Yeni Şark*, 21 Mayıs 1922.

V

Mustafa Kemal Paşa'yla Cumhuriyet'in İlanının Arifesinde Yapılan Mülakatın Perde Arkası ve Bir Gazetecilik Başarısının Öyküsü

Gazeteci Mecdi Sadrettin Bey - Avusturyalı gazeteci - Gazi Mustafa Kemal Paşa mülakatı - Cumhuriyet ilanına doğru - Demokratik cumhuriyet Batı'daki modellerinden farklı olmayacaktır

Burada söz konusu olan mülakat Anadolu Ajansı'nın 26 Eylül 1923 tarihli haberine dayanarak 27 Eylül 1923 tarihli *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde yayımlanmış, daha sonra *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* adlı derleme eserde yer almıştır.[5] Biz her iki kaynağı karşılaştırdığımızda, derleme metinde bazı eksik ve hataların varlığını saptadık. Dolayısıyla asıl konumuza geçmeden bunlara işaret etmenin gerekli olduğu kanısındayız.

---

5 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt III, Ankara, 1989, s. 86-89.

Öncelikle gazetedeki "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 2 Maddesini 1 Kelimede Hülasa: Cumhuriyet" başlığı ile derlemedeki "Türkiye'de Cumhuriyet ve Şarklılık, Garplılık Meselesi" başlığı örtüşmemektedir. Derlemede başlığın altında yer alan 27 Eylül 1923 tarihi, mülakat tarihi olarak algılanmaya uygun bir şekilde kullanılmıştır. Bu tarih, yukarıda da belirtildiği gibi mülakatın gazetedeki yayım tarihidir. *Hâkimiyet-i Milliye*'de mülakat tarihine ilişkin herhangi bir kayda yer verilmemiştir. Aşağıda görüleceği üzere, Mecdi Sadrettin Bey'in anılarından anlaşıldığına göre mülakat 22 Eylül 1923'te gerçekleşmiştir.

Yine derlemede mülakat, "Neue Freie Prese (Presse) Muhabirine Demeç" kaydıyla sunulmuş, Avusturyalı gazetecinin adına yer verilmemiştir. Bilindiği gibi demeç, tanınmış kişilerin kendilerine yöneltilen bir soru vesilesiyle basına yaptıkları açıklamalar için kullanılan bir sözcüktür. Oysa Atatürk ile Avusturyalı gazeteci arasındaki görüşme, karşılıklı soru ve cevaplardan oluşan bir mülakat şeklinde gerçekleşmiştir. Burada mülakatın, demeç olarak sunuluşundaki yanılgının, gazetedeki alt başlıkta geçen "beyanat" sözcüğünün bire bir "demeç" olarak çevrilmesinden kaynaklandığı söylenebilir. *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde Avusturyalı gazetecinin adı Joseph Hans Lazar olarak anılmaktadır.

Diğer taraftan derlemeye hatalı bir şekilde geçen iki sözcükten birine aşağıda yeri geldiğinde değineceğiz. Diğer hatalı sözcük ise, Atatürk'ün yok almak anlamına gelen "madum" sözcüğünün, ast, aşağı derecede anlamına gelen "madun" şeklinde kullanılmış olmasıdır.

Bizim bu saptamalarımız *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* adlı derlemenin, bir kez daha temel kaynaklarıyla karşılaştırılarak, bu türden eksik ve hatalardan arındırılmak suretiyle yeni bir basımının yapılmasına ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır.

Asıl konumuza gelince, dönemin genç gazetecilerinden Mecdi Sadrettin Bey'in 1927 yılında *Haftalık Mecmua*'da yayımlanan anıları söz konusu mülakatın perde arkasına ışık tutmaktadır. Anıların diğer bir önemi çok önemli bir basın olayını ele alması, Cumhuriyet'in ilan edileceğini ilk kez öğrenip yayımlatan bir gazetecilik başarısına yer vermesidir. Bizim aşağıda kısmen sadeleştirmek ve özetlemek su-

retiyle vereceğimiz anılar ayrıca bir ölçüde dönemin atmosferini de yansıtmaktadır:

"Milli Mücadele döneminde ve onu izleyen yıllarda Ankara'da gazetecilik yapanlar bilirler; orada o zaman gazeteciler için tek haber kaynağı Meclis binası, özellikle Meclis koridorlarıydı. En yeni haberler, dedikodular, verilmiş ve verilecek kararlar Meclis'in dar ve loş koridorunda öğrenilirdi. Bir gün aynı koridorda birlikte söyleşerek yürüyen iki İzmir mebusu yanımdan geçerken birden durdular. Şimdiki maarif vekili Necati Bey alaycı bir tavırla, 'Âdem sen de gazeteci misin, ne oluyor, neler var? Bize haber ver bakalım' dedi. Necati Bey bu sözleriyle bana kuşkusuz bir haber veriyordu. Bir gazeteci için bu anlamlı sözlerden daha büyük bir haber düşünülebilir mi? Herhalde bir fevkaladelik vardı. O sıralar hem Çankaya'da özel toplantılar yapılıyor, hem de istasyonda başvekile mahsus binada Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılacak değişiklikleri tartışan ve hazırlayan bir encümen çalışıyordu. Biz, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılması düşünülen değişiklikler olarak ancak şunları duyabilmiştik: 'Kabine usulü kabul edilecek, Meclis'in toplanma süresi dört yıl olacak, başkentin Ankara olduğu belirtilecek...'

Fakat Necati Bey'in ilk bakışta önemsiz görünen sözleri beni uyarmış, kuşku ve merak duygularımı harekete geçirmişti. Anlıyordum ki, bu bizim bildiklerimizden başka bir şeyler daha var. Fakat bunlar nelerdi? Nihayet şuradan buradan, haber kırpıntılarından anladım ki, hükümetimizin şekli hakkında verilecek bir kararın arifesindeyiz...

Aradan birkaç gün geçti. Öğle yemeğine Anadolu Lokantası'na gitmiştim. Pencerenin yanındaki masada oturan Avusturyalı bir meslektaşım beni yanına çağırdı. Birlikte yemek yemeye başladık. *Neue Freie Presse* gazetesinin muhabiri Mösyö Lazar, benden çeşitli meseleler hakkında sorular sorarak bilgi alırken, söz arasında o gün Gazi Paşa tarafından kabul edilmek mutluluğuna nail olacağını söyledi. Bir haftadır Gazi Paşa'yla mülakat peşinde koşan muhabir, sonunda o gün muradına erecekti. Bana bu başarısından doğan memnuniyetini belirtirken, Meclis'in büyük başkanına yönelteceği sorular hakkında görüşlerimi almak istiyordu. Ben de Viyanalı ga-

zeteciye günün sorunları, ülke işleri hakkındaki sorularına esas olabilecek ayrıntıları verdikten sonra, özellikle yakında Meclis'te görüşülmesine başlanacak Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndaki değişiklikler hakkında Gazi Paşa'dan bilgi istemesini önemle söyledim. Gazi Paşa'ya sorabilirsiniz dedim. Türkiye'nin yönetim şekli kesin olarak belirlenmiş midir? Türkiye'nin dahili gelişimi sona ermiş midir, yoksa evrim devam ediyor mu? Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılması kararlaştırılmış değişiklikler hangi esaslara dayanacak? Hükümet merkezi neresi olacak? Bütün bunlar hakkında kendisini aydınlattıktan sonra ayrıldık.

Onu saat dörtte Meclis'te Gazi Paşa'nın başkanlık odasına girerken gördüm. O sırada Meclis Genel Kurulu toplantı halinde bulunuyor, hararetli görüşmeler yapıyordu. Konuşmacıların hırçın sesleri dış kapıya kadar geliyordu. Bütün gazeteci arkadaşlar basın locasındaydılar. Biz ise başkanlık odasındaki mülakatın ayrıntılarını bir an önce alma isteğiyle koridorda merakla dolaşıyorduk. Yarım saat süren mülakat sonrasında başkanlık odasının kapısı açıldı. Önce Viyanalı muhabir, arkadan da mülakatta tercümanlık yapan Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey çıktılar. Muhabir derhal koluma girdi. Mülakatı kesik cümlelerle anlatmaya başladı.

Başkent hakkında Gazi Paşa'nın sözlerini not kâğıtlarından aynen okudu. En sonunda şu kelimeler vardı: 'Ankara, Türkiye Cumhuriyeti'nin merkezidir.' Meselenin önemini derhal kavramıştım. Sordum: 'Demek cumhuriyet kelimesini telaffuz etti!' Açıkça bir değil, birkaç kez tekrarladığını söyledi. Sonra Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılacak değişikliklere dair Gazi'nin söylediklerini okumaya başladı. Taş Han'ın önünde durduk. Beyanatın önemli yerlerini bir kez daha okutarak dinledim. Gece görüşmek üzere ayrıldık. O, yazısını yazmak üzere otele girdi. Ben de Meclis'e koşarak Hamdullah Suphi Bey'i buldum. Duyduklarımı kendisine tekrar ettim. 'Evet' dedi, 'Gazi Paşa Cumhuriyet'ten söz etti. Fakat tabii yazmazsınız...' 'Aman beyefendi...' dedim. 'Hayır yazmayınız, bir süre bekleyiniz' diye yineledi. Sayın Antalya mebusu önce bildiklerimi onaylamakla beni rahatlatmıştı. Fakat sonra yazmayın diyerek neşemi kaçırmıştı. Hamdullah Suphi Bey'in karşısında gazeteciliğin inceliklerini unutarak bir

partici gibi düşündüğünü hissettim. Tereddüt etmeden kendimi telgrafhaneye attım. Gazi Paşa'nın ayrıntılı beyanatının bir özetini o zaman muhabirliklerini yaptığım *İkdam* ve *Jurnal Doryan* (*Journal d'Orient*) gazetelerine acele telgraflarla bildirdim. Gazetecilik anılarım içinde değerli bir yer tutan bu telgraf aynen şöyledir:

Ankara, 22 Teşrin-i Evvel 1339, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu mühim tadilat yapılarak on beş güne kadar fırkada müzakereye konacaktır. Gazi Paşa bugün *Neue Freie Presse* gazetesi muhabirine mühim beyanatta bulunarak muhabirin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun tamamen tespit-i takarrür edip etmediğine, dahili işlerdeki inkişafın, tekâmülün devam edip etmediğine dair bir sorusuna cevaben demiştir ki: 'Teşkilat-ı Esasiyemizin maddelerinde hâkimiyet bila-kayd ü şart milletindir. İcra kudreti, teşri salahiyeti milletin yegâne hakiki mümessili olan Meclis'te tecelli ve temerküz etmiştir diye sarahat vardır. Bu iki cümleyi[6] bir kelimede izah edebilmek için hangi lügatte aranırsa aransın mezkûr kelime 'cumhuriyet' olacaktır. Binaenaleyh Türkiye'nin dahili tekâmülü tamamen bitmemiştir. Daha tadilat ve terakkiyat vuku bulacak ve bilumum tekâmülat cumhuriyet esasına müncer olacaktır. Türkiye'de halihazırda olduğu kadar, ileride daha ziyade demokratik bir cumhuriyet teşekkül edecek ve bu cumhuriyet hiçbir suretle Garp cumhuriyetleri esasından farklı olmayacaktır. Merkezin neresi olacağı sualine gelince, hükümet merkezimizi bilhassa hadisat tayin etmiştir. Artık ortada böyle bir mesele mevcut değildir. Ankara, Türkiye Cumhuriyeti'nin merkezidir.'

İşte bu şekilde cumhuriyet ilan edeceğimiz 22 Eylül 1923 Cumartesi günü saat dörtte Ankara'da ülkenin ve milletin en yetkili ağzından ifade edilmiş, 23 Eylül Pazar günü bu haber *İkdam* ve *Journal d'Orient* vasıtasıyla duyurulmuştu. O güne kadar bundan Çankaya'da özel toplantılar ve istasyondaki encümene katılan birkaç mebus dışında kimse haberdar değildi.

O zamanlar İstanbul gazeteleri Ankara'ya iki günde gelirdi. Ben *İkdam* gelmeden bu haberin başka bir gazetede yayımlanmasını, böy-

---

6 *Hâkimiyet-i Milliye*'deki metinde "maddeyi" şeklindedir. Yukarıdaki derlemede "cümleyi" yerine hatalı olarak "kelimeyi" ifadesi kullanılmıştır. Bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt III, s. 86.

lece haberin teyit edilmesini, biraz sonra açıklayacağım nedenlerden dolayı uygun gördüğümden hemen *Yeni Gün* gazetesine gittim. Kemal Salih'e (Sel) telgrafı anlattığım zaman, aynısını yazmam halinde *Yeni Gün*'e koyabileceğini söyledi. Ertesi sabah cumhuriyet ilan edileceğini Ankara, hem *Yeni Gün*'de, hem de o gün İstanbul'dan gelen *İkdam*'da okuyup öğrendi. Meclis'in encümen odalarında oturan, özel salonunda gazetelerini okuyan ve nihayet koridorda gezinen birçok mebus bu haberle meşgul oluyorlardı. O sıralarda *Akşam* gazetesinin sahiplerinden Bolu mebusu Falih Rıfkı Bey ise, 'Vallahi efendim hepimizi atlattı. Ben bunu yirmi günden beri biliyordum, gazeteme vermeyeyim. Zamanını bekliyordum, fena atladık' diyerek sızlanıyordu.

Yine Meclis önündeki caddede rastladığım Hamdullah Suphi Bey gül rengi kalpağını düzelterek bana doğru ilerledi: 'Mecdi yaptığını beğendin mi? Çık bakalım şimdi işin içinden.' Kır saçlı hatibin bu sözleri beni biraz şaşırttı. Kendimi derhal toplayarak sinirli bir tavırla 'Fakat Hamdullah Bey, bir suç işlediğimi sanmıyorum. Gazetecilik görevimi yaptım. Beni bundan dolayı hatalı bulan olursa, kendimi savunmayı bilirim. Nihayet bu haber yanlış ve yalan değil' cevabını verdim. Hamdullah Suphi Bey bu kesin cevabım üzerine şunları söyledi: 'Tabii aziz kardeşim, görevinizi yaptınız. Bu başarınızdan dolayı sizi tebrik ederim.' Hamdullah Bey'in yanında bulunan ve sözlerimize tanık olan sanatçı Şadi Bey bıyık altından gülüyordu.

Hamdullah Bey'den ayrılıp da Meclis'e gittiğim zaman bütün gazeteci arkadaşları kapının önünde toplanmış buldum. Tümünün bakışlarında bana adeta acıyan ve 'Ne yaptın, neden yaptın?' diyen bir anlam görüyordum. Hatta içlerinde *Akşam* muhabiri Bilal Bey birkaç saat öncesinde gazetesine şöyle bir telgraf çekmişti: 'Cumhuriyet ilan edileceğine dair salahiyettar çevrelerde hiçbir malumat mevcut olmamakla beraber, Gazi'nin bu mevzu etrafında beyanatta bulunduğu da tekzip olunmaktadır.'

Gazi Paşa'nın da beyanatının derhal yayımlanmasına öfkelendiğini söyleyenler olduysa da, kısa bir zaman bu söylentileri yalanladı. Gerçekte akşama doğru durum açıklık kazanmıştı. Aksine Gazi Paşa Hazretleri'nin yabancı muhabire verdiği beyanat tercüme edi-

lerek Anadolu Ajansı vasıtasıyla yayımlandı. Bu olay gazeteci arkadaşların yüzünde üzüntü belirtileri yarattı. Gazetelerinden aldıkları telgraflar da üzüntülerini daha da artırdı.

Daha sonra parti divanı toplandı. Sekiz saat süren uzun bir toplantıda yeni hükümet şekli ile hükümet merkezi hakkında karar alınarak Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılacak değişiklikler saptandı. Diğer ayrıntılar istasyon binasındaki encümende görüşülürken, Ali Fethi Bey hükümeti birden istifa etti. Hazırlanan esaslar parti genel kurulunda ve Meclis'te tartışılarak meselenin doğal seyrini takip etmesi beklenirken, hükümetin istifasının ardından cumhuriyet ilan edildi. Çok kimseler bu istifanın cumhuriyet ilanı için bir tertip olduğunu zannetmişlerse de, gerçekte Fethi Bey hükümeti doğal olarak istifa etmişti."[7]

---

7 *Haftalık Mecmua*, sayı 89 (28 Mart 1927), s. 3. Burada gazetecinin Ali Fethi Bey hükümetinin istifasına ilişkin değerlendirmesinin doğru olmadığı açık bir gerçektir.

VI

Mustafa Kemal Paşa'nın 22 Eylül 1923 Tarihinde Gazetecilere Verdiği Mülakat

Ankara istasyonundaki özel odada - Telgraf direklerinin gücü - Ankara valisi telgraf başında - Kuvayı Milliye sizin bildiğiniz ordulardan değildir

Mustafa Kemal Paşa cumhuriyetin ilanının arifesinde Ankara istasyonundaki özel odasında basın temsilcilerini kabul etmişti. Biz, bu kabulde bulunan gazetecilerden Mecdi Sadrettin Bey'in anılarından hareketle görüşmenin içyüzüne ışık tutmaya, konuşulanları kısmen de olsa ortaya koymaya çalışacağız:

"Gazeteciler bu görüşmede Mustafa Kemal Paşa'ya çok esaslı bir soru yöneltmişlerdi: 'Paşa Hazretleri, Kuvayı Milliye'nin başlangıçta başlıca maddi kuvveti neydi? Neye dayanılıyor, neye güveniliyordu? Gerçekten milletin azim ve imanı, haklı gururu mücadelenin temel taşını oluşturuyordu. Fakat nihayet harekete geçmek için birçok vasıtalar gerekiyordu...'

Mustafa Kemal Paşa bu soru karşısında önce dudaklarını bükmüş, bir an düşündükten sonra cevap vermişti: 'Hiç...' Sonra aynı konu

üzerinde soruların birbirini izlemesi karşısında şunları söylemişti: 'Paramız yoktu, en büyük kuvvetten mahrumduk. Ancak sorunuza şöyle bir cevap verilebilir ve deriz ki: Elimizdeki yegâne kuvvet telgraf direkleriydi!'

İlk anda çok garip görülen bir cevap değil mi? Telgraf direkleri mücadele için dayanılabilecek bir kuvvet oluşturabilsin! Merak ve heyecandan büyüyen gözlerimiz Gazi'ye yönelik, sırlarla dolu canlı tarihin meraklı bir iki sayfasını dinlemiştik:

'Sivas Kongresi günlerinde gerekli bir işin sonuçlandırılabilmesi için, telgrafhaneden dönemin Ankara valisi makine başına çağrılmış ve durum kendisine tebliğ edilmişti. Vali bu konuda merkezi hükümetten bir emir almadığı gerekçesiyle talebi geri çevirmişti. Bunun üzerine Sivas üslubunu sertleştirmiş, valiye talebi yerine getirmek ile valilik görevi arasında bir tercih yapmasını bildirmişti. Vali, düşünmek için iki saat süre istemişse de, iki saat sonra tekrar telgraf başına çağrılıp kararı sorulduğunda, yine olumsuz cevap vermişti. Sivas, valinin bu tutumuna, Kuvayı Milliye'yi Ankara'ya doğru harekete geçirme tehdidiyle cevap vermişti. Bu tehdit işe yaramış, vali o halde durunuz, acele etmeyiniz, dediğinizi yapacağım diyerek dövünmeye başlamıştı.'[8]

Yine aynı günlerde Adana Fransız işgal kuvvetleri komutanı Yüzbaşı Brémond'un, Fransız Hükümeti adına Mustafa Kemal Paşa'yla görüşme isteği kabul edilmiş, Brémond kararlaştırılan tarihte gözleri bağlı olarak sınırdan otomobille Sivas'a getirilmişti. Paşa'nın ikamet ettiği binanın önünde beş on asker kendisine selam resmi ifa etmişlerdi. Brémond, Paşa'ya hükümeti adına bazı önerilerde bulunmuş, ülkesinin Adana'ya girmemesi şartıyla Kuvayı Milliye'ye yardımcı olacağını söylemişti.

Mustafa Kemal Paşa bu öneriye derhal şu cevabı vermişti: 'Öyle bir öneride bulunuyorsunuz ki, kabul edilmesi imkânsızdır. Zira Kuvayı Milliye, sizin bildiğiniz ordulardan değildir. Ona bir kez yürü emrini verdikten sonra, dur emrini veremeyiz. İşin ahengini sekteye

---

8 Atatürk, Ankara Valisi Muhittin Paşa'yı tutuklatarak Sivas'a getirmiş, kendisiyle görüşerek, gerekli nasihat ve uyarılarda bulunduktan sonra yaşına hürmeten İstanbul'a göndermişti.

uğratamayız.' Fransız komutan telaşla ayağa kalkmış, hükümeti adına sunduğu önerileri lehimize daha çok değiştirmeyi başarabileceğini söylemiş, Türkiye-Fransa arasındaki geleneksel dostluk ve bağlardan söz ederek isteklerinin her ne olursa olsun kabul edilmesini istemişti.

Mustafa Kemal Paşa'nın yan odaya geçerek arkadaşlarıyla görüşmesinden sonra Fransa'nın önerileri kabul edilmiş, ordunun Adana'ya yürümemesi için derhal emir verileceği komutana bildirilmişti. Brémond bir taraftan hükümetine çektiği telgrafla elde ettiği başarılı sonucu bildirirken, diğer taraftan da ordunun sözde beklemesi için emir verilmişti. Fakat o sırada yürüyor, yürüyecek diye Fransızları endişelendiren, beklemesi için emir verilen ordu neymiş, biliyor musunuz? Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'ta ikamet ettiği binanın önünde sırayla nöbet bekleyen ve Fransız komutana selam resmi ifa eden sekiz on kişilik bir takım..."[9]

---

9 Mecdi Sadrettin, "Milli Hareketin Bidayet-i Teşekkülünde İstinat Ettiği ve İş Gördüğü Maddi Kuvvet Ne İdi", *Haftalık Mecmua*, sayı 91 (11 Nisan 1927).

B.
TÜRK DEVRİMİ'NİN TANINMIŞ KİŞİLERİYLE MÜLAKATLAR

I

Fevzi Paşa'yla Mülakatlar

a) Tahkik Heyeti Başkanlarından Fevzi Paşa'yla Trabzon ve Yöresinin Durumu Üzerine Bir Mülakat

Seçimler yasalar çerçevesinde serbestçe cereyan etmiştir - Milli Teşkilat'ın gücüne dayanan bazı kişiler mebus olamamışlardır - Geçtiğimiz yerlerde halk sefalet içindeydi - Rusların bıraktığı hattı askeriye işletiyor - Gördüğüm yerlerin en faali, hayata en çok sarılanı Trabzon'dur

Fevzi Paşa başkanlığındaki Trabzon-Erzurum Tahkik Heyeti 10 Kasım 1919 günü İstanbul'dan Şam vapuruyla hareket etti. Aynı vapurda Samsun üzerinden Sivas'a dönecek olan Kara Vasıf da seyahat ediyordu. Fevzi Paşa heyeti incelemelerini tamamladıktan sonra İstanbul'a dönmek üzere geldiği Trabzon'da *İstikbal* ve *İkbal* gazetelerine bir mülakat verdi. Daha sonra Prens Ferdinand vapuruyla İstanbul'a döndü.

S.– Yüksek heyetinizin teftişi için görevlendirildiği bölgede seçimler ne şekilde cereyan etmiştir Paşa Hazretleri?

C.– Seçimler kanun dairesinde ve serbestçe cereyan etmiş, kanunsuz hareket görülmemiştir. Bununla beraber ufak tefek şikâyetler vardır.

S.– Seçimlerle çeşitli unsurlar ne dereceye kadar ilgilenmişlerdir?

C.– Herkes tamamen ilgilenmiştir. Bizim gezdiğimiz yerlerde esasen fazla sair unsurlar yoktur.

S.– Maçka seçimleri hakkındaki söylentilerden yüksek heyetinizin haberi var mıdır?

C.– Maçka seçimlerine etki edildiği hakkında şikâyet yapıldığını haber aldık.

S.– Müdafaa-i Milliye'nin seçimler karşısındaki durumunu nasıl buldunuz Paşa Hazretleri?

C.– Müdafaa-i Milliye'nin seçimlere etki ettiğine dair sözler dolaşıp duruyor. Araştırma yaptık, halk üzerinde etki yapılmadığını çoğunlukla bildirmişlerdir. Gerçi bazıları birtakım şikâyetlerde bulundular. Fakat kesin bir kanıt gösteremediler. Sonuçta bu şikâyetler propaganda niteliğini aşamadı. Halk bu seçimlerin şimdiye kadar yapılanlardan çok serbest ve çok uygun şartlarda cereyan ettiğini ifade etti. Teşkilat-ı Milliye gücüne dayanan bazı kişiler mebus olamamışlardır. Bununla beraber diğer bir kısmı mebus olmuşlardır. Onu da inceledik. Halk bunların şahıslarına büyük güven duyduklarından müdahaleyle değil, vicdani bir duyguyla seçtiklerini söylemişlerdir.

S.– Geçtiğiniz beldelerde asayişi ne halde buldunuz?

C.– Asayiş her tarafta iyidir. Diyebilirim ki, her yer sükûn içindedir. Geçtiğimiz yerlerde temas ettiğimiz her sınıf halk asayişin mevcut durumundan tamamen memnun olduklarını bildirdiler. Biz Anadolu'yu beklediğimizin üzerinde tam bir sükûn içinde bularak memnun olduk.

S.– Geçtiğiniz yerlerde halkın iskânı, beldelerin bayındırlığı nasıldır Paşa Hazretleri?

C.– Halk sefalet içindeydi, bayındırlık hiç yoktu. Ufak tefek imarlar yapıyordu. Ancak bunlar savaşın yıkımını asla iyileştiremez.

S.– Yapılmakta olan imarlarda yerel hükümet yardımcı oluyor mu?

C.– Mevcut imkânlarıyla yardımcı olmak istiyorlar, fakat çok yetersizdir. Erzurum'da kolordu komutanı birçok yetimi toplamış, onlara baba şefkatiyle bakıyor. Diğer bir kısım kimsesiz yavrucuklara, sakatlara da sanayinin bazı kısımları öğretiliyor. Rusların bıraktığı hattı, askeriye işletiyor. Rus Hükümeti yolları genişletmiş,

fakat bunların inşaatını tamamlamış olmadığından, yollar mevcut durumuyla fena bir haldedir. Yalnız işleyen hat Erzurum-Karabıyık-Horasan hattıdır. Hükümet elden geleni yapıyor. Fakat o kadar çok para gerekiyor ki, gösterilen iyi niyete rağmen iyileştirilmesi çok güçtür.

S.– Halk bırakılmış inşaat malzemesinden yararlanıyor mu?

C.– Ediyorlar, fakat pek az.

S.– Bu yararlanma anlamlı ve belirli bir sistem altına alınmış mıdır Paşa Hazretleri?

C.– Üzülerek hayır. Herkes sıkıntıyı uzaklaştırma anlamında yararlanmaya çalışıyor. Bunlardan iyi bir şekilde yararlanma esasları düşünülmemiştir.

S.– Hükümet, Rusların terk ettiği malzemeleri belediyelerin emrine bırakmıştı. Bunlar halktan kayıpları büyük olanlara dayanak noktası olacaktı. Fakat malzeme askeriye tarafından defalarca tüketilmiş. Zat-ı devletleri bu hususta bizi ne derece kadar aydınlatabilirsiniz?

C.– Hayli zaman geçtiğinden bu malzemenin harcanmasına dair bilgim yok. Fakat bunlardan iyi bir şekilde yararlanıldığı kesindir.

S.– Bu noktalar etrafında toplanan gözlemlerinizi merkeze bildirecek misiniz?

C.– Biz her gördüğümüzü inceliyor ve saptıyoruz. Tümünü merkeze sunacağız. Daha sonra yapılacak uygulamalara vereceğimiz bilgiler etki edecektir.

S.– Halkın mevcut geçimlerini nasıl buldunuz Paşa Hazretleri?

C.– Geçen yıla oranla halk iyi yiyor, kendince nefes alıyor. Geçen yıl ekmeğin kıyyesini 60-80 kuruşa yiyen halk, şimdiki durumlarından şükranla söz ediyor. Hayat, doğal düzenine dönme yolundadır. Fakat şimdilik birçok eksikler görülmektedir.

S.– Trabzon'u nasıl buldunuz Paşa Hazretleri?

C.– Trabzon'u fena bulmadım. Gördüğüm yerlerin en faali, hayata en çok sarılmış olanı Trabzon'dur. Trabzon'daki yıkım iç bölgelere göre çok değildir. Trabzon bizde çok iyi etkiler yaratmıştır.

Fevzi Paşa İstanbul gazetecisine de cevap vermiş, bu bağlamda "Bayburt'ta şeyh meselesi nedir?" sorusunu şöyle cevaplandırmıştır:

– Bayburt'ta halkı heyecana verecek kadar büyük bir mesele yoktur. Mesele sırf mahallidir. Bir tertibat işi değildir. Bazı mutaassıp adamlar olur, taassubunu aşırıya vardırır. Birkaç kişi de onlara uyar. Arada kötü bir anlama doğar. Bu da serinkanlılıkla hallolur. Yoksa sanıldığı gibi karışıklık mevcut değildir.[10]

b) Milli Müdafaa Vekili Fevzi Paşa'yla Mülakat

Ordu cephe gerilerinde bayındırlık eserleri meydana getirmektedir - Ordumuzun savaş motivasyonu istenen düzeydedir - Türkiye Hükümeti'nin meşru sahibi TBMM'dir

Bir zamanlar İstanbul basınının sefil bir kısmı tarafından şehit edildiği yazılan Vekiller Heyeti Reisi, Milli Müdafaa Vekili Fevzi Paşa'yla genel durum hakkında bir mülakat.

S.– Doğu, Batı ve Güney cephelerimiz hakkında biraz bilgi verir misiniz?

C.– Doğu Cephesi askeri harekâtın tatilinden beri geçmekte olan sükûn devresinden yararlanarak, kıtaların bir kat daha düzenlenmesi ve eğitimiyle meşgul olmaktadır. O cephedeki ordumuz Kafkas yönlerindeki bütün akımlara karşı etkili bir etmendir. Ermenilerle yaptığımız Gümrü Antlaşması'nın tamamen uygulanmasına kadar geçici olarak işgal ediyoruz.

Ordu cephe gerilerinde de birtakım bayındırlık eserleri meydana getirmektedir. Bunların en önemlisini şehit yetimlerini çeşitli sanayi kollarında eğitmek için kurulmuş okullar, sanat evleri oluşturmaktadır. Orduya gereken cephane ve silah fabrikaları getirildiği gibi, Erzurum-Erzincan demiryolu hattının tamamlanması için gerekli hazırlıklar yapılmaktadır.

Güney ve Batı cephelerine gelince, bu cepheler Yunanlıların yenilgisi ve ayaklanmaların bastırılmasından sonra yeni bir faaliyet devresine girmiş, şimdiye kadar çete zihniyetinin engellediği düzenli ordu teşkilatı verimli bir döneme geçmiştir. Cephelerde küçük çap-

---

10 *Vakit*, 10 Ocak 1920.

Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa (İleri, 10 Kanun-ı Sani 1338 [10 Ocak 1922]).

ta keşif faaliyetlerinden başka önemli bir hareket görülmemektedir. Yunan ordusu son yenilgisini telafi etmek için bazı takviyeler almıştır. Yeni ve önemli bir harekât ihtimali öngörerek önlemlerimizi aldık. Ordumuzun savaş motivasyonu istenen düzeydedir.

S.– Gürcü ve Ermenilerle olan ilişkilerimiz hakkında da biraz bilgi verir misiniz?

C.– Gürcüler ile barış görüşmeleri yapılmaktadır ve sınırlarımızda da asayiş mevcuttur. Yalnız Ermenilerin Gümrü Antlaşması'nı tamamen uygulamalarını istiyoruz. Ermenistan'da Sovyet yönetiminin kurulması, eski hükümetle yapılan antlaşmanın uygulanmasını erteletmişse de, yakında amacımıza ulaşacağımızı umuyorum.

Gürcülerle Ermeniler arasında sınırda çarpışmalar olmaktadır. Birbirine karşı her iki hükümet güvensizlik duymaktadır. Kafkasya'da genel güvenliğin sağlanması için bütün Kafkas hükümetleriyle karşılıklı yararların sağlanması şartıyla gereken önlemlere başvurulmaktadır.

S.– Londra Konferansı'ndan nasıl bir sonuç bekliyorsunuz?

C.– Londra Konferansı, Anadolu'nun bağımsızlığını kesin olarak koruma azminin doğal bir sonucudur. Herhalde artık imha siyasetinin

uygulanamayacağına kani olan Batı zihniyeti tedricen görüşümüze gelecektir. Bu konuda kesin bir şey söyleyebilmek için konferans görüşmeleri hakkında bilgi sahibi olmak gerekir.

S.– İstanbul'la devam eden haberleşme ve görüşmelerin sonucu hakkındaki görüşünüzü sorabilir miyim?

C.– Ajanslarla duyurulduğu gibi Türkiye Hükümeti'nin meşru sahibi TBMM'dir. İstanbul'un eski zihniyetini sürdürmesi ve gerçekleri görememesi nedeniyle bu temaslar sonuçsuz kalmıştır. Biz delegelerimizi bağımsız seçerek gönderdik. İstanbul heyetinin millet mukadderatı üzerinde hiçbir hak ve yetkisi olamayacağından, devam eden haberleşmeyi kesmeye gerek gördük.

S.– Anadolu'da asayiş ne durumdadır?

C.– Vilayetlerimizde asayiş tamdır. Evvelce mevcut olan ufak tefek utanmazlar takımından adamların da af dilemeleriyle tam bir sükûnet sağlanmıştır. Genel yönetimde tedricen uygulanan teşkilatla gayet esaslı sonuçların alınması doğaldır.

S.– Azerbaycan ve Sovyetler'le olan ilişkilerimiz hakkında da bilgi verir misiniz?

C.– Azerbaycan'daki temsilcimizden alınan bilgilere göre iki kardeş milletin birbirine karşı karşılıklı içten duygular besledikleri anlaşılmaktadır. Sovyetler'le ilişkilerimize gelince, murahhas heyetimizin yakında Moskova'ya ulaşması beklenmektedir. Şimdiye kadar aramızdaki iyi ilişkilerin Moskova Konferansı'nda daha sağlam esaslar üzerinde tekrarlanması doğaldır. Herhalde Doğu dünyasının güvenlik ve kurtuluşunun iki büyük milletin gerçek dostluğuna dayalı olacağına her iki taraf görüşmecilerinin gereği gibi takdir ettiklerine eminiz. Bu suretle aramızda sarsılmaz bir dostluk kurulacağından şüphe edilemez. Doğu dünyası artık Batı'nın tutsağı ve uşağı mevkiine dayanamaz. İnsani meşru haklarını elde etmek için büyük bir dayanışma ve yardımlaşmaya ihtiyaç olduğu artık herkesçe kabul edilmektedir.[11]

---

11 *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Şubat 1921.

c) Milli Müdafaa Vekili Fevzi Paşa'yla Mülakat

Londra Konferansı'nın sonucundan umutlu olmamak doğaldır - Düşmanlarımızın Sovyetler'le aramızı bozma girişimi - Afganistan'a gidecek askeri heyet - Asya'daki Türk milletleriyle haberleşme

S.– Londra Konferansı nasıl gidiyor, görüşünüzü sorabilir miyim?

C.– Heyetimizden son günlerde cevap alamadık. Telgraflar geç geliyor. Hariciye Vekili Muhtar Bey'in Meclis'e söylediklerinden fazla bilgi yoktur.

S.– Konferansın ne şekilde sonuçlanacağı bekleniyor?

C.– Bizim göstereceğimiz iyi niyete karşılık, karşı tarafın göstereceği iyi niyete bağlı bulunuyor. Bir taraftan Yunanlılar hazırlıklar yapmakta, diğer taraftan Fransızlar saldırılarda bulunuyorlar. Bunların barış emelleriyle uzlaştırılması mümkün değildir. Şu duruma göre sonuçtan ümitli olmamak doğaldır.

S.– Heyetin orada daha ne kadar kalması umulmaktadır?

C.– Bu konuda haberleşme olmadığı için bir şey söyleyemem.

S.– Moskova Konferansı'nın şimdiye kadar başlıca çalışması nedir?

C.– Konferans yeni başladı. Yalnız, başladığına dair bilgi geldi. Uzak olduğundan düzenli telgraf alamıyoruz. Düşmanlarımızın Sovyet Rusya'yla aramızı bozmaya yönelik girişimleri giderilmiştir. İlişkilerimiz öncesinde olduğu gibi dostanedir.

S.– Kafkaslar'daki siyasi ve askeri durumumuz nasıldır?

C.– Hariciye Nazırı Muhtar Bey'in Meclis'te söyledikleri gibi Batum, Ahıska, Ahılkelek'in ordumuz tarafından işgali başarıldı. Askerlerimiz buraları anavatana ilhakla meşguldürler. Gürcülerle aramızdaki uzlaşma Sovyet Rusya'da meydana gelmişti.

S.– İşgalin derecesi hakkında yeni bilgiler var mı?

C.– Hayır, henüz yoktur. Bu akşam yeni bilgi gelmesi ihtimal dahilindedir.

S.– Afganistan'a gidecek askeri heyetin görevleri nedir? Kimlerden oluştuğunu, başkanlarının kim olduğunu söyler misiniz?

C.– Bu girişim Afganistan'ın isteği üzerine olmuştur. Görevi orada askeri teşkilat yapmak, bu vesileyle iki İslam devleti arasındaki bağları güçlendirmektir. Ordumuzdan istekliler çıktı. Henüz adları belirlenme aşamasındadır. Dolayısıyla başkan da belli değildir. Askeri heyet ordunun muhtelif sınıflarından oluşacağından biraz kalabalık olacaktır. Ulemadan birkaç kişinin de olması öngörülmüştür. Heyet tamamlanır tamamlanmaz hareket edecektir.

S.– Hükümetimiz Asya'daki diğer Türk hükümetleriyle de münasebette midir?

C.– Azerbaycan'da temsilcimiz vardır. Diğerlerine de göndermek istiyoruz. Asya'daki Türk milletleriyle biraz aralıklı olsa da haberleşiyoruz. Fakat temsilciler gönderilememiştir. Münasebet bu düzeydedir.

S.– Siyasi ve askeri önlemlere dair başka bilgi varsa açıklar mısınız?

C.– Batum havalisi hakkında önlemler evvelce alındı. İnşallah ilerde bu gibi sevinci gerektiren durumlar olursa derhal millete müjdeleriz. Bizim her şeyden önce tek amacımız ülkemizin bağımsızlığından ibarettir. Bunun için Doğu ve Batı'da bütün vasıtalara başvurarak haklarımızı almaya, kesin azmimizi kanıtlamaya çalışıyoruz. Milletin şimdiye kadar gösterdiği ve bundan sonra da daima göstereceği emel birliği ve bağımsızlık fikriyle, nihayet bizi yok etmeye karar veren düşmanlarımıza isteklerimizi kabule mecbur edeceğine tam inancım vardır.[12]

d) Fevzi Paşa'yla Mülakat

Fevzi Paşa Ziraat Mektebi'ndeki özel odasında - Yunan taarruzu söylentileri - En başta gelen görev milli arzuyu yerine getirmektir - Dünya barışının direği Türk milli bağımsızlığı

En kritik günlerde bile büyük azim ve metanetini ılımlı bir tebessüm ve güler yüzlü bir güven halesi içinde korumuş olan bu saygın

12 İzzet Ulvi, *Hâkimiyet-i Milliye*, 13 Mart 1921.

kişiyi bazı resmi evrakı incelerken bulduk. Kendisi sorduğumuz beş soruya da gayet açık ve umut veren cevaplar vermiştir. Mülakat 11 Mayıs 1921 günü Fevzi Paşa'nın Ziraat Mektebi'ndeki özel odasında yapılmıştır. Fevzi Paşa bu sırada Vekiller Heyeti reisi, milli müdafaa vekili ve genelkurmay başkanı vekilliği görevlerini yürütüyordu.

S.– Evvela Paşa Hazretleri kamuoyu yeni bir Yunan taarruzunun gazetelerde yayımlandığı gibi vuku bulup bulmayacağı hakkında gittikçe azalan haberlerle karşılaşmaktadır. Bu konudaki fikriniz nedir?

C.– Yunanlıların yaydıklarına göre yeni ve büyük bir taarruza girişmeleri beklenir. Biz de buna göre gereken önlemleri aldık. Uygunlaştırma Allah'tandır.

S.– Askeri durumumuz hakkında bazı bilgiler verebilir misiniz?

C.– BMM'de görülen milli azim Milli Müdafaa'ya teşkilat ve asker almalar hususunda geniş yetkiler vermiştir. Bu yetkilerin gerektirdiği teşkilat ve asker almalar tam bir başarı ve süratle tamamlanıyor. Bütün millet düşmanı bir an önce yok etmek ve sürmek arzusunu duyuyor. Milli Müdafaa'nın en başta gelen görevi bu milli arzuyu yerine getirmektir. Milli Müdafaa bu kutsal görevi şimdiye kadar nasıl yerine getirmişse, bundan sonra da aynı şekilde yerine getirecektir.

S.– Londra Konferansı'nın sonuçları hakkında özet olarak bilginiz nedir?

C.– Londra Konferansı'nda bize bazı fikirler ileri sürüldü. Bunlar hakkında bizim cevabımız istendi. Fakat bence ileri sürülen fikirler milletin istediği ve elde etmek için büyük fedakârlıklardan çekinmediği tam bağımsızlığı henüz sağlayacak nitelikte görünmüyor. Fakat her halde bu konferansta milletin haklarının kabul edilmesine doğru bir eğilim görünmektedir. Dünya barışının bir direğini teşkil edecek olan Türk milli bağımsızlığının onaylanması ümit ve azimle beklenmektedir.

S.– Şu son zamanlarda dahili durumumuz nasıldır?

C.– Gerçi Ümraniye ve Bünyan'da geçen yıl olduğu gibi yine bazı kışkırtıcıların teşvikiyle fesat çıkarılması yoluna gidildi. Fakat bu ayaklanma adi bir eşkıyalık niteliğinde kalmış ve bastırılmıştır. Bunun dışında tüm ülkede asayiş mevcuttur.

S.– Vekiller Heyeti'nin yetkileri hakkındaki kanuna dair bilgi verebilir misiniz?

C.– Bu mesele henüz görüşülmektedir. Şimdiden bir fikir söylenemez.[13]

---

13 *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Mayıs 1921.

II
Rauf Bey'le Mülakatlar

a) Rauf Bey'le Mülakat

Siz milletin malısınız - Tamamen donanma duygularıyla büyümek - Kayık yüzdürmeye çalışırken düştüğü havuzda boğulmaya ramak kalmak - Nilüfer torpil gemisinin süvarisi olan kardeşi - Milli Meclis'in gerekliliği fikri - Başkan Roosevelt ve denizatlılarla tanışma - Rauf Bey'i kurtaran ateşçi çavuşu Genç Ağa - İlk denizaltı savaşı

Ahmet Emin Yalman Ocak 1922'de Rauf Orbay'la gerçekleştirdiği mülakatı şöyle aktarmaktadır:

Gazetecilik hayatımda güç işler yaptığım oldu. Fakat hiçbir zaman Rauf Bey'le mülakat yapmak hususunda uğradığım zorluklarla karşılaşmadım. Tekrar tekrar ricalarda bulundum. Her birinde Rauf Bey kendisinden daha önemli kişilerin adlarını sayarak, onlarla mülakat yapmam konusunda akıllar verdi. Kendisinden söz etmek veya ettirmek, vatan hizmetinin yerine getiriliş biçimi hakkındaki inançlarına aykırı düşüyordu. Onun gözünde vatan hizmeti bir köşeye çekilerek ve nefsini unutturarak yapılmalıydı. Bekle-

nebilecek tek ödül, görevini yapmış olma huzurundan ibaretti. Ben bu tarz duyguları çok iyi anlıyor, içindeki yüceliği takdir ediyordum. Gazeteci olmasaydım, Rauf Bey'in duygularına göre hareket etmeyi görev bilecektim. Ne çare ki gazeteciydim. Uzun Malta arkadaşlığım sırasında Rauf Bey'i yakından tanımış, hayatı hakkında epey bilgi sahibi olmuştum. Bu bilgilerime göre, Hamidiye kahramanının mert ve saf duygularla dolu olan hayatı hakkında yetişen nesle bir fikir vermek, bana gazeteci gözüyle bir görev olarak görünüyordu. Dolayısıyla görevimi yapmak için bir oldubittiye başvurmaktan başka bir çare göremedim.

Bir gün Nafıa Vekâleti odasına bir baskın yaptım. Rauf Bey "Olmaz, yapamam" demeye hazırlandı. Ben derhal yeni bir cepheden hücum ettim: "Siz kendi malınız değilsiniz, milletin malısınız. Milletin sizin hayatınız hakkında bir fikir sahibi olmaya hakkı vardır. Ben okuyucularım adına bu hakkı istemeye geldim" dedim. Rauf Bey bir işkence makinesine oturur gibi bir tavırla masasının başına geçti, bana da yer gösterdi ve sor dedi. Bu izin üzerine derhal harekete geçtim ve sorularımı sıraladım. Konu çok güç yürüyordu. Rauf Bey bazen tereddütlü cevaplar veriyor, bazen de kendisini konunun sıcaklığına bırakarak tatlı tatlı anlatıyordu. Benim not aldığımı görünce "Ne yapıyorsun? Bunların hepsini yazacak değilsin ya?" diyordu. Ben kendisini ikna etmek için notların üzerinden gayet hafif bir kurşunkalemi geçiriyor, bir taraftan da kendi kendime bildiğimi okumaya karar veriyordum.

Çocukluk Hatıraları

Rauf Bey çocukluğu hakkındaki ilk sorularıma cevaben söze başlayarak yavaş yavaş anlattı:

"Ömrümde ilk hatırladığım şey İskender korvetiyle yaptığım ilk seyahattir. Babam Sakız'da bulunurken, Girit'e bahriye komutan vekili olarak atandı. İskender korvetiyle yola çıktık. Bir süre Girit'te kaldık. Pek küçüktüm, vaktim tamamen donanma içinde geçiyordu. Girit'te bir tersanenin varlığı ve Suda limanında daima savaş gemilerinin bulunması nedeniyle donanma hayatı yoğuncaydı. Tamamen donanma duygularıyla büyüyordum. Bir gün kayık yüzdürmeye ça-

Teşkilat-ı Milliye Heyet-i Temsiliyesi erkanından Hamidiye kahramanı Rauf Bey (Yeni Gün, 13 Teşrin-i Evvel [Ekim] 1919).

lışırken havuza düşmüştüm. Boğulmam an meselesiydi. Halen Kızılay'da bulunan Albay Doktor Mehmet Ali Bey hayatımı kurtardı. Babam, Girit'ten sonra Trablusgarp'a komodor olarak atandı. Ben de ilkokulu burada okudum. Orada askeri rüştiyeye devam ettim. Babam at meraklısıydı. Benim de zamanım ata ve kayığa binmek, tüfekle kuş peşinde koşmakla geçiyordu. Genel Savaş'ta süvarisi olduğu Nilüfer torpil gemisiyle Sivastopol önüne torpil dökerken, gemisiyle birlikte bir daha kendisinden haber alamadığımız kardeşimle beraber ortak bir hatıramız vardır. Ata sırayla binerdik. Sabah okula giderken ilk davranan ata binme hakkını elde ederdi. 1307 (1889) yılıydı, 11 yaşına basmıştım. Bahriye okuluna girmek için annemle İstanbul'a geldik. Babam hâlâ Trablusgarp'taydı. İstanbul'a geldiğimiz zaman henüz öğretim yılı başlamamıştı. Bahriye okulunun özel sınıfında üç ay kaldım. Ertesi yılın başında idadi birinci sınıfa kaydoldum. Okulda henüz tarih ve coğrafyaya merak duymaya başlamıştım.

Rauf Bey'in Babası

Babamın daima söylediği sözlerin, verdiği terbiyenin esasını bu devlet ve millete kayıtsız şartsız hizmet etmek oluşturur. Babam aslen Kafkasyalı'dır. Sohumkale civarındaki Kağri'den İstanbul'a daha önce göç etmiş olan akrabasının yanına gelmiş, millet sayesin-

de öğrenim ve eğitim görmüştür. Bahriye okulundan sonra bir süre donanmada görev yapmıştır. Sultan Abdülaziz döneminde donanmanın modernleştirilmesi sırasında, altı arkadaşıyla birlikte İngiliz donanmasında eğitim yapmak üzere sınavla seçilmiş, bu donanmada yüzbaşı rütbesiyle görev yapmıştır. Fransa-Almanya savaşı sırasında döndüğünde Edirne eğitim gemisine süvari olarak atanmış, okuldan mezun olan öğrencileri eğitim amaçlı olarak Hindistan'a götürmüş, Rus savaşında muhtelif zırhlılara komuta etmiştir. Daha sonra Bahriye Şûrası reisi ve Âyan üyesi olmuştur. Kardeşime ve bana şu sözleri tekrar ederdi: 'Benim hemcinslerim Kafkasya'da değil devlet memuru olmak, varlıklarını koruyabilmek için din değiştirmeye mecbur oldukları bir sırada biz İstanbul'a sığındık. Devlet ve millet bizi cins ve mezhep ayrımı yapmadan okuttu. En yüksek mertebelere getirdi. Bunu daima göz önünde bulundurarak, sizin de dini ve milli göreviniz bizim için kutsal olan hilafete, devlet ve millete kayıtsız şartsız fedakârlık göstermek, hizmet etmek olmalıdır. Bu noktaları kutsal tanıyarak bunların tam bağımsızlığına gayretiniz yettiği kadar çalışmalısınız. Her hususta hareket düzeniniz bu ilke olmalıdır.' Babamın ölürken de tekrarladığı bu sözler hiçbir zaman hatırımdan çıkmaz.[14]

---

14 Rauf Bey'in, Refet Bey'in evinde saltanat ve hilafet hakkındaki görüşünü soran Atatürk'e cevaben söylediği, "Ben saltanat ve hilafet makamına hissen bağlıyım. Çünkü benim babam padişahın ekmeğiyle yetişmiş, Osmanlı Devleti'nin ileri gelenleri arasına girmiştir. Benim de karımda o ekmeğin zerreleri vardır. Ben nankör değilim ve olamam. Padişaha sadakatimi korumak borcumdur. Halifeye bağlılığım ise terbiyem gereğidir..." sözlerinin, baba vasiyetinin bir gereği olduğu anlaşılmaktadır. Rauf Bey, *Nutuk*'ta kendisine yöneltilen birçok eleştiriye karşın, anılarında Atatürk'ün büyüklüğünü, tarihi misyonunu her zaman övgüyle vurgulamıştır. Örneğin Mondros sonrasında, Adana'dan İstanbul'a dönen Mustafa Kemal Paşa'yla buluştuğunda, onu şöyle tanımlamaktadır: "O, Anafartalar kahramanlığıyla temayüz ettiği günden beri savaştan savaşa şan ve şerefle koşmuş, harp ilahinin bütün cephelerde aleyhimize dönüşü üzerine, kendisine has insanüstü azim ve kudretle derleyip toplayarak bir varlık haline getirebildiği imparatorluğun son kuvvetlerinin başında, bin bir tehlikeye göğüs gere gere giriştiği çetin çarpışmaların sonuncusundan geliyordu..." Yine Rauf Bey'in Atatürk hakkındaki şu değerlendirmesi de oldukça öğreticidir: "Başından sonuna kadar mücadelenin içinde bulunmuş bir insan olarak bütün samimiyetimle tarih huzurunda itiraf ederim ki; o olmasaydı, bu vatan ve bu millet, bu kurtuluşu böylesine tam, şan ve şerefle kolay kolay idrak edemezdi."

Bahriye Okulunda Hayat

Şimdiki gibi düzenlenmemiş Bahriye okulundaki altı yıllık okul hayatının gereklerinden olarak pek gürültülü zamanlar geçirdik. Spor ve oyunlara önem verilmediğinden öğrenciler çoğu kez kavgalar yaparlardı. Bunlara doğal olarak ben de karışırdım. Bu bakımdan biraz sıkça cezaya çarptırılırdık. Heves ettiğim dersler gemicilik, seyr-i sefain, topçuluk, torpidoculuk gibi meslek dersleri ile devletler hukuku ve tarihti. İdadi üçüncü sınıftayken meşrutiyet konusunda fikir sahibi olmaya başladık. O sırada Murat Bey (Mizancı Murat Bey) Avrupa'daydı. Biz 13-14 yaşındaki çocuklar haftalığımızdan para ayırır, Avrupa'da hürriyet adına mücahitler için her hafta para toplardık. İş ortaya çıktı, yakalanan bazı arkadaşlarımız aylarca Taşkışla'da kaldılar. Bir kısmı okula iade edilirken, bir kısmı da Trablusgarp'a sürüldüler. Bu badirede biz nasılsa göze çarpmadık.

Milli Meclis'in gerekliliği hakkındaki bana ilk fikir Ahmet Mithat Efendi'nin *Üss-i İnkılap* adlı kitabını okurken geldi. Bu kitapta okunduğuna göre ilk Meclisi Mebusan'daki Aksaray mebusu bahriyemizin Karadeniz'e egemen olduğunun iddia edildiği bir sırada Mersin vapurunun Ruslar tarafından nasıl ve neden zapt edildiği sualine karşı, nazır 'Zaptın önemi yoktur. Çünkü gemi eski ve değersizdir' demişti. Bunun üzerine mebus, 'Ben geminin değerini ve eskiliğini sormuyorum. Sancağın şerefi ne oldu, onu soruyorum' sözleriyle karşılık vermişti. Bu fıkrayı okuyunca ilk milli meclis ihtiyacını duydum.

31 Mart'ta şehit olan Köstenceli Rıza Bey yüksek sınıflardaki tahrikâtı yönetiyordu. Tevkiflerden sonra siyasi faaliyet kalkmamıştı. Yalnız daha gizli devam ediyordu. Elebaşılardan biri de Meşrutiyet'ten sonra Fizan mutasarrıfı olan Sami Bey'di, ki bu gibi faaliyetlerde çok yaman bir adamdı. Avrupa'daki gazeteleri düzenli olarak okuyor, teması koruyorduk. Aramızdan hiçbir zaman casus çıkmıyordu.

Okulu bitirince eğitim görmek için İdare-i Mahsusa vapurlarına dağıtıldık. O sırada Girit tahliye edildiğinden Suda limanındaki eğitim gemisi İstanbul'a aldırılmıştı. Bir buçuk yıl süresince idare vapurlarıyla sahillerimizin hemen tümünü dolaştım. Birçok kez Kızıldeniz, Hicaz, Yemen sahillerine gittim. Gerçekten uygulama kaptanlarının gözetiminde İdare-i Mahsusa hizmetinden hayli yararlandık.

Torpido ve seyr-i sefain mesleğine çok hevesliydim. Genelkurmay'da sınav vererek seyr-i sefain diploması aldım. Bir süre torpidolarda ikinci kaptanlık ve seyr-i sefain memurluğu görevlerinde bulundum. Sonra ilk kez Pervin torpidosuna kaptan atandım. Daha sonra Mahmudiye zırhlısının seyr-i sefain subaylığına, ardından İtalya'da onarılan Mesudiye'nin seyr-i sefain subaylığı refakatine geçtim. Gemiyi Midilli'ye getirdik. Midilli'deyken İtalya'dan satın alınan Alpagut torpidosuna kaptan oldum. Bu esnada Mecidiye kruvazörü Amerika'dan gelmişti. Kruvazörü sularımıza getiren Becknam Paşa daha sonra bizim hizmetimize girdi ve gerçekten çok hizmeti görüldü. Donanma genel müfettişi olan bu zatın yardımcılığına atandım. İki buçuk yıl kadar bu görevde kaldım.

Bu esnada birkaç defa Avrupa ve özellikle İngiltere'de bahriye kurumlarını gezdik. Bir defasında seyahatimizi Amerika'ya kadar uzattık. Burada hakkımızda çok büyük bir samimiyet ve güven gösterildi. Bu çerçeveden olarak 1904 yılı sonlarında Başkan Roosevelt tarafından özel olarak kabul edildik. Kendisinin bizi Amerikan bahriyesine tavsiyesiyle inşaat ve silah fabrikalarını ziyaret ettik. Özellikle o zaman yeni bir silah olan denizaltıları araştırdık. Kısa bir süre için de tecrübe ve talimlerde bulundum. Bu benim için pek büyük bir ders oldu. Bu kısa sürede Amerikan donanması subaylarının hakkımda gösterdikleri samimiyeti hiç unutamayacağım. Bu, meslektaşlık duygusundan çok yüksek bir şeydi. Mesleğe ait her şeyi incelemeye izin vererek mutlak bir güven gösteriyorlardı. Bu kısa süre hayatımın en tatlı hatıralarındadır.

Faal Bir Asker Hayatı

Bundan sonra İstanbul'dan hepsi Türk olmak üzere 8 zabit, 70 mürettebat olduk. Kil'de (muhtemelen Kiel) onarımı tamamlanan Asar-ı Tevfik'i Becknam Paşa komutasında İstanbul'a getirdik. Bu sırada ben yüzbaşı rütbesinde ve vardiya subayı görevinde bulunuyordum. Geminin onarımı yolunda olmadığından, yolda önemli arızalara uğradık. Geminin delinmesi derecesinde tehlikelerle karşılaştığımız halde Türk donanma askerinin direnci sayesinde İstanbul'a başarıyla ulaştık. Bu seyahatte Becknam Paşa da Türklerin yeteneğini fevkalade takdir etti ve bu inancını ifade etmekten geri kalmadı.

Bir süre sonra kolağalığına terfi ettim. Kil'de Almanya tezgâhlarında Peyk-i Şevket, Berk-i Satvet torpido kruvazörleri inşa edilmişti. Bunlardan Peyk-i Şevket'e süvari oldum. Yine Türk subay ve efradıyla bu gemileri İstanbul'a getirdik. Bu tarih, Meşrutiyet'in ilanından yaklaşık yedi sekiz ay öncesine rastlamaktadır. Ben Peyk-i Şevket süvarisiyken Sisam'da bir ayaklanma olmuştu. Oraya sevk edilen Hamidiye ve birkaç gambottan oluşan donanma kuvvetine Peyk-i Şevket de katıldı. Bu isyanın bastırılmasında bulunduk.

Meşrutiyet ve 31 Mart

Makedonya'da cereyan eden inkılap hareketlerini Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir Paşa ve Batı Cephesi'nde bir kolordu komutanlığında bulunan Selahattin Adil Paşa'yla beraber yakından izlerdik. Meşrutiyet ilan edildiğinde aynı gemide süvariydim. İlk iş meşrutiyetin kuruluşuna yardımcı olmakla beraber, ordunun bundan sonra siyasetle meşgul olmayıp kendi sınıf ve mesleklerinin eğitimine adamasını sağlamak için çalışmak oldu. O zaman bahriye nazırı olan Arif Hikmet Paşa'nın çabasıyla donanma olabildiğince çabuk bir zamanda seferber hale konuldu. Salt Marmara ile Akdeniz'de eğitim ve manevra faaliyetlerinde bulundu.

31 Mart'tan önce donanma Akdeniz'den dönmüş, Beşiktaş önünde yatıyordu. Kara ve deniz efradı arasında irtica lehinde kuvvetli kışkırtmaların yapıldığı hissediliyordu. Aynı zamanda Kâmil Paşa'nın Harbiye Nazırı Ali Rıza, Bahriye Nazırı Arif Hikmet paşaları azlederek kabineden çıkarması, donanma subayları ile ülkede tüm aydınlar arasında galeyana yol açmıştı. Komuta heyeti bu işlerin ordunun fiilen müdahalesine yol açacağı, hiç istenmeyen bir felakete neden olacağı düşüncesindeydi. Komutanlar arasında yapılan toplantıda, o zaman bahriye nazırı olan Hüseyin Hüsnü Paşa'ya haklı haksız güven duyulmadığından, durumun doğrudan Kâmil Paşa'ya sunulması kararlaştırıldı. Bu maruzatın gereği için arkadaşlar beni görevlendirdiler. Gerçek durumun sunulması girişiminin kötüye yorulması, girişimciler aleyhine soruşturma ihtimaline karşılık Berk-i Satvet torpidosu Sirkeci yakınında konuşlandı. Meclis-i Mebusan'ın galeyanı karşısında önce Nâzım Paşa, sonra Hüseyin Hüsnü ve Kâ-

mil paşalar istifa ettiler. Bu olaydan sonra efrat arasındaki irtica eğilimi daha çok güçlendi ve sonucu 31 Mart oldu.

Bu sıralarda Gambel Paşa donanmaya mensup gemileri birer birer eğitim amacıyla Marmara'ya çıkarıyordu. Ayaklanmanın üçüncü günü Peyk-i Şevket çıktı. Akşam dönüşte Asar-ı Tevfik süvarisi olan eniştem Ali Kabuli Bey merhumun gemi mürettebatı tarafından saraya getirildiğini ve orada şehit edildiğini haber aldım. O akşam asi efrat benim gemime de gelerek mürettebatı ayaklanmaya teşvik etmek istediler. Fakat gemiye giremediler ve başarılı olamadılar. Ertesi gün resmi emirle gelerek gemiye girdilerse de, beni de Ali Kabuli Bey gibi tutuklayıp götürmek niyetinde olduklarını haber alan mürettebat onları defetti. Gemi efradı son derece itaatkâr, subaylara saygılı ve ayaklanmaya nefret duyuyorlardı. Genç Ağa adında bir ateşçi çavuşunun gösterdiği mertliği hiç unutmayacağım. Amaçlarına ulaşamayan asiler, tersane komutanını tersaneyi yakmak ve sokaklarda rastlayacakları donanma subaylarını öldürmek tehdidiyle beni azletmeye mecbur ettiler. Azil kararı bana tebliğ edildi. Askerin aşırı bağlılığı benim gemiden ayrılmamı zorlaştırmıştı. Benimle beraber gelmek istiyorlardı. Gemide dört gün mahsur kaldıktan sonra yola çıkarıldım. Selanik'e gittim. Hareket Ordusu'yla önce Yeşilköy'e, daha sonra Bakırköy'de Mahmut Şevket Paşa'nın karargâhına geldik.

Mustafa Kemal Bey'le İlk Mülakat

Mustafa Kemal Paşa'yı ilk defa orada gördüm. Bakırköy telgrafhanesinde Mahmut Şevket Paşa'nın kurmayı sıfatıyla savaş emirlerini hazırlamakla meşguldü. Gözümün önünden gitmez. Mustafa Kemal Paşa üzerinde bir pelerin olduğu halde çalışıyordu. Tam bu sırada Fethi Bey'in Harbiye Nezareti'ni işgaliyle ilgili tertibat ve talimat tebliğ ediliyordu. Ayaklanma bastırıldıktan sonra tekrar gemiye iade edildim. O zaman donanma komutanlığına atanan Amiral Gambel komutasında Akdeniz'de manevralara çıktık. Az zamanda donanma subay ve efradı gemicilikte, en çok filo manevralarında ve her tür eğitimde pek yüksek bir yetenek ve gelişme gösterdiler. Eğitimin maddi yönlerinde Amiral Gambel'in pek büyük başarısı görülmüştür.

Peyk-i Şevket filonun toplandığı yerden ayrılmak ve Selanik'e gitmek için emir almıştı. Tam yola çıkacağımız sırada, diğer bir gemi bize çarptı ve büyükçe bir gedik açtı. Geminin güzelliğini bozan bu gedik, bizi çok üzmüştü. Tersaneye alınmadan esaslı bir onarım yapılamazdı. Mürettebattan Âdem Efendi adında bir sanatkâr duruma bir çare buldu. Hazırladığı harçla duvar örer gibi rahneyi kapadı. Dışarıdan boyayarak belli olmayacak duruma getirdi. Bunun olumsuz bir yanı, denize çıkıp da dalga vurunca sıvanın dökülmesi ve gediğin meydana çıkmasıydı. Limana yaklaşırken Âdem Efendi hemen işbaşına geçiyor, yeni baştan onarıyordu. Gemi bu durumdayken Tuna Komisyonu'nda görevlendirilmiştik. Tuna vilayetlerinin kaybedilmesinden sonra ilk defa olarak Osmanlı sancağını taşıyan bir savaş gemisi Tuna'ya girdi. Bir buçuk ay kadar komisyon refakatinde görev yaptık. O zaman Romanyalılar meşrutiyeti ilan eden Türk milletine ve hükümetine karşı pek dostane gösterilerde bulunmuşlardı. Bize hükümet ve milletlerinin misafiri gibi davranmışlardı. Kral Şarl (Carol), bizi Seyna Sarayı'na davet ederek esaslı bir şekilde bu duyguyu ortaya koymuştu.

Hamidiye Süvariliği

Hükümet, Yadigâr-ı Millet sisteminde dört torpido satın almaya karar vermişti. Ben bunun için Almanya'ya gönderildim. Orada bulunduğum sırada Hamidiye süvariliğine atandım. Dönüşümde bir süre manevralarla meşgul oldum. Sonra Yemen Fevkalade Komutanı İzzet Paşa'yı Yemen'e götürmekle görevlendirildim. Bir müddet maiyetlerinde bulundum. Sonra İstanbul'a celp edip, İngiltere kralının taç giyme töreninde Türk donanmasını temsil etmek üzere İngiltere'ye gönderdiler. Bir buçuk ay kadar İngiltere sularında kaldıktan sonra, Trablusgarp ve sahillerini Derne'nin Tobruk limanına kadar dolaşarak Çanakkale'ye döndük. Trablusgarp'tayken eski okul arkadaşlarıma rastladım. Kimi memur, kimi tüccar, kimi bakkaldı. İçinde büyüdüğümüz evi seçerek bir ziyafet verdiler. Birlikte çocukluk günlerimizi andık. Bu toplantı ömrümün en değerli hatıralarından biridir. Çanakkale'ye varınca babamın ağır hasta olduğunu duyarak İstanbul'a koştum. Gemiyi Çanakkale'de diğer birine teslim ettim. İtalyan savaşının ilanına rastlayan günlerde babam vefat etti.

Savaş ilanı üzerine o zaman bahriye nazırı olan bulunan Mahmut Muhtar Paşa'nın kurmaylığına memur edildim. Daha sonra Trablusgarp savunmasının Derne kısmını hazırlamak için hareket eden heyetle beraber gizli olarak Mısır'a gittim. Mısır'da tekrar Mustafa Kemal Paşa'yla buluştuk. O, Derne komutanıyken ben Derne kuvvetlerine silah sağlamak için girişimlerde bulunuyordum. Bu amaçla Suriye'ye gittim. Oradan bir gemi silah ve cephaneyi Derne'ye götürmeyi başardık. Mısır'a tekrar döndüğümde şiddetle soruşturuldum. Aldığım emir üzerine İstanbul'a dönerek Hamidiye'deki görevime devam ettim. İtalyan savaşının sonuna kadar Çanakkale'de kaldık.

Balkan seferberliğinin ilanını takiben İstanbul'a çağrıldım. Bir süre sonra Karadeniz'de sevkıyatın korunmasıyla görevlendirdiler. O esnada savaş ilan edildiği için Varna'yı ablukaya almakta olan donanmaya katıldım. Donanmanın dönüşünden sonra oralarda gözetleme göreviyle kaldım. Sahilden ateş açılması üzerine Varna'daki askeri binaları bombardıman mecburiyetinde kaldık. Avrupa'yla tek ulaşım hattımız olan Köstence yolunun Bulgar torpidoları tarafından tehdit edildiği anlaşılınca, bunları önleme görevi verildi. Bir gece dumanlı bir havada beş torpidoyla karşılaştık. Cereyan eden mücadelede baş tarafımızdan bir torpil yedik ve ağır bir gedik açıldı. Geminin başı, baş topu hizasına kadar su altında kaldığı halde subaylar ve efrat iki saat kadar düşman torpidolarının sürekli saldırılarına hiçbir telaş göstermeden büyük bir düzen ve ustalıkla karşı koydular. Sonuçta saldırıyı defetmeyi başardık. Bir tek er top başından ayrılmamış, kimse cankurtaran takmaya ihtiyaç duymamıştı. Bu tecrübe Türk subay ve efradının herhangi bir zor görevi şan ve şerefle başaracağı konusunda tam bir kanaat verdi. Her an yanma tehlikesindeki gemi, subay ve efradın pek yüksek gayretleriyle, dışarıdan hiçbir yardım almadan 25 saat sonra Haliç'te havuzdaki yerini aldı ve onarımına başlandı. Gemi onarımdayken donanmaya gerekli bazı önemli şeylerin sağlanması için Londra ve Fransa'ya gönderildim. On beş gün sonra döndüğümde geminin onarımı tamamlanmıştı. Dört torpido muhribinden oluşturulan bağımsız torpido filosuna komuta etmek üzere Çanakkale'ye gittim. Yunan donanmasıyla Çanakkale haricinde vuku bulan ilk savaşta donanma komutanının emrinde olarak bu filoya komuta ettim.

Bu sırada deniz savaşı tarihinde ilk kez bir Yunan denizatlısıyla savaşma fırsatı oldu. Yunan donanmasının Delfin adındaki tek denizatlısı Bozcaada civarında Mecidiye ve Berk-i Satvet kruvazörleriyle takviye edilen filomuza pusu kurmuştu. Keşif harekâtı için Limni üzerinde seyrederken karşılaşmıştık. Torpidolarla takip ettiğimiz, top ateşi ve çarpma tehdidiyle defettiğimiz denizaltının, daha sonra savaş süresince faal bir şekilde kullanılamayacak bir hale geldiğini öğrendik. Bu sırada tekrar onarımı tamamlanan Hamidiye süvariliğini üstlenerek Çanakkale'ye geldik.

Sekiz Buçuk Aylık Sefer

Yunanlıların fikrince gayet sıkı abluka edilen Çanakkale'den bir akşam çıktık. Denizlerde dolaşarak görev yapma planını Nâzım Paşa'ya bildirmiştim. O da önerimi onaylayarak masrafımız için 500 lira göndermişti. Çanakkale'den çıktığımızın ertesi günü öğle vakti Şira'yı bombardıman ederek kruvazör şekline dönüştürülmüş cephane yüklü Makedonya vapuruyla, barut fabrikasını tahrip ettik. Yunanlılar bundan tamamen habersizdiler. Çanakkale'den çıkışımız yılbaşına rastlamıştı. Telsiz telgrafımızdan anladığımıza göre, Yunan gözetleme kuvvetleri birbirlerini tebrik etmekle meşguldüler. Şira'da birtakım tüccar gemilerini tahripten sonra, Pire vs. yerleri bombardıman ettik. Fakat asıl amacımız düşmanın savaş araçlarını yok etmek olduğundan, sivil halka zarar vermeyi askeri görevimizle bağdaştırmıyorduk. Nitekim Akdeniz'de seyyar olarak bulunduğumuz sekiz buçuk ayı Yunan'ın Şingen'de 10 kadar nakliye gemisini batırarak tahrip ve askeri mevkilerini bombardıman ederek geçirdik. Sivil halka ait emlak v.s'ye zarar vermemeye özen gösterdik. Yalnız deniz taşımacılığını önlemeyi amaçladık ve bunu kısmen de başardık. Akdeniz'de güvenli hiçbir deniz üssüne sahip değildik. Sadece sahillerdeki halkımıza dayanıyorduk. Özellikle Mısır ve Suriye'deki dindaşlarımız pek yüksek duygularla, en büyük yardım ve fedakârlıklardan kaçınmadılar. Kömürümüzü Akdeniz havzasına civar memleketlerden kaçak yollarla sağlıyor, küçük kayıklardan yararlanıp açık denizde, bazen geceleri limanlarda alıyorduk. Seferimize Akdeniz'de devam ettiğimiz sürece her on iki günde bir 750 ton kömüre ihtiyaç

duyuyorduk. Bunu minnetle andığım yardımlar sayesinde daima sağladık. Gereken onarımları tamamen gemimizin imkânlarıyla gerçekleştirdik.

Malta'yı Ziyaret

Bir defasında Arnavutluk kıyılarında şiddetli bir fırtınaya tutulmuştuk. Tehlike büyüktü. Kurtulabilmek için Malta'ya sığınmak zorunda kaldık. Oradaki üç günlük ikamet süremizi her zaman teşekkürlerle anacağım. Bize karşı son derece dostça davranıldı. Her taraftan zorluk ve karşıtlık yerine nezaket ve kolaylık gördük. Sefer süresince subaylar ve efrat için hiçbir istirahat imkânı olmadığı halde başarı azmi ve inancı bir an bile gevşemedi. Mürettebat tümüyle yüksek bir güç ve yetenek gösterdi. Sağlık durumları da fevkalade mükemmeldi. Tüm sefer süresince 400 kişilik mürettebat içinde tifodan tek bir vefat vuku buldu. Aramızda 15 de sivil gönüllü vardı. Onlar da sonuna kadar büyük bir dayanıklılık gösterdiler. Biz tamiratın sadece su altındaki kısmını ikmal ettikten sonra tersaneden çıkmıştık. Çanakkale'de 60 kadar tamirat amelesi görevde olmadığımız zamanlarda onarımlarla meşgul oluyorlardı. Boğazdan dışarı çıktıkça onları da geçici olarak yanımıza alıyorduk. Son çıkışımızda bunların 15'i 'Bizi de mutlaka beraber alın' diye ısrar etmişlerdi. Seferimizin uzun süreceğini söylememize rağmen isteklerinden vazgeçmeyince, kendilerini yanımıza aldık. Kısa sürede silah kullanmayı öğrendiler. Yüksek bir özveri duygusuyla bize çok yardım ettiler. Savaş hali sürmekteyken aldığım emir üzerine İstanbul'a döndüm.

Sultan Osman ve Yavuz Meseleleri

Bir süre sonra silah görüşmeleri başladı. Bu sırada beni İngiltere'den dretnot sınıfından bir gemi satın almak için incelemelerde bulunmak üzere görevlendirdiler. Bu gezi sonucunda Sultan Osman'ın alınması kararlaştırıldı. İnşaatının üçte ikisi Armstrong tezgâhlarında tamamlanan bu gemiye inşaat heyeti başkanlığının katılmasıyla süvari olarak atandım. İngilizler ile Almanlar arasında savaş ilanına kadar geminin bir an önce tamamlanmasıyla meşgul olduk. Makine tecrübelerini tamamladık. Fakat toplarla, top cephanesinin bir

kısmı tamamlanmadan savaş ihtimalleri gerçekleşti. İngiltere henüz savaş ilan edilmeden önce gemiye el koydu. Biz de geminin mürettebatını İngiltere'ye götüren Reşit Paşa vapuruyla geri dönmek zorunda kaldık. Torpil tehlikesi nedeniyle İskoçya'nın kuzeyinden dolaştık ve bazı heyecanlı maceralar yaşadık. İstanbul'a döndüğümüzde hükümetin silahlı tarafsızlık amacıyla seferberlik ilan ettiğini gördük. Halen Yavuz adını taşıyan Goeben ile İmroz civarında torpile çarpıp batan Midilli Boğazlar'dan geçmiş, İstanbul'a gelmişlerdi. Bu gemilerin mürettebatıyla, en çok komutan Amiral Souchon ile hükümetin münasebeti açık değildi. Ben şahsen bu şekli uygun görmüyordum. Benim görüşümce bu gemiler Osmanlı subay ve efradıyla teçhiz edilmeli, bu olmazsa silahlarından tecrit edilerek tarafsız bir hale konulmalıydı. Bu düşüncemi amirlerime açık bir dille söyledim. Bir süre sonra bunun imkânsız olduğu ve donanmadaki Almanlarla o şekil ve koşullar altında işbirliği yapılacağı cevabı verildi. Bu cevap beni tatmin etmediğinden, bunun ülke için yararlı olmayacağını bir kez daha söyledim.

Hamidiye Karada

Birkaç gün sonra padişah tarafından Afgan emîrine gönderilecek name-i hümayun ve bazı hediyelerin götürülmesiyle görevlendirilen heyetin başkanlığına seçildiğim tebliğ ve hareket zamanım emredildi. Bağdat'a vardığımda İngilizlerin Basra'ya taarruz ettiklerini ve iç kesimlere ilerlediklerini görünce, savaş gemilerinde, Fırat ile Dicle üzerindeki gemilerde görevlendirilmemi istirham ve rica ettim. Afganistan görevimden çekildim. İstifam kabul edilmekle beraber, söz konusu gemilerin komutanları olduğundan, Güney İran sınırlarını gözetlemekle görevlendirilen birliklere komuta etmem emredildi. Bu görevdeyken bazı talihsiz propagandalar yüzünden İran'la aramızda hiç istenmeyen ufak tefek olaylar oldu. O zaman İran'ın güneyine tamamen egemen olamayan İran Hükümeti hatayı anladı ve nispi bir sükûnet sağlandı. Ben de İstanbul'a dönmek için emir aldım.

Dönüşümde donanma kurmay başkanlığına atandım. Bu görevde Mütareke'den altı ay öncesine kadar kaldım. Bu süre içinde mesleğimin, dolayısıyla vatanın kurtuluşuna uygun bir şekilde çalışabil-

mek konusunda Alınan donanma erkânından daima muhalefet gördüm. Zararlı sonuçlar vereceğine inandığım yolsuzlukları gidermek için çok çalıştım. Başarılı olamayacağımı görünce istifa etmek zorunda kaldım. Daha istifamdan önce Danimarka'ya giden esir mübadele komisyonunda bulunmuş, Brest-Litovsk barış görüşmelerine bahriye delegesi olarak katılmıştım. Oradan Trabzon'a gönderildim. O zaman Mavera-yı Kafkas Cemahir-i Müttefikası şeklinde olan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'dan oluşan hükümetin temsilcileriyle Elviye-i Selâse'ye[15] ait ilk görüşmelere memur oldum.

Mütareke Müzakeratı

Merhum Talat Paşa hükümetinin istifası üzerine İzzet Paşa kabinesine bahriye nazırı sıfatıyla girdim. Bu süre içinde İtilaf Devletleri'yle mütareke yapmakla görevlendirilen heyetin başkanlığında bulundum. Bilinen mütareke yapıldı. İngilizlerle yapılan görüşmeler sırasında taraflar birbirlerine pek samimi davrandı. (6 satır sansürlü.) Mütarekeye aykırı hareketler ülkeyi düşünebilenlerde, milletin genelinde güvensizlik duyguları uyandırdı. Bu hareketler gün geçtikçe arttı. İzlenen siyasetin hükümeti idari, askeri ve mali açıdan tamamen uygulamadan ıskat, böylece devlet ve milletimizin çöküşünü gerektirecek bir sonuca doğru süratle ilerlediği görüldü. Bunun önlenmesi için İstanbul'da hükümet üyelerini veya hükümeti değiştirmek gibi tedbirler yeterli değildi. Millete gerçeği anlatmak gerekiyordu. Ancak bu şekilde millet içinde bir dayanak bulunabilir, program ve amaçlarını milletin istekleri çerçevesinde tespit edecek ve kuvvetini milletten alacak bir hükümetin kuruluşu mümkün olabilirdi. Geçmişteki birçok olaylar, bana bunu mümkün kılacak kişinin ilim ve irfanı, kavrayışı, ülke hakkındaki bilgisi ve buna dayanan azim ve inancıyla Mustafa Kemal Paşa olabileceği kanaatini veriyordu. Kendisiyle birlikte çalışmaya karar verdim. O günden bugüne kadar bu inancımda en küçük bir değişme olmadı. Misak-ı Millimiz gereğince amacımızın elde edilmesine, yani saltanat ve hilafet makamının,

---

15 "Üç liva" anlamına gelen bu terim Kars, Ardahan ve Batum sancakları için kullanılmış, Moskova Antlaşması'yla Batum'un Gürcistan'a bırakılmasından sonra, Batum'un yerini yeni teşkil edilen Artvin sancağı almıştır.

milletin ve ülkemizin tam bağımsızlık çerçevesinde kurtuluşu gününe kadar aynı şekilde çalışacağım. Bu amaca mutlaka ulaşılacağına da aynı kuvvetle inanıyorum. Fedakâr milletimizin her tür zahmet ve güçlüğü bugüne kadar olduğu gibi, bundan sonra da göğüsleyeceğine ve sonuçta tam anlamıyla layık olduğu bağımsız, mutlu bir hayata erişeceğine şüphem yoktur.

Anadolu'da Faaliyet

İzmir'in hiçbir hak ve prensibe uygun olamayarak Yunanlılar tarafından işgal edilmesi ve işgal esnasında cereyan eden olaylar, bizi imha programının uygulamaya konulduğunu açıkça gösterdi. Milletin de hemen her meşru vasıtaya tevessül ederek milletin namusunu ve ülkenin bağımsızlığını sağlama girişiminde bulunması zorunluluğu doğdu. Mustafa Kemal Paşa'nın zaten Anadolu'ya geçmek ve işe başlamak kararını verdiği bir zamanda (4 satır sansürlü.) Milletin kurtuluşuna doğru atılacak ilk adımı böylece bilmeyerek kolaylaştırdılar. Paşa, tam İzmir'in işgali günü[16] her an tutuklanmak tehlikesi altında İstanbul'dan ayrılabildi.

Samsun'a çıkışından sonra ben de düzenlenmiş plana uyarak İzmir ve havalisindeki durumu görmek, sonra da kendisine katılmak üzere Bandırma yoluyla hareket ettim. Evvelce Genel Savaş sırasında fevkalade fedakârlıklar gösteren ordu ve donanmaya mensup subaylar ve genel olarak efrat hakkında particiliği vasıta olarak kabul ederek uygulanan hakaretle karışık muameleler beni mensup olduğum, çok sevdiğim ve şeref ocağı bildiğim askerlikten istifa etmeye mecbur bıraktı. Dolayısıyla hareket ettiğimde artık asker sıfatını taşımıyordum. Hayatımı milletin alelade bir ferdi gibi ülkenin kurtuluşuna adamak, bu yolda gerekirse ölmek azmindeydim ve bugün de aynı azimdeyim.

Bandırma'dan Akhisar, Salihli, Ödemiş, Nazilli yoluyla Dinar'dan geçerek Afyonkarahisar'a varıncaya kadar bir iki kez Yunanlıların eline düşme tehlikesi geçirdik. İzmir'de pek kötü yönetilen as-

---

16 Atatürk, İstanbul'dan İzmir'in işgali günü değil, bir gün sonrası olan 16 Mayıs 1919'da ayrılmıştır.

keri kuvvetimiz tamamen dağılmıştı. Efrat iç kesimlere çekilmekte, geçtikleri yerlerdeki halkı hal ve tavırlarıyla heyecanlandırmaktaydı. Gizli şekilde, halkı teskin etmeye ve gerçeği anlamaya çalışarak Ankara'ya kadar geldim. Orada o zaman kolordu komutanı olan, şimdiki Moskova elçisi Ali Fuat Paşa'yla buluştum. Ali Fuat Paşa'nın komuta ettiği kolordunun süratle görevini yapabilecek bir düzeye gelmekte olduğunu anlayarak çok sevindim. Ali Fuat Paşa'nın genç ve azim şiddetine dayanan bir iradeye sahip, ülkenin pek değerli bir evladı olduğunu, yüzbaşılığından beri devam eden çok samimi arkadaşlığımızdan beri biliyordum. O zaman Amasya'da bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın karargâhına gizlice gittik. İstanbul'dan hareketinden yanına varışımıza kadar geçen süre içinde Paşa'nın ülkenin her tarafındaki rahatsız edici fikirleri ve buna göre uygulamalı bir program hazırladığını öğrenmekle rahatladık. İşte o zamandan beri hayatımı Paşa'nın refakatinde dini ve vatani görevimi yapmaya hasrettim. Bildiğiniz Erzurum ve Sivas kongrelerine Erzurum ve Doğu illeri temsilcisi olarak katıldım. Bu kongrelerin görüşmeleri sonucunda yine bilinen Misak-ı Milli esasları tespit edildi. Benim de dahil olduğum Heyet-i Temsiliye başkanlığına Mustafa Kemal Paşa seçildi. (3 satır sansürlü.) Ferit Paşa hükümetinin çekilmesi üzerine, Ali Rıza Paşa yeni hükümeti oluşturdu. Yapılan seçimlerde Sivaslı vatandaşlarım beni mebus seçtiler. (7 satır sansürlü.)

Babam denizciydi. Öğrenimini İngiltere'de tamamladı. Ben de bir denizciyim. Bildiklerimi İngilizce eserlerden, İngiliz kaynaklarından tamamladım. Ülkeme bu şekilde daha çok hizmet edebildiğime inanıyorum. Mesleki bilgimin kaynakları benim için kolayca unutulacak kadar önemsiz bir şey değildir. Bu nedenle çocukluğumdan beri İngilizler hakkında yüksek bir güven duygusuna sahiptim. Hiç ummadığım olaylar karşısında kalınca, eski duygularımın etkisiyle bir kat daha üzüldüm. Fakat bu üzüntüm hiçbir zaman ümitsizlik derecesine varmamıştır. Ülke çıkarları söz konusu olduğu zaman benim için kişisel duygulara yer yoktur. Milletin ve ülkenin çıkarları her şeyin üstündedir. Ben milletin bir ferdiyim. Milletin ve vatanın her millet gibi bağımsızlığa layık, hatta en layık bulunduğuna inanıyorum. Bu bağımsızlığa dost olanlara dost, düşman olanlara düş-

manım. Ülkemin bağımsızlığına düşman olanlara daima karşı olacağım. Ülke ve millet işlerinde dostluk ve düşmanlık için başka ölçü yoktur. Şahsıma yapılan iyi veya kötü muamele, ülke çıkarları söz konusu olduğu zaman hiçbir sorun teşkil etmez."

Söz buraya gelinceye kadar Rauf Bey'in saat 12 ile 2 arasındaki vaktini iki saat işgal etmiş, bunun haricinde de bir saat vakit almıştım. Halbuki Nafıa Vekili Rauf Bey'den henüz hiçbir şey sormamıştım. Gazetecilikte bile insafsızlığın bir sınırı vardır. Rauf Bey'in sabrını ve nezaketini daha fazla kötüye kullanmak istemedim. Bununla beraber nafıa işleri hakkında birkaç söz söylemesini rica etmekten de kendimi alamadım.

Rauf Bey dedi ki:

"Bugünkü işimiz, elimizde mevcut araçlarla ordunun harekâtını kolaylaştırmak için ne yapmak kabilse yapmaktır. Yani iş olarak yaptığımız her şeyin gayesi ordudur. Fakat gelecek için projeler yapmaktan da geri durmuyoruz. Barış olur olmaz ülkenin noksan demiryolu, yol ve limanlarını tamamlamak için azami gayretle işe sarılacağız. Gizli emeller izlemeksizin ekonomik harcamalarla iş görmek esası üzerine gelecek her tür yabancı sermayesine kapılarımız açıktır. Bu tür sermayeye her türlü kolaylık ve güvenceyi sağlamaya hazırız."

Rauf Bey bu son sözleri söylerken Nafıa Vekâleti sandalyesine oturmuş bulunuyor, bir kâtibin getirdiği evrakı incelemeye hazırlanıyordu. Artık çok şükür mazi olan Malta günlerini hatırladım. (5 satır sansürlü.) Gelenlerin isimlerini öğrendikten sonra Yakup Şevki Paşa'yla oda arkadaşlığı edebileceğini söyledi. Zemin katındaki bu karanlık oda daimi bir çalışma yeriydi. Rauf Bey ile Şevki Paşa kendilerini her şeyden mahrum ederek eğlenceye benzer her şeyden uzak kalır, daima okurlar ve yazarlardı. Rauf Bey'in okuduğu kitaplar özellikle tarihe, denizciliğe, hukuk-ı esasiye aitti. Mütareke'den sonraki olaylara dair tarafsız eleştirmenler tarafından yazılan eserler Polverista'ya getirtilmişti. Rauf Bey doğal olarak bunları da okumuştu. Bütün eğlencesi arka taraftaki bahçede aşağı yukarı dolaşarak biraz hava almak ve konuşmaktı. Harici olayların acılığı, sonucu meçhul bir esaretin verdiği ümitsiz duygularla birleştiği sıralarda Polverista'da pek kötümser günler geçirdik. Fakat Rauf Bey daima iyimserdi. Diren-

cini, azmini ve başarıya olan inancını bir an bile kaybetmedi. Ümitsiz bir durum karşısında daima "Anadolu'daki arkadaşları tanırım, ne mümkünse düşünmüş ve yapmışlardır. Mutlaka sonunda başaracaklardır" derdi. Karamsarlık eğilimleri duyduğum zaman derhal Rauf Bey'in yanına gider, moralimi tazelerdim. Kendisini yakından tanıdıkça hayretim artıyordu. Mertlik, fedakârlık, vatan sevgisi, görev ve meslek aşkı duygularının bir insan kalbini başka hiçbir emele, hiçbir kişisel isteğe yer bırakmayacak derecede doldurması, cidden şaşırtıcıydı. Şaşırtıcı olan bir yönü de, Rauf Bey'in gayet hararetli ve coşkun tabiatını son derecede bir itidal ve sükûnetle daima kontrol altında tutabilmesiydi. Odaya başkaları girdi. Ben ayağa kalktım. Görevimi tamamlamıştım. Rauf Bey'e, söylediklerinin tümünü kişiselleştirmeden ve alçakgönüllülüğünü zedelemeyecek bir şekilde yazacağıma dair güvence vere vere Nafıa Vekâleti odasından ayrıldım.[17]

b) *Le Journal* Muhabirinin Rauf Bey'le Lozan Görüşmeleri Hakkındaki Mülakatı

Lozan'dan telgraflarımızın gelişi bazen üç günü geçiyor - Şifrelerimiz çoğu kez karmakarışık geliyor - Kapitülasyonlar sekiz yıldır fiilen yoktur - Patriklik dini teşkilatsa en uygun yer Aynaroz'dur - Ülkemiz aleyhinde politikaya karışmamış Ermeniler pek nadirdir - Azınlıklar arasında Museviler dürüst hareket etmekte örnektir

Rauf Bey bu mülakatı Heyet-i Vekile başkanı, Hariciye Vekâleti vekili sıfatlarıyla vermiştir:

– Delegelerimiz tam yetkilidirler. Kararlar almak için Ankara'ya başvurmaya ihtiyaçları yoktur. Tamamlayıcı talimata gerek gördüklerinde bizden talep ederler. Biz de derhal cevap veririz. Haberleşmemizin süratle yapılmasının sağlanacağı bize vaat edilmişti. Buna rağmen telgraflarımızın Lozan'dan Ankara'ya erişmesi için bazen üç gün geçiyor ve şifrelerimiz çoğu kez karmakarışık geliyor.

---

17 *Vakit*, 19 Ocak 1922.

Milletimiz Diğer Milletlerle de Eşit Olacaktır

– Müttefikler'in kapitülasyonların devamını bize zorla kabul ettirmeyi düşündüklerini tasavvur etmek bile caiz değildir. Bu, bu yolda giriştiğimiz mücadeleleri inkâr etmek demektir. Bağımsızlığı için can atan yeni Türkiye kapitülasyonlar ayrıcalığının devamını her ne şekilde olursa olsun kesinlikle kabul etmeyecektir. Milletimiz diğer milletlerle eşit muameleye mazhar olmayı istiyor. Türklerin tabi oldukları yasalara yabancıların tabi olmamasını, istisnai muamelelere sahip olmalarını milli egemenlik ve milli bağımsızlıkla bağdaştırmıyoruz. BMM bile Misak-ı Millimizle kesin şekilde halledilmiş olan bu meselede geri adım atma hakkını kendinde göremez. Adliyemizin idare usulünde değişiklikler ve düzeltmeler yapılması gereğini biliyoruz. Fakat bunları yapmak salt bize aittir. Bu hususta hiçbir yabancı müdahalesini kabul etmeyeceğiz.

S.– Bu ıslahatı uygulayıncaya kadar geçecek zamanda yabancıların halen yararlandıkları himayeden yararlanmalarına izin verecek misiniz?

C.– Hiçbir şekilde. Yabancılar da Türklerin tabi olduğu idare usulüne uyacaklardır. Zaten sekiz yıldır kapitülasyonlar fiilen kaldırılmıştır. Eğer devletler bizi rahat bırakacak olurlarsa, faydalı gördüğümüz ıslahatı vücuda getirebileceğimizi bütün dünyaya kanıtlayacağız.

Din ve Gayede Müsmir Bir Parça

Musul vilayeti Arapların yaşadığı bir yer değildir. Ben bu bölgeye gitmişimdir. Buraları mükemmel tanırım. Size teyit edebilirim ki, buranın halkı duygu, hürriyet, din ve gaye açısından tamamen bir olan Türk ve Kürt'tür.

Büyük Hükümet, İçimizdeki Küçük Hükümet

– Patrikhane... İrfan hayatımızda ülkemizin mukadderatına katılmış olan gayrimüslim halka yüzyıllardır özgür ve serbest bir varlık bahşetmiş ve kendilerine Müslim halktan çok izinlerde bulunmuştuk. Buna en belirgin kanıt ülkede gayrimüslimlerin dini kurumlar teşkilatının son günlere kadar varlıklarının korunmasıdır. Mesela bildiği-

niz şekilde Patrikhane ruhani ve cismani iki mevkiden mürekkeptir. Bu da büyük bir hükümet içerisinde küçük bir hükümet demektir.

Bununla beraber biliyorduk ki, Hıristiyan unsurlar gizlice bağımsızlığımız ve ülkemizin çıkarları aleyhine çalışıyorlardı. Biliyorduk ki dahile gönderilen papazlar gizli politika memurlarından başka bir şey değildi. Biliyorduk ki bunlar okullarında, eğitim ve öğretimlerinde kendilerine birçok iyilikler yapan Müslümanlar aleyhinde karşı duygular yaratmak için ellerinden geleni yapıyor ve silahlı komiteler kuruyorlardı. Fakat bu adamların günün birinde çıkarlarının bizimle sıkı birlik ve uzlaşmakta olduğunu anlayarak, kişisel çıkarlarına da aykırı olan hareket tarzlarından kendi kendilerine vazgeçeceklerini umuyorduk. Oysa papaz kisvesi altında saklanan bu şahıslar bugüne kadar Hıristiyan halkı aleyhimize tahrik ve halktan gönüllüler hazırlayıp silahlandırarak bize karşı savaşmak üzere cepheye göndermişlerdir. Aynı adamlar diğer taraftan cephe gerisinde bir Pontus meselesi yaratarak bizi arkamızdan vurmak istemişlerdir. Böylece hem kendi dindaşları, hem de bizim için pek büyük felaketlere sebep olmuşlardır. İşte bu nedenlere binaen her iki tarafın çıkarları adına Doğu'da gerçek barış ve sükûna erişmek, önceki hataları tekrar etmemek içindir ki, İstanbul patriğinin ülkemizden uzaklaşmasını istiyoruz. Türkçe'de şöyle bir atasözü vardır: "Birisi seni bir defa aldatırsa kabahat onundur. Fakat kendinin iki defa aynı adam tarafından aldatılmasına müsaade edersen bu halde kabahatli sensin." Dolayısıyla millet ikinci bir kez hataya düşmek istemiyor.

S.– O halde siz patriğin gitmesini isteyeceksiniz demek?

C.– Evet bütün dünyanın huzur ve asayişi için, eğer patriklik dini bir teşkilatsa, onun için en uygun yer zannediyorum ki Aynaroz'dur. Aksine amaç hükümet içinde hükümet teşkil etmekse, bizim ülkemizde onun yeri yoktur.

Bizim Tanıdığımız Ermenistan

Mavera-yı Kafkas'ta bir Ermeni Cumhuriyeti tanıyoruz ki onunla bir dostluk antlaşmamız da vardır. Ülkemize sadık ve aslen Türkiyeli olup memleketimizde kalan ve yararlarımıza bir şekilde zarar vermemiş Ermenilerin Müslüman vatandaşlarımız için yürürlükte olan

kanunlar ve nizamlar dışında hiçbir şekilde izinler istememeleri şartıyla ülkemizde kalmalarına muvafakat edilebilir. Ermeniler kendilerine özgü bir yurda sahip olmakta ısrar ediyorlarsa, onlara bir yurt göstermeye hazırım. Bir Ermeni yurdu teşkili lehinde Amerika'da beş milyon imza toplanmış. Böyle bir yurdun teşkiline Amerikalılar gerçekte kani iseler pek büyük araziye sahip olan Amerika'da bunu tedarik ve Ermenilere bahşetmek lütfunda bulunsunlar. Vatanımıza hıyanet ve memleketimizin çıkarları aleyhine hareket etmemiş Ermenilerin ikametine izin verilebileceğini söyledim.

Lakin haince manevralarla vatanımızın uğradığı birçok felaketlere sebebiyet vermiş olanları topraklarımızda tutamayız ve dışardan gelenleri de ülkemize sokamayız. Şimdiye kadar o derece özgürlükçü davrandık ki, hariciye ve maliyeye, posta ve telgrafa Ermeni nazırlar atadık. Bugün en şiddetli düşmanımız kesilerek Avrupa'da aleyhimize propaganda yapmakta devam eden Noradunkyan da hariciye nazırlığında bulunmuştur. Bununla beraber üzüntüyle şunu da belirtmek zorundayım ki rahat durmuş ve memleketimiz aleyhinde politikaya karışmamış Ermeniler pek nadirdir.[18]

Altmış yıl önce bir Türk memuru memuriyet yerine giderken ailesini komşusu Ermeni'ye emanet eder, Ermeni de gerektiğinde öyle davranırdı. O zamanlar düşmanca siyasetle uğraşmamaları Türklerle uyum ve birlik içinde yaşadıklarını kanıtlar. Merkezi Venedik'te olan Ermeni komiteleriyle eski çarlığa dayanan Ermeni komiteleri bütün bu felaketleri başımıza getirmeye sebeptirler. Bugün ülkemizin esenliği adına imkânın elverdiği ölçüde eski hataları yinelememeye çalışmak zorundayız. Museviler ülkemizde azınlıklar arasında dürüst hareket etmiş olmak itibariyle bir örnek teşkil ediyorlar.

---

18 Lozan Konferansı görüşmelerine belirlenen günde başladı ve ilk önce azınlıklar meselesi ele alındı. Tatilden önce Müttefikler Azınlıklar Tali Komisyonu'na Bulgar ve Ermeni heyetlerinin kabulünü önermişlerdir. İsmet Paşa kesin bir nota vererek bu girişimi reddetti. Türkiye'nin resmi bir konferansa davetli olmayan heyetlerin dahil olduğu hiçbir toplantıya katılamayacağını söyledi. Türkiye hiçbir Ermeni heyeti delegesini tanımaz ve bu katılma sonucunda verilecek her kararı yok sayar. Müttefikler bu heyetlerin katılmasında ısrar ettikleri takdirde Türk delege heyeti Mısırlılar, Farslılar, Hintliler gibi Müslüman azınlıklar delege heyetleri ile İrlandalıların da kabul ve dinlenmelerini ister. Tali Komisyon Türk delegelerinin katılımı olmaksızın Ermeni delegelerini dinledi. Bkz. *Hâkimiyet-i Milliye*, 29 Aralık 1922.

Boğazlar'ın serbestisini prensip olarak İstanbul ile Marmara Denizi'nin huzur, selamet ve güvenliği sağlanmak şartıyla kabul etmişizdir. Ansızın bir sataşma ve saldırıya maruz kalmak istemeyiz. Beklenmedik bir savaşla sonuçlanacak ani hareketler karşısında da bulunmak istemeyiz. Bu güvenceyi istemekle zaten kalıcı bir barış istediğimizi ve gerçek barışseverlerden olduğumuzu kanıtlamış oluyoruz. Oysa bize bu güvenceyi vermek istemiyorlar. Savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçişi, bunların Marmara Denizi'ne girmeleri ısrarla istemek zorunda olduğumuz bu selamet ve güvene aykırıdır. Bizim barıştan sonra tam bir huzurla çalışmaya, tam bir güven içinde ülkemizin bayındırlığı için çalışmaya ihtiyacımız var. İstediğimiz bütün bu güvenceleri Müttefikler'in onaylamasıdır. Oysa iş hiç de öyle değil. Size bir örnek vereyim. Müttefikler Karadeniz'de en güçlü bir devlet deniz gücüne denk savaş gemilerinin Boğazlar'dan serbest geçişini istiyorlar. Oysa böyle altı devletin gemilerinin bu ölçüde geçmesine izin verilecek ve bu devletlerin donanmaları İstanbul önünde toplanacak olursa, o zaman bizim durumumuzu bir düşününüz.

S.– Şimdiye kadar konferans sizi memnun edecek bir iş görmedi değil mi?

C.– Üzülerek öyle, hiçbir mesele tanzim bile edilmedi.

S.– Memnun olunacak bir sonuç alacağınızı umuyor musunuz?

C.– Durumumuzun en zulme uğradığımız günlerinde emellerimizi bir Misak-ı Milli'yle belirledik ve saptadık. Bu isteklerimiz varlık ve bağımsızlığımızı temin için gereken şartların asgarisidir. Şimdi zafer kazandığımız halde de isteklerimizi hiçbir şekilde artırmadık. Lakin bu isteklerimizi elde etmeye sarsılmaz bir azim ve şiddetle çalışmaya devam edeceğiz. Şimdi bütün dünyanın huzurunu sağlayacak bir barış yapma görevi müttefik devletlere yöneliyor.[19]

c) Rauf Bey'le Mülakat

Hastalık ve dokuz yıllık yorgunluğum tedavimi ve dinlenmemi gerektiriyor - Londra elçiliği - Konya halkının gösterdiği teveccüh - İzmir'de bir süre istirahattan sonra Ankara'ya dönmek

---

19 *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Ocak 1923.

Eski Vekiller Heyeti reisi İzmir'e hareketinden önce Konya'da *Vakit*'e önemli beyanatta bulunmuştur. Konya muhabirimizden:

Muhterem misafirimizi dönüş gününden bir gün önce ziyaret etmek istedim. Belediye başkanımız Kâzım Bey'le vaki olan başvurumu kabul ederek istediğim zamanda görebileceğim haberi geldi. Vakit geçirmeden tramvayla Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne mahsus olan köşkün önünde indim. Bir süre özel kâtibi ve yaverinin odasında bekledikten sonra, bulundukları odaya götürüldüm. Vali Kâzım Bey, İskân Müdürü Asaf Bey, Belediye Başkanı Kâzım Bey hepsi ayakta, yerli halıları inceliyorlardı. Kendilerine takdim edildim. Büyük bir nezaket ve güler bir yüzle ellerini uzattılar. On bir yıldır türlü menkıbelerle milletin kalbinde yaşayan muhterem misafirle, saygıyla tokalaştım. Bir aralık söz gazetecilere intikal etti. Rauf Bey bazı gazetecilerin en ufak bir şeye bin türlü anlam yükleyerek ve türlü ayrıntılara meydan vererek yazdıklarını, oysa bunların amacın ruhuna uygun olmadığından söz etti.

S.– Şu halde beyefendi, *Tevhid-i Efkâr*'ın son postayla gelen başmakalesi hakkındaki görüşünüzü anlayabilir miyim?

C.– O makaleyi gördüm. Fakat dediğim gibi ağızdan bir şey çıktı mı, herkes alabildiğine yazıyor. Hastalığım ve dokuz yıllık yorgunluğuma binaen, cidden istirahata ve tedaviye muhtacım. İdari işler pek değerli arkadaşlarımın elindedir. Şimdi orada ve iş başında olmadığım için bir görüş ortaya koymam gereksiz olur. Çok şükür her şey yolunda gidiyor. Zafer kazandık, barış yapıldı. Artık bundan sonra ekonomi ve eğitim alanlarında gelişmeye çalışacağız.

S.– Londra elçiliğiniz söz konusu oluyor...

C.– Hayır efendim, dediğim gibi hastayım ve dinlenmeye ihtiyacım var.

S.– Konya hakkındaki görüşünüz?

C.– Konya'yı çok iyi buldum. Gelişmesini gözlemekle beraber, ileride daha çok gelişeceğine kanaat getirdim. Konya halkı hakkımda çok fazla teveccüh gösterdi. Kendilerine son derece minnettarım ve şükran borçluyum.

S.– Konya halkı sizi daha fazla aralarında görmek istiyorlar.

C.– Evet, bugün bir heyet gelerek ikametimi uzatmamı rica ettiler. Çok duygulandım. Maalesef ailevi bir zorunluluğa binaen İzmir'e hareket etmek zorundayım. Onun için fazla kalamayacağım.

S.– İzniniz hep seyahatte mi geçecektir efendim?

C.– İzmir'de şahsi bazı işlerim vardır. Bir süre orada istirahat ettikten sonra doğruca Ankara'ya döneceğim.

S.– Gazetelerimizi nasıl buluyorsunuz?

C.– *Vakit* olsun, diğer İstanbul gazetelerimiz olsun en acı bir devrede fedakârca çalıştılar, milli davamızın kazanılması için kamuoyunu aydınlatmak konusunda büyük hizmetleri görüldü.

Zaten yorgun olan muhterem misafiri daha fazla rahatsız etmek istemedim, izinlerini isteyerek veda ettim.[20]

---

20 *Vakit*, 31 Ağustos 1923.

III

Kâzım Karabekir Paşa'yla Mülakatlar

a) Büyük Bir Kumandan ve Büyük Bir Mütefekkir

Paşa ve yetim çocuklar - Öğütlerim - *Gürbüz alayları* - *İbret Yeri* - Yeni Öğütler - *Çocuklar Ordusu Marşı*

Doğu illerimizden Rus istilası kalkarken çetelerin canice hareketleri buraları bir harabeye çevirmiş, 12 Mart 1918'de Erzurum'u kurtaran ordu yığınla şehit cesetleri ve sefaletten ölüm derecesine gelmiş binlerce öksüz ve yetimler bulmuştur. Savaş süresince Erzurum'un sınırlı çatıları arasına sığınan bu yavrucuklar, Mütareke sonrasında yaşamlarını büyük zorluklarla sürdürebilmişlerdir. Nihayet 1919 Mayıs'ı onların yaşamında unutulmaz ve en önemli dönüm noktası olmuştur. Doğu illerinin binlerce evladının kurtarıcısı Kâzım Karabekir Paşa bu tarihte XV. Kolordu komutanlığına atanmış[21] ve Mütareke dolayısıyla hafiflemiş askeri görevlerinden artakalan en değerli zamanını Erzurum'un şefkatli bağrına sığınmış olan masum yavrucuklara babalık görevine ayırmıştır.

---

21 Kâzım Karabekir Paşa'nın XV. Kolordu Komutanlığı'na atandığına ilişkin yazılı emir, 13 Mart 1919 tarihlidir. Bkz. Kâzım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, 2. baskı, İstanbul, 1969, s. 16.

Kâzım Paşa muhitine göre pek geniş denecek bir teşkilatla derhal işe başlayarak Erzurum'un ebediyen onur duyacağı yatılı yetim okullarını açmış, şehitlerimizin binlere varan evladını eğitmeye başlamıştır. Mütareke'nin gitgide girmekte olduğu evre, ordunun henüz görevini tamamlamadığı kararını zaten vermişti. Komutan Paşa'nın, ordusunun sanayi takımlarını yetimlerden oluşturmak için yaptığı takdire değer girişim başarıyla sonuçlanmış ve bu teşkilattan birkaç ay sonra her alayda bir okul ve XV. Kolordu'nun övünç kaynağı olan yatılı Yetimler İlkokulu kurulmuştur.

Öğütler Nasıl Vücut Buluyor

Kâzım Paşa günler geçtikçe evlatlarına daha büyük bir şefkat ve sevgiyle, çocuklar da kurtarıcılarına karşı derin bir saygıyla bağlanmışlar, böylece Paşa'nın ilerlemeleri ve yükselmeleri için gösterdiği her tür özveriden zevk duymasını sağlamışlardır. Kâzım Paşa'yı en çok üzen şey, kendi tarifleriyle "Gerek bu şefkat hissi ve gerekse bu yavrucuklara hayatın ilk esaslarını öğretecek ve sonra da bu masum ağızlardan kendileri kadar saf olan halkımızı aydınlatacak açık yazılmış zengin bir eser bulamamaktı". Bu yokluk onun için aşılamayacak bir engel olmamış, çalışmalarından çok az kalan en değerli zamanını da bu eksiğin tamamlanması için ayırarak öğütlerini yazmıştır.

Erzurum'da Çocuklar Ordusu Teşkili

Öğütlerim 1920 yılında Erzurum'da basılmıştır. Paşa, eserini İslam dünyasının en ince ve yıkıcı hastalıklarını herkesin anlayacağı bir dille açıklamak, tedavi usullerini göstermek için yazdığını söyleyerek, öğütlerin uygulama şekillerini de ayrıca saptamayı başarmış ve böylece büyük bir terbiyeci olduğunu kanıtlamıştır.

Evlatlarının cesur, çevik, yılmaz ve girişimci yetişmesini isteyen Komutan Paşa Erzurum'da bu teşkilatın tümünden bir "Çocuklar Ordusu" teşkilatı yapmış ve komutanlığını bizzat üstlenmiştir. Çocuk ordusu teşkilatı, temeli atıldığından henüz az bir zaman geçmiş olmasına rağmen büyük bir askeri gelişme göstermiş ve ordu süratle genişlemiştir. Sultani Alayı'nın fahri komutanlığı Albay Kâzım (Ge-

dik), Al Bayrak Alayı'nın Kurmay Binbaşı Mustafa, Yeşil Bayrak Alayı'nın Kurmay Binbaşı Fahri beylere verilmiş ve ordunun savaş düzeni dört alay üzerine yapılmıştır. Leyli (yatılı), iptidai, askeri kolordu sanayi takımları, tesviyeci, demirci, kuyumcu sanatlarıyla uğraşan alay okulu, şimendifer okulu ve anaokulu gürbüzlerinden oluşan uzman 1100 mevcutlu alay Birinci Gürbüz Alayı, 180 mevcutlu İkinci Sultani Gürbüz Alayı, 150 mevcutlu Üçüncü Al Bayrak Gürbüz Alayı ve 220 mevcutlu Dördüncü Yeşil Bayrak Alayı gürbüzlerinin sayısı bugün binlere yükselmiştir.

Erzurum Çocuklar Ordusu'na Kars Kapısı girişinde bir poligon ayrılmış, alayların talim ve terbiyeleri her hafta cuma günleri toplu olarak hakiki top, makineli tüfek ve tüfekle yapılmıştır.

Birinci Gürbüz Alayı kışın kızak talimleriyle uğraşmış ve kızakçılar yetiştirilmiştir. Manej, bisiklet, futbol, jimnastik ve milli oyunlar da uzmanlarınca yaptırılmıştır. Bu teşkilat çocuklarımızı büyük bir düşkünlükle bu hayırlı girişime bağlamış ve gelişme gelecek için beslenen ümitleri bir kat daha güçlendirmiştir. Komutanlarının bu olumlu sonuçlar veren faaliyeti karşısında derin bir sevinç duyan Erzurumlular her cuma, kırda bu sevimli ordunun talim ve terbiyesini görmekle, istila ve zulüm altında geçirdikleri acıyı unutarak geleceğe büyük bir kuvvetle inanmaktadırlar.

Yeni Kurumların İlk Semereleri

Kâzım Paşa Erzurum'daki kurumları denetledikten sonra izlenimlerini şöyle nakletmiştir:

"Genelde her şey mükemmeldir. Programda istediğim her bir husus büyük bir düzen ve başarıyla gösterilmiştir. Beden eğitimi, zihinsel eğitim aynı önemle ele alınmış, çocuklarımızın sağlık ve moralleri mükemmel bir halde görülmüştür. Altı ayda kolordu sanayi gürbüzlerinin sanattaki ilerlemeleri her takdirin üzerindedir. Üç ayda yatılı yetimlerin gelişmeleri tamamıyla istediğim şekildedir. Bundan dolayı sözlü olarak teftişte bulunan kişilerin huzurundaki takdirlerimi okulların tüm talim kurullarına yazılı olarak da beyan ederim. İlkbaharda yapacağım ikinci denetlemede daha büyük takdirlere nail olmanızı isterim."

Kâzım Paşa bu denetlemeden sonra Doğu Cephesi'nde başlayan ileri hareketi üzerine Elviye-i Selâsemizi kurtarmakla uğraşmıştır. Kars, Ardahan, Sarıkamış havalisinin anavatana katılması, muhtelif işgaller altında pek mustarip olan kurtulmuş yerler evlatlarını da kurtarmış, mevcut araçlardan azami derecede yararlanılarak geniş teşkilat yapılmıştır. Doğu Ordusu'nun şehit yavrularını toplamış olan bu teşkilat arasında bugün Kâzım Karabekir Paşa müşfik bir baba olmuştur. Komutan günün en çok zamanını bunlarla geçirmektedir.

Sanat Atölyeleri ve Yeni Öğütler

Sarıkamış'ta açılan sanat atölyeleri pek mühim eserler vücuda getirmiştir. Top, mitralyöz ve silah atölyesi, makinecilik kursları, Veterinerlik Subay Okulu uygulama laboratuvarları, matbaacılık, mürettiplik atölyeleri, Doğu Ordusu'nun küçük mızıkacılarından oluşan bandosu, ordunun küçük orkestrası, özellikle Doğu Ordusu'nun tek güzel sahnesi olan İbret Yeri Türk sahne sanatının pek güzel eserlerine tanık olmakta.

Kâzım Paşa, evlatları arasında araştırıcı bir eğitimci gözüyle yaptığı incelemeler sonucunda yeni bazı öğütler hazırlamış ve geçenlerde *Yeni Öğütler* adıyla Sarıkamış matbaasında bastırmıştır. Mevcutları bitmiş olan *Öğütlerim* ve *Yeni Öğütler* yeniden basılmaktadır. Bir yazısında musiki hakkında "Gınâ hususuna dahi ziyade ehemmiyet verilsin. Milli, vatani, hissi şarkıları mükemmelen bir ağızdan ve muhtelif perdeden seslerle iyi bir ahenk verdirerek okumaya ve mızıkayla da beraber söylemeye alıştırılmalıdırlar" öğüdünü veren Paşa, Çocuklar Ordusu'nun marşını bizzat yazmış ve bestelemişlerdir. Marşın bir parçası şöyledir:

Çelik gibi kollu, tunçtan ayaklı
Türk hiç yılar mı, Türk hiç yılar mı?
Türk yılmaz, Türk yılmaz!
Cihan yıkılsa Türk yılmaz!

Kâzım Paşa'nın Doğu'da unutulmaz birer anıt olan bu kuruluşların yapılmasına iyi bir yardımcı olarak uğraşan kurmay heyeti, mev-

cut kuruluşların talim kurulları Doğu Anadolu'nun yükselme ve ilerlemesinde övünç verici bir pay taşımaktadırlar.[22]

b) Kâzım Karabekir Paşa'yla Ankara'ya Gelişi Üzerine Mülakat

Yoksulluk ve cehalet - Zaferi taçlandırmak - Ankara'ya ilk defa geliyorum - Kahraman Batı Cephesi ordularını selamlamak - Yetimler konusundaki düşünceleri Tekirdağ'da başlamış

Paşa Hazretleri uzun yolculuktan etkilenmiş görünmüyorlardı. Daima gülen gözlerinde büyük bir mutluluğa ermiş insanlara özgü bir sükûnet vardı. Bütün izlenimlerini iki kelimeyle özetliyordu: Yoksulluk ve cehalet.

"Anadolu'yu baştanbaşa istila eden bu yoksullukla mücadele bugünkü zaferimizi taçlandıracaktır. Bugün savaş meydanlarında en büyük görevini ifa eden gençliğin, yarın için en kutsal görevi bu olmalıdır. Kendisine rehber bulduğu her yerde başarıyla ilerleyen halkımız bu yönde de yeteneğini gösterecektir. Buna eminim."

Paşa burada bir an duraklayarak pencereden dışarı baktı ve eliyle Ankara'yı göstererek:

"Ankara'ya ilk defa geliyorum. Şehri dışardan şehir denecek bir derecede gördüm. Bende bu görünüş güzel bir izlenim uyandırdı. Şehrin durumu itibariyle geleceğinin parlak olacağına ümitvarım. Yarın Başkomutan Paşa Hazretleri'yle Bursa'ya gidiyorum. Uzun senelerden beri uzakta kaldığım birçok silah arkadaşlarımla görüşmekle ve özellikle bu son zaferimizi sağlayan kahraman Batı Cephesi ordularını selamlamakla bahtiyar olacağım. Ondan sonra dönerek BMM'nin birkaç toplantısına katılmak için bir süre Ankara'da kalacağım."

Paşa Hazretleri daha sonra Doğu illerindeki faaliyetlerine dair bilgi vermiştir. Her zaman yakından takip ettiğimiz Doğu illerindeki fikri hareketler hakkında tafsilat verirken Genel Savaş'ta başlayan bu

---

22 *Vakit*, 17 Ağustos 1922.

hayırkâr teşebbüsünün bir tarihçesini çiziyor ve bundan söz ederken en büyük bir görevi yapmaktan kaynaklanan bir zevk duyuyordu.

İlk Kez Buyuruyorlardı

"Erzurum'a dayanan Rus orduları çekildikten sonra harap ve perişan kalan Doğu illerindeki şehitlerimizin emanetleri dikkatimi çekmişti. O zaman görevim uzun süre bunlarla uğraşmaya imkân bırakmamıştı. Toplanan birkaç yetim sadece ölümden kurtarılabilmişti. Mütareke'yi müteakip Tekirdağ'da komutan olduğum kasabadayken yurdumuzun her tarafında yüz binlercesine rastlanan bu miniminilerden istifade imkânını düşündüm. Bunların bugün olduğu kadar yarına faal ve değerli bir organ olarak yetiştirilmeleri için çalışmak lazımdı. Ülkenin geçirdiği buhran dolayısıyla merkez bu zavallılarla meşgul olamıyordu. Oysa en önemli görevimiz dün şeref meydanlarında hayatlarını feda edenlerin geride bıraktıkları bu yavrularımızı kurtarmak idi. Bunun için ilk çare olarak kolordu sanayi takımından terhis edilen efradın yerine bunları koyarak yararlanma çarelerini düşündüm. Bu ilk teşebbüsün başarıyla sonuçlanması beni cesaretlendirdi. Daha sonra Doğu Cephesi'nde bulunduğum sürece vaktimin izni oranında bununla meşgul oldum. İşte bugün pek yüksek olmasa da küçük görülmeyecek bir toplama erişen bu şehit yavrularının çalışmalarından Doğu Cephesi'nde azami derecede yararlanılmaktadır. Bu minimini yavrular yarın için çok değerli bir varlık olacaklardır."

Bir İdadi Mektebi

"Burada yetimler içinden sanatkâr olarak seçilenlerden gayrisi talim ve terbiye edilmektedir. Bunlardan çoğunluğu daha önce başladıkları öğrenimi tamamlamak üzeredirler. Anayurdu; isminden anlaşılacağı gibi minimini yavrularımızın şefkat kucağıdır. Sanat ocağı, burada çocuklarımız her şubede ayrı ayrı ebedi bir meslek sahibi olmaktadırlar. Bu yavrular mesleklerine o kadar âşık ve bağlı kalıyorlar ki, herhangi bir diğer şubeye nakledilmeleri istense ruhtan gelen bir isyan duymaktadırlar. Bunların mesleklerindeki başarılarını görmek kadar büyük bir mutluluğu duymuş olmakla bahtiyarım. Sanat ocakları; ziraat, elektrik tesisatı, dişçi, küçük sıhhiye ve

tayyare kursu vesaireden ibarettir. Bunlardan küçük sıhhiye kursu bir devresini tamamlamış ve buradan çıkan efendilerden azami yarar sağlanmıştır. Halkın hayatını yakından ilgilendiren bu efendilerin Doğu vilayetlerimizin sağlık durumuna büyük hizmetleri dokunmuştur. Halk her tarafta bunlara başvurmakta ve dertlerine deva bulmaktadırlar. Bunlar tarafından düzenli şekilde tebliğ edilen raporlarla sağlık durumları hakkında bilgi alınabilmektedir.

Bu atölyelerden bir kısmı Erzurum'da, bir kısmı Sarıkamış'tadır. Buralarda en son usullerde talim ve terbiye edilmekte olan yavruların sıhhatlerini, fikri gelişmelerini; dimağ, ruh ve vücudun uyumlu bir eğitim görmesine borçluyuz. Çocuklarım ateşli bir zekâya, sağlam bir vücuda ve şen bir hayata sahiptir.

Diğer taraftan vilayet dahilindeki tüm okullardan Çocuklar Ordusu teşkilatı yapılmış ve bunların sayısı 17 alaya erişmiştir. Alay komutanları bunların fahri komutanlıklarını üstlenerek maiyetlerindeki seçilmiş subaylardan oluşan teslim alına heyetleriyle bunların sağlıklarının gelişmesine ve aralarındaki dayanışmanın sağlanmasına çalışmaktadırlar. Bu teşkilattan elde ettiğimiz sonuçlar pek büyük ve parlaktır. Komşularımızda uygulanan bu tarzın biz de olumlu sonuçlar vereceğinden emin olabiliriz. Gümrü'yü ziyaretim esnasında miktarı 30.090'a erişen ve Avrupalıların himayesindeki Ermeni yetimleri de bu şekilde yetiştirilmektedir."

Paşa hazretleri daha sonra bu illerimizin iktisadi ve ticari durumuna dair bilgi vermişler ve halkın rızkını temin için son derecede çalıştığını, Sarıkamış civarındaki ormanlardan yapılan kesimlerle şehirlerin imarına çalışmakta olduğunu söylemişlerdir. İhracat başlıca hayvancılığı kapsamaktadır. Bu sırada içeri giren yaverleri saatin 6'ya 10 kaldığını söylediler. Paşa, Başkomutan Paşa Hazretleri'nin köşklerine davetli bulunuyorlardı. Veda ederken son bir soru yönelttim:

S.– Paşa Hazretleri Doğu'daki komşularımızla ilişkilerimiz hakkındaki fikirleriniz?

C.– Her türlü dış etkilere rağmen samimi, iyi ilişkiler yer tutmaktadır.[23]

---

23 *Hâkimiyet-i Milliye*, 16 Ekim 1922.

c) Kâzım Karabekir Paşa'yla Bursa'da Mülakat

Batı'dan önce Misak-ı Milli'yi tanıtmak - Her şeye muktediriz - Türk köylüsünün gücü - Paşa bir deneyim ve başarı timsali - Biz cemiyetçi ve teşkilatçı bir milletiz

Bursa'da bulunmalarından yararlanıp Kâzım Karabekir Paşa'yla görüşme onuruna eriştim. Yanında geçirdiğim bir saate yakın zamanın Bursa gezimin en tatlı ve heyecanlı dakikalarını doldurduğunu söyleyebilirim. Ermenistan fatihi her nedense şimdiye kadar hayalimde dik ve sert, askerce canlanmaktaydı. İsmet Paşa karargâhının alt kat salonunda güler yüzlü ve iltifatkâr çehresiyle karşılaşınca bu duygum birden değişti. Ancak birkaç yılda, yüzyılların yapamadığı inkılapları yaratan bu yüksek azimli komutan, en alçakgönüllü bir ev sahibi görevini yapmak ve çok içten görüşmek istiyordu. Doğu'da bütün karışık, içinden çıkılmaz davaları, sorunları bir çırpıda halleden, buralara Batı'dan önce Misak-ı Milli'yi tanıtan, Anadolu'da demirden bir Doğu Cephesi yaratan şayan-ı hayret komutan, şimdi bana içten elini uzatmış, orta boylu, hafifçe tıknaz, tebessüm eden sevimli yüzlü insan mıydı?

Kâzım Karabekir Paşa'dan Doğu'da neler yaptığını sormadan, ülkenin kalkınma ve gelişmesi hakkındaki programını öğrenmek istedim. Paşa'nın her şeyden önce icraatında sağlam ve iyi düşünülmüş bir programla hareket ettiği söylenilmekteydi. Onun görüşüne göre, küçük büyük her şeyi bizzat bizim milli kuvvetlerimizin yapma ve yaptırma imkânı vardır:

"Şuna emin olunuz ki biz her şeye muktediriz. Batı Cephesi'nde düşmanı mağlup ve imha eden arkadaşlarımın himmetlerini takdirle karşılarım. Fakat Türklerin yalnız harbe değil, her şeye iktidarı vardır. Anadolu'da en sefil bir halde, en bedbaht ve cahil bir hayat geçiren Türk köylüsü bile büyük bir güce sahiptir. Biz o güçle temas ve ondan yararlanma yollarını bilmeliyiz. Biz tüm Doğu milletleri içinde her hususta diğer milletleri geçeriz.

Yalnız bizim bütün kuvvetlerimiz, iktidarlarımız toplum halinde harekete geliyor, böylece müthiş bir kuvvet halini alıyoruz. Halbu-

ki bütün çalışma, bütün faaliyetlerimiz aksine bu en belirgin karakterimizin tersine ferden gerçekleşmektedir. Çok iyi niyetli, vatansever aydınlarımız var, bunlardan bazıları köylerde öğretmenlik yapmak, onları yükseltmek gibi yüce bir amaç ve parlak bir azimle hayatlarıuı ortaya koyuyorlar. Çünkü bu gayretli gençler kurtuluşu orada görmüş, kendilerini bu yolda göreve davet etmişlerdir. Halbuki güçlü ve büyük bir kaleye karşı yapılan ferdi hücumlar gibi, bu çalışma çabucak kesintiye uğruyor. Giderken azimli olan bu gençler, bir iki aylık tecrübeden sonra boyunları düşük, azimleri kırılmış bir halde dönüyorlar. Ne oluyor? Acaba bu gençler yeterli azim ve hamiyete sahip mi değillerdi? Yoksa bu hayata kâfi derecede hazırlanmamışlar mıydı? Bence hayır. Çünkü bütün bunlar ikinci derecede önem taşımaktadır. Asıl sorun cehalet denen müthiş ve kolaylıkla gösterilmesi mümkün olmayan güce karşı ferdi mücadele yapılmasıdır.

Nasıl ki yenilen güçlü bir düşman, kuvvetli orduların birlikte bir cepheye hücum etmesiyle yıkılırsa, ekonomik, kültürel ve sosyal mücadelelerimizde de, hücum cephelerimize böyle kuvvetli ordular koymamız lazımdır."

Kâzım Karabekir Paşa bu ilk esas fikriyle yıllardır savunmak istediğimiz öyle değerli bir konuyu tamamen kavramış ve hatta icat etmiş olduğunu kanıtladı ki, elimde olmadan içimden kalkıp bu muhterem inkılapçının elini öpmek isteği doğdu. Paşa bir nazariyatçı değil, bütün fikirlerini uygulamaya muktedir ve uğraştığı konuyu çok iyi anlamış bir tecrübe ve başarı timsaliydi. Fikirlerini teyit için şunu ilave ettiler:

"Başka komşu milletler bizden özverilidirler. İran'da muharrem yasında zincirlerle kendilerini en azaplı işkencelere maruz bırakırlar, canlarını feda edenler çok olur. Oysa yine burada iki buçuk ecnebinin tahakkümünden kurtulmak için kitle halinde bir harekete rastlayamıyoruz. Bizde ise ferdi özveriden çok toplum halinde mucizeler gerçekleşiyor. Bizim ruhumuz, kabiliyetimiz buna uygundur. Biz cemiyetçi ve teşkilatçı bir milletiz."

Muhterem Kâzım Karabekir Paşa'dan bu esasa nazaran köylünün aydınlanması, ekonomik olarak gelişmesi, ülkenin ilerlemesi için ne yapılması gerektiğini sordum. Bu hususta kendi görüşünü bir prog-

ram halinde söylediler. Bu çok değerli fikirlerini ikinci bir makalemde analiz etmek isterim.[24]

d) Kâzım Karabekir Paşa'yla Mülakat

Aydının aydınlatma görevini yapabilmesi için halkın hayatına karışması zorunludur - Kars'ta üzerinde sandal gezen yapay göl – Meclis'in Anadolu'nun göbeğinde toplanması büyük bir inkılap

Kâzım Karabekir Paşa muhtelif tecrübeleri bizzat halkın içine dalarak geçirmiş ve bu şekilde tarihin çok önemli görevlerini yüklenen bu komutan, ülkenin gelişmesi ve ilerlemesi için yürünmesi gereken yollardan en doğrusunu bulmak üzere olduğuna kanaat getirmiştir. Paşa'ya göre halkın kendi kuvvet ve iktidarı, ülkeye ait her işte başarılı olmak için yeterlidir. Yalnız cehalet ve yoksulluk gibi iki başlı bir düşmanın tehdidi altındaki halkın aydınlatılması ve harekete geçirilmesi gerekmektedir. Paşa için halkın olayların ve mecburiyetlerin zorlamasıyla aydınlanacağını, çok azimli aydınların ferdi çabalarıyla aydınlatma işinin gerçekleşeceğini kabul etmek güçtür. Her şeyden önce iyi bir asker olan Kâzım Karabekir Paşa, bu husustaki mücadele şeklini şu suretle kabul ediyor:

"Aydın inkılapçılarımızı bir ordu şeklinde faaliyete sokmak lazımdır. Aydınların kendi hayat şartlarına büsbütün yabancı olan hayatlara atılarak başarıyla çalışmalarına imkân yoktur. Bizde aydınlar başka bir muhitin, başka hayat şartlarının malı, halk ise ayrı bir ailenin ürünü gibidir. Aydınların halk arasına ferden girerek aydınlatma görevinde başarılı olabilmeleri için halkın hayatına karışmaları zorunludur.

Anadolu'nun birçok köşesinde bir aydın kendi en basit aile ihtiyaçlarını bile karşılamakta başarılı olamaz. Muhitinde alıştığı hiçbir şey olmadığı gibi, derhal kurulması da olanaklı değildir. Dola-

---

24 Ahmet Hamdi (Seyyar Anadolu özel muhabiri; muhtemelen Başar), Bursa'dan gönderilmiş 20 Ekim 1922 tarihli mektup, *Tevhid-i Efkâr*, 28 Ekim 1922.

yısıyla bu genç ne kadar ateşli olursa olsun, nihayet ümitsizliğe kapılacak, görevini terk edip dönecektir. İşte bu gibi yanlış ve başarısız yöntemlerle iş yapmak istenildiğinden, bizde halk kitlesi ile aydınlar kaynaşmayan, bir arada çalışamayan ve birbirlerine olumsuz etkiler yapan iki ters kutup halinde kalmıştır. Şu halde mücadeleden kaçınmamalı, fakat mücadele usulünü değiştirmeliyiz. Askerlikte hücumun verimli olması için, hareket noktası üsleri seçmek, buraları gayet iyi donatmak gerekir. İşte başka bir savaş şekli olan aydınlatma mücadelesinde de düzenli üsler kurmalıyız. Üsler, aydınların yaşamak ve çalışmak için gerekli bütün ihtiyaçlarını sağlamaya yeterli yerlerdir.

Ben mücadeleye bu tarzda başladım. Öncelikle Kars'ı bir üs olarak seçtim. Şimdi Doğu Anadolu'da matbaası, sineması, 'İbret Yeri' denilen tiyatrosu, gazinosu, elektriği, kütüphanesi, üzerinde sandal gezen gölüyle, aydınların her istediklerini bulabilecekleri şirin ve uygar bir kasaba var. Ben İstanbul gibi aydınlar diyarından kopup gelen gençleri doğrudan köylere sevk etmeden önce bu üste toplayarak, öncelikle çevre şartlarıyla kaynaştırarak, mücadelelerinde kendilerine uyan planlar çizilmesine zaman ve imkân verilmek yolunu tuttum. Burada hazırlananları grup ve kitle hücum cephelerine sevk etmek ve yerlerine başkalarını almak kabildir.

Anadolu'nun her noktasında böyle üsler kurmak gerekir. İstanbul'da masa başından ayrılmadan ülke yöneten hükümet adamlarının, halkla yalnız jandarmaları temas ederdi. Millet egemenliğinin tüm Anadolu'da gerçekleşmesi, BMM'nin Anadolu'nun göbeğinde toplanması, halk ve hükümet açısından şüphesiz büyük bir inkılap oldu. Milletin en önemli kurumlarının Anadolu'da canlanması, burada çeşitli üslerin doğmasını gerektirecek ve böylece mücadelemiz daha kolay olacaktır.

Ben yalnız merkezi hükümetin değil, kültür kurumlarının da Anadolu'ya yayılmasını isterim. Mesela Darülfünun başlı başına bir üstür. Darülfünun Anadolu'nun uygun bir yerinde şirin ve faal bir kasaba oluşturmalıdır. Anadolu'da büyük bir yüksek kurum ihtiyacımız olan aydın ve inkılapçı din ordusunun kurmaylarını hazırlamalıdır. Tıp Fakültesi'nin Anadolu'da bulunmamasından ülkenin gör-

düğü zararı söylemeye gerek var mı? Üslerle mücadelede yalnız bilimsel uyarı ve aydınlatma yeterli değildir. Biz çalışmamıza tüm halk kuvvetlerinin seferberliğini ilanla başlayacağız. Köylü çocuklarını çeşitli merkezlerde yapacağımız sanat ve ziraat obalarına toplayacağız. Burada bu çocuklar üzerinde toplumun koruması, ailelerinkinden daha müşfik ve etkili olacak, bu şekilde yeni nesli ülkenin istediği şekilde yetiştireceğiz. Bu sanat ve ziraat yurtları ülkenin ihtiyacı olan sanayi atölyelerini ve kurumlarını yine hükümetin yardımıyla doğurmak için yeterli olacaktır. Fabrika okullarının ülkenin gelişmesi için akıllara hayret verecek etkiler yapacağına inanıyorum.

Aydınlatma etkisine girmiş, üzerinde çalışılmaya başlanmış halkın kendi ihtiyaçlarını bizzat temin etmeleri için de çalışmalıyız. Halk ecnebi sermayedarların veya aralarında yetişen sermayedar mütehakkimlerin bir oyuncağı olmamalıdır. Olumlu ve kendilerine fayda sağlayacağına inandıkları işlerde, halkın küçük sermayelerini bir araya koyup, çalışmalarını birleştirmeleri, karşılıklı çıkarlara dayanan şirketler kurmaları imkânsız değildir ve büyük halk ekonomisini düzeltecek en sağlıklı bir yoldur.

Anadolu'da bu şekilde çalışarak çok sayıda üslerin kurulmasından sonra, bunların arasını demiryolları ve iyi şoselerle bağlamak gerekir. Bu şekilde vatanın her köşesinde sürekli faal, hareketli bir dünyanın doğduğunu görecek, birkaç sene sonra Anadolu kaçınılmaz olan gelişme vadisinde emin adımlarla ilerleyecektir."[25]

e) Kâzım Karabekir Paşa Karadeniz Sahillerinde

Beş düşmanımız - Beş düşmana karşı beş "sat"lı arma - Erivan olayı - Yetimlerle baba-evlat - Cumhuriyet taraftarıyım - Halifenin istifası söylentisi

1. Ordu Müfettişi Kâzım Karabekir Paşa 31 Ekim 1923'te Trabzon'daydı. Seyr-i Sefain'in Giresun vapuru fırtına nedeniyle Trabzon'a bir gün geç vardığından, dönüşünü de bir gün ertelemişti. Ka-

---

25 Ahmet Hamdi, *Tevhid-i Efkâr*, 6 Kasım 1922.

sım ayının pazartesi günü Trabzonluların büyük tezahüratı altında buradan ayrıldı.

Giresun vapuru o gece Tirebolu'ya uğradı ve ertesi sabah da Giresun'a vardı. Paşa o sabah anaokulunu ziyaretten sonra, askeri daire meydanında toplanan şehir halkı ve öğrencilere hitap etti. Gerek burada, gerekse daha sonra uğradığı bir iki kasabadaki sohbetleriyle çocuklara düşmanlarımızı öğretti ve beş "sat"lı (eski alfabedeki sat harfi) bir armayla görevlerini özetledi. Kâzım Karabekir Paşa'ya göre bizim beş düşmanımız vardır:

"1- Siyasi düşman: Dıştan orduyla istila, içten istibdatla tahakküm şeklinde gerçekleşir.

2- İktisadi düşman: Düşman mali ordusunun istilasıdır. Çözüm için makineye sarılmalı, şirketler kurmalıdır. Yerli malı millet kuvvetidir, alırken vicdani zevk duyulmalıdır. Zorunlu olmadıkça yabancı malı alınmamalı, alırken nefret duyulmalıdır. Her şeyde tasarruf yapılmalı, yani masraf gelirden az olmalıdır.

3- Propaganda: Söz veya yazıyla fikre tahakküm etmektir. Bu dert siyasi, iktisadi, dini, ahlaki, ilmi, nihayet sıhhi olur.

4- Sıhhi düşman: Mikroplar, pis hava, her türlü suiistimal ki ömür törpüleridir.

5- Ahlaki düşman: Yalan, hırsızlık, kumar.

Bütün bu düşmanlar karşısında sarılacak beş satlı bir armamız vardır:

1- Salabetli (dini, milli, ahlaki)

2- Sağlam

3- Samimi

4- Sadık

5- Sabırlı"

Kâzım Karabekir Paşa belediye tarafından Bilgi Yurdu binasında verilen ziyafetin ardından buradan ayrılmış, Ordu ve Ünye'ye de uğramıştır. Gündüz uğranılan limanlardan vaktin uygun olmaması nedeniyle Samsun ve İnebolu'ya çıkmamıştır.

Vakit gazetesi yazarı Giresun vapurunun İstanbul'a yaklaştığı saatlerde Kâzım Karabekir Paşa'yla bir mülakat gerçekleştirmiştir:

S.– Doğu geziniz çeşitli şekillerde yorumlandı...

C.– Gezimin esas amacı bir vedadan ibarettir. Şimdi de muhterem seçmenlerimle görüşmek ve müfettişi olduğum ordu mıntıkasını teftiş için buraya geldim. Boğazlar'a, Trakya'ya kadar gezim devam edecek, sonra müfettişlik merkezi Ankara'ya gideceğim.

S.– Şu halde gezinizin Erivan olayıyla[26] bir ilgisi yoktur...

C.– Erivan olayına Ruslarla ilişkimizi iyi göstermek istemeyenlerin neden oldukları söylenebilir. Ruslarla ilişkimiz mükemmeldir.

S.– İran'la ilişkimiz?

C.– İran'la ilişkimiz de iyidir. Bulakbaşı mevkiine bir tecavüz olmamıştır. Bu konudaki söylentiler asılsızdır.

S.– Gezdiğiniz yerlerde halkı ne durumda ve ne ihtiyaçta buldunuz?

C.– Halk her yerde çalışıyor. Erkeklerden doğan boşlukları kadınlar ve çocuklar dolduruyor. Türklüğe has bir güvenle geleceğinden emin. Doğu illerimizde gayet bol ormanlar var. Halk kesim yaparak imar işleriyle uğraşıyor. Rusya'dan kısım kısım esirlerimiz geliyor. Doğal olarak uzun savaş yılları zaten mevcut olan her ihtiyacı artırmıştır. Birçok kasabanın dışardan getirilmesi gereken suya bile ihtiyaçları olduğu gibi, özellikle Ereğli (Konya) halkı bataklıklardan acıklı durumdadırlar. Şehir ve köylerde temizliğe uyulmuyor. Paçavra ve kemikler yakılıp gömdürülmelidir. Yollar zamanla bozulmaktadır. İnsan ve hayvan boşluğu her yerde hissediliyor. Bunları makineyle telafi etmek için acele edilmelidir.

S.– Paşam, yetimlerinizden ayrıldınız, onları nerelerde bıraktınız?

C.– Yetimlerim Erzurum ve Erzincan'dadır. Teşkilata dahildirler. Pek küçük yaşlarından beri beş yıllık bağım olduğundan baba-evlat durumu devam eder.

S.– Okullarımızı, genel olarak maarif hareketimizi nasıl buldunuz?

C.– Maarifte bir değişme yoktur.

---

26 1923 yılında Sovyetler Birliği, Rusya'daki küçük cumhuriyetlerin dış ilişkilerinde sahip oldukları temsil haklarını alarak tek temsil sistemine geçmiş, bu bağlamda Türkiye'nin Kafkas cumhuriyetlerindeki temsilciliklerine birer notayla görevlerinin sona erdiğini bildirmişti. Ancak Sovyetler Birliği bu uygulamaya önceden Türkiye'yi bilgilendirmeden, onunla bir mutabakat sağlamadan geçmişti. Bunu fırsat bilen Ermeniler, Türkiye'nin Erivan temsilciliğindeki bayrağını indirmişler, muhafızların silahlarını almışlar, temsilcinin Ankara'ya telgraf çekmesini önlemişlerdi. *İleri* gazetesi o sırada Doğu sınırından İstanbul'a doğru yola çıkan Kâzım Karabekir'in bu olay üzerine geri döndüğünü yazmıştı.

S.– İktisat kongresinin başkanı doğal olarak iktisadi açıdan da ilgili olmuştur...

C.– İktisat da öyle... Uzmanlar toplanmışlar ve önemli, yararlı kararlar vermişlerdir. Elbette uygulanacaktır.

S.– Paşa Hazretleri, siz yalnız İstanbul'un hasretle beklediği bir komutan değil, kendisinden merakını gidermek için görüşünü öğrenmek istediği bir mebussunuz da... Teşkilat-ı siyasiye hakkındaki görüşünüzü lütfeder misiniz? Cumhuriyet ilan edildi, bu kararla nasıl bir yönetim farkı oldu ve bu farkı nasıl telakki ediyorsunuz?

C.– Gezim dolayısıyla değişiklikler ve ayrıntılara dair esaslı bilgim olmadığı gibi, gazeteleri de düzenli takip edemediğimden şimdilik bir şey söyleyemem. Doğal olarak millet egemenliği demek olan cumhuriyetin taraftarıyım. Bu tarihe kadar bizi kişisel saltanatların felakete sürüklediğine kani olduğumdan Cumhuriyetimiz buna son veren bir aşama olacaktır.[27]

S.– İstanbul'da halifenin istifası şayiası çıktı...

C.– Bunu ilk kez sizden duyuyorum. Böyle bir şeyden haberim yok.

S.– İstanbul'a yaklaşırken ne duyuyorsunuz?

C.– İstanbul'dan çok, yıllarca acı çeken İstanbul halkını göreceğimden büyük memnuniyet duyuyorum.[28]

f) Kâzım Karabekir Paşa'yla Eğitim ve Bilim Üzerine Mülakat

Halkla ve halk için - Yemen'de gömülü bir buçuk milyon Türk genci - Amerikalıların eğitim ve ekonomi alanındaki hayret uyandırıcı çalışmalarının hayranıyım

S.– Bizde eğitimin geliştirilmesi ve oluşturulması hakkındaki sağlam ve yerinde olan görüşleriniz, geçmişteki demeçleriniz nedeniy-

---

27 Kâzım Karabekir Paşa Cumhuriyet'in top atışlarıyla ilan edildiği sırada Trabzon'da bulunuyordu. Top atışlarının nedenini öğrendiğinde gösterdiği tepkiden hayal kırıklığına uğradığı, en azından böyle bir ilanı beklemediği anlaşılmaktadır.

28 *Vakit*, 11 Kasım 1923.

le kısmen biliniyorsa da, *İçtihat* okuyucuları için bunları özetler misiniz?

C.– Öncelikle eğitimin hedefi ne olmalı? Kısaca fikrimi özetleyebilirim: Bütün yeteneğimizi (bedeni, akli, ruhi) ülkemizin yerüstünde ve yeraltında bize sunduğu bolluk ve zenginlikten yararlanmaya adamak ve tahsis etmek. Eğitimin nasıl olması gerektiğini anlamak için, bugünkü eğitimimizin halkımızı ne hale düşürdüğünü bilmek gerekir. Bugünkü eğitim ve öğretim tarzımız en güçlü kolları bile, kararsız bir aklın güdümünde beceriksiz yapıyor. Köylerden itibaren istisnasız hemen her yer, bunun örnekleriyle doludur. Köylerde okumayan çocuk geleceğin üretici ve vefakâr çiftçisidir. Fakat ilkokulu bitirenler köyde kalmıyor, daha yüksek bir dünyaya susamış ve kesinlikle başka dalların çalışmalarından yararlanmaya hırslı birer yaratık oluyorlar. Bir nokta daha kalıyor. Öğrenim yükseldikçe bu duygu alışkanlıkla artıyor ve bazen kendisini büyüten, doyuran ait olduğu unsuru küçümsemeye kadar varıyor. Şu halde eğitimimizin hedefine varması için, yıkıcı ve salt tüketici olan bu gururun yok edilmesi, kararlılık ve özel girişimin her şeye egemen olması, bilim çoğaldıkça halka saygı duymak, halka daha çok yaklaşmak, "Halkla ve halk için" inancının ilke kabul edilmesi gereklidir. Bu amaçlara erişmek için kafa şişirmekten çok azim ve iradeyi artırmak ve düzene koymak, vücutları tembellikten kurtarmak, anaokullarından itibaren her okulun programının esasını ve ruhunu bu şekilde oluşturmak gerekir. Üçüncü olarak iş okullarına, örneğin tarım, sanayi, balıkçılık, konservecilik, ipekçilik, peynircilik, elektrikçilik vb. uygulama okullarına büyük önem verilmeli, bunlardan her tarafta pek çok okul açılmalıdır. Özellikle darüleytamların (yetimhanelerin) yönü bu olmalı, dışarıda kalmış birçok yetim bu kurumlarda toplanmalıdır. Bizim ülkemiz bir yarımada şeklinde olup, kıyılarımız çoktur. Sahil yerlerde özellikle balıkçı okulları açılmalıdır. Darüleytamlar bu konuda iyi bir unsur oluştururlar. İstanbul Ticaret Odası'nın istatistiklerinde görüldüğü üzere 1923 yılının ilk altı ayında 1 milyon küsur liralık balık, 6 milyon liralık bonbon ve şekerleme, 734.000 liralık meyve ve sebze vb. dışarıdan İstanbul yoluyla ülkeye girmiştir. İşte bu gereksiz ve tehlikeli istilaya karşı duracak kol ve kafa gere-

kir. Oysa bugünkü eğitimimiz bu tehlikeli istilayı kolaylaştıracak ve artıracak unsurlar yetiştirmektedir.

S.– Bu yerinde prensiplerin etkisiz, özel görüşler halinde kalması yazıktır. Yasama ve yürütme güçlerine sahip Millet Meclisi'nin üyesi olmanızın onuruyla bu kurtarıcı fikirlerinizi Maarif Vekâleti'ne sunup, uygulanmasını sağlayamaz mısınız?

C.– Ben fikirlerimi gerek yazılı, gerekse sözlü olarak gereği gibi söylüyorum. Uzmanlar da eğitime gereken cereyanı vermek için çalışmalar yapmışlardır.

S.– Kırk beş yıl önce yapılan Kanun-ı Esasimiz ve son Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuz ilköğrenimi zorunlu ve parasız öngördükleri halde, bunun uygulanamaması hakkında ne düşünüyorsunuz? Kanunlar ya uygulanamayan maddeleri kapsamamalı ya da kapsadığı maddeler her ne olursa olsun uygulanmalı değil mi?

C.– Bence ilköğrenimden çok, beden eğitiminin ve işin zorunlu olması gereklidir. Okuyanlarımız aç kaldıkları sürece halka ilköğrenim mecburiyetini, halkı okutmak anlamında görmeyi zararlı sayarım.

S.– Evvelki gün Şark Derneği'nde Amele Birliği'nce onurunuza verilen ziyafette söylediğiniz güzel ve özlü sözlerden açıkça anlaşıldı ki, siz de bendeniz gibi Türkiye'nin tarım ülkesi olmaktan çok bir maden ülkesi olduğu inancındasınız. Ülkemizin bu fiziki niteliğinin Maarif Vekâleti'nce göz önünde bulundurulması, bu durumun eğitim sistemi üzerinde etkisinin olması gerekmez mi?

C.– Ben ülkemizin tarımını esas görüyorum, yani halkımızın büyük bir kısmı bugün rızkını kararlılıkla çıkarıyor, topraklarımız da geniş ve verimlidir. Fakat bütün milletimizin salt tarıma yönelmesi doğru olmadığı gibi, imkânsızdır. Çünkü modern tarım, beraberinde başka meslek ve sanatları da gerektirir. İkincisi, ülkemizin verimli madenleri, büyük çapta hayvan yetiştiren yaylaları vardır. Sahilleri ve güzel balıkları, balıkçılık sanayiini gerektirir. Şu halde eğitim meselesinde ülkemizin çeşitli alanlarının imkânlarına göre, orada yaşayan çocuklara ve halka uygun bir eğitim verilmelidir.

S.– Ülkemizde nüfus azlığı ve nüfusun daima azalması keyfiyetleri de sizi meşgul ediyor olmalıdır. Sorunun eğitim ve ekonomiy-

le ilgisi ve orduya olan etkisi nedeniyle bu konuda neler düşünüyorsunuz?

C.– İnsan ve hayvan nüfusunu artırmak için en birinci çare mevcudu korumak, doğumları çoğaltıp, ölümleri azaltmaktır. Yemen'de Süveyş Kanalı açılalı beri bir buçuk milyon Türk genci gömülüdür. Eski tarihlerdeki kayıplarımız bir yana, Genel Savaş'ta çöllerde yatan, karlı dağlarda donan bir milyon Türk genci vardır. Her gün basit bir çabayla tüm millete gösterilmesi ve anlatılması mümkün olan mikroplardan, yetersiz beslenmeden boş yere ölen binlerce masum vardır. İşte bütün bunlar nüfusu artırmak için düşünülecek öncelikli esaslardır. İkinci esas, eritmemek şartıyla Türk göçmenler vasıtasıyla nüfusu artırmaktır.

S.– Anglosakson eğitim sisteminin Latin eğitim sistemine büyük üstünlüğü bizzat Fransız bilim adamlarının yaydığı açık bir gerçekken, bizim hâlâ Latin eğitim programlarını çevirme ve uygulamaya devam etmemizi acıklı bulmuyor musunuz?

C.– Ben özellikle Amerikalıların eğitim ve ekonomi alanındaki hayret uyandırıcı bireysel ve toplumsal çalışmalarının büyük bir hayranıyım.

Kâzım Karabekir Paşa mülakat sonunda teftişten dönüşünde bu bilimsel konuda daha uzun söyleşiler yapmak dileğiyle ayrılmıştı.[29]

---

29 Abdullah Cevdet'in 19 Ocak 1923'te gerçekleştirdiği mülakat için bkz. *İçtihat*, sayı 160 (1 Aralık 1923).

IV
İsmet Paşa'yla Mülakatlar

a) Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'yla Mülakat

Yağdıkça, içime yağıyor gibi oluyor - Ben herkes gibiyim - Millet davası millete mal olur - Halide Hanım çok hizmet etmiş değerli askerlerimdendir

Ahmet Emin (Yalman) 17 Ocak 1922'de Batı Cephesi karargâhında gerçekleştirdiği mülakatı şöyle aktarmaktadır.

"Bu satırları yazmaya başlamadan önce elim kâğıt üzerinde epeyce süre hareketsiz durdu. Bir gazeteci için her tatlı heyecanın ilk anlamı, hararetle yazı yazmaya olan etkisidir. Bense her duyguyu okuyucular adına duymak ve derhal kâğıda aktarmak hususundaki yıllardan beri oluşmuş dimağ alışkanlığına karşın, okuyucularımı tamamen unuttum. Nefsimi tamamıyla İsmet Paşa'nın seçkin kişiliğinin ilham ettiği güçlü duygulara terk ettim. Onu ilk kez görmüyordum. Kendileriyle daha önce muhtelif vesilelerle karşılaşmış ve onurlanmıştım. İstihzarat-ı Sulhiye Komisyonu başkanı olduğu sıralarda bir kez *Vakit* matbaasına kadar zahmet etmişlerdi. Bu nedenle kendileriyle karşılaşınca gördüğüm ve hissettiğim şeyler, daha

önce hiç görmediğim ve beklemediğim şeyler değildi. Buna karşın bu kadar güçlü bir etki altında kalmamı ancak bu şekilde açıklıyorum. O da İsmet Paşa'nın eldeki mukayeselerden hiçbiriyle ölçülmez bir insan olması, sırf meleklere özgü birçok özellikleri nefsinde toplamasıdır. İnsan bu kişilikte biriyle her karşılaşmasında yeni bir heyecan duyuyor. Kalbinin her yanında içyüzünü kestiremediği tatlı ürpertiler hissediyor. Bu seçkin kişilik kendi milletinden olduğu için onur duymaktan kendini alamıyor.

İsmet Paşa konuşurken ben kendisini içtenlikle seyrediyordum. Bir insanın konuşmasını değil, her işin tüm ihtimallerini düşünen, her kelimesini ayrı ayrı tartan düzenli ve ölçülü bir dimağ makinesinin işlediğini görür gibi oluyordum. Bana öyle geliyor ki, Yaradan İsmet Paşa'yı yaratırken bütün insanlara özgü ufak tefek ihtirasları, her türden kişisel duygu ve arzuları eklemeyi her nasılsa unutmuştu. Bunların yerini güçlü bir vatan ve meslek sevgisi ve ateşiyle doldurmuştu. Böylece ortaya, kendini vatan işlerine az görülür şekilde adayan, düşünürken hiçbir etkiyle sağduyu ve gerçeklerden ayrılmayan, amaç karşısında başka her tür duyguya yabancı kalabilen bir kişilik çıkmıştı.

Sofrada oturuyorduk. Hava sabahtan itibaren bozmuştu. İsmet Paşa'nın neşesi yerinde değildi. Yemek yiyemiyordu. 'Yağışlı hava' diyordu. 'Yağdıkça içime yağıyor gibi geliyor. Şimdi asker rahatsız olur. Nakliye kollarının düzenini bozar, develerin ayağı kayar.'

Akşam tekrar makamına uğradığımda neşesizliği devam ediyordu. 'Neniz var, rahatsız mısınız?' dedim, cevap verdi: 'Hava iyi olsaydı, beni daha ferah görürdünüz. Fena havada düşünecek o kadar şey var ki...' Dimağı gecenin saat ikisine, üçüne kadar pek ağır ve güç işler arasında bunaldığı halde kalbiyle iyi havada, kötü havada askerin hayatına ait bütün faaliyetleri yakından takip ediyor, ona göre neşeleniyor veya üzüntülü oluyordu. Amacımı olabildiğince başarı sağlayacak şekilde anlattım. 'Paşa Hazretleri' dedim, 'Anadolu'da bulunduğum zaman zarfında bir dizi mülakat yaptım. Milli Mücadelemizin başındaki bazı kişilerin hayatına ve şahsiyetlerinin gelişme şekillerine dair kendi ağızlarından bilgi toplamaya çalıştım. Gazete sütunlarına sizin yalnız resmi hayatınıza dair bazı kuru bilgiler

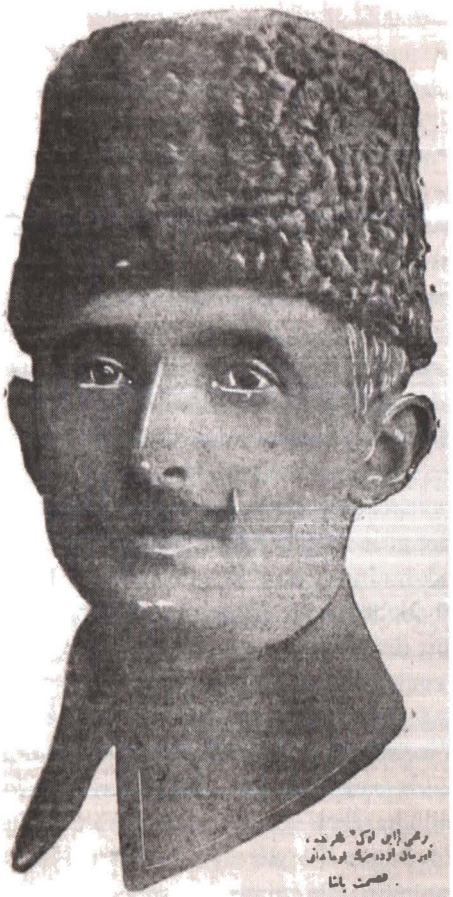

Birinci İnönü Zaferi'nde kahraman ordumuzun kumandanı İsmet Paşa. (İleri, 12 Kanun-ı Sani 1338 [12 Ocak 1922]).

geçmiştir. Herkes filan işten filan işe geçmiş, filan rütbeden filan rütbeye terfi etmiştir diyebilir. Bu, hiçbir şey ifade etmez. Okuyucularda hayatınızı ve kişiliğinizi daha yakın ve samimi açıdan tanımak için haklı bir ihtiyaç vardır. Bu ihtiyacı lütfen gideriniz, onları mahrumiyette bırakmayınız.'

Ricalarım tamamıyla etkisiz kaldı. İsmet Paşa şöyle karşılık verdi: 'İmkânı yok bana kendi hayatımdan söz ettiremezsiniz. Ben herkes gibiyim. Herkesten farklı olduğuma dair hiçbir kanıt yoktur.' Çaresiz başka sorular sordum. Bunlara cevap olarak şunları söyledi:

'Millet ve orduca görev olarak önemli olan taraf şudur. Her nasıl olursa olsun Yunanlıları yeninceye kadar kesinlikle ayak direyecek ve ısrarlı olacağız. Bu görevi hep anlamışızdır. Bizim ordumuzu diğer bir ordudan, seferimizi diğer herhangi bir seferden farklı kılan nokta burasıdır. Mücadele ne kadar sürerse sürsün, ne kadar çok güçlüklerle karşılaşırsak karşılaşalım tek bir hal çaresi, tek bir çıkar yol vardır. Bu yol Yunan ordusunun yenilgisidir. Yunan ordusunun uğradığı yenilgileri kesin bir şekilde tamamlamak-

tır. Anadolu'da dolaştığınız yerlerde gördünüz ki halkın gerçek ruhu budur. İstanbul'daki vatandaşlarımıza bunu bildirirsiniz, onlardan her türlü güçlüğe, her buhrana karşı güven ve tahammül istersiniz. Yunanlıları mutlaka yeneceğimize en inandırıcı kanıtımız, şimdiye kadar aldığımız mesafedir. Bu mesafeyi daha güç şartlar içinde aştık. Çekeceklerimiz, herhalde çektiklerimizden az olacaktır. Fakat çok da olsa mutlaka bu sonucu alacağız. Bizim gerçek yüzümüz budur. Nereye gitseniz bunu millette tam bir inanç halinde görürsünüz.

İstanbul'un ruh halini tabii basın yoluyla gördük. Bizi son derece duygulandıran bu ruhi hal, milletimizin birçok düşman kuvvetlere, pek çok güçlüklere karşın davasını tayin ve takip etmek hususundaki olgunluğunu kanıtlar. Açıkça görüldü ki ülke savunması, bağımsızlığın korunması ideallerinin suç sayıldığı zamanlarda bile bütün İstanbul halkı hararet ve sağlamlıklarını korudular. Bugün yüz binlerin gösterdiği bu yeteneği, bundan otuz yıl evvel gösteren beş on kişi büyük bir cesaret göstermiş sayılırdı. 93 ile (1293) 36 (1336) arasındaki esaslı fark budur.

Benim inancıma göre, büyük davaları takip için muhakemeye gidiş noktası, araç değildir. Bir defa millet davası, mahiyeti itibariyle millete mal olur. Ondan sonra elde edilmesi için gereken araçlar ve karşılaşılacak direniş dengelenir. Araçlar ve kuvvet açısından en çok ürkülecek zamanlarda inancını koruyabilen bir millet yüksek bir davanın sahibidir. Özellikle (sansürlü bir kısım) milletimizin İstanbul'da bulunan kısmı milli hareketi yürekten takip etmekle davamıza sahip olduğumuzu bütün dünyaya göstermiştir. İstanbul'daki vatandaşlarımızdan esaslı bir noktayı yayın ve telkin yoluyla bütün Türk nesline yerleştirmelerini isteriz. O da hayatın mevcut ve akla gelebilecek bütün sıkıntılarına karşı bir tek kişi de kalınsa milliyet ve varlığımızın korunabileceğine inanılmasıdır. Yaşamak için güçlükler var, vasıtalar az ve düşman çok ise tümüne göğüs germe imkânı vardır ve bu imkânı sağlamak için Türk'ün hiçbir eksiği yoktur. İstanbul'daki genç nesil, öğretmen nesli bunu bir iman olarak yerleştirmelidirler. Benim Anadolu'dan gördüğüm İstanbul, milli erdemiyle bütün unsurlara ve zorluklara açık bir şekilde üstünlük sağlayan bir manzara göstermektedir.'

Paşa Hazretleri'nden ayrılmadan önce maiyetlerinde çalışan Halide Onbaşı'nın çalışmasından memnun olup olmadıklarını sordum.

'Halide Hanım komuta ettiğim ordunun en itaatkâr askerlerindendir. Kendisine görev verdiğimizde, diğer herhangi bir erden farkı olacağını hiçbir zaman düşünmedik. Verilen görevleri tam ve mükemmel bir şekilde yerine getireceğini doğal saydık. Savaşın doğal hayatı düzensizliğe uğratan, düşünce ve asap açısından çok dayanıklılık gerektiren evrelerinde kendisinde belirgin bir kuvvet ve dayanıklılığın varlığına tanık olduk. Sonra savaş meydanlarında birçok incelemelere memur edildi; bu hususta fikir ve bilgi itibariyle yüksek düzeye ihtiyaç olduğu kadar, at sırtında gece gündüz dolaşmak, yetersiz barınma ve sağlık koşulları içinde yaşamak gerekiyordu. Halide Hanım bütün bu güçlüklere her er gibi dayanmıştır. Çok hizmet etmiş değerli askerlerimden birisidir.'

İsmet Paşa'nın sözleri burada sona erdi. Mülakat sonrasında odasında biraz oturdum. Ankara'daki merkezi makinenin, sonra cephedeki ordu, kolordu, fırka, alay, tabur makinelerinin nasıl işlediklerini gördükten sonra, şimdi de Batı Cephesi Komutanlığı'na ait makineyi merkezi bir noktadan gözlüyordum. Elleri evrak dolu subaylar gelip gidiyordu. İsmet Paşa her evrakı süratle gözden geçirdikten sonra imzalıyordu. Bazen ilgili subayla aralarında kısa bir konuşma geçiyordu. Açıkça görülüyordu ki, imzaladığı her evrak onun için şu kadar yazıyı kapsayan cansız bir cisim değildi. Kâğıtlardan her birinin işaret ettiği konulara benliğini koyuyor, her birine büyük bir ilgiyle biraz dimağ veya bir parça yürek katıyordu.

Bu manzaradan güç ayrıldım. Duygularımı ve işittiklerimi yazmak için bir köşeye çekildim. Bu satırları yazarken fikrim, kâğıt, yazı ve gazete dünyasında çok uzaklarda dolaşıyordu. Harekete getiren kuvvetleri en temiz bir vatanseverlik, en yüce bir fedakârlık olmak üzere yakınımda dönen makinenin hareketlerini hayalen izliyordum. Makinenin havada bıraktığı uğultuları maddi bir surette işitir gibi oluyordum."[30]

---

30 *Vakit*, 6 Şubat 1922.

b) İzmir Mektupları: İsmet Paşa'yla Mülakat

Bir gazeteci sorular sormaya başlarsa, okulda sınavda olduğumu sanırım - Yangın Ermeni kilisesinin altındaki benzin deposuna ulaşmıştı - Geçtiğimiz yerlerde harabeler gördük - İzmir'e olsun sağlam girelim dedik

Kral Konstantinos'un bir yıl önce Yunan başkomutanı sıfatıyla oturduğu sahilhanenin balkonunda Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'ya, "Paşa Hazretleri beş altı ay önce Ahmet Emin Bey'e verdiğiniz bir mülakatta 'Şimdiye kadar hiçbir iş görmedim ki, size bundan söz edebileyim' demiştiniz. Artık Yunan ordusu tamamen imha edildi, Anadolu, ordularımız tarafından tümüyle kurtarıldı. Zannederim ki, bugün hayatınızdan ve icraatınızdan biraz olsun söz edebilecek bir durumdasınız" dediğim zaman, şaşılacak derecede mütevazı olan bu komutan bana aynı cevabı tekrar etti. Kısaca, "Daha yapılacak işler var" dedi, biraz düşündükten sonra gülerek ekledi: "Asım Bey ne vakit benim yanıma bir gazeteci gelip sorular sormaya başlarsa kendimi otuz yaş küçülmüş, okulda sınavda olduğumu sanırım. Fakat şimdi ben sınava girecek yerde, sizi sınava alacağım. Bütün arkadaşlarınızı çağıracağım. Hepinize diyeceğim ki, soru ve cevaplarınızı birlikte yazınız ve bana getiriniz. Bakalım hanginiz daha iyi mülakat yapacak!"

Görülüyor ki, İsmet Paşa yalnız savaş meydanlarında pek iyi savaşmasını bilen bir komutan değil, aynı zamanda konuşmada da rakiplerini kolayca yenmesini bilen bir insandı. Benim gazeteci sıfatıyla yaptığım taarruzu, ustaca karşı bir taarruzla defetmiş, hatta ricat yolumu bile kesmişti. Paşa'nın son sözü üzerine hepimiz güldük.

Bu görüşmemiz İzmir yangınının ikinci gecesi cereyan ediyordu. Artık ortalık tamamen kararmış, Basmane'den Kordon'a kadar ilerleyen müthiş yangının kızıl alevleri kararmaya başlamıştı. Hiç olmazsa İslam mahallelerinin yangından korunmuş olması kalbimize teselli vermişti.

Bir süre sonra Punta'dan itibaren Kordon'un güney ucuna kadar devam eden yangın alanının bir noktasında ansızın bir alev sütunu

yükseldi ve gayet şiddetli bir patlamanın müthiş çarpmasıyla şehrin bütün muhiti sarsıldı. Bir dakika sonra ikinci ve ardından üçüncü kez aynı şiddetli patlama ve aynı müthiş çarpma tekrarlandı. İsmet Paşa dürbününü aldı. Parlama ve patlamanın olduğu noktayı inceledi. Yangının Ermeni kilisesinde toprak altında mevcut olan bir benzin deposuna eriştiği anlaşılıyordu. Paşa bir müddet incelemenin ardından dürbününü bırakarak sessiz kaldı. Eşsiz bir zaferle İzmir'e girmiş olan bu komutan şimdi gözünün önündeki yangın alevleri, benzin (sansürlü) Milli Hükümet'in ilk kuruluşunda Anadolu'nun çeşitli yörelerinde meydana gelen ihtilal hareketlerini karşılaştırıyordu. Bir taraftan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa'ya "Paşam BMM Hükümeti'ne karşı yapılan isyanların en tehlikelisi hangisiydi?" sorusunu yönelttikten sonra, "Düzce İsyanı değil mi?" diye cevap verdi. Şimdi zincirleme düşüncelerini kederli bir sesle sürdürüyordu:

"Yarabbi onlar ne müthiş, ne kara günlerdi. Milli Hükümet'in kuruluşu ve onu izleyen günlerdeki haller, İzmir'in olaysız işgalinden sonra çıkan yangınlara benzemişti. BMM Hükümeti'nin nüfuzu öncelikle Yunan işgali altında olmayan bütün Anadolu'da kolayca kurulmuştu ve bu durum hepimize milli amaçlarımıza tahminimizden daha az bir zamanda erişebilmek ümidini vermişti.

(Sansür.) anavatanın bağrına kundaklar koymaya başladı. Milli Hükümet'in kuruluşundan az sonra her tarafa atılan kundakların yaktığı isyan yangınları milli emellerimizi tehdit ediyordu. Konya, Mudurnu, Düzce, Gerede, Abant isyanları ne müthiş yangınlardı? Bir an oldu ki, her şey kızıl alevlerle karışık zulüm ve zulmet tufanları arasında mahvolacak, gidecek gibi göründü. Yarabbi onlar ne kara, ne müthiş günlerdi!"

İsmet Paşa yine bir an sessizlikten sonra oturduğu koltuktan sonra kalkarak yanıma geldi. Şimdi İsmet Paşa önümüzde limandaki yabancı gemilerin projektörleriyle görülemeyen dahildeki Yunan yangınları hakkında bana rakamlara dayanan bilgi veriyordu:

"Yunan ordusunun Anadolu dahilinde yaptığı yıkımın bedeli 1.500.000.000 Türk lirasıdır. Yunanlılar sadece Anadolu'da 280.000 ev yakmışlardır. Yakılan kent ve köyler hakkında ciddi bir inceleme yapıldığı takdirde, belki de bu miktar artacaktır. Kentler-

de evlerin ortalama fiyatları yerine göre değişmektedir. Fakat köyler için tarımsal araçlarıyla beraber üst üste her ev 1000 lira olarak hesaplanmalıdır. Şu halde bir ev en az 1000 lira olduğuna göre, yanan evlerin toplamı 300.000.000 lira tutmaktadır. Yunanlıların yaktıkları yalnız binalardan ibaret değildir. Ellerinin yetiştiği her yerde köylülerin harmanlarını da yakmışlardır. Bunların bedeli de toplama katılmalıdır.

Yangın dışında Yunan askerlerinin soygunculuk şeklinde yaptıkları tahribat da müthiştir. Yunan askerleri yakmadıkları köy ve kentleri de soyup soğana çevirmişlerdir. Yunan ordusunun neferi başına en az 1000 lira soygunculuk yapılmıştır. Yunan ordusunun toplam mevcudu 200.000 kabul edildiğine göre, bunların yağmaladığı milli servet 200.000.000 lira demektir.

Sonra işgal bölgelerinde her yerde koyun, keçi, sığır namına ne bulmuşlarsa alıp götürmüşlerdir. Yine ne kadar at ve deve bulmuşlarsa, bunlara tekâlif-i harbiye olarak el koymuşlar, karşılığında sahiplerine on para vermemişlerdir. Bunların toplamı da milyonları bulmaktadır. Ayrıca işgal süresince Yunan Hükümeti bölge halkına resmen tekâlif-i harbiye yüklemişlerdir. Nihayet zorla Osmanlı nakit evrakı toplanmış ve değerinden yüzde 60-70 eksik olarak drahmiye çevrilmiştir. Bu yolla da milli servetten milyonlar gasp edilmiştir. Bunlar benim hatırlayabildiklerimdir. Kim bilir, bundan sonra yapılacak incelemeler, daha ne gibi zararları ortaya çıkaracaktır. Zararlarımızın takdiri bile kabil değildir. Fakat bütün bu zararlarımızı Yunanlıların yanına bırakmayacağız. Santimine kadar tazminini isteyeceğiz."

Paşa biraz durduktan sonra kalkarak eski yerine oturdu. Uzaktan hâlâ zaman zaman alevlenmeler ve patlamalar yapan yangın alanına baktı, daima kederli sesiyle "Geçtiğimiz yerlerde harabeler gördük, zaferin neşesini duyamadık. Aman İzmir'e olsun sağlam girelim, elem duymayalım dedik. Ne çare kader, bu da olmadı" dedi.

Mehmet Asım[31]

---

31 *Vakit*, 4 Ekim 1922.

c) Bursa'da İsmet Paşa'yla Mülakat

İsmet Paşa'nın göğsünde Sakarya'nın altın madalyası, elinde kırmızı püsküllü tespih - Ordumuz milletin kendisidir, bu nedenle orduda gördüğümüz duyguları aynen millette okuruz - Trakya'dan mezalim haberleri alıyoruz

Şükrü adlı *Vakit* gazetesi muhabiri 19 Ekim 1922 günü saat 10'da Bursa'da İsmet Paşa'yla bir mülakat gerçekleştirdi. İzmit'ten yeni dönen İsmet Paşa'nın göğsünde Sakarya'nın altın madalyası, elinde ise kırmızı püsküllü siyah bir tespih bulunuyordu. Muhabir, Paşa'nın "Hoş geldiniz" sözüne, "Hoş bulduk Paşa Hazretleri" sözleriyle cevap verdi. Bu sırada Asım (Gündüz) Paşa elindeki evraklarla içeri girmiş, muhabirle bir kez daha tanışmıştır. İsmet Paşa'nın "Mülakat yapmak için beni sıkıştırıyor" sözlerinin ardından, muhabirin ilk sorusuyla mülakat başlamıştır:

S.– Son seyahatinizden memnun musunuz Paşa Hazretleri?

Dinç ve genç bir aslan heyecanıyla yerlerinden kalkarak önüme doğru geldi ve şöyle dedi:

C.– Her şeyimi düzenli, bütün askerlerimi keyif ve neşe içinde buldum. En genç nefere kadar herkes ne yaptığını biliyordu. Bir buçuk ay zarfında Trakya'nın ve Edirne'nin bizim olacağını bilmek, askerlerimde sevinç yaratmış, fakat hiç kimse bu sonuca şaşırmamıştır. Herkeste İstanbul hasreti şimdi her şeye egemendir. Hâsılı harekât münasebetiyle bir iki haftadan beri uzak kaldığım arkadaşlarımla yakından görüşüp dertleşmek bende her şekilde sevinç ve güven yarattı.

S.– İzmit halkının çok sevinç gösterdiğini duymuştum. Sizdeki izlenimler nelerdir Paşa Hazretleri?

C.– Bizim ordumuz milletin kendisidir. Onun için orduda gördüğünüz hissiyatı her yerde, aynen millette okuruz. Halkımız, ordumuzun yaptığı işleri ilk işarette her zaman yapabileceğine samimi inancını belirgin bir şekilde gösteriyor.

Pencereye dönerek ve geniş ufukları dikkatle, derinden seyrederek ilave ettiler:

– Hükümetin milli meseleleri en isabetli şekilde izlediğini ordu ve halk hepimiz anlıyoruz.

S.– Mudanya Konferansı hakkındaki izlenimlerinizi, duygularınızı öğrenebilir miyim Paşa Hazretleri?

C.– Mudanya Konferansı'nda arkadaşlık ettiğim generalleri takdir duygularıyla hatırlıyorum. Bilindiği üzere Mudanya Konferansı Türk ordularının önlerinde hiçbir engel kalmadığı bir zamanda ve bunların önlerine bir günde, beş günde, bir ayda, iki ayda bir engel yaratmanın maddeten imkânsız olduğunu her askerin anladığı bir devirde başlamıştır. Bu derece denk olmayan askeri durum içinde BMM Hükümeti'nin gerçek ve ciddi barışçı fikirleri bize yol göstermiştir. Konferansta temiz duygularla çalışmış olan askerlerin birbirlerinden saygı duygularıyla ayrıldıklarını kuvvetle ümit etmekteyim.

S.– Trakya'da tahliye safahatı ve mezalim vukuu hakkındaki son malumatınız nedir Paşa Hazretleri?

C.– Tahliyenin kararlaştırılan şartlarda dürüst bir şekilde cereyan edeceğinden şüphe etmiyorum. Trakya'daki tahribatın derecesi idaremizi orada tesis ettikten sonra resmen araştırılacak ve yayımlanacaktır. Fakat şimdi dahi yeniden mezalim yapıldığına dair her gün heyecanlı haberler alıyoruz. Mudanya Ateşkesi'ni imzalayan İtilaf askeri makamlarının bu şiddete akılla engel olacaklarına tamamen güveniyorum.

S.– Bundan sonraki siyasi safahat hakkındaki fikirlerinizi öğrenebilir miyim Paşa Hazretleri?

C.– Tamamen askeri görevine dönmüş bir komutan haliyle, bu meseleleri ancak hükümet sorumluları bilebilir.

Kendilerine teşekkür ederek büyük komutanımızın yanından ayrıldım. Yukarıya çıkınca yeşil Bursa Ovası'nda henüz sabahın serinliği ve güneşin ancak ılık harareti vardı.[32]

---

32 *Vakit*, 22 Ekim 1922.

d) İsmet Paşa'nın Lozan'da *Vakit* Gazetesine Verdiği Mülakat

Karşılarında Osmanlı Hükümeti'nin eski mebusları değil, yeni Türkiye'nin temsilcileri vardır - Yakıp yıktıklarından dolayı Yunanlılara teşekkür etmemizi isteyebilirler

Barış Konferansı'nda hangi meselenin ne şekilde halledildiğine dair soruya:

"Konferansta söz konusu olan sorunların hiçbiri halledilmiş değildir. Şimdiye kadar yapılan görüşmelerden devletler şunu öğrenmişlerdir ki, karşılarında Osmanlı Hükümeti'nin eski mebusları değil, yeni Türkiye'nin temsilcileri vardır. Devletlerin konferans başladığı zaman galip bir zihniyeti vardı. İmparatorluk ilişkilerini bizimle tekrar kurmak. Halbuki biz yeni Türkiye'nin temsilcileri yaldızlı kelimeler karşısında gerçek çıkarlarımızı, bağımsızlığımızı terk edemeyiz."

Barış olacak mı, olmayacak mı?

"Barış olacak mı diye soruyorsunuz. Barışın olması devletlerin zihniyetlerini değiştirmelerine bağlıdır. Bizimle eşitlik üzerinde müzakere edilmesini ve devletler arasında cereyan eden ilişkilerin kurulmasını isterlerse barış olacaktır. Yoksa hiçbir zaman olamaz."

Boğazlar'da kabul ettiğimiz ve etmediğimiz şartlar konusunda:

"Boğazlar meselesine gelince; Boğazlar'da tahkimat yapmamayı, gerek savaş, gerek barış zamanında tarafsız savaş gemilerinin serbest şekilde geçmesini, ticaret gemilerinin her zaman için serbestisini kabul ettik. Yalnız taahhüt ettiğimiz bu hususların yabancı denetimi altında bulunmasını reddettik. Müttefik Devletler'in bu şekilde bütün istediklerini yaptık. Fakat bağımsızlığımızı ihlal eden şartları kabul etme imkânımız yoktur."

Azınlıklar meselesinde uzlaşma noktası konusunda:

"Azınlıklar meselesindeki durum şudur: Memleketlerinde mevcut azınlıklar hakkında Sırbistan, Romanya ve Avusturya tarafından son muahedelerle kabul edilen hükümleri biz de kabul ediyo-

ruz. Fakat ülkemizdeki azınlıkları denetleyecek olan Milletler Cemiyeti temsilcisine paramız yoktur. Neden dolayı diğer devletler nezdinde böyle bir temsilci gönderilmediği halde bu teklif yalnız bize uygulanmak isteniyor."

Mali ve iktisadi meseleler:

"Mali ve iktisadi meseleler hayatımızın temel taşıdır. Biz savaş esnasında ülkemizdeki yabancıların uğradıkları zarar ve ziyanın tazminini kabul ediyoruz. Fakat ülkemizin işgali yüzünden uğradığı zarar ve ziyanın karşılık olarak bize verilmesi şartıyla. Oysa Müttefikler uğradıkları zararı son meteliğine kadar alıp bize beş para vermedikten başka bir de üzerine işgal masrafı diye bir para istiyorlar. Diğer taraftan devletler Yunanlılardan tamirat masrafı olarak verilmesini istediğimiz paradan vazgeçmemizi tavsiye ettiler. Bu koşullar altında kendilerinden, yakıp yıktıklarından dolayı Yunanlılara bir de teşekkür etmemizi istemeleri beklenebilir!"

Musul:

"Musul'a gelince, Musul bizimdir, bu vilayetimizden vazgeçmeyiz."

Kapitülasyonlar:

"Kapitülasyonlara gelince; böyle bir şey yoktur. Kapitülasyonlar tarafımızdan kaldırılmıştır. Müttefikler'in temsilcileri mahkemelerimizde bir Türk, iki yabancı hâkim bulunmasını önerdiler. Soruyorum size, böyle bir önerinin kabul edilmesinin imkânı var mıdır? Kanunlarımızdaki zıtlıklar ileri sürülünce, kanunlarımızda mevcut koşullarla uzlaşmayan bir madde olup olmadığını kendilerinden sordum ve bana gösterilmesini istedim. Bu isteğime karşı bir cevap vermediler. Devletler anlamalıdırlar ki, anlamsız tehditler, esassız ithamlarla bizi korkutamazlar. Önümüzdeki hafta kesin durum anlaşılacaktır."

Rıfat[33]

---

33 *Hâkimiyet-i Milliye*, 29 Aralık 1922.

e) *Le Matin* Gazetesinin İsmet Paşa'yla Mülakatı

Biz Arapların Musul vilayetinin onda birini bile oluşturmadığını kanıtladık - Musul'un fetih hakkıyla kendilerine ait olduğunu iddia ettiler - Biz elde ettiğimiz özgürlüğümüzü istiyoruz

Le Matin gazetesinin tanınmış yazarlarından Jül Suservayn son zamanlardaki gerginlik üzerine Lozan'da İsmet Paşa'yla bir mülakat yapmıştır:

– Görüşmeler her konuda güç bir noktaya gelmişti. Fakat görüşme mevkiine birdenbire konan Musul meselesi, görüşmeleri hemen hemen facia koparan bir hale dönüştürmüştür. İngiliz delege heyeti Musul arazisinin ait olduğu taraf hakkında hiçbir anlaşmanın mümkün olmadığını gördüklerinden, kesinti kaçınılmaz olduğunda devletleri yanlarına çekmek için görüşmeleri başka bir zemine dökmeye çalışıyorlar. Musul işi birkaç kelimelik bir iştir. İngilizler bize önce Araplara vaat ettiklerini söylediler. Biz Arapların Musul vilayetinin onda birini bile teşkil etmediğini ispat ettik. Bundan sonra coğrafi açıdan Musul'un Irak arazisine ait olduğunu ileri sürdüler. Biz ise aksine Musul vilayetinin Anadolu'nun bölünmez bir kısmı olduğunu kendilerine gösterdik. En nihayet ellerinde kanıt kalmayınca, ahlaki değeri şüpheli bir vasıtaya başvurdular. Musul'u muzaffer ordularıyla işgal ettiklerini ve bu vilayetin fetih hakkıyla kendilerine ait olduğunu iddia ettiler. Hukuk açısından değeri pek zayıf olmasına karşın söyledikleri bu kanıtın değerinin olduğunu kabul edemem. Ben bunun yanlış olduğunu, İngilizlerin Musul'a Mütareke'den birkaç hafta sonra hiç direnişe maruz kalmadan, tıpkı İstanbul işgali gibi, tıpkı İzmir'i Müttefikler'in Yunanlılara işgal ettirdikleri gibi, direnişle karşılaşmadan girdikleri cevabını verdim.

Bu iki davadaki tezat karşısında ne gördük? Bütün diğer meseleler derhal tehlikeli bir durum kazandı. Boğazlar meselesinin görüşülmesinde barışı ne kadar derin bir şekilde istediğimizi kanıtladık. Boğazlar'ın genel bir bahçe gibi herkese açık olmasını kabul ettik. Yalnız istedik ki İstanbul'da kurulmak istenen denetim komisyonu Karadeniz'e giren gemileri kontrolle yetinsin ve İstanbul'da Müttefik-

ler'in bir tür hükümet görevini yapsın. Hemen uzlaşmak üzereydik. Yine azınlıklar hakkında Merkezi ve Doğu Avrupa devletlerine kabul ettirilen gözetime izin verdik. Bundan başkasına razı olmadık. Yine bu noktada da uzlaşmaya varmak üzereydik. Fakat Musul meselesi İngilizlere çözümü mümkün olmayan bir evre arz ettiği andan, Türkiye'nin açıkça vilayeti ve petrollerini istediği dakikadan itibaren İstanbul meselesi üzerindeki görüşmeler nahoş, hatta bir facia niteliğini kazandı.

İsmet Paşa muhabirin "Şüphesiz bu bir tesadüf olmalıdır" sözleri karşısında bir dakika durdu, muhatabının kendisinde hiçbir zaman rastlamadığı şiddetli bir dille bağırdı:

– Sizin diplomatlarınızın başında ne vardır? Kapitülasyonların kaldırılmasını kabul ettiklerini söylüyorlar. Bunu söyler söylemez itiraz edenler asıl konudan olmayan maddelerle, bunu kaldırdıklarını iddia ettikleri yöntemin aynı şekline sokuyorlar. Bir zamanlar bir Türk bir yabancı uyruğuyla bir olmadığı zaman, Türk mahkemesi karşısında kendi elçilik tercümanlarından birinin varlığıyla yargılanıyordu. Bugün bize diyorlar ki: "Siz evinizin sahibi olacaksınız. Fakat bir geçiş devresi olarak milletlerle ilgili yargılama olunca, mahkemelerinize yabancı uyruklu hâkimler koyacağız. Hatta bu hâkimler çoğunluğu oluşturacaklar." Ne Yunanistan, ne de Avrupa'da oluşan diğer devletlerden istemediklerini bizden istiyorlar.

Ticari ve mali büyük çıkarların söz konusu olduğunu söylemeyiniz. Yabancı sermayenin onda dokuzu Osmanlı yasaları altında yaşayan ve Türk mahkemelerinin gözetiminde olan Osmanlı şirketlerine aittir. Oysa bu şirketler mutlu ve müreffehtirler. Çünkü yeni ayrıcalıklar istiyorlar. Gerçekte istenilen, hatta genel hukuk suçluları olacak olan özel kişilerin lehinde müstesna bir usul meydana getirir. Dolayısıyla Müttefikler'in yalanı bana pek açık ve pek endişeli görünüyor. Şuna kederleniyorum ki, bunda illa da birleşmiş görünüyorlar.

Azınlıklar Komisyonu, Boğazlar Komisyonu, mahkemelere yabancı hâkimler ithaliyle Batı devletleri ülkemizde egemenlik haklarımızın birçok sözcükten başka bir şey olmayacak ve bizi vesayet altında bulunduracak bir nüfuz istiyorlar. Biz bunu istemiyoruz. Bunu

ben kesinlikle kabul etmeyeceğim. Mesele bugün gerçek şekliyle konulmuştur. Bu barış konferansının başarısı veya iflası için birkaç güne ihtiyacı olan bir meseledir. Türklere insan gibi mi, tutsak gibi mi muamele edilmek isteniyor. Türkiye'ye bağımsız bir devlet gibi mi, yoksa vahşiler gibi mi muamele isteniyor. Biz elde ettiğimiz özgürlüğümüzü istiyoruz. Biz Osmanlı İmparatorluğu'nun beşte dördünden vazgeçtik. Fakat son beşinci kısmın yalnız Türklerle meskûn olan kısmın gerçekten bağımsız olmasını istiyoruz. Bana güveniniz. Hafif bir kriz olan konferanstaki bugünkü kriz, eğer Musul meselesinde Lord Curzon'a baş eğseydik meydana gelmeyecekti.

S.– Şimdi ne oluyor?

C.– Her ne olursa olsun ben daha Lozan'a gelirken aldığım ve hiçbir zaman değiştirilmeyen talimata sadık kalacağım. Bize kalan küçük Türkiye için bağımsızlık istemekle adaletten başka bir şey istemedim. Eminim ki, hiçbir ülkenin kamuoyu, özellikle Fransa kamuoyu bunu bizden esirgemeyecek ve mevcut koşullar çerçevesinde konferans kesintiye uğrayacak olursa bizi sorumlu görmeyecektir.[34]

---

34 *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Ocak 1923.

V
Ali Fuat Paşa'yla Mülakatlar

a) Moskova Elçisi Ali Fuat Paşa'yla Mülakat

Rusya'da açlık halen sürüyor - Enver Paşa Buhara'da Sovyet Hükümeti aleyhinde hareket ediyormuş - Cenova Konferansı dünya ekonomik krizinin giderilmesi için atılmış bir adımdır

Kastamonu'da yayımlanan *Açıksöz* gazetesi, Moskova elçisi Ali Fuat Paşa'nın Ankara'ya dönüş yolculuğu esnasında kendisiyle bir mülakat yapmıştır:

S.– Elçilik işlerine kim bakacak?

C.– Elçilikten yalnız ben bir ay görevle Ankara'ya gitmekteyim. Yokluğumda elçilik işleri, elçilik başkâtibi tarafından yürütülecektir.

S.– Komünist prensipleri?

C.– Rusya'da ekonomik durumun yarattığı zorunluluklardan dolayı komünistlik prensiplerinden bazen sapıldığı görülmüş, bu tür hareketler bir geri dönüş hareketi gibi anlaşılmıştır. Mösyö Lenin bu yılın Sovyet Kongresi'nde kesin bir dille bu tür hareketlerin son bulduğunu, artık komünist prensiplerinden hiçbir şeyin feda edilmeyeceğini söylemiştir.

S.– Rusya'da açlık?

C.– Üzücüdür ki, Rusya'da açlık halen sürmektedir. Gerçi eski şiddeti kalmamıştır. Açlıktan en çok Kırım ve Volga bölgeleri etkilenmiştir.

S.– Türkiye-Rusya ilişkileri?

C.– Türkiye-Rusya siyasi ilişkileri bildiğiniz üzere her zaman olduğu gibi iyidir, ekonomik ilişkilerimiz tedrici bir şekilde gelişmektedir.

S.– Buhara'da neler oluyor?

C.– Buhara'da ortaya çıkan olaylar hakkında doğrudan doğruya bilgi alamadım. Bununla beraber Rusya Hariciye Komiserliği bilgi kabilinden olarak Enver Paşa'nın Buhara'da Sovyet Hükümeti aleyhine hareket etmekte olduğunu üzücü bir dille söylemişlerdir.

S.– Cenova Konferansı hakkında?

C.– Moskova çevreleri Cenova Konferansı'nı dünya ekonomik krizinin giderilmesi için atılmış bir adım gibi kabul etmektedirler. Bu önemli sorun esaslarının bir konferansla değil, birkaç konferansla tespit edilebileceği inancında oldukları kanısındayım. Bizimle bir buçuk yıldan beri Misak-ı Millimizi kabul etmek suretiyle bir antlaşma imzalamış olan Rusya Hükümeti'nin Misak-ı Millimizi Batı devletlerine kabul ettirmek amacıyla son olarak teati edilen notaların başarıyla sonuçlanmasını isteyeceklerinde kuşku yoktur.[35]

b) Moskova Elçimizle Türk-Rus Siyasi ve Ekonomik İlişkileri Üzerine Mülakat

Ermenice gazetelerin yayınlarıyla ortaya çıkan kötü niyetli söylentiler - Batı, Doğu'nun ittifakını istemez - Rusya'da kapitalist sistemin bazı kayıtlar altında kabulü kararlaştı

Hâkimiyet-i Milliye muhabiri 10 Temmuz 1922 günü TBMM görüşmelerinin erken bitmesinden yararlanarak, hemen Meclis bahçesindeki bir sıra üzerinde Ali Fuat Paşa'yla bir mülakat gerçekleştirmiştir:

---

35 *Anadolu'da Yeni Gün*, 7 Haziran 1922.

S.– Hükümet, Ermenice gazetelerin yayınlarıyla ortaya çıkan kötü niyetli söylentileri daha ilk gününde yalanlamıştı. Siz bu husustaki yayınları nasıl karşılıyorsunuz ve Türk-Rus ilişkileri konusunda bize bilgi verir misiniz?

C.– Batı, Doğu'nun birlik ve ittifakını istemez. Bunu bozmak için de kuvvetli vasıtalara sahiptir. Bunlardan biri de propagandadır. Ermenice gazetelerin yayınları bu türdendir. Bu gibi yayınlar Doğu'nun her tarafında aynı zamanda yalanlanabilirse, propaganda değerini yitirir. Türk-Rus ilişkileri her zaman olduğu gibi gayet dostane ve samimidir.

S.– Türk-Rus dostluğu yalnız resmi bir dostluk mudur, yoksa halkın kalbinden gelen bir sevgi midir?

C.– Türk-Rus dostluğu bildiğiniz gibi önce iki taraf hükümetlerinin dostluğuyla başlamış, bundan sonra bu dostluk her iki taraf halkına gün geçtikçe yansıyarak gelişmiştir ve gittikçe güçlenmektedir. Rusya'yla olan eski anlaşmazlıkların içyüzü Rusya'da takdir edilmeye başlanmış ve bunlara tarafların baskıcı yönetimlerinin, özellikle çarlığın neden olduğu anlaşılmıştır.

S.– Rusya-Türkiye dostluğu layıkıyla incelenebilmiş midir ve Moskova'da bu önemli noktayla uğraşan teşkilat ve görevlilerimiz var mıdır?

C.– Rusya, Türkiye ve Türklüğü eskiden beri her ülkeden çok incelemiş ve incelemektedir. Bu konuda tarafımızdan ciddi girişim maalesef yapılamamıştır. Şimdiye kadar yeterli vasıtalara sahip değildik. Bundan sonra Rusya'da gerçek Türklüğü anlatacak teşkilat yapılmasını dilerim.

S.– Gerek bugün, gerek gelecekteki ekonomik ilişkilerimiz hakkında bilgi verir misiniz?

C.– Karadeniz havzasında bulunan Türkiye ve Rusya bölgeleri savaş ve devrimin en buhranlı ve şiddetli zamanlarında bile ekonomik ilişkilerini sürdürmekten vazgeçmemişlerdir. Bu havzadaki her iki taraf halkının ekonomik ilişkileri birbirine o kadar bağlıdır ki, yukarıda söylediklerim bunu doğrulamaktadır. Rusya'nın yeni Batı sınırlarının durumu dolayısıyla Türkiye, Rusya'nın ekonomik yolları üzerinde eskisinden daha önemli bir yer kazanmıştır. Altüst olan

Rus ekonomisinin çok arzu ettiğimiz gibi yeniden düzenlenmesinin başarıldığı gün, ülkemizin Rusya'yla bu konuda çok ilgili olacağına şüphe yoktur.

S.– Moskova'ya hangi gün hareket edeceksiniz?

C.– Hareket günümü saptayamadıysam da, pek yakında hareket edeceğim.

S.– Türk-Rus ilişkilerinin geleceğini nasıl görüyorsunuz?

C.– Türk-Rus dostane ilişkilerine, gelecekteki olayların bugünden daha çok yardımcı olacağını sanıyorum.

S.– Rus sosyal yaşamındaki değişmeler konusunda bilgi verir misiniz?

C.– Rus sosyal yaşamı uzun savaş ve devrim yılları sonucu pek çok değişime uğramıştır. Günümüzdeki Rus Şûralar Cumhuriyeti halkın sosyal yaşamını daha çok yükseltecek ve geliştirecek esaslar dahilinde projeler hazırlamıştır. Komşumuz olan Rus milleti için bu projelerin başarılı olabilmesini dilerim.

S.– Uzun süredir Rusya'dasınız. Yeni Rus prensiplerinde ne gibi değişmeler olmuştur?

C.– Rus Devrimi'nin ilk yıllarında Bolşevikler prensiplerine tamamen uymuşlardı. Fakat zaman geçtikçe sanıldığı gibi Bolşevik Devrimi eski Rusya sınırları dışına çıkılmayıp, demokrasi ve burjuvazi muhitinin ortasında bir ada halinde kaldı. Bu suretle soyutlanmış bir halde kalınca, Rusya ekonomisinin yalnız başına düzelemeyeceğini gören yöneticiler kapital dünyasıyla işbirliğine karar verdiler. Bunun sonucu olarak kapitalist sistemin bazı kayıtlar altında kabulü kararlaştı. Dolayısıyla bugünkü Bolşevik Rusya'nın yönetim şekli, hükümet teşkilatı hariç olmak üzere bazı farkla kapitalist ülkelerin şeklini andırmaktadır.

S.– Rusya'da maddi hayat nasıldır? Halk kitlesinin refaha karşı olan yürüyüşü ne haldedir?

C.– Rusya'da birçok devrim ve ekonomik durumun sonucu olarak yaşam, Batı ülkelerine göre daha pahalıdır. Rusya'da milyonlarca insanın yok olmasına neden olan açlığa, henüz kesin çare bulunamadığını sanıyorum. Bu sorunda Amerika ve Avrupa'nın yardımları olmadan, Rusya'da baş gösteren açlık felaketinin önüne kolay

geçilemeyeceği kanısındayım. Açlık özellikle Volga ve Kırım bölgesinde egemendir.

S.– Rusya'da ticaret ve sanayi ne durumdadır, gelecekte ne şekil alacaktır?

C.– Rusya'da ticaret ve sanayi bütünüyle hükümetin, az olarak halkın elindedir. Gelecekte de bu sistemin korunması beklenmektedir. Bu şeklin komşular için rekabet ve serbest ticaret bakımından güçlükler yaratacağı öngörülebilir.

S.– Türk-Rus ekonomik ilişkileri ne merkezdedir ve ne şekil alacaktır?

C.– Şimdilik düzensiz bir şekilde sürmektedir. Yakında Ankara'da imzalanacak bir ticaret ve iktisat mukavelesiyle bu ilişkilerin daha düzenli bir şekle girebileceğini umuyorum.[36]

c) Ankara Mülakatları: Büyük Mehmetçik Ali Fuat Paşa

Baba oğul iki paşa - Ali Fuat Paşa makineli tüfek başında - Ali Fuat Paşa Müdafaa-i Hukuk Grubu başkanı - Yeni Rusya bize bir çar siyaseti doğurmaz - İki numaralı Müdafaa-i Hukuk

Hakkı Tarık (Us) mülakata Ali Fuat Paşa'nın kişiliği ve Milli Mücadele'deki rolü konusunda şöyle bir girişle başlamıştır:

Ali Fuat Paşa Türk savunmasının temelini kuran kuvvetli krallardan biridir. Birçok nitelikleri insanda sevgi eğilimleri uyandıran, güven veren seçkin hususları dışında, arayanlar artı bir nitelik daha bulabilirler. Ali Fuat Paşa bir paşazadeydi: baba oğul iki paşa İsmail Fazıl ve Ali Fuat paşalar. Ahmet Muhtar ve Mahmut Muhtar paşaların şeklen kazandıkları mazhariyeti manen ve hayırlı bir olay şeklinde tekrarlayarak bir mecliste bugünkü zaferlerimizin büyük Mehmetçiklerimizden biri oldu. Geçen yaz on beş yıllık gazetecilik hayatımın müstesna bir lütfunu görmüş, Gazi Paşa komutanımızın maiyetleri arasına karışarak Kocaeli Cephesi'nde bir mülakat alamadımsa da, bir mücahit olmuştum.

---

36 *Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Temmuz 1922.

Otomobillerimiz Geyve Köprüsü'nden geçerken gösterdiler: Ali Fuat Paşa Tepesi. Şimdi *Hâkimiyet-i Milliye*'nin başyazarı Ziya Gevher'le (Gökalp olmalı) karşı karşıya oturarak, Ayvalık savunmasıyla tanınmış Yarbay Ali (Çetinkaya) Bey, hilafet ve saltanat celselerinin tarihi hatiplerinin önde geleni Hoca Rasih Efendi, Anadolu harekâtının başından beri her evresinde adı geçen Mazhar Müfit Bey. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun idare heyeti ileri gelenleriyle dertleşen Ali Fuat Paşa o zaman, Mehmetçiklerimizden birinin yüksek rütbesini kazanarak bir makineli tüfeği bu tepede kendi eliyle kullanıyor, zamanın halifesi adına Türk mücadelesini kırmaya çalışan Anzavur'un hain saflarını parçalayarak bu geçidin başında darmadağın ediyordu.

Hiç şüphesiz tarih, milli mücahedenin en karanlık evresini Geyve mücadelesinde bulacaktır. Bu karanlıktan doğan ışık bütün Türkiye'yi, Türkiye'nin geleceğini aydınlatıyor. Ali Fuat Paşa'nın burada Kuvayı Milliye'nin temel olmasındaki büyük hizmeti milli mücadelelerin birinci evresindeki hizmeti yanında belki küçük kalacaktır. Geyve'de mitralyöz omzunda savaşan büyük Mehmetçik Eskişehir'de büyük bir komutan olduğu kadar, büyük bir siyaset adamı olduğunu da göstermiş, oradan (sansür) kuvvetlerini Anadolu dışına ricata mecbur etmiştir. Ali Fuat Paşa takdir etmişti ki, (sansür) başında bir Lloyd George bulunsa bile milleti, istiklal mücadelesine atılan bir milletle, hükümetinin başlayabileceği bir savaşa sürüklenmek istemeyecektir. Ali Fuat Paşa bunu takdir etme zekâ ve becerisini göstermekte önde gelmiş, onlara Anadolu'dan çıkmalarını millet adına emretmekten çekinmemiştir.

Milli Mücadele Halife Vahdettin ordusunun tenkili, (sansür) Yunan taarruzunun tevkifi, Yunanistan ordusunun denize dökülmesi tarzında dört evreye ayrılırsa, bunların ilk üçünde en çok göze görünen kahraman, bugün Meclis'in ikinci başkanlık mevkiine yükselttiği bu büyük Mehmetçik idi.

Ali Fuat Paşa'yı sarışın sevimli simasıyla uyumlu paltosuna bürünmüş halde Meclis'te gördüğüm zaman, içimde o günün kahramanını yücelten bir duygu canlandı. Büyük Zafer Türk milletinin azmi, dehası, kuvveti üzerinde kök salmış mübarek bir ağaçtır. Bu

ağacın boşluk içinde serpilip yükselme cüretini artıran etmenlerden biri de, öyle tahmin ediyorum ki, dün bir mülakat önerimi tereddütsüz kabul edip şimdi Rusya'yla münasebetimize dair ilk soruma verdiği cevapla söze başlayan bu genç komutanda güçlü bir kaynak bulmasıydı.

Ali Fuat Paşa bugün Anakara mebusu olarak Meclis'te, başkan olarak da Meclis'in Müdafaai Hukuk Grubu'nda bulunuyorlar. Yedi sekiz ay öncesine kadar da Moskova'da elçimizdi. Anakara'yla temas için geldikten sonra, dönüş hazırlıklarını yarıda bırakarak Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun ittifakla seçtiği başkanlık görevini kabul edip burada kaldılar. Kendileriyle konuşmaya başladığım sırada ilk hatırıma gelen açıklanmaya muhtaç bir mesele olarak Rusya'yla münasebetimiz oldu. İzmir'den Ankara'ya doğru yola çıkacağımız günlerde orada yayımlanan bir gazetede bu mesele hakkında bir makale görmüş, bu makale için de –şayan-ı hayret bir takip!– Manisa'da, Uşak'ta bazı sorulara maruz kalmıştım. Bu makale öyle anlaşılıyordu ki yeni Sovyet Rusya'sında eski yönetime doğru bir dönüş seziyor. Genel Savaş'ta yıktığımız bu eski düşman Rusya'nın yeni hareketinde geleceğimiz için bir şüphe gösteriyordu. Yolda bana sordukları gibi durumda esaslı bir değişme olup olmadığını bir de Ali Fuat Paşa'ya sordum. Bu soruyu kendisine özellikle (sansür) Ankara'ya gelmiş, dönmemiş bir elçi sıfatından dolayı yöneltmiştim. Bunun için derhal bir noktayı açıklığa kavuşturmak gereğini duyarak dediler ki:

"Gerçekte ben Moskova'dan (sansür) Anakara'ya geldim. Amacım haberleşmeyle zaman geçirmektense, Hükümetle doğrudan doğruya temas etmekti. Tam böyle çıkacağım sırada Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Müdafaa-i Hukuk Grubu başkanlığından istifa etti. Grup beni ittifakla başkanlığa seçtiği için, bu teveccühe karşı elçilikten vazgeçerek Anakara'da kaldım.

Rusya'nın büyük bir inkılaptan sonra Türkiye'yle aralarında bir barış antlaşması yapıldığını hatırdan çıkarmayalım. Orada uluslararası ilişkiler henüz kuruluş sürecinde sayılabilir. Olayların tabiatı yavaş yavaş ilişkilerin devamı ve düzeni için eski teşkilattan yararlanmayı zorunlu kılmıştır. İki dost arasında meydana gelen bu gibi sorunlarda verilecek hükmün mahiyeti, önce bu açıdan belirlenme-

lidir. Önceleri belki daha vahim olaylar oldu. Bu bakış açısının inanç ve içtenlikle kabulü sayesinde onlar da aşıldı. Dolayısıyla bu gibi olayların iki devlet ilişkilerinin genel seyrini etkileyeceğini sanmıyorum. Yaptığımız antlaşmaların uygulanmasında gösterdikleri acemiliklere karşın, aradaki sıkı ilişkileri bozmamıştır."

Ali Fuat Paşa daha sonra asıl konuya dönerek "Bilirsiniz ki" dedi, "bir Rus milleti vardır. Ve tabii bu milletin bir uluslararası durumu vardır. Rus milleti bu uluslararası durumla ilgisini kesemez. Eskiden Rus milletinin başında bir Çar Hükümeti, bir çar siyaseti vardı. Bunun yerine tüm emperyalist emel ve fikirlere savaş açarak modern bir Rusya kurma iddiasındaki Sovyet Hükümeti geçti. Sovyet Hükümeti, Çar Hükümeti ile Rus milletinin uluslararası durumu arasında bir denge bulmuştur. Zannetmem ki, Sovyet Hükümeti müstebit Çar Hükümeti'nin yolunu tutsun.

Zira bir Rus milleti görüyoruz ki, uluslararası durumu, coğrafi durumu itibariyle kendine doğal bir siyaset yolu çizmiştir. Bir de bunun başına geçen hükümetin siyaset tarzı vardır. Bizim tarihimiz de düşman bir yüz olarak görünen bu siyaset tarzından ibarettir. Bu siyaset tarzı Çar Hükümeti'nden doğduğu gibi, ona kısmen bizim tarafımızdan da sebebiyet verilmiş olabilir. Fakat bugün Sovyet Hükümeti herhangi bir çar idaresi olamaz. Çar idaresi otokrat, emperyalist bir idareydi. Sovyet Hükümeti'nin bir Çar Hükümeti olamamasının nedeni Rus milletinin gelişmesidir. Ruslar da her millet gibi otokrat ve emperyalist olmaktan kurtulmak isterler. Bize düşmanlık, Rus milletinden değil, çar yönetiminden geliyordu. Ben Rusların bize en samimi millet olacağına eminim. Bu durum karşısında ortaya Sovyet siyasetinin, çar siyaseti kaynaklı olduğu endişesini koymak doğru değildir. Yeni Rusya bize bir çar siyaseti doğurmaz."

Ali Fuat Paşa'ya bu yolda yapılan yayının Kafkasya üzerindeki siyasi değişmelerden misal olduğunu hatırlattım. Şöyle dedi:

"Bunun sebebini Sovyet hükümetlerinin mücadelelerine etki eden millet ihtilafı ile prensip ihtilafında aramak lazımdır. Sovyet hükümetleri, Sovyet olmayan muhitler karşısında prensiplerini muzaffer kılabilmek için bu iki türlü ihtilafla mücadele ediyor. Bu cereyanlar arasındaki küçük milletler de kurban olup gidiyorlar."

Ali Fuat Paşa Müdafaa-i Hukuk Grubu başkanı olarak da çalıştığından, ikinci sorum gruba dairdi. Cevaben şöyle dedi:

"Her şeyden önce söyleyeyim ki, Müdafaa-i Hukuk Grubu bir parti değildir. Gerçi parti taksimatı olmayınca meclis olmaz. Bir meclise parti teşkilatının girebilmesi için her şeyden önce meclis dışında parti hayatının oluşması gerekir. Bu nedenle BMM parti teşkilatını kapsayan meclislerin üzerinde bir meclistir. Yalnız uzun süre sürekli toplanan bir meclis olduğundan, görüşmelerde düşünceleri hazırlama, gündemdeki sorunların seyrini kolaylaştırma, meclisin dahili teşkilatını düzenleme gereği bakış noktaları bir olanları meclisin kuruluşundan bir süre sonra kendiliğinden bir araya toplamış, böyle bir bölünme ortaya çıkmıştır. Müdafaa-i Hukuk Grubu budur ve gruba girmeyenlerden ayrı bir programı yoktur."

S.– Bu grup dışında bir kuruluş var mıdır? İki numaralı Müdafaa-i Hukuk diye bir oluşumdan söz edildiğini duydum...

C.– Bizim grubumuz dışında mebuslar vardır. Bunlar meselelere göre zaman zaman 70-80 kadar olurlar ki, yürütmeye dair bazı hususlardaki görüş ayrılıklarının sevkıyla geçici olarak ayrı kalmışlardır.

S.– Grup, Meclis dışındaki Müdafaa-i Hukuk cemiyetleriyle ilişkili değil midir?

C.– İlişkisi şundan ileri gelir. Bu Meclis açılmadan önce milli hareketleri yönetmeye esas olmak üzere siyasetle ilgisi olmaksızın Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri kurulmuştu ki, tüzüğünü biliyorsunuz. Bu cemiyetler kongrenin seçtiği Heyet-i Temsiliye'ye bağlıydı ve bu heyet her yıl toplanacak olan kongreye hesap verecekti. Heyet-i Temsiliye'nin doğal ve sürekli başkanı da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ydi. Bu heyet üyeleri yapılan seçimlerde BMM'ye geldiği ve Meclis'te bir Müdafaa-i Hukuk Grubu kurulduğu için Heyet-i Temsiliye'nin görevi grup idare heyetine geçti. Meclis dışındaki teşkilat da buna bağlandı. Fakat yine eklemeliyim ki, bu teşkilat bir parti mahiyetinde değildir. Tüzüğü gereğince her Müslüman, her Türk cemiyetin doğal üyesidir. Yeter ki hemşerilik haklarını kaybetmiş olmasın. İdare heyetleri açık seçimle oluşurlar. İç ve dış siyasetle meşgul olmazlar. Hükümetin işine karışmazlar. Görevleri halkı vatanın kurtuluşu yolundaki mücadelelere teşvik gibi yerel çalışmaları kapsar.

S.– İstanbul'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuş mudur?

C.– İdare heyeti sorumluluğu kabul edebilmek için denetiminin kapsamı dahilinde olmasını isteyeceğinden, son zaferden önceki sınır dışında buraya bağlı teşkilatımız yoktu. Oralardaki vatandaşlarımız durumu kendiliklerinden takdirle, bir kuruluşta çalışmış olabilirler. Fakat İstanbul'da henüz resmen bir kuruluştan haberdar değiliz. Bursa ve İzmir'de tüzükleri gereğince kurulmuş cemiyetler vardır ve bize bilgi verilmiştir.

S.– BMM 1 Kasım'da önemli bir karar aldı. Bazıları böyle bir kararı alacak bir meclisin başka kayıtlarla kurulmuş olması gerekeceğini söylemek istediler. Sizin görüşünüz nedir?

C.– Önce tarihte BMM gibi meclisleri ortaya çıkaran durumları göz önüne getiriniz. Sonra bu meclisin görevi yalnız denetim olmayıp, yürütme yetkisine de sahip olduğunu düşününüz. Böyle bir meclisin olaylar dolayısıyla ve ancak hükümetin sevkıyla her türlü karar alma hakkına sahip olduğunda kimsenin şüphesi yoktur. Hilafet ve saltanat hakkındaki karar da böyledir. Nasıl Meclis'i durum ve olaylar toplamışsa, bunu da Meclis değil durum meydana getirmiştir. BMM yürütme yetkisini kullanan bir meclis olduğundan görevini, sonraki meclise devredinceye kadar milletin istediği şekilde karar alacaktır.

S.– Bir barış antlaşmasının imzalanmasıyla beraber Millet Meclisi kendisini milli hedefine ulaşmış sayacak mıdır?

C.– Millet, Misak-ı Millisine sadıktır. Şimdiye kadar meşru ve gerçek davasından vazgeçtiğini gösterecek bir belirti olmadığı gibi, başka bir emel de ortaya koymuş değildir. Bizim milli amacımız da, Misak-ı Millimiz de kayda bağlanmıştır. Ondaki esaslara uygun bir barışla, Meclis elbette kendisini milli amacına ulaşmış sayacaktır.

S.– Konferansın cereyan tarzından memnun musunuz?

C.– Duruma dair kesin bir görüş ifade etme imkânı yoktur. Ben ise doğal mecrasında görüyorum. Her meclisin, her konferansın başlangıcında hararetli tartışmalar olur. Her halde gelecekten ümitsiz değiliz. Delegasyonumuz haklarımızı savunmakta çok iyi bir yetenek göstermektedir.[37]

---

37 *Vakit*, 13 Aralık 1922.

VI
Kâzım (Özalp) Paşa'yla Mülakatlar

a) Milli Mukavemetimizin Çanlı Bir Tarihçesi: Kâzım Paşa'yla Mülakat

Serez'de Meşrutiyet 22 Temmuz'da ilan edilmiş - Bizimle kalan, hatta savaşarak ölen Ermeniler de oldu - Ermeniler bir tek bırakmamak üzere Müslümanları öldürmüşler - Hurşit Paşa bize Anzavur'un melun olduğunu söyledi

Ahmet Emin, önce Kâzım Paşa'yla mülakatı nasıl gerçekleştirdiğini aktarmış, daha sonra Paşa'nın o güne kadar olan hayat öyküsünü kendi anlatımından vermiştir:

Kolordu merkezine gelmemin başlıca nedeni, kolordu komutanı Kâzım Paşa'nın hatıralarını ağzından dinlemek ve yazmaktı. Kâzım Paşa Yunan işgalinden sonra ülkede esaslı bir mukavemet kabiliyet ve imkânı yaratmak ihtiyacını duyan ve hemen işe girişen vatanseverlerin en birincilerindendir. Anlattığı hatıralar bugün düzenli bir mecraya girmiş olan milli direniş ve mücadelenin ne gibi engeller ve zorluklar karşısında, ne kadar büyük yoksuzluklar içinde başladığını ve adım adım nasıl geliştiğini canlı ve toplu bir şekilde göstermek-

tedir. İnsan bu cephedeki kuvvetli ve düzenli durumu kendi gözleriyle gördüğü sırada bu hatıraları dinleyince, dün ile bugün arasındaki büyük farkları bunlar yardımıyla ölçmekten ve durumumuza şükretmekten kendini alamıyor.

Kâzım Paşa ricamı reddetmedi. Kurşunkalem ve kâğıtla donatılmış bir halde karşısına geçtim. Derin ve uyanık bir zekâya işaret eden gözleri bir süre dalarak uzaklara baktı. Anlatacağı hatıraların çeşitli evrelerini bir iki kez belleğinde yaşattı. Sonra kendisini eski olayların cereyanı arasına bırakarak söze başladı. Ben hem kendi hesabıma dinliyor, hem de okuyucular adına not tutuyordum.

Bir Asker Oğlu Asker

– Babam emekli albay ve halen Kuşadası'nda oturan İsmail Bey'dir. Bu nedenle küçük yaşta askerliğe meyil ve heves etmiştim. Daha çok küçük yaşta kışlaya girdim, süvari subayı olan babam beni at üzerine bindirir ve gezdirirdi. Köprülü'deydik. Askeri rüştiyeye gitmek için Üsküp'e gittim. Daha sonra umum jandarma komutanı olan amcam Rasim Paşa orada bulunuyordu. Onun yanında kalıp rüştiye eğitimi gördüm. Daha sonra Manastır Askeri İdadisi'nde okudum. Harbiye'den 1318 (1902) yılında 20 yaşında teğmen olarak mezun oldum. 1321'de (1905) kurmay eğitimini gördükten sonra 3. Ordu'ya gönderildim. Gevgili-Selanik demiryolunu korumakla görevlendirilip, bölük komutanlığına atandım. 1322'ye (1906) kadar bu görevde kaldım. Bu sırada siyasetle meşgul olmaya başladım ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girdim. O zaman arkadaşlar azdı. Sonra taburumla Melnik'e gittim ve eşkıya takibiyle meşgul oldum. Bu sırada Melnik ve Petriç'te İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin şubelerini kurdum. 1323 (1907) sonuna doğru Serez redif tümeni kurmay heyetinde görev aldım. Serez'de cemiyeti teşkil ve takviyeye çalıştık. İyi arkadaşlarımız vardı. Serez, Sait Paşa'nın hatıralarındaki ünlü telgrafını çekti. Hemen Meşrutiyet kabul edilmezse ulemanın, hanedanın en yaşlı ve en aklı başındaki kişisine biat edilmesi için fetva vereceğini bildirdi. Serez'de Meşrutiyet 9 Temmuz'da (22 Temmuz) ilan edildi.

Meşrutiyet'ten Sonra

31 Mart (13 Nisan) Olayı'na kadar Serez'de kaldım. Hareket Ordusu'yla İstanbul'a geldim. Hasan İzzet Paşa'nın emrindeki müretteb tümenin kurmay heyetinde ve Üsküdar Divan-ı Harb-i Örfi Tahkik Heyeti üyeliğinde görev yaptım. Üsküdar yönüne giden kuvvetlerin başında Hasan İzzet Paşa bulunuyordu. Ben de onun erkân-ı harbi idim. Olaysız bir şekilde Selimiye'ye girdik. Bir süre İstanbul'da kaldıktan sonra Serez'e döndüm. Bu esnada Sandanski Melnik'de hükümet aleyhine harekete geçmişti. Selanik'te İbrahim Bey vali, Serez'de Hüseyin Kâzım Bey mutasarrıftı. Bana "Komitecilerle Meşrutiyet'in ilanı sırasında tanışmıştın. Sen git kendilerini idare et" dediler. Melnik'e mülkiye kaymakamı oldum. Komitecileri tatmin edip ahbap olduk. Hükümete muhalefetten vazgeçtiler. Bir buçuk yıl kadar Melnik'te kaldım. Sonra Selanik'e gönderildim. O zamanlar istıtlaat komisyonları vardı. Orada ve vilayet takip kuvveti komutanlığında görev yaptım. Balkan Savaşı'nda Vardar ordusunun kurmay heyetindeydim. Rumeli'nin kaybedilmesinden sonra İstanbul'a döndüm. Hurşit Paşa komutasındaki sol cenah kurmay heyetinde bulundum. Kurmay başkanı Enver (Paşa) idi. Edirne'nin kurtarılması harekâtına katıldık. Barıştan sonra İstanbul'a döndüm. Muhafızlık kurmay heyetinde ve Merkez Komutanlığı yardımcılığında bulundum. 1330 (1914) başlangıcında binbaşılığa yükseltilip Van Valisi Tahsin Bey'in arzusuyla Van jandarma komutanlığına atandım. Seferberlik sonrasında Cevdet Bey vali vekili oldu. Savaş ilan edildiğinde Van'da Nizamiye kuvveti yoktu.

Rus Cephesi'nde İlk Faaliyetler

Jandarmalarla hudut efradını ve bir kısım Kürtleri birleştirip bir jandarma tümeni oluşturduk. Tümeni oluşturduğumuz sırada Ermeni eşrafından Aram, Vramyan vs. bana başvurarak, "Asker alırken Ermeni'yi Türk'ten ayırt etmezseniz Ermeniler sadakat gösterirler. Ermenileri de silah altına alıp asker olarak istihdam ediniz" dediler. Biz de öyle yaptık. Fakat daha Hanik'te iken silahlı Ermenilerin bir kısmı Rusların tarafına geçti. Bununla beraber bizimle beraber kalan, hatta savaşarak ölenler de oldu. Hanik'te Ermenilerin firarı yüzün-

den bozulduk. Sonra tekrar toparlandık. Hanik muharebesi, savaş ilanının 15. günü cereyan etmişti.

Jandarma tümeniyle Azerbaycan'daki Ruslara karşı taarruza geçtik ve Rusları bozduk. Köhne Şehir, Rumiye ve Dilman'ı aldık. Bir kol Tebriz'e kadar gitti. Ruslar Hoy civarına kadar çekildiler. İran Azerbaycanı'nın sınırı ayıran dağlık kısmında halk Kürt'tür. İçerdeki halk ise tamamen Türk'tür. Bizi çok iyi karşıladılar. Parlak bir karşılama töreni yaptılar. Her tarafta kurbanlar kestiler. O sırada tuhaf bir şey oldu. Azerbaycanlı bir kız elinde bir bıçakla atımın arkasından hücum etti. Arkadakiler bir suikast düşüncesiyle hareketlendiler. Ben de şaşkınlık içinde durdum. Zavallı kızın amacı hayvanın kuyruğundan iki üç kıl kesmekmiş. Bunu uğur sayarlarmış. Dilman'a gidinceye kadar hayvanın kuyruğunda kıl kalmadı. Azerbaycan'a ilk giren birliklerimize karşı gösterdikleri bu muamele içten sevginin kanıtıdır. Düşman Hoy civarındaydı. İki ay kadar savaştık. Hoy'a girmeyi başaramadık. Birlikleri Kotur'a kadar çektik. Burası Van'dan Azerbaycan'a giden yolların kilit noktasıdır. Ruslar bizi takip edemediler.

1331 (1915) baharına doğru Van'da Ermeni hareketi başladı. Jandarma karakollarına saldırılar oldu. Bazı jandarmaları öldürdüler. Harekât genişlediği için Vali Cevdet Bey cepheden kuvvet istedi. Biz gönderemedik. Kendi imkânlarıyla Ermenilere direnmeye çalıştı. Bu sırada Halil Bey'in komutasında bir sefer kuvveti Revandiz üzerinden Azerbaycan'a girdi. Biz bu kuvvetle ortak hareket etmek üzere Kotur'dan tekrar Azerbaycan'a doğru hareket ettik. Ruslar Dilman ile Hoy arasında konuşlanmışlardı. Büyük bir savaş oldu. Başarılı olamadık ve Azerbaycan'ı tekrar boşaltmaya mecbur olduk. Biz Azerbaycan'dan çekilirken, Rus ve Ermeni kuvvetleri de kuzeyden Van'a girdiler. Vali ve maiyeti güç kurtuldular. Bize Şatak (Çatak olmalı) civarında katılabildiler. Van olaylarını kendilerinden öğrendik. Van'da Ermeniler saldırmışlar, birkaç kez hükümete ve kışlaya hücum etmişler, geceli gündüzlü çarpışmalar olmuş. Rus kuvvetlerinin de gelmesi üzerine ricat edilmiş. Ermeniler Müslüman mahallelerini yakmışlar, bir tek bırakmamak üzere Müslümanları öldürmüşler.

Tümenimle Bitlis ve Tatvan civarına geldim. Bu yoldayken Azerbaycan savaşlarından sonra yarbaylığa terfi ettirildiğimi öğrendim. Rusların Erzurum taarruzu üzerine, Erzurum'a doğru yürüdük. Biz oraya varmadan Erzurum düştü. Bundan sonra 36. Tümen'e komutan oldum. Tümenimle Kemah civarına gelerek Kemah Boğazı'nı savundum. Savaşlarda aldığım artı kıdemlerle 1333 (1917) Eylül'ünde albay oldum.

Savaşın Son Safhasında

Rus ordusunun çöküşünden sonra Kafkas'a doğru yapılacak harekât için 37. Tümen ve Sahil Grubu komutanlığına atandım. Sahili takiben Trabzon civarına kadar geldik. Trabzon henüz Ruslarla doluydu. Bunlarla mesele çıkarmak istemiyorduk. Uzun görüşmelerde bulunduk. Fakat bir an evvel şehre girmek istiyorduk. Nihayet emrivaki yaptık. Bir gün önümüze beyaz bayraklı bir subayla, bandoyu geçirdik. Bandoyla şehre girdik. Ruslar savunma düzeni almışlardı. Fakat bandoyla geldiğimizi görünce, "Bunlar arkadaşça geliyor" diye bizi bandoyla karşıladılar. Rusların götürmedikleri birçok malzeme ve silahları satın aldık. Bir kısmını da kendileri bize hediye ettiler. Bundan sonra Trabzon'da Kafkasya cumhuriyetleri temsil heyetleriyle görüşmeler başladı. Bu görüşmeler sırasında ben kuvvetimle 93 (1877) sınırına doğru hareket ettim. Sınırda bir süre kalarak sonucu bekledim. Görüşmeler kesintiye uğrayınca maiyetimdeki kuvvetle Batum'a saldırdık. Savaş yedi gün sürdü. Kale komutanı ve karargâh heyetleri dahil olmak üzere 600 Rus ve Gürcü subay, 3000 er esir aldık. Elimize pek çok ganimet geçti. Yalnız 240 top vardı. Batum'da işgalden sonra hiçbir olay ve yolsuzluk olmadı. Azurgeni-Notaney hattına kadar ilerledik. İstanbul'dan heyet olarak Hariciye Nazırı Halil Bey vs. geldi. Batum'da Gürcistan'la yeni görüşmeler başladı. Biz ilerlerken Almanlar müdahale ettiler. Gürcü askerlerin yerine Kafkasya'da esir Alman subay ve erleri bizim karşımızda cephe oluşturdular. Önemli tartışmalar oldu. Müttefiklerimiz olduğu halde ufak tefek müsademeler bile cereyan etti.

İzmir'in İşgali Sıraları

Mütareke'den bir ay önceydi. Filistin Cephesi'ne gitmek üzere İstanbul'a geldik. Tümen birliklerini kısım kısım sevk ettiler. Ben İstanbul'da kalarak İzmir'e gitmek üzere izin aldım. Mütareke yapıldı. Şarköy'deki 60. Tümen'e atandım. Kâzım Karabekir Paşa'nın ayrılması üzerine bir süre XIV. Kolordu vekâletinde bulundum. Sonra tekrar İzmir için izin aldım. İzmir'in işgali ben oradayken gerçekleşti. Hükümetin karşısındaki bir kahveye uğradım. Beni İzmir'de birkaç subaydan başka tanıyan yoktu. Kahvedeyken eski tanıdık bir subay geldi. Yunanlıların o gece İzmir'i işgal edeceklerini kesin olarak söyledi. Vaktiyle Ali Nadir Paşa'nın kurmay heyetinde bulunmuştum. Gidip durumu kendisinden sordum. "Hayır, yalnız Boğazlar'da olduğu gibi bazı tabyaları İtilaf Devletleri'yle birlikte işgal edeceklerdir. Resmi bilgi bundan ibarettir" cevabını verdi. Aynı soruyu sorduğum kurmayı da aynı cevabı vermişti. İşgal haberini veren subaya aldığım bu cevapları söyleyince inanmadı. "Muvaffak Bey yabancılarla görüşmüş, kendileri söylemişler. Bu akşam sekizde veya yarın sabah Yunan askeri mutlaka İzmir'e çıkacaktır" diye ısrar etti. Söylentiler her tarafa yayılmış, aydınlar endişe içindeydi. Kahvenin önündeki kalabalık gittikçe artıyordu. İçlerinden biri "Bu böyle olmaz, haydi şu okula gidip konuşalım, sonra hükümete kesin bir başvuruda bulunalım" deyince, hükümetin yanındaki idadide toplandık. Söz ettiğim kişi orada heyecanlı bir söylev verdi. Derhal bir heyet seçilerek valiye gönderildi. Vali, heyete hitaben şunları söyledi: "Endişeyi gerektirecek bir durum yoktur. Gösterdiğiniz heyecan gereksizdir. İttihat ve Terakki'nin manevra maksadıyla yarattığı bir heyecandır. Hükümet her türlü tedbiri alacaktır." Bu sözler söylenirken, belediye başkanı da gelmişti. Bir süre sonra valiye ikinci bir heyet gönderildi. Vali bu kez Yunanlıların İzmir'i işgal edeceklerine dair İstanbul'dan emir yoksa da, temsilcilerden tebligat geldiğini söylemiş, halka sükûnet ve itidal tavsiyesinde bulunmuştu. Durum anlaşılmıştı. Bu sırada tanıdığım subaylardan bir ikisi gelerek, "Biz ne yapalım, elimiz kolumuz bağlı durursak kaybederiz. Bize ne tavsiye edersiniz?" sorusunu yöneltmişlerdi. Bu sırada halktan bazıları da benim kim olduğumu merak etmişlerdi. Bu vesileyle bazılarıyla

tanıştık. Ben şu tavsiyede bulundum: "Karşı konulmalıdır. Silahı olan silahını alsın, asker, jandarma ne varsa tepelere çıkıp savaşalım. Ben sizinle olurum."

İzmir'in hamiyetli gençleri mahallelere dağılıp, evlerinde durumdan habersiz halkı uyarmaya koşmuşlardı. Komutan tereddüt içindeydi. Başvuran subaylara, "Hele durun bakalım, etraftan ayrılmayın da işi anlarız" cevabını veriyordu. O gece İzmir'de fevkalade bir heyecan hüküm sürmüştü. Gençler ve öğrenciler tekbir getirerek sokakları dolaştılar. "Vatanını seven Yahudi mezarlığına gelsin" diye bağırdılar. Bütün halk bu çağrılara gerçekten uyarak toplandı ve ateş yakarak açıkta sabaha kadar bekledi. Fakat bu hareket bir miting mahiyetinden öteye geçmemişti. Herkes İzmir'i kurtarmak için ne yapmak mümkünse, yapmaya karar vermişti. Fakat o zamanlar halk her konuda hükümetten emir beklemeye alıştığından, kararını uygulamaya dönüştüremiyordu. Halk, kadınları da dahil olmak üzere şehri kurtarmaya hazır olduğu halde, hükümetin kayıtsızlığı, daha doğrusu ihaneti yüzünden bu kararlılıktan yararlanılamadı. Vali yabancılara "olay çıkmayacak" güvencesi veriyordu. Oysa güçlü bir direniş karşısında Yunan ordusu birden İzmir'e girmeye cesaret edemeyecek, işgal ertelenecekti. Bu sırada gerçek durumun Paris'te anlaşılması ve kararın değiştirilmesi ihtimali de vardı.

15 Mayıs sabahı Maşatlık'taki halkın durumunu ve subayların son kararını anlamak için belediye kahvesine gittim. Hükümetin direnme konusunda hiçbir hazırlığının olmadığını anladım. Halk heyecan içinde şuraya buraya koşarken, bazıları da depodan silah alıyordu. Fakat ne yapacaklarını bilmiyorlardı. O sırada belediye başkanı halkın kararını bildirmek üzere hükümete gidiyordu. Yaptığımız iş her tarafa telgraflar çekmekten ibarettir, İzmir elden gidiyor şeklinde telgraflar çektik. Altına Redd-i İlhak Heyeti diye imza attık. İzmir'de kalmayı gereksiz ve tehlikeli görmüştüm. Eve gittim. Kardeşim Fethi jandarma deposundan silah almaya gitmiş. Silahlananlar vardı ve mahkûmlar dağılmışlardı, fakat baş yoktu. Kardeşimle tren veya karayoluyla Menemen'e gitmeye karar verdim. İstasyonda harekete hazır bir tren vardı, ancak tezkeresiz kimseyi bırakmıyorlardı. Bir yolunu bulup trene bindim. Tren hareket halindeyken Yunan nakliye gemileri sahile yanaşıyorlardı. Diğer kardeşim Asım

Bey Menemen'de jandarma komutanıydı. Kardeşimi istasyonda buldum ve birlikte Kaymakam Kemal Bey'e gittik. Kendisini Van'da Saray kaymakamı olduğu günlerden tanıyordum. Aramızda karşılıklı bir güven vardı. Şehit Kemal Bey cidden saygıyla anılacak bir kişiydi. Bilgisini sordum. "İzmir'le telgraf haberleşmesi kesiktir. Fakat herhalde önemli olaylar cereyan ediyor. Bize ne tavsiye edersin?" dedi. "Ben ayrılırken İzmir'deki halk karşı koymaya hazırlanmıştı. Anadolu içinde direniş için büyük teşkilat vardır. Ne kuvvet toplarsanız toplayın, yakında buralara döneceğim. Yunanlıları mutlaka İzmir'den çıkaracağız" dedim. Kemal Bey "Peki" cevabını verdi.

İlk Mukavemet Hazırlıkları

Kardeşimle trene binerek Bandırma'ya gittim. Halk ve subaylarla temas ettim. İzmir'deki gençlerin silahlandıklarını, efelerin Ödemiş civarında toplandıklarını, ne yapacaklarsa hemen harekete geçmelerini söyledim. Halk, telgraf haberleşmesi kesik olduğundan bir şey bilmiyordu. İstanbul, "Haber var mı?" diyerek durumu Bandırma'dan soruyordu. Teftiş amacıyla Bandırma'ya gelen Yusuf İzzet Paşa'ya olayları anlattım. Bazı münasebetsiz adamlar ve memurlar "Burası sahildir, bir hareket yapılırsa işgale sebep olur. Zaten hareket İttihatçılıktır. İktidar olmak için fırsattan yararlanmak istiyorlar, dinlemeyin" şeklinde halka telkinlerde bulunuyorlardı. Bandırma'da daha çok kalmayı uygun görmedim. Ödemiş veya Manisa tarafına giderek oralarda çalışmayı düşündüm. Halk her tarafta harekete geliyor, hükümet her şeyi bozuyordu. Bu sırada Bandırma'ya Ferit Paşa'nın bir teli geldi. Telde "Yunanlılar İzmir'i işgal etmiştir. İşgal devam eder ve orada kalırlarsa ben de milletin haklarını savunmak için bir er sıfatıyla saflar arasında yer alacağım" gibi sözler vardı. Bunu iyi bir belge olarak görüp, telgrafı koynuma koydum Trenle doğru Manisa'ya gittim. Oraya ilk kez gidiyordum ve kimseyi tanımıyordum. Telgrafı göstererek "Hükümetin bakış açısı bu telgraftan anlaşılıyor. Harekete gelin, ne yapılacaksa yapılsın demek istiyorlar. Ödemiş efeleri Bozdoğan'a gelmişler. Ben de onlarla birleşmeye gidiyorum. Bandırma'dan on bin kişi hareket etti. Çerkezler süvari, diğerleri piyade olarak geliyorlar. Siz de ne yapacaksanız ya-

pın" dedim. Manisa'da Bahri Bey adında bir kişiyle tanıştım. Ödemiş efeleri gelirse, biz de hareket filan yaparız diyordu. Fakat o esnada Manisa'da hâlâ mutasarrıf olan Giritli Hüsnü Bey'den bir haber geldi: "Kâzım Bey buradaymış. Halkı teşvik ediyormuş. Daha iki saat burada kalırsa kendisini metropolite gönderirim." Menemen'e gitmek düşüncesiyle telgraf görüşmesi yaptım. Menemen o sırada Yunanlılar tarafından işgal edilmek üzereydi. Zorunlu olarak tekrar Bandırma'ya döndüm. Bu sırada İzmirli Vasıf Bey adlı bir kişiyle buluştum. Kardeşim Fethi'nin öğretmeni olduğundan kolayca tanıştık ve birlikte çalışmaya karar verdik.

Bu sırada Albay Bekir Sami Bey 56. Tümen komutanlığına atanmış ve Bandırma'ya gelmişti. İzmir'den dağılan kuvvetlerin komutasını üstlenecekti. Bekir Sami Bey'le beraber yola çıkmaya karar verdik. Manisa henüz işgal edilmemişse oraya gidecektik. Halk heyecandaydı. Kötü adamlar bunu söndürmeye, miskinlik uyandırmaya çalışıyorlardı. Geldiğimiz Akhisar'da kaymakamdan yüz bulmadık. Bu nedenle halkın heyecanı henüz fiili bir şekle dönüşmemişti. Bir handa toplandık. Burada Osmanzade Hamdi Bey, İzmirli Vasıf Bey birlikteydik, görüştük. Manisa'ya gitmeye karar verdik. Yolda Manisa'nın işgal edildiğini duyunca Akhisar'a döndük. Bekir Sami Bey, İzmir'den dönen askerin bulunduğu Salihli'ye giderek onlarla meşgul olmaya karar verdi. Ben de Bandırma'ya döndüm. Bu kez daha büyük güçlüklerle karşılaştığımdan tüccar kılığında İstanbul'a giderek oradaki hamiyetli arkadaşlara durumu anlattım. "Ne yapmak lazımdır?" dediler. "Karşı konulmalıdır, halk hazırdır. Elde mevcut asker de birlikte düşünülürse daha etkili olur" diye karşılık verdim. Cevat Paşa'ya resmi bir de rapor verdim. Cevat Paşa, "Biz sükût edersek sonuç iyi olmaz. Hükümet halkın galeyanına engel olur gibi bir durum almamalı, aksine bunu teşvik ve takdir etmelidir" dedi.

Mukavemet Şekilleniyor

Cevat Paşa fikrimi kabul ettiyse de, Ali Kemal'in dahiliye nazırı olduğu bir hükümette bunu önermeye cesaret edemedi. Uzun konuşmalardan sonra Bandırma'ya döndüm. Cebimde Bandırma'daki tümene komutan olarak atandığıma dair Cevat Paşa'nın imzasını ta-

şıyan bir emir vardı. Kolordu komutanı Yusuf İzzet Paşa o sırada Tekirdağ'dan Balıkesir'e gelmişti. Ne yapalım diye kendisiyle haberleştim. Bir bildiri yayımlanmasına karar verildi. Bildiride, "Yunanlılar İzmir'i gereksiz yere işgal ettiler. Şimdiye kadar ne İtilaf Devletleri tarafından, ne de sair bir makam tarafından işgalin nereye kadar devam edeceğine dair tebligat olmadığından, bu hareketi İzmir'e gelen Yunan komutanının fuzuli bir tecavüzü sayıyoruz. Bunun için halk ve asker kuvvetinden yararlanarak karşı koyacağız" diyerek, yabancı temsilcilerine de birer suretini verecektik.

Bir Yunan gemisi gelerek asker çıkarma girişiminde bulundu. Orada Edremit eski kaymakamı şehit Köprülülü Hamdi Bey bulunuyordu. Şahadeti ülke için en büyük kayıplardandır. Adamlarıyla beraber Ayvalık mıntıkası komutanı Yarbay Ali Bey'in yanına gitti. İzmir'den sonra Yunanlılarla ilk savaş orada oldu. Bandırma İngiliz temsilcisi bildirideki görüşlerimizde tamamen haklı olduğumuzu bana söyledi. Büyük kısmı Balıkesirlilerden olmak üzere Ayvalık, Soma mıntıkalarındaki halkın katılmasıyla bir kuvvet oluşturduk. Bu kuvvet Bergama'ya gelen bir Yunan taburuna taarruz etti. Taburdan çok az Yunanlı kurtulabildi. Elde bulunan pek az asker baskına karışmamıştı. Kurtulan Yunanlılar Menemen'e gittiler, yerli Rumlarla birlikte Müslüman halka katliam uyguladılar. Kaymakam Kemal Bey'i de Kuvayı Milliyeci olmakla suçlayıp şehit ettiler. Jandarma komutanı kardeşim her nasılsa kurtuldu. Benim onun kurtulduğundan haberim yoktu. Bu nedenle ona da bir şey olmuştur diye çok üzgün bir durumdaydım. Bergama'da iki gün kadar kaldık. Yunanlılar Dikili'ye bir alay çıkararak Bergama'ya taarruz ettiler. Benim komutamda 80 kişiyle bir alaya karşı ancak bir gün direnebildik. Hem komutan hem er gibi çalışmak zorundaydım. Oradan Soma'ya geldik. Yunanlılar bizi takip etmediler. Soma'da (sansürlü) görüştük. "Siz ne yapıyorsunuz? Nedir bu hal? Nedir bu ahali? Ne diye hücum ediyorlar? Bilmiyorlar mı ki Yunanlılar bu hareketi İtilaf Devletleri hesabına yapıyorlar? Böyle giderse bütün İtilaf Devletleri'ni ortak hareket etmeye mecbur edeceksiniz. Çok ziyan edersiniz" diyordu. Üç saat kadar görüştük. Wilson İlkeleri'ni her köylünün ezberlediğini, bu esaslar dahilinde mütareke yaptığımızı, Türklerin Yunanlıları is-

temediklerini, bunun için savaştıklarını açıkladım ve "Buna ne ben engel olabilirim, ne de İstanbul Hükümeti" dedim.

Binbaşı Etkinsen (Atkinson) bize Ali Kemal'in bazı emirlerini de getirmişti. Yunanlıların nereye kadar ilerleyeceklerini bilirsek, bizim için faydalı olacağını anlattım. O zaman söyledi: "Yunanlılara İzmir sancağını ve Ayvalık kasabasını işgal için izin verilmiştir. Bunun dışına çıkmayacaklardır." Hükümet bundan henüz haberdar değildi. Ben yazdım, fakat fena ettim. Ali Kemal dahiliye nazırı sıfatıyla daha cüretkârca emirler vermeye başladı. Yazdığıma pişman oldum.

Halk Kuvvetlerinin Gelişimi

Bergama olayının ertesi günü Yunanlılar Akhisar'ı tahliye ettiler. Ben halk kuvvetlerinden Akhisar'a bir müfreze gönderdim. Soma'yı merkez yaptım. Halk artık durumu anlamıştı. Örneğin Balıkesir'de zenginler para vererek cepheye ücretli adamlar göndermeye başladılar. Edremit ve Burhaniye halkı da aynı şekilde işe giriştiler. Akhisar vs. yerlerde Redd-i İlhak heyetleri halktan maaşla veya gönüllü olarak adam topluyorlardı. Bergama ve Ayvalık olayları Aydın yönüne de aksetti. Orada Demirci Efe ortaya çıktı. Bu olayların sonrasında savaşa tutuştular. Halk kuvvetleri tedricen gelişiyordu. Başlangıçta maaşlı olan teşkilat, yükümlülük şeklini almıştı. Yalnız Salihli ve Aydın taraflarında maaşlı olarak devam ediyordu. Bu teşkilat gelişirken Balıkesir'de bütün kazaların katılmasıyla kongreler yapıldı. Bu kongrelerde teşkilatın tamamlanmasına vs. hususlara dair kararlar verildi. Karşımıza Yunanlılardan başka İstanbul'un müdahaleleri, Anzavur olayları gibi engêller çıkıyordu. Kuvayı Milliye'nin gelişmesi İstanbul Hükümeti'ni telaşa düşürmüştü. Kuzey Cephesi'ne ben, Salihli'ye Ethem, Güney Cephesi'ne Demirci Efe komuta ediyorduk. İstanbul halk arasına ayrılık sokmaya çalıştı. Bütün ihanetleri yetmiyormuş gibi yurtlarını Yunanlılara karşı savunan vatanseverlerin başına Anzavur'u musallat etmişti.

Anzavur Olayları

Anzavur vaktiyle yörede eşkıya takibinde bulunmuştu. Manisa halkını tanıyordu. Epeyce nüfuzu vardı. Manisa'ya gelip tahrikle-

re başlayınca kendisine haber gönderdim. Böyle şeylerin doğru olmadığını, ülkede birliğe ihtiyaç olduğunu, karşımızdaki Yunana karşı gelip birlikte mücadele etmesini bildirdim. Anzavur, Kuvayı Milliye'nin meşru olmadığını, kendisinin bunları dağıtmakla görevlendirildiğini bildirdi. Oluşturduğu kuvvetle Kuvayı Milliye'nin asıl merkezi olan Balıkesir'e yürüdü. Biz de halkı topladık. İstanbul Hükümeti adına hareket eden bu adama karşı Demirkapı köyünde savaştık. Ferit Paşa'nın İstanbul teşkilatına karşı ilk tüfek bu şekilde atıldı. Anzavur Gönen taraflarına kaçtı. Biga sancağında gizlendi. Böylece İstanbul'un ilk girişimi sonuçsuz kaldı.

Doğu'daki Teşkilatla Temas

Bu olaydan biraz önce Mustafa Kemal Paşa askerlikten istifa etmiş, Erzurum Kongresi'ni gerçekleştirmişti. Biz tabii çok memnun kaldık. Anadolu'nun işgaline karşı heyetler Doğu'da da açıkça çalışmaya başlamışlardı. Karesi adına İbrahim Süreyya Bey'i Sivas Kongresi'ne memur ettik. İstanbul, Anzavur'un başarılı olamadığını görünce bizi Anadolu'dan ayırmak istedi. Bizim hareketimizi Yunan işgaline karşı meşru bir hareket, Mustafa Kemal Paşa'nın hareketini ayaklanma olarak kabul etti. Ferit Paşa hükümetinin düşmesinden az önce Binbaşı Etkinsen, Adil Bey'le beraber gelmişlerdi. Adil Bey sizinle görüşmek için birkaç temsilci istiyor dediler. Bunun üzerine Vasıf Bey, Hulusi Bey ve Belediye Başkanı Keçeci Hafız'ı gönderdik. Adil Bey teşkilatın jandarmaya dönüştürülmesini, İngilizlere dostça davranılmasını, Anadolu grubunun Doğu'daki Heyet-i Temsiliye'nin ihdas ettiği durumdan ayrılmasını öneriyordu. Bizimkiler, "Bizim için Doğu ve Batı yok, ülkenin kurtarılması için birlikte hareket etmek lazımdır" şeklinde cevap vermişler. Bir iki gün sonra hükümet düştü. Bize zaman zaman direnmekten kaçınmamız için nasihat heyetleri gönderilmişti. Hiçbiri bize bu yönde bir tavsiyede bulunmamıştı. Gerek Jandarma Genel Komutanı Kemal Paşa, gerekse diğerleri amacımızı meşru görmüşlerdi. Özellikle Hurşit Paşa Anzavur'un melun olduğunu söyledi. Çok iyi davrandı ve hamiyet gösterdi. Hatta Soma Cephesi'ndeki milli kuvvetlere hitaben "Savaşın, İstanbul da öyle istiyor" dedi. Ülkede ayrılık yaratmak ama-

cıyla gönderilen heyetler, böylece aksine durumumuzu güçlendirmeye hizmet etti.

Ferit Paşa'nın düşmesinden sonra arkadaşlar döndüler. İstanbul'un yeni hükümeti (Ali Rıza Paşa hükümeti) daha olumlu davranmaya başladı. Bundan önce Bandırma'daki cephaneleri kaldırmıştık. Fransızlar daima lehimizde bulunuyorlardı. Adana'da bizimle savaşırlarken, Balıkesir'de en iyi dostumuz gibi hareket ediyorlardı. İtalyanlar gibi iki kez geldiler ve dostluk gösterdiler. Amerikalılar hiç karışmadılar. Bolşevikler bizi bir Bolşevik kuvveti haline sokmak için önerilerde bulundular. Kendilerine amacımızın neden ibaret olduğunu anlattık. Bazı vaatlerde bulundular, fakat yapmadılar. Silah sağlamakta güçlük çekiyorduk. Halk otuz liraya bir silah almaya razıydı. Bu parayı seve seve cebinden veriyordu.

İstanbul'un İşgalinden Sonra

Tam bu sırada Balıkesir'de ikinci bir kongre toplanmıştı. İstanbul da işgal edilmişti. Derhal bir bildiri yayımladım. İstanbul'un işgal edildiğini, hükümetin bağımsızlığını kaybettiğini, bütün işlemlerde memurların merciinin komutanlık olduğunu, hiç kimsenin İstanbul'la haberleşemeyeceğini açıkladım. İşgalden sonra Ferit Paşa tekrar iktidara geldi. Anzavur'a paşalık rütbesiyle koca bir ferman verdi. Ferman, Anzavur'un isteği üzerine büyük parça ve yeşil kitabeyle yazılmış, koca mühürleri taşıyordu. Her tarafa bildiriler yayımlamıştı. Biz de kuvvet hazırlayarak Anzavur'un üzerine gittik. Kirmasti civarında Anzavur ve avenesini dağıttık. Fena halde bozuldu ve yalnız olarak İstanbul'a kaçtı. Asker alma işlemini uyguladık. Heyet-i Temsiliye'yle daimi ve sıkı bir münasebet kurmuştuk.

Anzavur İzmit taraflarına gitmişti. Bolu-Düzce ayaklanmalarını yarattı. İstanbul Hükümeti Kuvayı İnzibatiye diye uğraşıyordu. Bu esnada Yunanlılar seyirci durumunda kalıyorlardı. Asilerin tenkili için Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine İzmir cephelerinden İzmit havalisine kuvvetler sevk ettik. Giden kuvvetlerimiz ayaklanmayı bastırdılar, asileri dağıttılar. Kuvayı İnzibatiye teşebbüsü suya düştü.

Düzenli Ordu Devri

Kuvayı İnzibatiye hareketinin sonucu Yunan'a karşı olan cephemizi zayıf bırakmak oldu. Ankara'nın kaybedilmesi ihtimali baş gösterdiği için biz kuvvetimizi o tarafa göndermek mecburiyetinde kalmıştık. Yunanlılar bu durumdan yararlanarak önce Kuzey Cephesi'ne üç tümenle taarruz ettiler. Alaşehir, Soma ve Kırkağaç'ta müteaddit savaşlar oldu. Nihayet çekilmeye mecbur kaldık. Akhisar taraflarında da aynı zamanda taarruz ettiler. O taraftaki kuvvetler de çekildiler. Elimizdeki kuvvetler oraların halkındandı. Henüz tamamen düzenli kuvvetler halini almamıştı. Bu nedenle ricat hareketi de düzenli olmadı.

Eskişehir'e geldim. Çekilenleri topladık. Yeniden düzenli kuvvet oluşturduk. Bu civarda XI. Tümen de esasen tümen durumundaydı. Bilecik civarına geldik. Ben Ertuğrul Grubu komutanı oldum. Garp Cephesi'ne Ali Fuat Paşa komuta ediyordu. Askeri teşkilat iyice kuvvetlendi. Asker düzenli bir şekilde tensik ve ıslah ediliyordu. Bu komutanlıktayken belli başlı olarak Bursa cephesini kapatıyorduk. Gediz taarruzunu yaptık. Düşmanın bir tümenini yenerek Gediz'e girdik. Sonra askeri lüzum gereği kuvvetimizi geri aldık. Esasen Karesi mebusuydum. Birinci İnönü Savaşı'ndan önce Reis Paşa'nın davetiyle Meclis'e gittim, Ertuğrul Grubu komutanlığından ayrıldım. İkinci İnönü Savaşı'na kadar Meclis'te kaldım. Bu savaş sırasında Kocaeli komutanlığına atanarak Geyve'ye gittim. Buradaki kuvvetlerle Kocaeli savaşlarını yaptık. Adapazarı, İzmit ve civarlarını düşmandan temizledik. Düşmanın bu ricatı esnasında Adapazarı'nı yakmak için yaptığı hazırlıklar sonuçsuz bırakıldı. İzmit'te biraz hane yakabildi.

Beylikköprü Kahramanlıkları

Kütahya ve Eskişehir savaşları esnasında biz Kocaeli kıtalarıyla düşmanın gerilerine doğru akınlar yapıyorduk. Eskişehir savaşından sonra Yunanlılar Sakarya yönünde ileri harekete başladıkları zaman ben de Kocaeli'den hareketle düşmandan önce Sakarya'nın doğusuna yetiştim. Beylikköprü mıntıkasını savunan kuvvetlere komuta ettim. Yunanlılar 23-24 Ağustos'ta Sakarya'yı Beylikköprü'nün hemen

güneyinden gece geçtiler. Ertesi gün doğuya doğru ilerlemeye başladılar. Daha güneydeki kuvvetleri de doğuya doğru sarkıyordu. Beylikköprü'den geçen düşman kuvvetlerine karşı 24'te taarruz ettik. Bunları tekrar Beylikköprü'ye kadar sürdük. Düşman takviye birlikleri alarak bir gün sonra bize tekrar taarruz etti ki, bu Sakarya'yı geçtiğinin üçüncü gününe rastlıyordu. Bu taarruz üzerine Beylikköprü'nün doğusundaki asıl savunma mevzilerimizde savaşı kabul ettik. Düşman üç gün sürekli demiryolu hattının kuzeyindeki Dua Tepe mevzileri tabir edilen bu hatta taarruz etti. Savaşa geceli gündüzlü devam etti. Düşman birçok kayıp verdi. Fakat amacına ulaşamadı ve siperlerimizin 100 metre ilerisinde durmaya mecbur kaldı. Demiryolu hattının kuzeyinde yaptığı taarruzlar da düşmana birçok kayıplara mal oldu. Burada sol kanadımızı biraz kırmak zorunda kaldık. Bunun etkisiyle Dua Tepe'nin bazı kısımlarını kendiliğimizden düşmana bıraktık. Yunanlılar bizi ricat etti sanarak tekrar taarruza başladılar. 6 Eylül'e kadar devam eden şiddetli taarruzlarında hiçbir şey başaramayıp siperlerimizin önünde büyük sayıda ölülerini bıraktılar. Pek çok kez Polatlı'yı ve Basri Kale'yi zapt ettiklerini resmi tebliğlerinde ilan ettikleri halde, ne Polatlı'ya girebilmişler, ne de Basri Kale'yi alabilmişlerdi.

6 Eylül'den sonra düşman tamamıyla zedelenmiş, taarruz yeteneğini kaybetmişti. Sekizinci günü akşamına kadar sükûnetle geçti denilebilir. Dokuzuncu günü taarruz sırası bize gelmişti. Şiddetli ve etkili bir darbeyle onuncu gün Dua Tepe'yi tümüyle ele geçirdik. Düşman birçok ölü bıraktı. Hayli esir, makineli tüfek ve iki dağ obüs topu aldık ki, hâlâ kullanıyoruz. Ordumuzun bütün cephede karşı taarruza başlayacağını anlayan düşman, sağ kanadından itibaren çekilmeye başladı. Fakat Beylikköprü mevzileri kendisi için pek önemli olduğundan sol kanadını buraya dayandırmak ve bütün ordusu ricat edinceye kadar bu mevzileri elde bulundurmak mecburiyetindeydi. Bunun için buradaki kuvvetini takviye etti. On birinci günü bize karşı taarruzda bulundu, ancak başarılı olamadı. On ikinci günü biz taarruz ettik. Kartal Tepe vs. önemli noktaları birçok esir ve ganimetlerle beraber elde ettik. On üçüncü gecesi düşman tümüyle Sakarya'nın doğusuna ricat etti. Bilindiği gibi şimdiki mevzilerine çe-

kildi. Bazı noktalarda askerimiz hemen ertesi gün yüzerek Sakarya'yı geçti. Düşmanı baskı altına aldı. Düşman mağlup olarak çekildiğinden kuvvetlerini yakın bir mesafede düzenleyemeyeceğini biliyordu. Zorunlu olarak Eskişehir civarındaki mevzilere kadar gitti. Biz de teması kaybetmeden takip ettik. Ricat esnasında özellikle süvarilerimiz düşman gerilerinde pek yararlı ve etkili akınlar yaptılar. On dördüncü günü ben liva oldum.

Bugünkü Durum

Bugünkü duruma gelince askerimiz Sakarya Savaşı'ndaki derecesine her bakımdan üstün bir durumdadır. Her tür savaş hareketlerine muktedir ve yeteneklidir. Bunun uygulaması yakında inşallah görülecektir. Şimdiki halde cephede keşif ve baskın gibi önemsiz çatışmalar olmaktadır. Bu çatışmalarda askerimiz daima üstünlük sağlıyor.

Ben bu kadar zamandır, bu kadar savaşlarda bulundum. Sakarya Savaşı'nda askerin gösterdiği fedakârlığı hepsinin üzerinde buldum. Her er tehlikenin ne kadar büyük olduğunu tamamıyla anlamıştı. Türk istiklal tarihinin düğüm noktasında bulunduğumuzu takdir etmişti. Bu ordunun kış, yaz hava iyi veya fena olsun karşısındaki düşmanı her an atmaya muktedir olduğunu, gazetenize güvenle yazabilirsiniz. Subayların fedakârlığı da her bakımdan övünç kaynağıdır. Askerin sağlık durumu yerindedir. Çok şükür iyi besleniyor. Asker yemeksiz, sigarasız kalmıyor. Erzak ve levazım peşin parayla halktan alınıyor. Savaş vergisi filan alınmıyor. Her ere ihtiyacından çok çamaşır dağıtıldı. Daha da yedeği vardır. Anadolu'da her evin birer kat çamaşır yapması ve göndermesi tedbiri tamamıyla uygulanmış ve pek güzel sonuçlar vermiştir. Ordumuzun geneli topraklarımızın yakın bir zamanda temizleneceğine ve düşmanı denize dökmeye muktedir bulunduğuna tamamen inanmıştır. Bu inançla son ve kesin savaş dakikalarını bekliyor.

Beyanat bittikten sonra Paşa'yla uzun uzadıya özel olarak konuştum. Beyanatta gösterilen inanç ve güvenin ne kadar içten, derin ve aynı zamanda haklı olduğuna sevinçli ve övünçlü bir şekilde iman ve kanaat ettim. Okuyucularım bu beyanat yardımıyla Kâzım Paşa'yı ye-

niden tanımış olmayacaklardır. Kâzım Paşa milli direnişin ilk ve başarılı girişim ve düzenleyicilerinden biri; ayrıca Kocaeli ve Beylikköprü kahramanı sıfatıyla milletin kalbinde kendine mahsus bir yer yapmıştır. Ben bu seyahat sayesinde Kâzım Paşa'yla şahsen ilk kez olarak tanıştım. Bu yüksek ve kıymetli asker ve vatanseverin aynı zamanda ülkenin pek aydın ve açık fikirli bir uzvu olduğunu öğrenmiş oldum. Milli direnişin adeta imkânsızlık içinde başlayan ilk günleri ve geçirdiği güç safhaları, bugünkü övünç duyulacak düzen ve gelişme devrini, aradaki farkları *Vakit* okuyucularına birkaç sütunda gösterecek olan bu değerli beyanattan dolayı Paşa'ya teşekkür ettim. Cephenin daha yakın siperlerine gitmek üzere kolordu merkezinden ayrıldım.

Garp Cephesi, 4 Ocak 1922[38]

b) Milli Müdafaa Vekiliyle Mülakat

İstanbul'da terfilerini kabul etmeyen subaylar - Haber, inanılır gibi değildi - İstanbul'daki subayların İstanbul Hükümeti'nce yapılmış terfileri geçerli değildir

İstanbul'da terfilerini kabul etmeyen subaylar bulunduğunu Kâzım Paşa tasdik ve teyit etmiştir. Son günlerde İstanbul'da terfi ettirilen bazı subayların bu terfii kabul etmeyerek protesto ettiklerine dair bazı belgeli bilgiler geldiğinden, ilk anda anlamı anlaşılamayacak olan bu bilgilerin mahiyeti hakkında Milli Müdafaa Vekili Kâzım Paşa Hazretlerinin görüşlerini öğrenmek zorunluluğunu duyduk. Bu nedenle kendilerini ziyaret ettik. Çünkü haber inanılır gibi değildi. İstanbul'da dahi olsa, İstanbul Hükümeti tarafından yapılmış da olsa herhangi bir subayın layık görüldüğü, belki yasal olarak da hak ettiği bir terfii reddetmesini garip karşılamamak mümkün değildi. Sorularımıza karşı Kâzım Paşa Hazretleri dediler ki:

"Hayret ettiğiniz bu mesele aynen olmuştur ve olması da pek doğaldır. Bunun ne kadar doğal olduğunu anlatmak için size önce Mil-

---

38 *Vakit*, 28 Ocak 1922.

li Hükümet'in İstanbul'daki subayların terfilerine ait bir kararını hatırlatmam gerekir: Biz bihakkın dedik ki, İstanbul'daki subayların İstanbul Hükümeti'nce yapılmış ve yapılacak terfileri geçerli değildir. Böyle terfileri kabul edecek subayların Türk ordusu kadrosunda yerleri yoktur TBMM Hükümeti'nin bu kararındaki zorunluluk ve isabeti açıklamaya bile gerek görmem. İstanbul'da ilgililerin bildiği bu haklı hareketimiz etkisini göstermekten geri kalmamış, terfi ettirilen birçok subay bu terfileri kabul etmemiş, İstanbul Hükümeti'ne iade etmiştir. Bize bu konuda birçok açık belgeler ulaşmıştır. Gerçekte Milli Hükümet'in kararına rağmen terfi kabul eden subayların isimleri, ileride haklarında gereken işlem yapılmak üzere belirlenmektedir. İlerde yapılacak olan işlemlerin birinci derecesi ise bu subayların Türk ordusuyla hiçbir ilgileri olmadığı ve olamayacağı merkezindedir. Onlara uygulanacak işlemin yalnız bununla sınırlı kalmaması ihtimali de pek çoktur. İşte bundan dolayı sonunu düşünen birçok subay kendilerine tevcih edilen terfileri reddetmekte ve durum bize belgelendirilerek bildirilmektedir. Bu açıklamalardan sonra size de ulaşan bilgilerin hayretinizi gerektirecek bir yönü kalmaz sanırım."[39]

---

39 *Anadolu'da Yeni Gün*, 26 Nisan 1922.

VII
Refet Paşa'yla Mülakatlar

a) Dahiliye Vekili Refet Bey'le Mülakat

Konya Ayaklanması'nın iki nedeni İngiliz siyaseti ve cehalet - Kendi vatanlarına hayrı olmayan asileri korumak için canlarını tehlikeye atmak istemezler - İngilizler ve İstanbul'da onlara maşalık yapan uğursuz grup

Öğüt gazetesi muhabiri Konya Ayaklanması'nın bastırılması sırasında tenkil kuvvetlerine komuta eden ve ayaklanmanın bütün evrelerine vâkıf olan Dahiliye Vekili Refet Bey'le Konya'da bir mülakat gerçekleştirmiştir:

– Ayaklanmanın iki nedeni var. İngiliz siyaseti ve cehalet. Ülkemizin milli savunmasını dışarıdan kıramayacaklarını anlayan İngilizler, öteden beri her ülkede uyguladıkları siyaseti, yani milletin arasına nifak sokma projesini bizde de birçok kez uyguladılar. Bu kez de ayaklanmanın bastırılması sırasında elde edilen belgeler, bunun doğrudan İstanbul'daki İngiliz bendeleri tarafından düzenlenip hazırlandığını ortaya çıkarmıştır.

Refet Paşa Hazretleri Çağlayan Darüleytamı'nda yetim yavrularını kucağında okşarken (İleri, 24 Teşrin-i Evvel 1338 [24 Ekim 1922]).

Öteden beri bizi dış sıkıntılardan bir an eksik bırakmayan Avrupalılar, ülkemizle gereğince ilgilenmemize engel olmuşlar, eğitimimiz pek yetersiz bir düzeyde kalmıştır. Dolayısıyla halk yığınları, özellikle köylü kendisine söylenen her yalana inanacak saflıkta kalmış, işgalcilerle onların işbirlikçilerinin telkinlerine körü körüne kapılmıştır.

S.– İngilizler ve onlara maşalık yapan İstanbul'daki uğursuz grup ayaklanmaya maddi olarak yardımda bulunmuşlar mıdır?

C.– Maddi yardımdan kastınız silah ve cephane gibi araçlar göndermekse, buna esasen imkân yoktu. Nakden yardım yapılması ihtimaldir.

S.– İngilizlerin sahilden fiili yardımları kabil olamaz mıydı?

C.– Hayır. İngilizlerin kuvvetleri olsa mevcut cephelerde ilerlemek isterler. Pek dağlık olan bölgede uzun bir hat teşkiliyle sahile sıkışıp kalacak bir muvasala onların hiç işlerine gelmez. Esasen İngilizler parayla fesat çıkarıp ülkeyi zayıflatmaktan başka bir şey yapmak, kendi vatanlarına hayrı olmayan asileri korumak için canlarını tehlikeye atmak istemezler.

S.– Ayaklanmayı bastırma harekâtı tamamlanmış mıdır?

C.– Evet, firarilerin ele geçirilmesinden başka bir şey kalmamıştır.

S.– Firarilerin toplu hareketle yine baskın yapma ihtimalleri var mıdır?

C.– Hayır, buna karşı gereken önlemler alınmıştır.

S.– Bozkır, Seydişehir, Karaman civarında askerimiz olmadığından, asilerin oraları işgal etmeleri kolaydı. Fakat Ilgın'da kuvvetli bir müfrezemiz olduğu halde, Çıgıl ve civarı asileri kasabaya girmeyi nasıl başarmışlardı, asilerin güçleri mi çoktu, yoksa onlara iyi komuta eden komutanları mı vardı?

C.– Hayır, hiçbiri değil. Ben Ilgın harekâtını Konya, Karaman, Bozkır, Seydişehir ve Beyşehir'den sonra düşünmüş, Ilgın'da bıraktığım müfrezeye kesin savunmada kalmasını tavsiye etmiştim. Bununla beraber müfreze komutanı cüretli davranarak Çıgıl'a taarruz etmiş, asilerin büyük sayı üstünlüğü karşısında çekilmek zorunda kalmıştır. Eğer tamamen plan dahilinde hareket edilseydi, bu olay olmazdı.

S.– Damat Ferit hükümetinin düşüşü ile Konya Ayaklanması'nın başarısızlıkla sonuçlanması arasında bir ilişki görüyor musunuz?

C.– Halen komutan olduğumdan bu konuda size tafsilat vermekte, siyasi bir değerlendirme yapmakta doğal olarak mazurum. Ferit Paşa'nın öteden beri kullandığı siyaset ülkede fesat çıkarmak, milleti ikiye bölerek Sevr'in uygulanmasına imkân yaratmaktır. Konya kendilerinin son dayanağı olduğundan, ayaklanmanın bastırılmasıyla müthiş bir hayal kırıklığına uğramış, Anadolu azminin gücü onu istifa etmek zorunda bırakmıştır.[40]

b) Refet Paşa'yla Mülakat

Vatanın her tarafına şimşek hızıyla yetişmek - Dış basında Yunan taarruzu konusu - Taarruz etmek istemek, başarılı bir taarruz yapmak demektir - Anadolu'da her emrine uyulan meşru bir hükümet var

Hâkimiyet-i Milliye muhabiri Ruşen Eşref (Ünaydın) iki gündür Ankara'da bulunan Refet Paşa'yı 14 Mayıs 1921 günü ikamet et-

---

40 *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Kasım 1920.

tiği vagonun salonunda ziyaret ederek kendisiyle bir mülakat yapmıştır. Ruşen Eşref bu vesileyle Refet Paşa'yı Milli Mücadele'nin başlangıcından itibaren, vatanın her tarafına en sıkıntılı anlarda şimşek hızıyla yetişip ayaklanmaları bastıran, düşmanları defeden komutan olarak tanımlamakta, birkaç yıllık zihinsel ve bedensel yorgunluğuna karşın neşeli bir faaliyet içinde olduğunu, kendisiyle on sekiz ay önce Konya'da bir kez daha karşılaştığını kaydetmektedir.

S.– Şimdi iç durumumuzu nasıl buluyorsunuz?

C.– İç durumumuzu çok iyi ve ülkemi ve hükümetimi her zamankinden daha güçlü görüyorum. İç durumu bakımından bu ülke hiçbir zaman bu kadar kuvvetli olmamıştı.

S.– Bazı yabancı gazeteler Yunanlıların yeni bir taarruza geçmek üzere olduklarından söz ediyorlar. Bu girişimlerinde başarılı olabilecekler midir?

C.– Her insan, her istediği zaman taarruz edebilir. Fakat taarruz etmek istemek, başarılı bir taarruz yapmak demektir. Oysa ben son kavgalardan sonra Yunanlıların böyle bir taarruzda başarılı olmalarına imkân görmüyorum. Evet. Yunanlıların başarılı bir taarruz ihtimali herhalde daha pek çok zaman için söz konusu olamaz. Fakat daha yakın zamanlarda, daha başka şekilde askeri vaziyetlerin doğması ihtimalini kuvvetle dikkate almak lazım. Herhalde bugün karşı karşıya iki ordu var, bu iki ordunun yapmak istediği ve yapacağı çeşitli görevler olabilir. Bunları yakın bir gelecek bize gösterecek. Bu yakın gelecekte de Yunan ordusuna düşen pay, son kavgaların gerektirdiği maddi ve manevi büyük boşlukları doldurmaya çalışmak olacaktır. Bir ordu için manevi boşlukları doldurmak herhalde en güç bir şeydir. Sokaktan toplanan insanlar elbise giymekle asker olmaz, savaşacak bir hale gelmez. Özellikle taarruz edemez. Yunan ordusunun doldurmak zorunda olduğu maddi boşluklardan en önemlisini teşkil eden subay noksanını da kolaylıkla tamamlayamayacağını düşünmek gerekir. Onun için Yunanlılar daha hayli süre bu işlerle ciddi bir şekilde uğraşmak ihtiyacındadırlar.

S.– Ülkemiz etrafında dünya kamuoyunun şu son zamanlardaki durumunu ne merkezde görüyorsunuz?

C.– Ben en buhranlı günlerde bile ülkenin mutlu bir geleceğe kesinlikle kavuşacağı hakkındaki ümidimden hiçbir şey kaybetmedim. Bugünse her zamandan daha fazla ümit ve imanla yaşıyorum. Uzun zamanlar kötü insanların Anadolu'da hazırladığı karışıklıklar artık unutuldu. Ülke baştan başa aynı ümit, aynı emelle kesin ve tam bir bağımsızlığa kavuşmak imanıyla el ele vermiş bir halde... Ne uzaktaki düşmanlarımız, ne de yakındaki kötü düşünceli kimseler, artık bizim kötü insanlar olduğumuzdan söz ediyor. Dün hakkımızda en fena hükümleri savuranlar bile bugün, amacımızın büyüklüğünden söz etmeyi doğal buluyor. Anadolu'da, her emrine uyulan meşru bir hükümet mevcut. Hiçbir zaman Anadolu'da bu kadar güçlü bir hükümet eli kendisini hissettirmemişti. İstisnasız hemen herkes halinden memnun, İstanbul'dan ümitli. Tüm bu nedenler ve dış birçok sebepler daha yakında, belki de umulacak derecede bir kolaylıkla milli emelimize, vatani gayelerimize, kesin ve tam bir bağımsızlığa kavuşacağımız duygusunu bana veriyor!.. Gelecek hakkında kesin bir şey söylemek elbette mümkün değil, fakat o gelecek her ne şekilde tecelli ederse etsin, millet ve yetiştirdiği ordusu emellerini elde edebilmek için her şeyi yapmaya karar vermiştir. Ona da hazırdır.[41]

c) İstifa Eden Refet Paşa Hazretleri'yle Mülakat

Milli müdafaa vekâletini biraz da istemeyerek kabul etmek - Yönetim işi biraz bıktırıcı ve yorucudur - Savaş işi benim ezeli ve ebedi sanatımdır - Yunanlıları eninde sonunda yeneceğimize en ufak kuşku yoktur

Harp oyunlarında çok mahir komutanlarımızdan Refet Paşa, milli müdafaa vekâletini biraz da istemeyerek kabul ettiği zaman dahi çok faaliyet gösterdi. Sakarya Savaşı'ndan sonra Başkomutan, o zaman Milli Müdafaa Vekili Refet Paşa'yı BMM kürsüsünden takdir ede ede bitirememişti. Refet Paşa BMM'ye başvurarak tam bir içtenlikle görevinden affedilmesini istemişti.

Onunla rahatsızlıklarının içyüzü ve derecesi konusunda dertleşiyorduk, dedi ki:

---

41 *Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Mayıs 1921.

– Milli müdafaa gibi her arkadaşın yapabileceği bir işten yorgun çıkmış olabilirim. Fakat vatanın savaş hizmetlerinden Başkomutanımızın göstereceği herhangi bir işi her zaman, hatta bu dakikada dahi istek ve sevinçle ifaya hazırım. Yönetim işi biraz bıktırıcı ve yorucudur. Fakat savaş işi benim ezeli ve ebedi sanatımdır. En yorgun olduğum zaman, onu düşünmekle kuvvet bulurum. Eğer fiiliyatı içinde olmadığım zaman, ne halde olabileceğimi siz tasavvur edebilirsiniz.

Bu noktada Refet Paşa'ya sorduk:

– BMM teşkilatını bilmeyenler bu istifaya önem atfedebilirler...

Refet Paşa derhal cevap verdi:

– Yani iki üç gün aldanırlar. Dördüncü, beşinci gün ise gerçeği görerek yaman şekilde aldandıklarını anlarlar. Bizim teşkilatımızda Ali'nin gidip Veli'nin gelmesi, Batı parlamentarizmine benzeyen meselelerden değildir. Bu hususta durumumuz açıktır. Herifler anlamazlarsa ne yapalım? Tabii onları zihin açıklığıyla anlamaya bırakırız.

Fırsattan yararlanıp Batı Cephesi'nin durumunu, yani Yunanlılarla cereyanı muhtemel son mücadeleleri konuştuk, dedi ki:

– Yunanlıları eninde sonunda yeneceğimizden en ufak bir şüphe yoktur. Her önlem ve tedarikimiz ona göre alınmakta ve alınıyor. Hepimizin hedefi orasıdır. Artan bir dikkatle bütün milletin azmi oraya yöneliktir. Fiiliyatına katılmaya her zaman hazır olduğum kesin inancım, *Yeni Gün*'ün pek haklı olarak ilan etmekte olduğu düsturdan ibarettir. Haksız yere Anadolu'ya musallat olan Yunanistan yıkılmalıdır, yıkılacaktır da![42]

d) Refet Paşa'nın Saltanat-ı Milliye Hakkında Açıklamaları

Aydın bir mutlakıyetin diğerlerinin tümüne tercih edilmesini kabul edenlerdenim - Her millet layık olduğu hükümetle yönetilir - Bu inkılabı yapan bu büyük milletin özgürlük mücadelesi değil mi? - Nahiyeler kanununu yarım yüzyıldan beri Anadolu köylülerinin uyguladığını gördüm

---

42 *Anadolu'da Yeni Gün*, 13 Ocak 1922.

Refet Paşa'nın saltanat-ı milliye ile BMM Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hakkındaki eleştirilere verdiği cevabın önemli kısmı:

– Tüm yönetim şekilleri arasında herkes tarafından söylendiği gibi aydın bir mutlakıyetin diğerlerinin tümüne tercih edilmesini ben de kabul edenlerdenim. Fakat bu mümkün olmayınca, ne yapalım o halde en uygunu, ortam ve ihtiyaca en uygun olanı arayacağız. Acaba insan dehasının binlerce yıldan beri halledemediği o acıklı bilinmezi bir hamlede çözdüğünü, mükemmel bir hükümet şekli bulduğunu ileri sürmek mümkün müdür? Herhalde bugün Anadolu'daki yönetim şeklinin de eksikleri olacaktır. Fakat bunları bizlere uygulama gösterecek, tecrübelerin göstereceği yönde bu eksikler giderilecektir. Yalnız şimdiye kadar benim tecrübelerim değindiğim sakıncaların mevcut olmadığını, aksine bunları olabildiğince ortadan kaldıran yeni bir şeklin bulunduğunu gösterdi.

S.– İzin verirseniz daha iki önemli noktayı açıklığa kavuşturmanızı rica edeceğim. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na itiraz edenler diyorlar ki, kesintisiz ve sürekli devam eden 300 kişilik bir meclis sonunda yorulmaya ve birçok şeylerden yavaş yavaş ilgisini kesmeye mecburdur. Dolayısıyla böyle büyük organların egemenlik ve temsil hakları yavaş yavaş küçük organlarda toplanmaya başlar. Parlamentolarda parti başkanları gibi, bizim Meclis'te de yarın bir egemenlik ve temsil hakkının çoğunluğa egemen olacak bir başkanın elinde toplanması doğal değil midir? Bu, istisnai ve olağanüstü hallerde şimdi olduğu gibi bazen çok yararlı olabilir. Fakat bunu daima sağlamak olası mıdır? Örneğin İttihatçılar gibi güçlü bir örgüt yahut bir mürteciler grubu parti entrikalarıyla seçimlere egemen olur, Meclis'te çoğunluğu sağlarsa, bugün iyi niyetle kullanılan bu gücün yarın kayıtsız ve denetimsiz kullanılmasına meydan verilmez mi? Bu takdirde istenen ıslahat nasıl sağlanır?

C.– Meclis'in sürekliliği, yorgunluğu, sonuçta ihmali gerektirerek herhangi bir partinin veya mutlak çoğunluğun bir veya birkaç kişinin egemenliği altına almasını söz konusu ediyorsunuz. Üç yıllık tecrübe bunun aksini göstermiştir. Bundan sonra her seçim devresi ancak iki yıl olacağına göre, Meclis daha az bir süreyle görev yapacak, dolayısıyla hiç yorgunluk göstermeyecektir. Herhangi bir çoğunlu-

ğun işi eline alması ihtimali, bizim şeklimizde eskiye göre daha azdır. Eski usulde iktidarı eline geçirdikten sonra Meclis içtima devresini sona erdirir, bir yıl süreyle çoğunluğun yürütme gücü kayıtsız şartsız, denetimsiz, hesabını ancak gelecek yılın içtima devresinde vermek üzere istediğini yapar dururdu. Halbuki şimdi Meclis kesintisiz sürdüğü için, herhangi bir muhalif azınlık değil, bir tek mebus bile her gün yağdıracağı sıcak önergeleriyle icra vekillerini milletin huzurunda hesaba davet etmeye her an kadirdir.

Eskiden Meclis feshedilirdi. Çoğunluk partisinin iktidara getirdiği yürütme gücünün Meclis'i dağıtması, ancak çoğunluğun elden çıkmakta olduğunu veya çıktığını gördükleri zaman düşündükleri bir parlamento oyunuydu. Çoğunluğu elinde olan ve bununla yetinen bir yürütme gücünün Meclis'i dağıtmasına pek çok ihtiyacı olduğunu zannetmek istemem. Meclis'in feshinden sonra iş başında kalan yürütmenin denetimsiz, elindeki iktidarı kötüye kullanarak yeni seçimleri etkilemesi ve kendi partisini kazandırması kolaylığını pek çok defalar gördük ve denedik.

Oysa şimdiki usulde yeni seçim, eski Meclis'in huzur ve hayatında olacak ve sonuçta herhangi bir yürütme gücünün kötüye kullanmasına meydan kalmayacaktır. Meclis'in herhangi bir gelişmeye engel olmak isteyen bir çoğunluğun eline geçmesi ihtimali yalnız şimdiki yönetim tarzında değil, seçimlerin serbestliğine uyulursa eski yönetim şeklinde de mevcuttur. Fakat burada biraz kitaplardan, onların ortadan kaldırdığı deneyimlerden bir gerçek çıkarmayı araştıralım. Her millet layık olduğu hükümetle yönetilir. Bu, pek büyük bir gerçektir. Fakat eğer bir millet sonuçta kötü bir hükümet seçme yeteneksizliğinde ve düzeyindeyse, ona en ilkel meşrutiyet bile fazladır. Dolayısıyla bu ulu millet seviyesiz ve eksik sanılıyorsa, o halde onu niçin ve neden bir meşrutiyet tarzı, bir Kanun-ı Esasi'yle yönetmeyi gerekli gördük. Acaba aldandık mı? Herhangi geçici ve nihayet bugünkü gibi kapsamlı bir inkılaba yol açan müstebit bir yönetimin, istibdat devri olaylarından da dersler çıkararak bu milletin seviyesini küçültmek mi istiyoruz? Bu, pek günah olur. 1908 yılından beri bir inkılap devri yaşadığımız ve her gün daha mutlu bir sonuca gitmekte olduğumuz görülmüyor mu? Bu inkılabı yapan kim?

Bu büyük milletin özgürlük isteği ve mücadelesinin ürünü değil mi? Bu büyük milleti tanımıyorsak, onu doğrudan kendi karakterinde incelemediysek, onun yetenek ve gücünü anlamamız mümkün değildir. Gördüğüm bazı yazılara göre, dünyayı şaşkınlığa sürükleyen bu son inkılap bile galiba milleti küçük düşürmekten, başka bir muhitte yazılmış sosyal kitapların ilkeleriyle araştıranların inceleme ufkunu genişletememiş. Fakat biz en büyük ve en derin övünçle tekrar edeyim ki bu milletin idari yeteneği, her milletten üstündür. Türk'ün en büyük gücü, ezelden beri yönetmek için yaratılmış olmasıdır. Şimdiye kadar kusur, milletin bu yeteneğini uygulama alanına koyamayan, baskı ve istibdatla güç ve yeteneğini ortaya koymasına engel olanlara aittir.

İdare yeteneği milletin gerçek uygarlığıyla yan yana yürür. Bir milletin uygarlığı demiryollarıyla ölçülmez. Demiryolları, atölyeler çok güzel şeylerdir ve bunlar vatanımın en çok muhtaç olduğu şeylerdir. Fakat bunların hepsi Batı'nın ilerleme alanından gelecek sanat ve zanaat eserleridir. Bir karış demiryolu olmayan ülkeler vardır ki, orada yaşayanlar en sağlam bir uygarlığın, en eski ve en büyük bir uygarlığın sahibidirler. Türk'ün ezeli uygarlığı, bütün uygarlıkların üzerindedir. Türk'ün bu son zaferi hiç şüphesiz ki, sosyal diğer yeteneklerin ışığında yüksek bir uygarlığın sahibi olmasıyla açıklanabilir. Özgürlüğe âşık, esarete nefret gerçek bir uygarlığın en güzel belirtileridir. Bu iki erdem Türk'ün ruh ve vicdanına yönelmiştir. Bu kadar büyük erdem sahibi olan bir millet yönetim yeteneğinde çok güçlüdür. Teorik olarak ortaya koyduğum bu görüşlerimi, ben geniş vatanımın her yöresini gezerek bizzat gördüm. Meşrutiyet'in ilk gününden beri mebuslarımızın meclislerde hâlâ görüşmekte oldukları nahiyeler kanununu, yarım yüzyıldan beri Anadolu köylülerinin uyguladıklarını gördüm. Hiç yoktan bir ordu çıkarmak, yok olan bir sultanın yerine bir saltanat kurmak, yokluklar içinde dünyayla mücadele ederek zafere ermek, acaba yalnız askeri bir alanda bir zafer mi, yoksa idari alandaki güç ve yeteneğin sonucu bir zafer midir? Ben bu büyük milletin yeni yönetim şeklinin sağladığı özgür seçimler sayesinde belki çok bilgili değil, fakat sağduyusu çok, ülkenin ruhunu ve ihtiyacını anlamış bir meclis yaratacağına inanıyorum. Fakat

eğer milletin yeteneğinin olmadığı farz ediliyorsa, o halde kısa keselim. Millet hangi yönetim şekline layıksa onu yaratır ve o halde meşrutiyet maskesi altında cebri bir seçim yaparak ilerici bir meclis getirmeli veya yalancılığı terk ederek mutlakıyete dönmeli. O halde tavsiye olunan nedir? Mutlakıyet mi? Fakat bu hem çok geç, hem de aydın olmadıktan sonra çok felaketli bir fikir olur. Aydın bir mutlakıyetin imkânı bulunmuyor. İleriye atılan bir adımdan da geri dönülmez. O halde neye meşrutiyeti kabul ettiler? Sürekli devam eden teşrii ve icrai bir meclisin hükümet şekli, seçimlerde kötüye kullanmaya en az uygun olan bir hükümettir. Eğer seçimlerde yolsuzluk yaparak ilerici bir hükümet oluşturulmak isteniyorsa, meşrutiyet ve milli egemenlik fikirleri bir yalan, bir maskeden başka bir şey değildir. Eğer bu ülkenin ihtiyacı meşrutiyet fikrini bir maske olarak kullanmayı gerektiriyorsa, şimdi uygulanan yönetim şekli tabiatıyla uygun bir yönetim şekli değildir. Fakat ben bunu böyle zannetmiyorum. Yeni hükümet şeklinde oligarşik bir şekilden veya bir klik şeklinden de korkmaya hiç neden yoktur. Çünkü Meclis'in sürekliliği buna engel olduğu gibi, bugünkü mutlu sonucu takdir ettiğimiz zaman isimlerini hatırladığımız kişiler de herhangi bir inkılabın basit bir şekilde ortaya attığı, yetişmeye, mevki kapmaya muhtaç kimseler değildir. Bunlar kendi alanlarında adım adım ilerlemiş, hiç kimsenin yardımıyla değil, kendi kişisel çabalarıyla bu dereceye gelmiş, geçmişi olan insanlardır ki, taşıdıkları hatırat defterini kabul etmek, ona saygı duymak, kendileri için vatan sevgisine yakın bir derecede çok aziz bir şeydir. Bununla beraber yine tekrar edeyim ki, her hükümet şekli nihayet bir hükümettir. Birçok eksikleri vardır. Çok düşünmek, etraflı düşünmek en önemli ve en vatani bir niteliktir. BMM de kabul edilen muazzam milli egemenlik esası etrafında tüm ayrıntıları saptarken, çok, pek çok düşünmektedir. Bundan emin olmak gerekir.[43]

---

43 *Tevhid-i Efkâr*, 6 Kasım 1922.

VIII
Ali İhsan Paşa'yla Mülakatlar

a) Ali İhsan Paşa'yla Akşehir'de Mülakat

Ali İhsan Paşa Akşehir'de - Karşılama töreni - Ateşli kumandanımızla mülakat - Ziyafet - Mütareke esnasında durum - İlk fikri müdafaa - İstanbul'a'a verilen bir nota - Tutuklu hayatı - Birlik ve dayanışmanın önemi - Geleceğe hazırlık

Babalık gazetesi Akşehir muhabiri şehre gelen Ali İhsan Paşa'yla uzun ve önemli bir mülakat yapmıştır:

Karşılama

Akşehir'i teşrif edeceklerini geçen gün telgrafla bildirdiğim Ali İhsan Paşa Hazretleri dünkü pazar günü alaturka saat on sıralarında refakatlerinde bulunan Yüzbaşı Nevzat Bey'le beraber şehrimize gelmişlerdir. Bir buçuk saat uzaklıktaki mesafede özel bir heyet tarafından karşılanmışlardır. Kasabaya dahil oldukları sırada şiddetle yağan yağmura rağmen bu kıymetli kumandanı görmek üzere pek çok halk toplanmıştı. Paşa Hazretleri bu yoğun arzulu kitle arasından geçerek belediye kapısı önünde bir öğrencinin, hoş geldiniz şeklin-

de sunduğu kısa nutku dinlemişler, karşılık olarak memnuniyetini açıkladıktan sonra ikametlerine tahsis edilen ve fevkalade süslenip döşenen belediyeye çıkmışlardır. Burada huzurda olanlar, Kaymakam Bey tarafından Paşa Hazretleri'ne takdim olunmuştur.

Ali İhsan Paşa

Ali İhsan Paşa, saçları ağarmış, siyah kaş ve gözlü, orta boylu, kesik bıyıklı, yuvarlak çehreli, takriben kırk beş yaşlarında pek çekici bir endama, çok sevimli bir simaya sahip, o kadar halim, sakin ve mütevazı ki harp sahalarında deha örneği, fevkalade cesaret gösteren hareketli ve iradeli Ali İhsan Paşa'nın bu kişi olduğuna insan tereddüt eder.

Bir müddet sonra ziyaretçiler birer ikişer dağılmış Paşa yalnız kalmıştı. Bu tenhalıktan yararlanarak tekrar yanına gittim. Önce dedim ki:

"Paşa Hazretleri Genel Savaş'ta övünç konusu olan seçkin vatansever hizmetleriniz dolayısıyla Akşehir gençliği size karşı pek derin saygı ve minnetle dolu ve mütehassistir. Her şeyden önce büyük bir övgüyle size bunu arz etmek isterim."

Paşa Hazretleri büyük adamlara mahsus büyük bir alçakgönüllülükle:

"Teşekkür ederim, görevimizi yaptık. Övgüye değer bir şey değildir" buyurdular.

Ondan sonra gazetede yayımlanarak genelin yararına sunulmak üzere bazı meseleler ve işler hakkında bilgi vermeleri rica edilmiş ve olumlu cevap alındıktan sonra mülakata geçilmiştir:

S.– Mazlum milletimizin mahkûmiyet fermanı derecesinde olan uğursuz Mütareke'nin kara günlerinde siz İstanbul'a giderken –zannederim ki– Erzurum'da Kuvayı Milliye'nin kurtarıcı aydınlığı parlamaya başlamıştı. Anadolu'da kalmayıp da İstanbul'a gitmeniz bir şey ihtimal vermediğinizden ileri gelmiştir değil mi efendim?

Mütareke Sonrasındaki Durum

C.– Mütareke'den sonra Musul, Halep, Ayıntap, Urfa taraflarında epeyce uğraşmaya mecbur kalmıştım. Diğer taraftan 6. Ordu'nun terhisi hususunda ısrar ediliyordu. Bir taraftan bu vilayetlerin işga-

line mâni olmak, aynı zamanda halkı uyarıp aydınlatarak adı geçen vilayetlerin Ermeni ülkesi olmasına meydan bırakmamak için halkı, haklarını savunmaya sevk etmeye çalışıyordum. Diğer taraftan ordunun terhisini erteleyerek bu sayede, elimizde kalmış olan silah ve mühimmatı gerilere nakletmeye imkân bulmaya ve terhis edilecek askerin kışın karayollarıyla değil, demiryoluyla doğruca bölgelerine sevklarını temin için tren tertip ve hazırlatmaya uğraşıyorduk.

İşte bu sırada Mareşal Allenby İstanbul'a gelerek 8 Şubat 1919 tarihinde hükümete bir nota veriyor. Bunda birinci madde olarak benim azlim, ikinci olarak 6. Ordu'nun bütün silah ve mühimmatıyla teslimi, üçüncü olarak lağvedilecek bu ordu askerinin kendileri tarafından memleketlerine sevkı talep ediliyordu. Bunun üzerine İstanbul Hükümeti 6. Ordu'yu lağvederek beni İstanbul'a çağırdı.

İlk Savunma Fikri

O zaman henüz Kuvayı Milliye'ye ait hiçbir teşkilat yoktu. Yalnız yukarıda söylediğim gibi altı vilayetin (Sivas, Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ) işgal ihtimalini göz önüne alarak Müslüman halkın kendi haklarını müdafaa edebilmeleri için bazı yollar göstermiştik. Diğer ordular da o zamana kadar çoğunlukla lağvedilmiş ve kumandanları gelişigüzel İstanbul'a çağrılmıştı.

Dolayısıyla diğer ordu kumandanları gibi ben de İstanbul'a geldim. Daha Haydarpaşa'ya gelir gelmez tren içinde tutuklandım. Üzülerek bu şekilde ilk olmak bedbahtlığı bize düştü. Diğerleri tümüyle benden sonra tutuklandı ve Malta'ya sevk olundular.

Birlik ve Dayanışmanın Önemi

S.– Paşa Hazretleri, ülke ve milletçe genel olarak ne gibi şeylerin bilinmesi lazım geldiğini düşünürsünüz?

C.– Milletimiz için her şeyden önce vatanı tamamen kurtarıncaya kadar, elbirliğiyle çalışmanın gerekli olduğu kanaatindeyim. Kendimizi iyi anlayabilmek için etrafımızdaki millet ve devletlere göz gezdirmek, onları kendi ülkelerinde hiç değilse yüzeysel olarak görmek lazımdır. Bunlar görüldükten sonra bizim ne halde olduğumuz olanca çıplaklığıyla meydana çıkar.

Çok Çalışmak Lazım

Zamanı ve gelişen uygarlığı dikkate alarak ülkemizi bayındır ve gelişmiş ülkeler arasında oldukça yüksek bir mevkie çıkarabilmek için çok çalışmamız gerekir. Bu hususta halka yol gösterecekler şüphesiz aydın gençler ile hükümet memurlarıdır. Bunların bilgi ve görgüleri diğer halk tabakalarına oranla daha fazla olduğu malum ve açıktır. Fakat üzülerek onlar da bu hususta yeterli derecede sağlamlık ve yüksek gayretle ortaya atılmıyorlar. Bir şey göremeyen ve bilmeyen halk, yenilenme ve yükselme yolunu kendiliğinden bulamaz. Bunun için aydınların ve memurların el ele vererek sürekli bir çalışmayla halka kılavuzluk etmeleri ve gerektiğinde arkalarından zorla sürüklemeleri gereklidir.

Akşehir'de Ali İhsan Paşa'nın onuruna belediyede ziyafet düzenlenmiş, askeriye ve mülkiye ileri gelenleri ile eşraf ve aydınlardan birçok kişi hazır bulunmuştur. Yemekte duruma ilişkin bazı söyleşiler, yemekten sonra dinlenme salonunda muhtelif milli meseleler hakkında görüşmeler cereyan etmiş, program saat iki buçukta sona ermiştir.[44]

b) Ali İhsan Paşa'yla Mülakat

Esaret izlenimleri - Malta'da hayatı - Mustafa Kemal Paşa'yla ilk muhabere - Zaferin yabancılara etkisi - Savaş durumu hakkında Ali İhsan Paşa'nın görüşleri

Kastamonu'da yayımlanan *Açıksöz* gazetesi Ankara muhabiri, Ali İhsan Paşa'yla yaptığı mülakatı uzun bir mektupla gazetesine göndermiştir. *Açıksöz*'de yayımlanan bu mülakatı biz de aynen aktarmak isterdik. Fakat açıklamaların o derecesini halihazırda sütunlarımıza geçirmek imkânına sahip bulunmuyoruz.

Açıksöz'ün muhabiri mülakatı şöyle naklediyor:

---

44 *İleri*, 1 Kasım 1921.

Kendilerine karşı çok sıcak bir sevgi taşıyan halkımızın milli imanını yükselteceği kanaatiyle Anadolu'nun en ezeli hayat kaynaklarından olan Kastamonu'da çıkan gazetemiz *Açıksöz* adına mülakat isteğimi arz ettim. Memnuniyet ve samimiyetle kabul ettiler. İlk defa sürgün hayatı hakkında şu değerli bilgiyi lütfettiler:

– Bu hususta tabii şimdiye kadar birçok arkadaşlarımız açıklamalar vermişlerdir. Geçen seneye kadar pek çok sıkıntıda idik. Doğru dürüst ülkemizden ve ailemizden haber alamadığımız gibi İstanbul gazetelerini bile vermiyorlardı. (Sansür.) Ancak *Times* ve *Matele* (?) gibi belirli bazı eski ve resimli gazeteler getirtmeye izin veriyorlardı.

Zaferlerimizin Malta'da Aksi

(Geniş bir kısım sansürlü.)

Milli ordumuzun zafer haberleri, sürgün hayatımızda, kararan ufuklarımıza ışık, bunalan ruhlarımıza aydınlık veriyor ve daralan göğüslerimizi şevk ve gururla genişletiyordu.

S.– Sürgün hayatınızda muhterem arkadaşlarınızdan bir kısmıyla sizin de askeri bazı eserler vücuda getirdiğinizi haber aldık. Bu hususta bilgi lütfeder misiniz?

C.– Gerçekten sürgünde iken arkadaşlarımızdan büyük bir kısmı kendilerini görüş ve araştırmaya vakfetmişlerdir. Bu suretle bazıları kültürümüz için lüzumlu olan bazı Batı eserlerini dilimize çevirdiler. Telif suretiyle de bazı eserler vücuda getirdiler. Birçoğu İngilizce, İtalyanca, Fransızca ve hatta Rusça öğrenmeye çalıştı. Ben de İngilizce'ye heves ettim. Bazı askeri eserlerin İngilizcesini okudum. Bir iki parçasını da tercüme ettimse de üzülerek orada kaldı.

S.– Anadolu'ya ayak bastığınız andan itibaren buraya kadar yollardaki izlenimleriniz hakkında da bilgi lütfeder misiniz?

C.– Kuşadası'na çıktığım zaman Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne bilgi sunmuştum. Ertesi günü aldığım cevapta hakkımda pek büyük iltifat ve teveccühler göstererek Ankara'ya gelmemi emir buyurmuşlardı. Kuşadası'ndan itibaren Söke, Denizli, Dinar, Eğridir, Akşehir, Sivrihisar yoluyla Ankara'ya geldim. Ankara'ya gelinceye kadar her yerde gerek halkımız ve gerek memurlarımız ve subaylarımız tarafından pek coşkun bir iltifat ve sevgiyle karşılandığımı övün-

çle anabilirim. Ben bunu şu şekilde kabul ederim. Ordunun son zaferlerine karşı milletin şükran ve ağırlama hisleri o kadar taşkındır ki, tesadüfen beni karşılarında görmekle, bu coşkun sevinç duyguları, ordunun bir timsali saydıkları naçiz şahsıma karşı sevgi ve teveccüh şeklinde kendini gösteriyordu.

– Ankara'ya geldiğim zaman İngilizlerin Malta'da kalan esirleri bırakacaklarını haber aldım. Bu arada bana da bazı dokundurmalarda bulunduklarını işittim.

(Geniş bir bölüm sansürlü.)

Savaşın Durumu Hakkında Paşa'nın Fikri

S.– Savaşın mevcut durumu ve gelecek hakkında düşüncelerinizi öğrenebilir miyim?

C.– Son Sakarya zaferiyle siyasi ve askeri vaziyetimizin yükseldiğine ve kuvvet kazandığına hiç şüphe yoktur. Milli sınırlar dahilinde bağımsız yaşamak hak ve gayemizi mutlaka elde edeceğimize çelik kadar metin ve sarsılmaz bir iman besliyorum. Milletin göstermekte olduğu onur ve fedakârlıklar, hakikaten övgüye yaraşır. Kutsal gayemize kavuşmak için her fert, bu ana kadar olduğu gibi daima payına düşen vazifeye başlayarak aşk ve iman, tam bir minnetle çalışmalıdır. İşleri sevk ve idare edenlere güven beslemek dayanışmayı ihlal edecek hareketlerden çekinmek, eğer varsa aşırılıklara kapılmayarak onları hemen arkasından boğup ezmek için hükümete destek vermek lazımdır. Biz, içeride kuvvetli oldukça, dışarıda da sağlam, kudretli ve ezici güç olacağız.[45]

c) Ali İhsan Paşa'yla Mülakat

Duvarı Osmanlı bayraklarıyla süslenmiş oda - Sahra topçusu olduğum zaman çok memnun olmuştum - İstanbul'daki Harbiye'nin fesat ocağı sayılarak dağıtılması - Malta yâranının en kıdemlisi

---

45 *İleri*, 10 Kasım 1921.

Ordu karargâhındaki makamında gördüğüm Ali İhsan Paşa, Malta'daki Ali İhsan Paşa'dan çok farklıydı. Yüzünü belirgin bir sağlık rengi kaplamıştı. Herhalde göreve kavuşmaktan doğan sevinç ve ferahlığı aksettiriyordu. İster istemez Malta günlerini hatırladım. Ali İhsan Paşa'nın Polverista'nın bir köşesinde, duvarı Osmanlı bayraklarıyla süslenmiş bir odası vardı. Burada çoğunlukla askerliğe dair kitapları arasında kendi başına bir hayat geçirdi. Malta'ya gelir gelmez İngilizce öğrenmeye başlamış, birkaç ayda herhangi bir kitabı anlayacak düzeyde öğrenmişti. Okuduğu askeri kitapların hemen tümü İngilizce'ydi. Boş zamandan yararlanarak anılarını yazmayı düşünmüş, fakat yabancı ellere düşer kaygısıyla bundan kaçınarak bazı İngilizce eserleri tercüme etmekle meşgul olmuştu.

Ali İhsan Paşa cephedeki askeri harekât hakkında en zor anlarda bile iyimserliğini korumuştur. Savaşın muhtelif safhalarında Anadolu'daki mücahitlerin yaptıkları fedakârlıkları, harcadıkları çabaları büyük bir güvenle takip etmiş, bunların başarıyla sonuçlanacağı hakkındaki inancını daima açık bir dille ortaya koymuştur. Ali İhsan Paşa vatandan ayrı olduğu sırada askerliğin, görevin ve fedakârlığın hasretini derinden çekmiş, böyle dakikalarda ateşin ortasında bulunamadığı için çok üzülmüştür. Birçok kez ağzından "Ah şu dakikada şu kadar kuvvetle filan noktada bulunsaydım!" türünden sözlerine tanık olmuştum.

Muhterem ordu komutanımızın özgürlüğüne kavuştuktan az bir süre sonra Anadolu'ya vardığını ve bir görev üstlendiğini İstanbul gazetelerinde okumuştuk. Buna birçok arkadaşlar inanmadılar. Ali İhsan Paşa'nın bu kadar kısa bir zamanda İtalya'dan ayrılıp, en kısa yoldan Anadolu'ya dönmeye cesaret etmesi ihtimalinin olmadığını söylediler. Ben aksine gazetelerdeki habere hemen inandım. Ali İhsan Paşa'nın dayanamayıp, bir an evvel ve ilk araçla koşacağına ve cephede bir görev alacağına olan inancımı ifade ettim. Ali İhsan Paşa özgürlüğünü kurtarır kurtarmaz Anadolu'ya koşmuştu. Ankara'ya varınca derhal belirli bir alandaki kuvvetler komutası altına verilmiş, bir süre sonra ordu teşkilatı yapılmıştı. Eğer Ali İhsan Paşa'nın geleceği daha önce bilinseydi, kıyıdan mümkün olan süratle cepheye gönderilecek ve ayağının tozuyla önemli bazı savaşlara katılmış ola-

caktı. Paşa'ya karşı bütün ordunun subay ve erleri arasında dikkate şayan bir güven vardır. Ali İhsan Paşa'nın her giriştiği harekette kesinlikle başarılı olduğu kanısı geneldir. Bu kanıya dayanarak, halen üstlendiği işte de hızlı ve tam bir başarı sağlayacağına kesin bir inanç vardır. Bu inanç da başlı başına bir başarı faktörü etkisini göstermekte ve ordunun manevi güç kaynağını güçlendirmeye hizmet etmektedir. Günden güne gelişmesi gözle görülebilecek şekilde olan ordumuzun Ali İhsan ve Yakup Şevki paşalar gibi genelin haklı bir şekilde güvenine sahip komutanların katılmasından ne kadar yararlanacağını zaman gösterecektir.

Ali İhsan Paşa'dan bir mülakat istirhamında bulundum, kabul etti. Son zamanlarda imkân buldukça yaptığım gibi mülakatın çocukluk zamanlarında başlamasını, geçirilen askeri hayat hakkında toplu bir fikir vermesini, bugünkü duruma dair görüşlerini kapsamasını rica ettim. Aldığım cevapları sırasıyla yazıyorum:

Öğrenim Yılları

– Babam subaydı. İstanbul'da doğmuştum. Çocukluk hayatım iptidai ve rüştiye okulları ile askeri lise ve Harbiye'de düzenli bir silsile izleyerek geçmiştir. İptidai ve rüştiye sınıflarında matematiğe ve dile merakım vardı. Bu merak lise sınıflarında yavaş yavaş askeri derslere doğru bir dönüşüm gösterdi. Temiz askeri kıyafetler, ata binmek, komuta etmek, şiddetli bir gözetim altında bulunan birliklere önderlik etmek, yavaş yavaş hoşuma gider olmaya başlamıştı. Çoğunlukla sınıf birincisi, ikincisi veya üçüncüsü, yani askeri okullarda başçavuş veya çavuş bulunduğum cihetle öğretmen gelirken, arkadaşlara komut vermek, bire bir gidip gelirken onları sıraya dizerek yürütmek, bir amir edasıyla uyarılarda bulunmaktan tat alıyordum. Ancak küçük ve çelimsiz olduğumdan, daha o zaman bu gibi işlerde biraz da kalıp kıyafetin, beden gücünün gerektiğini anlardım. Yaşım ilerledikçe bu eksiklik doğal kabul ediliyordu. O zaman Harbiye sınıflarına geçmiştim. Topçu Harbiyesi'ne geçildiği zaman öğrenciler sahra topçusu, kale topçusu ve istihkâm diye üç sınıfa ayrılmak zorundaydılar. Birçok arkadaşım gibi ben de atlı sınıf olan sahra topçusuna ayrılmak için büyük bir heves duyuyordum. At üstünde gez-

mek, atlı birlikle çeşitli hareketler yapmak hoşuma gidiyordu. Kura sonucunda sahra topçusu olduğum zaman çok memnun olmuştum. O zamanlar iyi giyinmiş, güzel sözler söyleyen, iyi ata binen, keskin tavırlı kurmay subaylar bizim özendiğimiz modellerdi. Öğretmenlerimizden bu tavırlara sahip olanları yakından inceleyerek, onlara benzemek sıkça düşündüğümüz ve istediğimiz bir şeydi.

Meslek Hevesleri

O zamanın usulü gereğince Harbiye'den teğmen rütbesiyle çıkıldığı zaman, sınıfın ilerisinde olanlar belirli bir oran dahilinde kurmay okuluna ayrılırdı. Ben de kurmay okuluna ayrılmayı çok istiyordum. Evvelce kurmaylar matematikle çok uğraştıklarından, bu usule göre yetişenlerin artık pek makbul olmadıklarını, aksine askerliğin tabiye ve strateji kısımlarıyla iştigal edenlerin, bu hususta âlim olmaktan çok, sanatkâr olanların daha gösterişli ve daha yararlı olduklarını hissetmeye başlamıştım. Bunun için bu nitelikte bir kurmay subay olmak istiyordum. Şu halde yavaş yavaş matematiği terk ederek tabiye ve stratejiye ait eserlerle meşgul olmayı yeğlemeye başlamıştım. Aynı zamanda beden eğitimine ve özellikle iyi ata binmeye heveslendim.

O zamana kadar Fransızca'yı askerliğe ait bazı kitapları okuyup takip edebilecek kadar öğrendiğim halde, Alman askerliğinin gözde olması, Alman askeri uzmanlarının ordumuzda bulunmaları nedeniyle Harbiye'de yeni başladığımız Almanca dersini büyük bir gayret ve hevesle takip etmeyi gerekli gördüm. Sonuçta Harbiye'nin topçu kısmını birincilikle bitirerek kurmay okuluna ayrıldım. O zamana kadar bize askeri dersleri veren öğretmenlerimizin, çoğunlukla model olarak gösterdikleri büyük komutanlar Büyük Frederik (Friedrich), Napolyon ve Moltke'ydi. Kurmay okulundaki birinci sınıf derslerini ağır bulmadığımdan, kalan zamanımda onların askeri hayatlarına ait bazı eserleri okuyordum. Gerek Almanya'dan getirilmiş uzmanlar, gerek Almanya'da eğitim görmüş subaylarımız, bize Alman askerliğini öğrenmek gereğini hissettirmişlerdi. Daha önce Harbiye'deyken kurmay okulunda eğitim almayı iyi bir asker olmak için amaç sanırken, bu kez bu fikir biraz kanaatkârca görünerek şimdi

de kurmaylık eğitimini bitirdikten sonra eğitim ve uygulama hevesim uyanmıştı. 1320 (1904) yılında kurmay okulunu yine birincilikle bitirerek kurmay yüzbaşı oldum.

4. Ordu'ya Sürgün

Bu sırada biz yasak yabancı eserleri okumaktan, yasak sayılan işlerle meşgul olmaktan jurnal edildiğimizden, benimle birlikte on iki kurmay arkadaşımızı uzun uzadıya kovuşturduktan sonra uzak ordulara sürmeyi kararlaştırdılar. Ben diğer beş sınıf arkadaşımla Erzincan'daki 4. Ordu'ya, Mustafa Kemal ve Ali Fuat paşalarla diğer dört sınıf arkadaşım Şam'daki 5. Ordu'ya sürüldük.

5. Ordu'nun bir kısım askeri Makedonya'da bulunduğundan Makedonya karıştığı zaman, 5. Ordu'ya gönderilen bazı arkadaşlarımız birer şekilde Makedonya'daki birliklere geçmeyi başardılar. Fakat bizim için böyle bir fırsat yoktu. Nihayet İstanbul'daki Harbiye'nin fesat kaynağı sayılarak dağıtılması kararlaştırılmış, ordu merkezlerinde birer harbiye mektebinin kurulmasına başlanmıştı. Harbiyelerin ordu merkezlerine dağıtılması esasen yanlış bir fikre dayandığı halde, bu esas üzerinde çalışan bazı maiyet memurları en azından bu harbiyelere iyi öğretmenler sağlamayı, bu bağlamda son yıllarda kurmay okulunu birincilik ve ikincilikle bitirenlerin bu okullara öğretmen olarak atanmalarını başarmışlardı. Bu kapsamda ben de Edirne Harbiyesi'nin tabiye ve hafif istihkâmlar öğretmenliğine atandım. İşte bu şekilde İnkılap'tan birkaç ay önce Edirne'ye gitme imkânı doğdu.

İnkılap'tan Sonra

Edirne Harbiyesi'ndeyken İnkılap geçekleşti. O zaman orduda daha etkili çalışabilmek için Edirne'deki 2. Ordu kurmaylığına geçtim. 31 Mart faciası dolayısıyla bazı görevler bizi İstanbul'a götürdü. Orada bir süre Ober'in yanında iki yıl kadar çalıştım. Bir yandan edindiğim bilgileri artırmaya, diğer taraftan yeni düzenlenen kurmay okulu öğrencilerinin eğitimine özen göstermeye çalıştım. Bu öğrenciler kapsamında ilk sınıfta Refet Paşa, Albay Edip, Albay Kâzım, Yarbay Kenan, Ömer Halis ve merhum şehit Mahmut vs. arkadaşlar vardı.

Bu esnada İtalya Savaşı başladı. Kurmay okulu kapanarak Çanakkale'ye savunma için atanan ordu kurmayını oluşturduk. Daha sonra Balkan Savaşı çıktı. Önce Genel Karargâh kurmay heyetinde bulundum, sonra Çatalca savunma hattında görevlendirildim. Nihayet Bulgarlarla halledilmesi gereken bazı sorunlar için komisyonlarda görev yaptım. Ardından tekrar kurmay okuluna döndüm. O zaman Almanların bir kısmı gittiklerinden tabiye öğretmenliğini yürüttüm. Biraz sonra orduyu gençleştirme girişimleri çerçevesinde okul müdürü oldum, daha sonra Genelkurmay Birinci Şubesi'nde görevlendirildim.

Genel Savaş'ta

Birinci Dünya Savaşı seferberliğinde Genel Karargâh Harekât Şubesi müdürü oldum. Bu esnada *Tanin* gazetesiyle "Tetkikat ve Mütalaat-ı Askeriye" başlığıyla savaşa ait bazı makaleler yayımladım. Bundan önce *Mecmua-i Fünun-ı Askeriye*, *Risale-i Mevkute-i Harbiye* gibi askeri mecmualarda bazı makaleler yayımlamıştım. Birkaç da küçük askeri eser bastırmıştım. Elde hazırlanmış, basıma hazır bazı eserlerim vardı. Araya savaş girdiğinden bunların basımı sağlanamadı. Biraz sonra Bulgaristan'a sevkı muhtemel 2. Ordu'nun kurmay başkanlığına atandım. Fakat bu düşüncenin uygulanamayacağı anlaşıldığından, o zaman düşmanla savaşılan tek cephe olan Kafkas Cephesi'ne gittim. Orada bir süre tümen ve kolordu komutanlıkları yaptım. Bir yıl bu cephedeki bütün savaşlarda, özellikle sağ cenahtaki savaşlarda bulundum. Nihayet Golç (Goltz) Paşa'nın 6. Ordu komutanlığına atanması nedeniyle, o zaman albay olan Nurettin Paşa Irak'ta kalmak istemediğinden, onunla becayiş yaparak XIII. Kolordu komutanı sıfatıyla Irak'a gidip Kut ül-Amare etrafındaki savaşları yaptık. Halil Paşa o zaman albaydı ve XVIII. Kolordu komutanıydı. Benden önce terfi ettirildiğinden Kut etrafındaki iki kolorduya grup komutanı olarak komuta ediyordu. Bu sırada Golç Paşa Bağdat'ta 6. Ordu komutanı ve o zaman albay olan Kâzım Karabekir Paşa ise kurmay başkanıydı. Golç Paşa öldükten sonra paşalığa yeni terfi ettirilen Halil Paşa 6. Ordu komutanlığına, Kâzım Karabekir Bey de ondan boşalan XVIII. Kolordu komutanlığına atandılar.

İran Seferi

Bu sırada Kut düşmüştü. Ruslar Hanik'in civarına gelerek Bağdat'ı tehdit etmekteydiler. XVIII. Kolordu Dicle boyunda bırakılarak XIII. Kolordu Ruslara karşı İran sınırına sevk edildi. Rusları sürdük. Bu durum iyimserliğe, hayalci ümitlere yol açtığından, o zaman Bağdat'a gelmiş olan Enver Paşa ile Halil Paşa ve Nizam üs-Saltana arasında İran'ı Ruslardan temizlemek ve işgal ederek İran Hükümeti'ni Dörtlü İttifak lehinde savaşa sokmak için bazı görüşmeler ve sözleşmeler yapıldığını duyduk. Bunların sonucu olarak bize Kermanşah yönünde bir sefer icrası emredildi. Bunu başardıktan sonra tekrar Hemedan yönünde bir sefer emri aldık. Bunun sakıncalarını söylediysek de ısrar edildi. Onu da başardık. Nihayet Kazvin ve Tahran yönünde ilerleyerek tüm Van vilayetini ve Bayazıt sancağını zapt ettik. Sonra Tebriz yönünde ilerleme ve tekrar İran'a girme emri aldık. Dilman civarında iki savaş yapıp oralarını düşmandan temizledik ve Tebriz'i zapt ettik. Bu sırada Antranik Culfa civarında Aras Nehri'ni arkamızdan geçerek gerilerimize doğru ilerlemeye başladı. Hemen Urmiye Gölü batısında ve doğusundaki harekâtı durdurarak, tasarruf edilen kuvvetlerle Antranik üzerine gittik ve onu yenilgiye uğratıp perişan bir şekilde Aras'ın öteki tarafına kaçmaya mecbur ettik. Bundan sonra Halil Paşa, istifa eden Vehip Paşa'nın yerine Kafkas Ordular Grubu komutanlığına atandığından, ondan boşalan 6. Ordu komutanlığına beni atadılar. II. Kafkas Kolordusu Komutanı Yakup Şevki Paşa da 9. Ordu komutanı olmuştu. Mütareke'ye kadar 6. Ordu komutanı olarak Irak Cephesi'ndeki harekâtı yönettim.

Mütareke'den Sonra

Mütareke'den sonra İngilizlerle Musul ve Urfa meselelerinde hayli uğraştık. Nihayet ordu lağvedilerek İstanbul'a çağrıldım. Her ordusu lağvedilen komutan gibi ben de İstanbul'a döndüğüm zaman Haydarpaşa istasyonunda ilk önce kin ve gayza uğrayarak tutuklandım. Malta yâranının en kıdemlisi olmak talihsizliğiyle Malta'ya sevk olundum. Bu durum birçok vatandaşlarımın gözlerini açmasına sebep oldu. Bundan sonra (sansürlü) düşmanlarımızın amacını orta-

ya koyduğundan, artık vatanın tehlikede olan bağımsızlığını kurtarmak için henüz damarlarında ecdadımızın temiz kanları dolaşan birtakım hamiyetli insanlar hemen millete yol gösterip bağımsızlık ve özgürlük mücadelesine başladılar. (Sansür.) Fakat fazla baskı nasıl feveran ve patlamaya yol açarsa, biz de aynı şekilde silaha sarılıp "Ya ölüm, ya özgürlük" demeye mecbur olduk. Yaşamak ve yükselmek isteyen milletler böyle darbelere ve ürpermelere duçar olduklarında, ona katlanmayarak yiğitliklerini gösterirler. Bazen soysuzlaşmaya doğru sapmış, gevşemeye meyletmiş eski yiğit milletler, ancak böyle darbelerle tekrar eski güç ve yiğitliklerini kazanmayı başarabilirler. Biz pek uzun sürmüş kötü yönetimlerin altında çok gevşemiştik. Tekrar eski zindeliğimizi kazanabilmek için böyle bir sarsıntıya ve atılıma mecburiyet var gibiydi. Kim bilir? Bu haller belki başımıza Allah tarafından gelmişti ve Allah'ın yardımıyla bu hayat mücadeleleri sonucunda Osman'lar, Orhan'lar devrindeki gençlikle ve parlaklıkla tekrar uygarlık dünyasındaki eski yerimizi almayı başaracağız.

Anadolu'daki Mücadele ve Gayeleri

Bugün Anadolu Hükümeti başarılı inkılaplardan sonra ortaya çıkmış güçlü hükümetlerin birincilerinden sayılabilir. Bir yıl önce köyünü, ana baba ve kardeşlerini savunmak için silaha sarılmış, birkaç dini bütün, hamiyetli yiğitten oluşan, fakat düzenli bir komuta ve eğitim disiplininden mahrum birtakım mücahit kafileleriyle düşmanın istilasına engel olmaya çalışılırken, bir yıldan beri hem İnönü ve Sakarya savaşları gibi önemli zaferler kazanılarak düşman istilası sınırlanmış, hem de hemen hiç yoktan bir ordu var edilmiştir. Bu konuda gösterilen önderlik ve çabalar milletin minnet ve şükranına layıktır. Şimdiye kadar ancak düşman istilasına set çekmek düşünülebilirdi. Fakat şimdi düşmanı sürüp, bunca zamandır zulüm altında inleyen dindaşlarımızı bir an önce kurtarmak amacımızdır. Bunun için ordularımızın her türlü düzenleme ve yapılanmasını, bulunması doğal olan bazı eksikliklerini gidererek yetenek ve gücünü artırmayı, düzenli ve devamlı bir taarruz açısından gerçekleştiriyor ve tamamlıyoruz. İnşallah yakında bunların semereleri herkes tarafından görülecektir.

Manevi Kuvvetimizin Kaynak ve Dayanakları

Askerimizin ve subaylarımızın maddi ve manevi her türlü kuvvetleri çok yüksektir. Orduya mensup her fert bu bağımsızlık ve özgürlük mücahedesinin gereğini ve değerini anlamıştır. Buna devam edip düşmanı sürmezsek, tüm milletin yabancılara ve bazı dünkü uşaklarımıza esir düşeceğine genel inanç vardır. Başkalarının aylıklı, zengin uşağı olmaktan ve namusumuzu ve her türlü erdemlerimizi kaybederek hakaret altında utanç verici yaşamaktansa, fakir bir yurdun ve ocağın büyüklükle malı, asil ve boyun eğmez, yiğit sahipleri olmayı milletin her ferdi anlamıştır ve bunu seçmiştir. (Sansürlü.)

İmkânsız Sanılan Şeylerin Gerçekleşmesi

Birtakım beyinsizlerin ve gevşemiş veya para için her türlü alçaklığa katlanmaya razı olmuş adamların bir yıl önce, belki düne kadar imkânsız saydıkları şeyler hiç olmazsa kısmen bugün gerçekleşmiştir ve inşallah bundan sonraki görevlerimize de devam ederek geri kalanları da kurtaracağız. Şüphesiz bu mücadeleler millet için bazı ağır yükleri, fedakârlıkları gerektiriyor. Lakin işi gevşetirsek uğrayacağımız zillet, zarar ve namussuzluk o kadar acı ve büyüktür ki, bunları bir an için göz önüne getirmek insanı titretir ve sonradan bunlara katlanmaktansa şimdi daha çok çalışarak, daha çok fedakârlık göstererek özgürlüğünün, bağımsızlığının ve dinimizin kurtulmasını sağlamak gerektiğinden hiç kimse şüphe edemez.

Kendime ait meslek çabası içinde Paşa Hazretleri'nin vaktinin ne kadar değerli olduğunu unutmuştum. Acele kaydıyla yapılan başvurular bunu bana hatırlattı. Az zamanda topladığım değerli yazı sermayesini yüklendim. Teşekkürlerle veda ederek odamın yolunu tuttum.

Ahmet Emin[46]

---

46 *Vakit*, 31 Ocak 1922.

IX

Sivas Kongresi Eskişehir Delegelerinden Hüseyin Bey'le Mülakat

Eskişehir'de Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti şubesi - Sivas Kongresi'nde üç Eskişehir delegesi - Gizli bir amaç, İttihat Partisi emelleri yoktur

Eskişehir adına Sivas Kongresi'ne katılan vatanseverlerden Hüseyin Bey, kendisiyle mülakat yapan Eskişehir *Kurultay* gazetesine şunları söylemiştir:

"Eskişehir'de milletin geleceğiyle ilgili aydınlar ve gençler, otuzu aşkın ileri gelen dahil olarak 'Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Eskişehir Merkez Heyeti'ni oluşturmuşlardı. Bu saygın kişilerin seçimiyle Eskişehir halkı adına eşraftan Halil İbrahim, fabrikatör Hüsrev Bey'le Sivas Kongresi'ne katıldık. Sizi namusumla temin ederim ki, bu hususta kesinlikle hiç gizli bir amaç ve İttihat Partisi emelleri yoktur. Zaten toplanan kongremizde bunu yeminle sağladık. Emel düşmanlığıyla beslenmiş olanlar amacın yüceliğini kasten veya kasıtsız anlamayarak bu konuda söz söylüyor ki, milletin arasına ayrılık düşürmeleri, amacın kirletilmesi itibariyle cidden üzücüdür.

Sivas'tan başlayan hareketimizde buraya gelinceye kadar hiçbir yerde milletin bu isteğine karşı çıkan görmedik. Herkesin İzmir faciasından ve Doğu Anadolu'da uçuşan baykuşların getireceği kanlı felaketten etkilenen fikirleri tam bir galeyan halinde. Herkese, her şeye egemen olan vatan kaygısıydı."[47]

---

47 *Tarik*, 12 Ekim 1919.

X

Cami (Baykut) Bey'le Mülakat

Milli Türk Partisi - Neden Milli Ahrar adı seçilmiş? - İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti - Milli Teşkilat'la aramızdaki ilişki - İzmir seçimleri ve İsmail Sıtkı Bey

Tarik gazetesi muhabiri 22 Ekim 1919'da İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti merkezinde Cami Bey'le bir mülakat yapmıştır:

"Milli Türk Partisi'nin kuruluşunu hayretle karşıladık. Milli Ahrar daha önce kurulmuş ve milli sorunlara uğraşmayı hedef olarak kabul etmiştir. Dolayısıyla Milli Türk Partisi sayın ileri gelenlerinin bizden pek farklı olmayan programları çerçevesinde bizimle işbirliği yapmalarını doğal sayabilirdik. Yeni partinin adı bize yabancı değildir. Biz ilk kuruluşumuzda bu ad etrafında hayli müzakerelerde bulunduk. Fakat önce milli ve Türk kelimelerinin ifade ettiği fazlalık, ikinci olarak bu terkibin sezdirdiği siyasi sakınca bizi "Milli Ahrar" unvanına bağladı. İki partinin birleşmesi henüz bir fikir halindedir. Bugün bu sorunu özellikle konuşacağız.

İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti'ne gelince, bu, ihtiyaç ve zorunlulukların yarattığı bir cemiyettir. Salt meşru savunma

içgüdüsünden doğmuştur. Cemiyet şimdiye kadar devam eden çalışmalarından yararlı sonuçlar elde etmiştir. Önce İzmir'de meydana gelen üzücü olayların Türklerin kışkırtmalarından değil, Yunanlıların saldırılarından doğduğu gerçeği bizim çalışmalarımız sonucunda anlaşıldı. 17 Mart muhtırası sonucunda Albay Hayk'ın daveti üzerine Mr. Franik başkanlığındaki Amerika Tahkik Heyeti geldi. Daha sonra resmi tahkik heyeti İzmir'e giderek incelemelerini yaptı ki, bunun da cemiyetimiz çalışmalarının etkisiyle olduğu yadsınamaz.

Fakat çalışmalarımızın en yararlı sonucu İzmir işgalinin sınırlanması ve durmasının sağlanmasıdır. Bu sayede Bandırma, Dinar işgal sorununun yıkımlarından korunabilmiştir. Milli Teşkilat'la aramızda bir ilişki var mı diye soruyorsunuz. Unutuyor musunuz ki, bunların ikisi de nefis savunması ihtiyacından doğmuştur. Bu ülkenin savunması açısından elbette bir bağlantıları vardır.

İzmir seçimleri hakkındaki sorunuza nasıl cevap verebilirim. Orada yaşayan Rumlar kendi kendilerine ilhak ilan ettiklerinden, tabii seçimlere katılmayacaklardır. Türklere gelince, onlar her zamandan çok vatanseverliklerini hissettikleri bu dakikada doğal olarak seçimlerle ilgilenmektedirler. Fakat durumun ne merkezde olduğu henüz belirlenmemiştir. İsmail Sıtkı Bey'in adaylığını koyduğundan haberdar değilim. Yalnız onun cumartesi günü İzmir'e hareket ettiğini kendim gördüm. Kendisiyle konuştuk. Bu konu hakkında bir şey söylemedi. Milli Ahrar henüz adaylarını kararlaştırmamıştır. Gazetelerdeki haberler kuşku ve ihtimal üzerinedir."[48]

---

48 *Tarik*, 23 Ekim 1919.

XI
Kara Vasıf Bey'le Mülakatlar

a) Kara Vasıf Bey'le Mülakat

Milli Teşkilat'ın mevcut durumu - Sivas telgrafı sorunu - Anadolu seçimleri - Milli Teşkilat ve seçimler - Milli Teşkilat hakkındaki söylentiler - Zorla para toplandığı

Anadolu'da Yeni Gün muhabiri 25 Ekim 1919'da Altay vapuruyla Salih Paşa'yla birlikte İstanbul'a dönen Temsil Heyeti üyesi Kara Vasıf Bey'le bir mülakat yapmıştır:

S.– Milli Teşkilat'ın mevcut durumu neden ibarettir?

C.– Hükümetle tamamen anlaşmış, hükümetin iç ve dış her tür icraatına yardımcı ve riayetkâr bir resmi cemiyet şeklindedir.

S.– Salih Paşa'yla mülakatta Temsil Heyeti erkânından kim vardı?

C.– Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey, Bekir Sami Bey ve bendeniz.

S.– Salih Paşa'nın seyahatlerinden amaç neydi?

C.– Hükümetçe milli istekler hakkında telgrafla derinleştirilemeyen ayrıntıları yüz yüze görüşmekten ibarettir. Mesela gazetelerde birçok dedikodu yer almıştı. Bunların doğru olup olmadığını anlamak için geldi.

S.– Salih Paşa ne gibi duygularla döndü?

C.– Tam bir güven duygusuyla döndüğünü gördüm.

S.– Sivas telgrafı meselesi nedir?

C.– Ben bunu Tokat'ta haber aldım. Ertesi gün de Amasya'ya geldik. Sivas telgrafının yüzeysel bir bakışla bile okunması gösteriyor ki, onu yazan insanlar bir siyasi fikre sahip değillerdir. Telgrafta dört kişinin imzası vardır. Gerçi bu adamları şahsen tanımıyorum. Çünkü bunlar Sivas'ın tanınmış kişilerinden değildir. Ancak kongreye dahil olmak, yönetim kurulu oluşturmak, ülke çıkarlarıyla bağdaşmayan istekleri cemiyete kabul ettirmek isteyen adamlar vardı ki, bunların üç beş kişiden ibaret olarak birleştikleri anlaşılıyor. Milli istekler milletin ruhundan doğmuş ve bütün Anadolu bunun etrafında birleştiğinden, bunun kesinlikle önemi yoktur.[49]

S.– Anadolu'da seçimler ne durumdadır?

C.– Birçok yerlerde hayli ilerlemiştir. Hatta şu sıralarda bazı yerlerde ikinci seçmenler bile seçilmişlerdir. Bir an önce tamamlanması için çalışmalara devam edilmektedir.

S.– Seçimlere karşı Milli Teşkilat'ın durumu nedir?

C.– Milli Teşkilat bu hususta yayımladığı bildiri gereğince hareket ediyor. Seçimlere karışmaktan ve hatta aday göstermekten bile çekiniyor.

Barıştan sonra Milli Teşkilat bu nizamname gereğince fevkalade bir kongre belirleyecektir. Şu kadar ki, seçimler tamamlandığı zaman denetim hakkı doğal olarak tamamen Meclis'e geçecek, Milli Teşkilat ise barış yapılıncaya kadar yalnız hükümetin yardımcısı olacaktır.

S.– İstanbul'a geliş nedeniniz, görev ve yetkileriniz hakkında da bilgi verir misiniz?

C.– Burada bazı kişiler resmi ve gayri resmi çevrelere cemiyeti temsil eder şekilde başvuruda bulunuyor, sonra da sorulan bazı nokta-

---

49 Sivas'ta Şeyh Recep adında falcılıkla da meşgul olduğu söylenen bir kişi, eskiden burada sürgün yaşamış Salih Paşa'nın Amasya'ya gelmesi üzerine, onu Sivas'a davet etmek için kendisini tanıyanlardan 150 kadar imza toplamış; gece yarısından sonra telgrafhaneye giderek tehditle padişaha üç imzalı bir telgraf çekmiştir. Ertesi gün telgrafhane müdürünün vukuat raporu üzerine savcı Şeyh Recep ile Kemal ve Celal adlı iki arkadaşını tutuklamıştır.

lara cevap veriyorlarmış. Bu şekilde tabii yanlış anlamalara yol açmaya uygun bir zemin yaratılıyordu. Dolayısıyla yanlış anlamalara meydan vermeyerek nizamname hükümlerini tereddüdü gerektirmeyecek şekilde açıklamak üzere Temsil Heyeti'nden birinin İstanbul'da bulunmasına karar verildi, beni seçtiler. Görevim bundan ibarettir.

S.– Milli Teşkilat hakkında ortalıkta dolaşan birtakım söylentilerden söz ettiniz. Bunlar hangileridir?

C.– Özetle zorla para toplandığı, Temsil Heyeti arasında anlaşmazlık çıktığı, milli hareketin İttihatçılığa meylettiği söylentileri ki, tamamı asılsız ve esassızdır.[50]

b) Kara Vasıf Bey'le Mülakat

Milli Teşkilat aleyhindeki belirtiler - Kesinlikle ve tamamen tepelenmiştir - Anadolu'da gayrimüslimlere karşı en küçük hareket olmuş değildir - Bursa, mebuslarını seçmekte birinciliği alacak

Milli Teşkilat temsilcisi Vasıf Bey'le *Tarik* gazetesi matbaasını ziyareti münasebetiyle bir mülakat yapılmıştır:

S.– Milli Teşkilat aleyhinde bazı yerlerde belirtiler ve Bozkır'da çarpışmalar olduğu söylenmektedir. Bunlar hakkındaki bilgilerinizi lütfen söyler misiniz?

C.– Milli Teşkilat bir yere ve bir kısım halka münhasır bir teşkilat değildir ki, buna karşı diğer kuvvetler tasarlanmış olabilsin. Anadolu her türlü fırka ve içtihat hislerinin üstünde olacak baştan başa milli hareketlere katılmış bir bütündür. Milli Teşkilat aleyhinde gerçekleşen yayınlar ve telkinler birtakım kötü huylu çıkar gruplarının eseridir. Bunların hiçbir etki ve nüfuzu yoktur. Bozkır hadisesi bir iki şahsın silahlı milli kuvvetlere karşı hareketlerinden ibaret lokal bir harekettir ki, kesinlikle ve tamamen tepelenmiştir.

Anadolu'da Hıristiyanlara karşı bazı hareketler olduğu hakkındaki karşı gazetelerin yayınlarını da elbette görüyorsunuz. Anado-

---

50 *Anadolu'da Yeni Gün*, 26 Ekim 1919.

lu'da gayrimüslim vatandaşlara karşı en küçük bir hareket bile olmuş değildir. Sizi temin ederim ki her tarafta Hıristiyanlar büyük bir hürmet ve sevgiyle milli hareketleri karşılamış, kendi mal, can ve ırzları tam bir güven altında bulunduğundan dolayı muhtelif vesilelerle memnuniyetlerini göstermişlerdir.

S.– Anadolu'da seçimler ne merkezdedir?

C.– Çoğu livalarda ikinci seçmen seçimleri tamamen sonuçlanmıştır. Bazı yerlerde bu günlerde mebus seçimlerine de başlanacaktır. Bursa'nın mebuslarını seçmekte birinciliği alacağını sanıyorum.

S.– Milli Teşkilat temsilcilerinden mebus seçilecekler var mı?

C.– Milli Teşkilat temsilcileri rütbe ve memuriyet kabul etmeyeceklerdir. Fakat mebusluk memuriyet değildir. Dolayısıyla temsilcilerden bazılarının seçildikleri takdirde böyle bir milli vazifeleri reddetmeyecekleri tabiidir.

S.– Milli Teşkilat mebus adaylarıyla ilgili midir?

C.– Hayır. Milli Teşkilat seçmenler üzerinde hiçbir etki yapmamayı kendisine ilke kabul etmiştir.

S.– Teşkilat ne zamana kadar korunacaktır?

C.– Millet Meclisi teşkil ve toplandıktan sonra duruma hâkim olacak odur. Barışın imzalanması da bunu takip edecektir. Doğal olarak o zaman Milli Teşkilat'ın varlığına yer kalmayacaktır.[51]

c) Sivas Mebusu Kara Vasıf Bey ile Mebuslar Arasında Bir Parti Oluşturulmasına İlişkin Mülakat

Mebusların parti kurma düşünceleri - İsmail Fazıl Paşa başkanlığında on iki kişilik heyet - Anadolu'nun barış şartları - Türklerle bir arada kalmak isteyen Kürtlerin istekleri

Bazı mebusların Meclis'te bir parti kurma düşüncesinde oldukları bilinmektedir. Bu partinin esaslarını belirlemek için birçok kez tartışmalar yapılmıştır. Karşı gazetelerin verdiği bilgilere göre vila-

---

51 *Tarik*, 1 Kasım 1919.

yetlerde seçilen mebusların İstanbul'a gelişi dolayısıyla partiye yeni birtakım unsurların katılacağı yönüyle, partinin oluşumu hakkında hızlı bir şekilde kesin bir karar verilmesi dolayısıyla on iki üyeden oluşan bir heyet teşkili kararlaştırılmıştır. Bu heyet Yozgat mebusu İsmail Fazıl Paşa'nın başkanlığında kurulmuştur.

Partinin programı birkaç güne kadar düzenlenecek ve yakında gerçekleşecek toplantıda görüşülecektir. Partinin programında millet tarafından kabul edilecek barış şartlarının belirlenmesi ve iç işlerinde ıslahat için büyük bir faaliyet gösterilmesi konuları anılacaktır. Mebuslar gerek iç siyasette ve gerek dış siyasette takip edilecek genel hareket çizgisini belirledikten sonra kararlarını hükümete bildirecekler ve hükümetle anlaşma olursa güvenoyu vereceklerdir. Barış şartlarının belirlenmesi esnasında Sivas'ta imza edilen kongrede Anadolu halkı tarafından ortaya çıkarılan istekler de dikkate alınacaktır. Birkaç gün evvel Sivas mebusu Kara Vasıf Bey Anadolu'nun barış şartları hakkındaki görüşünü içeren bir programı bazı mebuslara okumuştur. Bu program yukarıda anılan yüce heyete havale edilmiştir. Programda Türklerin ikamet ettiği arazi ile azınlıklar ve Türklerle bir arada kalmak isteyen Kürtlerin istekleri konu edilmektedir. Savaşta sorumlu olanların tecrübesinde Kara Vasıf Bey'in programında mühim bir mevkii işgal etmektedir. Parti barış şartları esaslarını belirlemek için teşkil edilmekle beraber, barışın yapılmasından sonra da partinin korunmasının çoğunluk tarafından istenildiğini karşı gazeteleri ilave ediyor. Barışın yapılmasından sonra grup siyasi bir parti haline dönüşerek ülkenin iç işleriyle uğraşacaktır. *İkdam* gazetesinin bir yazarı 20 Ocak 1920 günü Kara Vasıf Bey'le bu konuda bir mülakat gerçekleştirmiştir:

S.– Bugünkü toplantınızda görüştüğünüz hususlar konusunda biraz bilgi verilebilir mi?

C.– Bugün görüştüğümüz meseleler hakkında size bilgi veremeyeceğimden üzgünüm. Fakat vatanın yararları böyle gerektirdiğinden siz de bu konuda ısrar etmezsiniz sanırım.

S.– Mebuslar arasında bir grup oluşturulması hakkındaki girişimler ne dereceye kadar verimli oldu? Bunun esasları hakkında bilgi verir misiniz?

C.– Mevcut mebuslar birer parti malı olmadığı için herhangi bir meselede çoğunluğu sağlamak biraz zor olacak ve bu şekilde çoğunluk oylarını sağlamak biraz güçleşecek ve oylar dağılacaktır. Birliğe ve özellikle dış meseleler karşısında birleşmeye en çok ihtiyaç duyduğumuz şu günlerde idari, adli ve ekonomik esaslarımızı sağlamak ve korumak hususunda birleşmeyecek hiçbir mebus düşünemiyorum. Yürütme gücünün Millet Meclisi'nde alacağı esasları tamamıyla ve etrafıyla uygulamak ve savunabilmek için Meclis'e dayanmak zorunda olması doğaldır. İşte biz mebuslar bunu sağlamak için şimdiden aramızda görüş alışverişinde bulunuyoruz ve bunu da inşallah başaracağız. Çünkü demin de söylediğim şekilde bu gayet doğal bir meseledir.

S.– Arkadaşlarınızdan bazılarının Ankara'ya gelmelerine özel bir önem veriliyor. Bunların geliş nedenleri hakkındaki dedikoduların devamına yer bırakmamak üzere biraz açıklamalarda bulunur musunuz?

C.– Mebus arkadaşlarımızın Ankara'ya gidişleri öyle bazılarının sandığı gibi değildir. Bugün varlığını duyuran ve kanıtlayan Kuvayı Milliye ile yasama ve yürütme kuvvetleri arasında ülke yararları hususunda var olan tam uyumu sağlamlaştırmak için esasen Kuvayı Milliye önderlerinden olan Bekir Sami Bey ve diğer bazı arkadaşlarının gitmiş olmalarına başka bir anlam verilmemelidir. Size şurasını kesinlikle söylerim ki, bu arkadaşlarımızın gezisi bir ihtilaf nedeniyle değildir. Hem nasıl olur ki, giden mebuslar esasen Kuvayı Milliye önderlerindendir.

Barış Hazırlıkları Komisyonu'nca hazırlanan ıslahat tasarılarından bazılarının, örneğin adliye ıslahatı tasarısı Milli Meclis'in onayından önce, İtilaf Devletleri temsilcilerine verilmiştir.[52]

---

52 *İkdam*, 21 Ocak 1920.

XII

Fatma Seher Hanım'la (Kara Fatma) Mülakat

Erzurumlu Yusuf Ağa'nın kızı, binbaşı merhum Erdeniş Bey'in eşi - Sağ memesinden yaralanmış - Göğsünde şarapnel parçası var - Bunlar sayılmaz, kedi tırmığı gibi

Son günlerde Ankara sokaklarında belinde fişekliği, elinde kamçısı, ayağında çizmeleriyle biraz cılız, kısaca boylu bir savaş adamı görmüşsünüzdür. Bunu aşağı yukarı bütün Ankara tanıyor, bilenler bilmeyenlere anlatıyorlar: "Fatma Seher Hanım..." İzmit'te takım komutanı. Biz, Anadolu halk savaşında kendisine onurlu paylar ayıran bu Türk anasıyla görüştük. Adsız kahramanlar arasında alçakgönüllü ve her şeyi yalnız vatan kavramı içinde toplayan bu Türk kadını hakkında bilgi vermeyi yararlı gördük. Fatma Hanım Erzurumlu bir Türk babanın kızıdır. Henüz dilinde söz söylerken Erzurum'un havası esiyor. İzmit Karargâh Komutanı Fatma Hanım 45 yaşındadır. Erzurumlu Yusuf Ağa'nın kızı ve binbaşı merhum Erdeniş Bey'in eşidir.

Fatma Hanım'a ne zamandan beri faaliyette olduğunu sorduk.

Fatma Hanım oğlu ile beraber. (Anadolu'da Yeni Gün, 8 Haziran 1922).

Kendine özgü şivesiyle cevap verdi:

– Efendim, Genel Savaş'ta eşimle biraz çalıştım. Edirne'de Yanık Kışla'da bulundum. Mütareke'den sonra eşimin vefatı üzerine Erzurum'a dönmüştüm. Adana Cephesi çıktı, oraya koştum. Oradan Dinar, Afyonkarahisar, Nazilli, Sarayköy ve Tire'de bir asker gibi çalıştım. Sonra Kocaeli'ne geçtim. İznik Cephesi'nde çalıştım.

Yaralanıp yaralanmadığını sorduk... Güldü... Hiçbir şey söylemek istemedi. Evraklarını uzattı. Büyük küçük birçok tanınmış komutanların imzasını taşıyan bu kâğıtlarda 29 Ağustos'ta İznik civarında düşman taarruzuna karşı yaptığı fedakârlıklar anlatılıyordu. Fatma Hanım düşmanın topçu ateşine rağmen efradı ileri sürmüş ve düşmanı kovmayı başarmıştır. İkinci belgede yine İznik bölgesinde Alakop-Karadin-Avdan Hattı'na yönelik Yunan taarruzunun püskürtülmesinde önemli rol oynamış, 7 Eylül savaşında sağ memesinden yaralanmıştı. Kendisine "Bak yaralanmışsın, neden söylemiyorsun?" dediğimiz zaman güldü:

– Kaç tane istenirse söyleyeyim... İyi oldu, hepsi geçer. Yalnız göğsümde bir şarapnel parçası var, biraz acı veriyor.

Elinde, kollarında bomba, süngü yaralarının yerleri henüz kaybolmamıştır. Yara yerlerini işaret ederek bunlar ne diye sorduk:

– Bunlar sayılır mı? Kedi tırmığı gibidir.

S.– Yaralandığınız zaman nerde vakit geçirdiniz?

C.– Yaralanınca yarama sardırdım. İş yapmak istedim. İzmit'e 380 gönüllü er getirdim. Bunları intikam taburuna teslim ettim. Oğlum da, kardeşim de bunların içindeydi. Bundan sonra bir kez daha İzmit'e gittim. 180 er topladım getirdim. Bir müddet müfreze komutanlığında bulundum. En son defa Residah köyündeki savaşta bulundum, sağ kolumdan vuruldum. İzmit Hilaliahmer Hastanesi'nde tedavi edildim. İnşallah yakında yine gideceğim.[53]

53 *Anadolu'da Yeni Gün*, 8 Haziran 1922.

XIII

Ankara Belediye Başkanı Ali Bey'le Mülakat

Ankara Belediyesi ne halde? - Gelirler ve giderlerin miktarı, ne yapılmış, neler yapılmak isteniyor? - İyi bir belediye başkanının görevi nedir?

Ankara'da belediye seçimleri ciddiyetle izlenmektedir. Son olarak Dahiliye Vekâleti'nin Ankara'nın nüfus ve önem itibariyle aldığı durumu göz önüne alarak, civar belediyelerden Ankara'ya yardım istemesi, Ankara Belediyesi'nin durumû ve geleceği için, belki de yeni bir devrenin açıldığını hissettirmektedir. Ankara Belediyesi yıllık 30.000 liralık bir gelire sahiptir. Bu, Ankara için geçen ve önceki yıllara göre yapılan bir hesaptır. Bu kadar gelir, özellikle bugünkü durumuyla Ankara için, yine bir o kadar gideri olan bir belediye için ne anlam taşır? Bunun için Sivas vilayeti mahalli belediye bütçesinden 5.000, Isparta Mutasarrıflığı tarafından 2000 lira gönderilmiş, Kırşehir Belediyesi'nce de 20.000 liranın bu hususa ayrılması kararlaştırılmıştır.

Belediye Başkanı Ali Bey belediye hakkında sorduğumuz sorulara şu cevapları vermiştir:

S.– Belediye başkanlığına ne zaman seçildiniz? Bu süre içindeki icraatınız hakkında bilgi verir misiniz?

C.– Bir buçuk yıl önce belediye başkanı oldum. Cemiyetçe belediye gelirlerinin elverdiği ölçüde kaldırım, kanalizasyon, itfaiye işleri, cadde için istimlak vesaire yaptırdım.

S.– Tekrar belediye başkanı olursanız, çalışmalarınıza ne şekilde başlayacaksınız?

C.– Ben gelirler oranında Belediye Cemiyeti'nce girişilen ve kararlaştırılan, bütçeye alınan onarım, kaldırım ve en öncelikli işleri yapmayı düşünüyorum.

S.– Belediye gelirleri başkan seçildiğinizden bu yana artıyor mu, azalıyor mu?

C.– Belediye gelirleri aynıdır. Ancak gelirlerin artırılması için bu yıl girişimde bulunulmuştur, harcamalar da gelirlerimiz oranındadır.

S.– Başkan seçildiğiniz zaman yollar ne durumdaydı? Başkanlığınız süresince bayındırlık alanında neler yapılmıştır? Başkan seçildiğinizde Ankara'yı ne durumda buldunuz?

C.– Sokaklarda kaldırımlar gayet fenadır, gelirler çok zorunlu onarımlar dışında hizmete el vermemektedir. Başkan olduğum zaman da Ankara aynı durumdaydı.

S.– Belediye gelirlerini artırmayı şüphesiz düşünüyorsunuz. Bunun için aklınızdan ne gibi önlemler geçiyor?

C.– Belediye gelirlerini artırmak asıl hedefimdir. Bunu düşünmekten bir an bile vazgeçmiş değilim. Lakin milletin şu önemli anında vergileri artırmak, büyük güçlükler altında ezilen halkı bunaltma taraftarı değilim. Vakit uygun olduğunda memleketi elektrikle aydınlatıp hem beldeye hizmet etmek, hem de belediyeye gelir sağlamak yanlısıyım.

Belediye başkanına belediye seçim usullerinde ne gibi değişikliklere taraftar olduğunu sorduğumuzda, bize yeni çıkan belediye kanununu tekrarladılar. Kendisine son sorumuzu yönelttik:

– Sizce bir Ankara belediye başkanının en önemli görevi nedir?

C. – Belediye bütçesinin düzenlenmesinden sonra, gereklerini uygulamak, kötüye kullanılmasına meydan vermemek; belediye çalışanlarının görevlerini yapıp yapmadıklarını bilip layık oldukları ödül ve cezaları vermektir.[54]

---

54 *Anadolu'da Yeni Gün*, 17 Şubat 1921.

C.
VEKİLLER, MEBUSLAR VE BÜROKRATLARLA MÜLAKATLAR

I

Dahiliye Vekilleriyle Mülakatlar

a) Dahiliye Vekili Adnan Bey'le Mülakat[55]

Vilayetler hayat ve özel idarelerinde fevkalade serbestliğe kavuşacaklardır - Her nahiyenin genel meclisi, idare heyeti, halk tarafından seçilmiş müdürü olacaktır - Anadolu'ya girmek de, çıkmak da bazı kayıtlara bağlanıyor - Pontus sorunu

S.– Genel asayişimiz ne durumdadır?

C.– Ankara'da hükümet kurulduğu zaman içte ve dışta ne büyük güçlükler içinde olduğumuzu bilirsiniz. Önce hiçbir sınırımız güvende değildi. Kıyılar da dahil her tarafta savaşmaya veya savaşa hazır olmaya mecburduk. Dıştan ve İstanbul'dan gelen kışkırtmalar ülkenin birçok yöresinde ayaklanmalar, eşkıyalıklar uyandırıyordu. Dış düşmanları yenebilecek şartları sağladığımız sıralarda şekavet ocağının eli parlıyor, cephedeki askerin bir kısmının dahile sevk edilmesi mecburiyeti doğuyordu. Düzce, Yozgat, Zile taraflarında tekrar tekrar çıkan olaylar, en son Konya olayı ve nihayet Ethem ve kardeşlerinin ayaklanması bunların en önemlileriydi. Ayrıca adi eşkıyalıklar, Genel Savaş'ın mirası olarak bize devredilmişti. Bu da Anadolu'yu

---

55 Mülakat sırasında aslında Adnan Bey Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye vekiliydi. Refet Bele'nin Güney Cephesi'ne görevli olarak gönderilmesi üzerine Adnan Bey geçici olarak Dahiliye vekilliğine vekâlet etmişti.

baştan başa kavurmaktaydı. BMM Hükümeti bu büyük zorluklar içinde Allah'ın yardımıyla dahili düşmanlarımızı tamamen sindirdiği gibi, dış düşmanlarına da haklarını kısmen veya tamamen kabul ettirdi. İç ve dış mücadeleler, Anadolu'nun yanıltılan bir kısım halkına da gerçeği tamamen göstermiş oldu. Artık Anadolu'da isyan ve ihtilal ocağı kalmadığı gibi, adi eşkıyalık suçları da yüzde 90 azalmıştır. Anadolu son yıllarda eşi görülmemiş bir emniyet ve asayişe kavuşmuştur. Anadolu 1921 baharına emsalsiz bir birlik, yüksek bir maneviyat ve büyük bir azimle girecektir.

S.– Vilayet teşkilatı hakkındaki fikriniz nedir?

C.– Vilayetlerin yönetim şekli hakkındaki prensipler Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda mevcuttur. O nedenle fazla açıklama yapmaya gerek göremem. Bu esaslara dayanan Vilayetler Özel Yönetimi Kanunu Meclis'e verilmiştir. Vilayetlerin genel yönetimine ait kanunla, genel müfettişlikler oluşturulmasına ait kanun da tamamlanmak üzeredir. Bu kanunlarla valilerin genel idaredeki yetkileri devam edeceği gibi, vilayetler özellikle hayat ve özel idarelerinde fevkalade serbestliğe kavuşacaklardır.

S.– Livaların küçülüp büyüyecekleri hakkında ve nahiye teşkilatı için uygulanmasını istediğiniz hususlar nelerdir?

C.– Livalar küçülecek değildir. Fevkalade büyük ve eski vilayetlere denk, doğal olmayan sınırlar çerçevesinde vilayetler kurulmasına da karşıyız. Yalnız, bir vilayet özel bir hayata ve bütçeye sahip olacağından kendi kendisini yönetebilecek ve bunun için gerekli gelirlere sahip olacaktır. Bu nedenle bir vilayetin en az 15-20 bin kilometre kare araziye ve 200-300 bin nüfusa sahip olması gerekir.

Nahiyelere gelince, bunlar da yine teşkilat kanunundaki hükümlere göre kurulacaktır. Kanun tasarısı BMM'de Dahiliye Encümeni'nde olup, görüşülmesi tamamlanmak üzeredir. Kanun gereğince her nahiyenin bir genel meclisi, bir idare heyeti ve halk tarafından seçilmiş bir müdürü olacaktır. Genel meclis nahiye bütçesine ve nahiye özel idaresine ait işlere egemendir. Köy heyetlerinin koruculardan oluşan güvenlik elemanları da olacaktır.

S.– Jandarma ve polislerin birleştirilmesine imkân var mıdır?

C.– Jandarma ve polisin Zabıta Genel Müdürlüğü adı altında bir idarede toplanması esasları hakkında Refet Paşa tarafından hazırlanan kanun tasarısı Meclis'tedir.

S.– Anadolu'ya girip çıkanların tümü için izin istenmesi tüccarın işini geciktiriyor. Bunun hafifletilmesi mümkün değil midir?

C.– Dahilden çıkmak da, Anadolu'ya girmek de bazı kayıtlara bağlanıyor. Bunların güçlükler yaratması pek doğaldır. Ancak herkesçe bilinmeyen bazı nedenler dolayısıyla bu kayıtları pek ciddi şekilde sürdürmeye, özellikle kıyılarımıza karşı her zaman teyakkuzda bulunmaya mecburuz. Dolayısıyla bu kayıtlar pek büyük bir mecburiyet altında konulmuştur. Ülkeye girmesinde sakınca görmediğimiz ve hıyanet yapmayacağına inandığımız kişiler için her türlü kolaylığı gösteriyoruz. Arabacılara üçer aylık seyahat belgeleri veriyoruz. Yazışmalara hemen yüzde 90 günü gününe cevap veriliyor. Kıyılarda emniyet müfettişliği teşkilatının kurulmasıyla kimlik incelemesi pek çok kolaylaşmıştır. Özellikle tüccara ait işlemler süratle sonuçlandırılmaktadır.

S.– Pontus meselesi hakkında biraz açıklama yapar mısınız?

C.– Pontus Cemiyeti'ni tabii bilirsiniz. Son zamanlarda İstanbul'da bu cereyanı yöneten komiteyle, Patrikhane temsilcisi içte yoğun propagandayla meşgullerdi. Tabii hükümetimiz buna karşı kayıtsız bir durumda kalamazdı. Pontus'un en ateşli taraftarları, bu örgütü yönetenler ile başta metropolit olduğu halde eşkıyayla münasebette bulunanlardan bir kısmı elde edilen evrak ve Pontus komiteleriyle Samsun'da tevkif olunarak ilgili mahkemeye sevk edilmişlerdir.[56]

b) Dahiliye Vekili Ata Bey'le Mülakat

İnzibat Genel Müdürlüğü - Hükümetin dahili siyaseti - Bölgesel ve yerel işlerde vilayetlere tam yetki verilecektir - İstanbul'da İngiliz aleti olan insanların fesat çıkarmak üzere sınır dışlarından Anadolu içlerine girme girişimi

S.– Polisle jandarmanın birleştirilmesi hakkında BMM'de bir fikir var. Bu konuda bazı bilgiler verir misiniz?

C.– Emniyet-i Umumiye ile Jandarma Kumandanlığı'nın İnzibat Genel Müdürlüğü unvanı altında birleştirilerek, bu müdürlüğün ifa

---

56 *Hâkimiyet-i Milliye*, 27 Şubat 1921.

edeceği görevleri gösteren bir kanun tasarısı benden öncekiler zamanında Meclis'e sunulmuştu. Bu tasarı Dahiliye Komisyonu'nda incelenerek Genel Kurul'a gönderildi. Halen görüşülmektedir.

S.– Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na göre idari bölümleme yapılmak üzere midir, yoksa yapılıyor mu?

C.– Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun idari kısmının uygulanmasına henüz başlanmamıştır. Çünkü bunun uygulanabilmesi için bu konuda birtakım kanun tasarıları hazırlayarak Meclis'ten çıkarmak gerekir. Örneğin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na göre her bağımsız sancak, vilayet adını alacaktır. Oysa bağımsız sancakların birçoğu idari teşkilat yapılmamasını gerektirecek derecede küçüktür. Dolayısıyla benim kanımca Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun uygulanması, buna yönelik kanunların bir an önce çıkmasına bağlıdır.

S.– Hükümetin iç siyaseti konusunda bazı bilgiler verir misiniz?

C.– Hükümetin dahili siyaseti BMM'nin kabul ettiği Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda gösterilen esaslar dahilinde uygulanmasından ibarettir. Bu kapsamda vilayetlerin hak ve görevleri genişletilecek, yerine getirilmesi tüm ülkeye ait hususların dışında bölgesel ve yerel işlerde vilayetlere tam yetki verilecektir. Ekonomik ve coğrafi durumları göz önüne alınarak ülke vilayetlere, vilayetler kazalara, kazalar da nahiyelere ayrılacaktır. Her şehir, kasaba ve köy bir nahiye olarak kabul edilecektir. Yalnız pek küçük, birbirine pek yakın olan köyler birleştirilip bir nahiye halinde yönetilecektir. Meclis'e verilen buna ait kanun tasarısı Dahiliye Encümeni'nde incelenmektedir.

S.– İstanbul'da İngiliz aleti olan bazı insanların fesat çıkarmak üzere sınır dışından dolaşarak Anadolu içlerine girme girişiminde bulunduklarına dair son günlerde bazı gazetelerde haberler çıkıyor. Bu hususta hükümet ne düşünüyor?

C.– Evet böyle birtakım haberler alıyoruz. Hükümet bunları dikkate almaktan geri kalmıyor. Gereken her türlü önlem alınmıştır. Millet gerçek çıkarlarının kutsal bir birlik yaratmakla gerçekleşeceğini anlamıştır. Fesatlar sonuçsuz kalmaya mahkûmdur. Ülkede emniyet ve asayiş iyidir. Son zamanlarda önemsenecek bir mesele yoktur.[57]

---

57 *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Mayıs 1921.

II

Kozan Mebusu İhsan ve Gaziantep Mebusu Kılıç Ali Beylerle İstiklal Mahkemeleri Hakkında Mülakat

Hedefimiz ordunun düzenliliğiyle ilgili büyük küçük herkestir - Askerin yedirilmesi giydirilmesine kadar - Emirberlerin çocuk bakıcılığı ve çobanlık gibi askerliğin onurunu inciten...

Ankara İstiklal Mahkemesi'ni BMM'de Kozan mebusu İhsan, Gaziantep mebusu Kılıç Ali ve Elazığ mebusu Hüseyin beyler oluşturuyorlar. Kendilerini ayrı ayrı görerek ifaya hazırlandıkları, hatta başladıkları görev hakkında fikir ve görüşlerini aldığımız gibi, İstiklal Mahkemesi'ni işbaşında ve çalışma halinde de ziyaret ettik. İhsan, Kılıç Ali ve Hüseyin beylere ifasına başladıkları kurtuluş görevinde başarı dileyerek *Yeni Gün* okurları için İstiklal Mahkemeleri hakkında bazı bilgiler vermelerini rica ettik. İhsan Bey arkadaşlarıyla da görüştükten sonra dedi ki:

– *Yeni Gün* gazetesi İstiklal Mahkemeleri'ni teşkil eden kanunla, beyannamemizi yayımladığı için, okurlar bizim ifasına çağrıldığımız görevi zaten biliyorlar demektir. Gerçekten biz beyannamede de söy-

lediğimiz gibi, milletin giriştiği şu kutsal mücadelede milletimizin birliğini, ordumuzun gücünü bozacak ve azaltacak durum ve olayların önünü almakla görevliyiz. Mevcut durumda milletin ve vatanın kurtuluşunun, bütün milletin gözünde en büyük kanun olduğuna inanıyoruz. Bu kurtuluş ilkesini karıştıracak ve bozacak hiçbir harekete vicdani ortaklık yoktur.

S.– İstiklal Mahkemeleri kendilerine tevdi edilen görevleri itibariyle hangi yollardan yürüyerek amaçlarını gerçekleştireceklerdir? Yani faaliyetlerinizin gerçekleşme şeklini anlamak istiyoruz.

C.– Bildiğiniz gibi bu türlü meselelerde bir kez amaç saptandıktan sonra ulaşılacak tarafı tayine pek de gerek yoktur. Millet varlığını ve bağımsızlığını elde etme azminde beraberdir. Anadolu'nun bu vatansever birliği karşısında eninde sonunda güçsüz kalacakları şüphesiz olan düşmanlarımız, iç kışkırtmalarla kutsal birliğimizi bozmaya çalışıyorlar. Onların başlıca ümitleri buna yönelmiştir. Bu doğrultudaki kışkırtmalara kapılmanın çok büyük bir suç olduğunu açıklamaya gerek yoktur. Sonra ordularımızın gücünü bozabilecek her hareket, İstiklal Mahkemeleri'nin kuruluş amacı itibariyle sürat ve şiddetle takip edilip cezalandırılacak en önemli suçlardandır. Biz işe başlarken önce ilgili makamlara, teşekkül ederek işe başladığımızı bildirdik. Oralarda bizim görev alanımıza girecek sorunlar, derhal bize devir ve tevdi edilecektir, kısmen de edilmiştir. Ayrıca, ilk işlerden olarak ordunun düzen ve mükemmeliyetiyle ilgili dairelerin şimdiye kadar görevlerini ne şekilde yerine getirdiklerini kontrol etmeye başlamış bulunuyoruz.

S.– Bu kontrol keyfiyetini nasıl yapmayı düşünüyorsunuz?

C.– Kontrolün esasları aramızda kararlaştırılmıştır. Mesela asker alma heyetinden soracağız. Şubenizde ne kadar er istihdam ediyorsunuz? Bunlar kasaba halkından mı, yoksa köy halkından mı? Silahlı efrattan mı, yoksa silahsızdan mı? Daimi mi, yoksa geçici mi bulunuyorlar? Gerek reis tarafından, gerekse kalemden köy ve memleketlerine izinli olarak gönderilmiş cephe efradı var mı? Bunlardan izin süreleri bittiği halde birliklerine gitmeyenler... Muhitlerindeki mükellef efradı toplamak için hangi tarihte emir aldılar ve bugüne kadar ne kadarını sevk ettiler? Bakaya varsa, bunları neden topla-

yıp göndermediler? Firari efrat varsa, bunların yakalanmaları için gösterdikleri faaliyetin fiili derecesi nedir? Firar varsa, neden kaynaklanıyor? Giderilmesi için ne düşünmüşlerdir? Üst makamlarına bu konuda önerileri olmuş mudur? Bu başvuruları ne işlem görmüştür? Bu esaslarda idare amirlerine, jandarma dairelerine, mülki amirlere, sıhhiye dairelerine, kıta komutanlarına sorular sorarak onların cevaplarını pratik gerçeklerle karşılaştıracağız. Sorduğumuz sorulara verilen cevapların gerçeklere uygun olması esas şarttır. Zaten bu uygunluk ve uygunsuzluğu derhal meydana çıkarabiliriz.

S.– Bu soruların cevaplarıyla öğreneceğiniz şeyler...

C.– Orduya ait işlerin bütünüdür. Bizce her ne olursa olsun ordunun gücünü sağlamak gereken bir görevdir. Bunun tam olarak sağlanamamasında yükümlü erlerin kusurları olabileceği gibi, bu konuda görevlilerin de büyük sorumluluklarının olduğuna kuşku yoktur. İşini becerebilen herhangi bir erin veya erlerin şu ya da bu hizmetle yasaklı veya bu vesileyle cephe gerisinde, hatta memleketinde kalabilmesi bugünkü ordunun gücünü azaltabilecek cinayetlerdir. Bundan er kadar, belki daha çok eleştirilecek kimselerin olduğu açıktır. Mesela idare amirlerine soracağız ki: Asker alma başkanları ve bağlı subayları makamınıza başvurmadan, kendiliklerinden şimdiye kadar ne gibi yasal olmayan hareketlerde bulunmuşlardır? Özetle hedefimiz yalnız er değildir. Ordunun düzenliliğiyle ilgili küçük büyük istisnasız herkestir. Yine örnek olarak söyleyebiliriz ki, askerin yedirilmesi ve giydirilmesine kadar her şeyi en ince noktasına kadar takip edecek, amacı güçleştirecek kusurları şiddetle eleştirecek ve cezalandıracağız.

S.– O halde İstiklal Mahkemeleri'nin faaliyeti sayesinde çeşitli vesilelerle şunun bunun işlerini görerek geride vakit geçiren efrat görmekten kurtulacağız desenize.

C.– Elbette, İstiklal Mahkemeleri her mıntıka komutanlığından subay emirberlerinin künyelerini alacaklar, emirberlerin asli görevlerinin aksine çobanlık, çocuk bakıcılığı gibi askerliğin onurunu inciten, halkın üzülmesine yol açan adi işlerde kullanılıp kullanılmadıklarının denetlenip denetlenmediğini de soracağız. Açıklamaya ihtiyaç yoktur ki, bu denetlemeyi biz yapacağız. Emirberlerin, silah-

lı olmayan efrattan ayrılması gerekir. Dairelerdeki efrat ve subaylar denetimimizden hariç kalacak değildir. Dairelerde alıkonulan subaylar hususunda bağlı kalınan hareket ilkesini de görmek, bilmek isteriz.

S.– Araştırma ve yargılama alanınıza Sağlık Kurulu'nun da dahil olduğunu söylemiştiniz galiba...

C.– Ordu itibariyle her şey araştırma ve yargılama alanımızdadır. Sağlık Kurulu'ndan ne kadar muayene yaptığını, ne kadarını ihraç, ne kadarını hava değişimiyle sonuçlandırdığını, kaçını gelecek yıla ertelediğini, bunların doğru dökümlerini istiyoruz. Mükelleflerden muayene edilen kimselerin askerlikten kurtulmak için herhangi bir baskı ve etkide bulunup bulunmadığını anlamak ve öğrenmek istiyoruz.

S.– İstiklal Mahkemeleri sabit mi, seyyar mı olacaktır?

C.– Her İstiklal Mahkemesi'nin belirli bir merkezi vardır. Mesela bizimki Ankara şehridir. Fakat takip ettiğimiz sorunların zorlamasıyla seyyar olarak da görev yapmamız kararlaştırılmıştır.

Bütün emperyalist ve kapitalist dünyaya karşı ilan ve sürdürdüğümüz kutsal mücadelenin tarihte çok önemli yer tutacak olan İstiklal Mahkemelerimiz hakkındaki bu açıklamaları yayımlamaktan kendimizi alamadık.[58]

---

58 *Anadolu'da Yeni Gün*, 8 Ekim 1920.

III

Hariciye Vekili Bekir Sami Bey ve Dış Temsilcilerle Yapılan Mülakatlar

a) Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'in *Daily Express* Gazetesine Verdiği Mülakat

İstanbul Hükümeti hayali bir hükümettir - İngiliz milleti gibi Türkler de kralcıdır - Araplar bizim kardeşimizdir - Türkler kendilerini asilere, bombalı ihtilalcilere karşı savundu mu, hemen katliamlarla suçlanırlar

Türkiye'nin İstekleri

– Zannediyorum ki barışa biraz daha yaklaştık. Yunanlıların işgali altında olan Trakya ve İzmir hakkında istediğimiz tahkikatı yapacak komisyonun Müttefikler'in fiili kontrolü altında tarafsız tahkikat yapmasıdır. Sevr'in geri kalan maddelerini ise, Türkiye'nin hayat ve bağımsızlığını sağlayacak bir şekle dönüştürülmesi şartıyla kabul edebiliriz.

Ankara'nın İstanbul'a Karşı Durumu

– Tevfik Paşa İstanbul Hükümeti'nin başkanıdır. Kendisine büyük ve derin saygımız vardır. Hükümetten bu kişiyi ayırsanız, başka kimse kalmaz. İstanbul Hükümeti hayali bir hükümettir. Yabancı kontrolü altında ve ancak İstanbul bölgesinde nüfuzu olan bir hükümetin ne derece yetki sahibi olduğunu takdir etmeyi size bırakıyorum. Sevr Antlaşması Türkiye'ye bağımsızlık ve adalet sağlayacak derecede değiştirilince, tabii İstanbul yabancı kontrolü altında kalmayacak ve şimdi Ankara'da bulunan BMM Türkiye'nin gerçek hükümeti olacaktır. Fakat İstanbul işgal altında oldukça, burada gerçek bir hükümet olamaz.

Anadolu ve Saltanat Hanedanı

– İngiliz milleti gibi Türkler de kralcıdır. Biz saltanat ve hilafete kuvvetle bağlıyız. Sultana karşı bir durum olmaz, olamazdı. Biz onlara daima sadığız.

Bir Söylentiyi Yalanlama

Veliahdın Fransızca gazetelerde yayımlanan bir mülakatta, kendisinin Ankara Hükümeti'nin gözünde büyük nüfuzunun olduğunu, Ankara Hükümeti'nin İstanbul'la anlaşmasının mümkün olacağını söylediği ileri sürülmüştü. Bekir Sami Bey buna ilişkin soruya şu cevabı vermiştir:

– Veliahda büyük saygımız vardır. Fakat iki hükümeti birleştirmek için öyle bir girişimde bulunmamıştır. Size milliyetçilerin siyasetini iki kelimeyle anlatayım. Siyasetimiz milleti kurtarmaktır. Bizim bütün amacımız budur. Siz de kabul edersiniz ki, bugün Müttefikler'in diğer milletler hakkındaki siyaseti de budur zannederim. Biz de ancak hak ve adalet istiyoruz.

Araplarla Meskûn Yerler Hakkında

– Bu nokta İstanbul'un işgalinden, milliyetçileri Ankara'ya göç etmeye zorlayan olaydan önce İstanbul Hükümeti'nin beyanatıyla açıklığa kavuşturulmuştu. Araplarla bizim aramızda bir şey yoktur. Onlar bizim kardeşimizdir. Onları sever ve hürmet ederiz. Dinimiz de

Daily Express gazetesinde mühim beyanatını derc ettiğimiz heyet-i murahassamız reisi Bekir Sami Bey. (Anadolu'da Yeni Gün, 25 Nisan 1921).

birdir. Martta bütün dünyaya ilan edilen Misak-ı Milli'yle Arabistan topraklarındaki bütün hukukumuzdan vazgeçtiğimizi ilan etmiştik. Araplar da Türkler gibi bir millettir. Kendi mukadderatlarını kendilerinin belirleyebilmesi için serbest bırakılmalıdırlar.

Ruslarla İlişkilerimiz

S.– BMM Hükümeti'nin Bolşeviklerle ortak harekât için bir mukavele yaptıkları rivayet edilmişti...

C.– Bütün bu yayımlanan makaleler tahlil edilip yayımlanmıştır. Bunlar hep yanlış ve hayalidir. Ruslar büyük bir millettir, komşumuzdur. Aramızda ortak ticari çıkarlar vardır. Onlarla dostça bir ilişki sürdürmeyi isteriz. Fakat Türklerin Bolşevikliği kabul edip etmediklerini sorarsanız "hayır" derim. Türkler ne Bolşevik ne de komünisttirler.

Yine Ermeni Meselesi

– Türklerin Ermenilere düşmanlık fikri yoktur. Ermeniler Türklerle birlikte beş altı yüz yıl yaşamışlardır. O zaman Türkiye en büyük devrelerini yaşamaktaydı. Bunları o zaman yok etmek gayet kolaydı. O zamanlar böyle katliam deyimleri yoktu. Bu ancak otuz yıldır ortaya atılmış bir deyimdir. Avrupa'nın birçok kısımlarında hükümete karşı yapılan birtakım ihtilallerde halk üzerine makineli tüfekler, silahlar çevrilmiş ve ihtilalciler dağıttırılmıştır. Fakat bu harekete hiçbir yerde katliam denilmedi. Bu ancak askeri bir hareket, milli bir zorunluluktu. Fakat Türkler kendilerini asilere ve bombalı ihtilalcilere karşı savundu mu, hemen katliamlarla suçlanırlar. Bütün gazeteler bu hususta mektuplarla doluydu. Sıkı bir tahkikat so-

nucunda görülür ki, Rum ve Ermenilerin Türklere yaptı diye söyledikleri ve iddia ettikleri katliamlar, Türklerin onlara yaptıkları isnat edilen katliamlardan pek fazladır. Kars, Erzurum ve Erzincan'daki olaylar hakkında inanılır belgeler fikir adamlarının elindedir. Bizim Ermenilere karşı düşmanlık beslemek fikrimiz yoktur. Onlarla dostça geçinmek isteriz.

Almanlar Hakkında

– Şimdi onlar hakkında herkes o kadar söz söylüyor ki, ben genel barışa yardım edecek olan bu zamanda bir şey ilave edemem.[59]

b) Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'le Mülakat

Londra Konferansı'na barışı sağlayamayacağımızdan emin olarak gittik - Fransa ve İtalya'da kamuoyu ve basın lehimizdedir - İnönü Zaferi fransa ve İtalya'da abartısız sevinçle karşılanmıştır

Muhabir mülakatı Bekir Sami Bey'in Avrupa'dan döndüğü gün gerçekleştirmiştir:

S.– Londra Konferansı'nın sonuçları hakkındaki fikrinizi açıklar mısınız?

C.– Londra Konferansı'na barışı sağlayamayacağımızdan emin olarak gittik. Konferans sonuçlarının özü olarak söyleyeceklerim şunlardır. Sevr Antlaşması milli varlığımızı yok etmeye mahkûm etmiş siyasi bir kanıttır. Bu günse Türklüğün varlığını sağlayacak olan kahraman ordumuzun harikaları ve milletin azim ve özverisi sayesinde Sevr'in yakın bir zamanda bize şanlı bir barış sağlayacak şekle dönüştürüleceğinden eminim.

S.– Fransa ve İtalya'daki görüşmelerinizden doğan kanaat ve fikirlerinizi sorabilir miyim?

C.– Fransa ve İtalya'yla özel birtakım anlaşmalar yapılmıştır. Bunların kabul edilmesi veya reddi Meclis'e ait bir meseledir. Ancak bu iki ülkede kamuoyu ve onların tercümanı olan basın lehimizdedir.

---

59 *Anadolu'da Yeni Gün*, 25 Nisan 1921.

Türklüğün varlığının, büyük bir devlet olarak yaşamasının dünya dengesinin doğal mihverinde cereyan edebilmesi için gerekli olduğu genellikle kabul görmüştür.

S.– İstanbul hakkındaki hislerinizi sorabilir miyim?

C.– İstanbul halkı isimleri bilinen pek sınırlı birkaç kişi dışında BMM'nin özverisini takdir ve ordumuzun zaferlerinin devamına bütün kalpleriyle dua etmektedirler. İstanbul halkı iki ay önceki durumda değildir. Ne işgal kuvvetlerinden, ne de başka kuvvetlerden korkmayacak ve çekinmeyecek Anadolu hareketini ve ordumuzun fedakârlığını kutsamaktadır. Erkek, kadın, çocuk ağlayarak dua ve dilekte bulunuyorlar.

S.– Londra Konferansı'ndan sonra yeni bir konferans olacağını tahmin ediyor musunuz?

C.– Yeni bir konferans kesindir ve İtalya'da olması en yakın ihtimaldir.

S.– Son soru olarak İkinci İnönü Zaferi'nin Avrupa'daki akislerini, siyasi etkilerini sorabilir miyim?

C.– İnönü Zaferi Fransa ve İtalya'da abartısız kendi zaferleri kadar sevinçle karşılanmıştır. İngiltere'de ise, Yunanistan'dan beklenen görev ve hizmetin yerine getirilmesinin mümkün olmayacağı kanısını doğurmuştur sanırım.[60]

c) Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'le Mülakat

Bekir Sami Bey-Papa görüşmesi - Papa Türkler hakkında olumlu şeyler söylemiş - İngiltere'de kamuoyu ve basın aleyhimizde zehirlenmiştir - Türkiye-Sovyet Rusya aleyhindeki demeç hakkında

Söz konusu mülakat ilkinin kısa tutulmuş olmasından doğan ihtiyaç nedeniyle gerçekleştirilmiştir:

S.– Roma'da Papa tarafından kabul edildiğinizi gazetelerde okumuştuk. Bu mülakat hakkında bilgi verir misiniz?

---

60 *Hâkimiyet-i Milliye*, 27 Nisan 1921.

C.– Roma'ya vardığımızda Papa'yla görüşmek isteyip istemeyeceğim hususu bazı İtalyan ileri gelenlerince soruldu. Görüşmekten memnuniyet duyacağımı söyledim. Bunun üzerine İtalya'daki mümessilimiz Cami Bey'le resmen davet ve kabul edildik. Papa pek sevimli, zeki ve genel durum konusunda geniş bilgi sahibidir. Kendileri bize karşı fevkalade iltifatkâr davranmıştır.

S.– Mülakatta neler görüşüldü?

C.– Önce Türklerden söz edildi. Papa Türkler hakkında pek olumlu sözler söyledi. Katolik mezhebinin Türkiye'deki ayin serbestliği hakkında öteden beri gösterilen hoşgörüden övgüyle söz etti. Anadolu'daki Hıristiyan halka karşı Osmanlı Hükümeti tarafından yapılan hakça muameleden umutlu olduğunu söyledi.

S.– Londra ve Paris basınının Türkiye'ye karşı aldıkları durum hakkındaki görüşlerinizi sorabilir miyim?

C.– Fransız basını bu yakın zamanlarda milli davamız için olumlu yayın yapıyor. Paris'te çıkan *Débats* gazetesi ve bu gazetenin yazarı Goven hariç, basının büyük bölümü milli davamızın haklı olduğunu, Türk milletinin çeşitli düşman propagandalarına rağmen Doğu'da tek güvenilir ve temiz millet olduğunu yazıyorlar. Fransız basını lehimizdedir ve bundan yararlanmamız gerekir. İngiltere'de basın ve kamuoyu aleyhimize daha zararlı bir şekilde zehirlenmiştir. Bununla beraber son günlerde Londra basınında da lehimize bir cereyan olduğunu gördüm

S.– Ankara'ya gelen Avrupa gazetelerinde sizin tarafınızdan verilmiş birçok mülakatlar gördük, bunlar doğru mudur?

C.– Bunlar çoğunlukla doğru olmakla beraber bazı muhabirlerin fikirlerimi yanlış anladıkları veya kasten değiştirdiklerini gördüm. Hatta bir kısmı da kendileri tarafından sorulmayan sorular yazmış ve bunlar için birtakım cevaplar icat ederek bunları bana dayandırmışlardır.

S.– Bazı Avrupa gazeteleri Türkiye-Sovyet Rusya aleyhindeki demecinizi yayımladılar. Bu demeç doğru mudur?

C.– Hayır efendim. Bunlar tamamen asılsızdır. Basınla tüm temaslarımda Rusya Sovyet Hükümeti'yle ilişkilerimizin bozulması ihtimaline dair tek bir kelime söylemedim. Hatta aksine Sovyetler'le ilişkilerimizin yalnız dostça ilişkiler halinde olmayıp, pek samimi oldu-

ğunu daima tekrar ettim. Rusya bizim komşumuz olduğundan kendisiyle dostane ilişkilerde bulunmanın değerini takdir etmekteyim. Bu dostça, samimi ilişkilerin bizim için gerekli olduğuna da inanıyorum. İşte Avrupa basınının mülakatlara dayanarak verdiği bilgilerin doğrusu budur ve üst tarafı asılsızdır.[61]

d) Bekir Sami Bey'le Mülakat

Biz fetih ve istila emelleri peşinde koşmuyoruz - Türklerin de Pire'de yerleşmesine izin verip vermeyeceklerini sormalıydınız - Kendi yağımızla kavruluyoruz

Mülakat Fransız basınından aktarma olup *l'Excelcieur* gazetesi muhabiri, Bekir Sami Bey'in Fransa Başbakanı Briand'la yaptığı ikinci görüşmenin ardından gerçekleştirmiştir:

Gerçekten başbakanla uzun bir mülakat yaptık. Ancak ayrıntılarını veremeyeceğim. Görüşmede ancak bazı genel noktalar söz konusu olmuştur. Pek az bir süre sonra başbakanca tekrar davet edileceğim. O zaman Doğu sorununu tüm ayrıntılarıyla inceleyeceğiz.

S.– Halen Doğu sorunu sadece Sevr'in sürdürülmesi veya değiştirilmesi hükümleri değil midir?

C.– Sevr'i genel hükümleriyle kabul etmek bizim için olası değildir. Bunu kuvvetle bütün Türkler adına söylüyorum. Bu konudaki hareket hattımız asla değişken değildir. Ankara'da ve İstanbul'da siyasetimiz hep aynıdır. Biz fetih ve istila emelleri arkasında koşmuyoruz. Batılılar müsterih olabilirler. Biz ancak milli emellerimizi korumak, yani tartışmasız vatanımıza ait olan toprakları Yunanlılardan kurtarmak isteriz.

S.– Yunanlılar da İzmir ve Trakya'da Rum ve Yunan halkının çoğunluğa sahip olduğunu iddia ediyorlar.

C.– Eğer Yunanlılar buna inansalardı, sanır mısınız ki, kendilerine defalarca önerilen halkoyuna başvurma meselesini kabul etmeyeceklerdi.

---

61 *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Mayıs 1921.

S.– Yunan ileri gelenlerinden bir zat az zaman önce Atina Hükümeti'nin İzmir meselesinde olumlu davranmaması muhtemelse de, Türklerin Trakya meselesindeki talepleri hakkında görüşmelere girişmekten kesinlikle çekinmeyeceklerini söylüyordu.

C.– Siz de kendisine başkentleri Atina olduğu halde, Türklerin de Pire'de yerleşmesine hiçbir zaman izin verip vermeyeceklerini sormalıydınız! Biz de aynı nedenlerle bütün kuvvetlerimizle Yunanistan'ın Doğu Trakya'da varlığını sürdürmesine karşı çıkıyoruz. İsteklerimizin meşruiyetine o kadar eminiz ki, Lloyd George, Londra'da Müttefikler'in aracılığını kabul edip etmeyeceğimizi bana sorduğu zaman, yüksek meclisin adaletine güvenimizin olduğunu, Doğu'da yapacakları bir araştırmanın sonucu ne olursa olsun kararı kabul edeceğimizi söylemiştim. O zaman Yunanlılar bir defa Ankara ve İstanbul hükümetleri tarafından kabul edilmiş olan Müttefikler'in aracılığını reddettiler. İnsafla düşünülürse kabul etmek gerekir ki, Türkler Doğu'da düşmanlıkların uzamasından hiçbir şekilde sorumlu değildirler.

S.– Türk ordusunun mevcut durumu nedir?

C.– Ordumuz hiçbir zaman şimdiki kadar güçlü, levazım ve iaşesiyle bu kadar mükemmel, teçhizatıyla bu derece tam olmamıştır.

S.– Konstantinos tarafından saldırı olmasından çok endişe ediyor musunuz?

C.– Bu saldırı yapılmıştır.

S.– Türkler kazanırsa şüphesiz isteklerinizi elde etmeyi başaracaksınız. Lakin bu imkânsız sayılsa bile, herhalde bir hezimeti de hesaba katmak gerekmez mi?

C.– Gerçekte hiç kimse savaşın talihini önceden bilemez. Düşmanlarımız az zaman sonra parlak askeri başarı kazanacaklarını söylemekten korkmuyorlar. Türklere gelince ordularına pek büyük güven ve itimatları olmakla beraber, kanıtlarını göstermekten sakınıyorlar. Kazandığımız halde Anadolu'dan atılacak olan Yunanlıların ihtiraslarında pek ileri gitmemek akıl ve anlayışını göstereceklerine şüphe yoktur. Aksi halde düşmanlarımızın kazanmalarına rağmen, Doğu'da savaş bitmiş olmayacaktır. Yirmi milyon vatansever kendilerinden koparılan Türk toprağının sürekli iadesini isteyecekler, arkalarındaki iki yüz milyonluk Müslüman kitlesi de tartışmalı olan İslam da-

vasını bütün güçleriyle savunacaklardır. Ordumuz güçlüdür ve ümit ederiz ki emellerimizin gerçekleşmesi emrinde başarı sağlanacaktır.

S.– Mevcut durumda size dışarıdan gelen yardımlar neden ibarettir?

C.– Kesinlikle söyleyebilirim ki, dışardan hiç kimse yardım etmiyor. Bizim kendi kuvvetimiz, kendimize yeterlidir ve eski bir Türk atasının dediği gibi, biz kendi yağımızla kavruluyoruz.[62]

e) Buhara Elçisi Galip Paşa'yla 23 Şubat 1922'de Yapılan Mülakat

Konya'nın geçirdiği sıtma - Delibaş çetesini nefretle kovmuşlar - Konya'da Batı yöntemiyle tarım - Buhara elçiliğini kabul

Muhabir önce uzun süre valiliğinde bulunduğu Konya'yı nasıl bıraktıklarını sormuştur:

– Konya her şeyden önce büyük bir sıtma geçirmişti. Konya'ya geldiğim zaman bu sıtmanın henüz tamamen geçmediğini ve tekrarına neden olabilecek hallerin var olduğunu görmüştüm. Her zaman bir insanın geçirdiği bu gibi değişmelerin büyük küçük cemiyetleri de kapsayabileceğini göz önüne alırsak Konya halkını da duruma karşı büyük bir itham altına almak gerekmez. Konya'da bulunduğum bir yıl içinde yörenin asayiş ve emniyeti konusunda Konyalılardan gördüğüm yardımı maddi göstergelerle dahi söyleyebilirim.

Konyalılar zeki, çalışkan, vatanperverdirler. Türklüğün cevheri sayılabilen Konya geçirdiği sıtma devresinden pişmanlık göstermekte gecikmediler. Yalnız pişman olmak değil, özel sebeplerin de giderilmesinde büyük adımlar attılar. En son olarak BMM Hükümetimizin yüzünü ağartan Sakarya Muharebesi ve zaferi sırasında Konyalılar maddi olarak doğrudan orduya pek yararlı hizmetler yaptıkları gibi, Yunanlıların gönderdikleri 70 kadar kanlı avenesiyle vilayete dahil olan meşhur Delibaş çetesini daima nefretle kovmuşlar, ko-

---

62 *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Temmuz 1921.

valamışlardır. Hükümetin takip tedbirlerini bir hafta süresince iyi bir neticeye ulaştırmak için yardım etmişler ve Delibaş'ın maddi ve manevi olarak kirli olan başını ve arkadaşlarının hemen tümünün birbirini takiben ele geçirilmesini sağlayacak bir sağlamlık, hükümet memurlarına, takip güçlerine yardım ve sadakat göstermişlerdir.

Dışarıdan Konya'ya gelen kişilerin Konya çevresine girdikleri zaman gördükleri güvenlik ve düzenden daima memnuniyet duyduklarını söyleyebilirim. Bugün Konya vilayeti tam bir huzur içindedir. Buna gerek benim, gerek Konya'nın talihi gereği olarak pek muktedir ve fedakâr kaymakamlar, jandarma, polis vs. idare işleri ilgililerinin hizmetlerini takdirlerle anmak isterim. Konya vilayeti çiftçi memleketidir. Zamanımıza göre halk çiftçidir denilebilir. Batı usulü tarıma el uzatmışlar, o alanda ilerlemeye çalışıyorlar. Her tür ürünün bollaşmasıyla Konya büyük bir servet kazanacaktır. İnşallah barıştan sonra Konyalılar bu elde ettiklerinden yararlanacaklardır.

S.– Konya cepheye yakın bir vilayetimiz olması açısından nasıl bir konumda ve düşüncededir?

C.– Konya'nın bugünkü durumu cepheye boyuna tamamlayan bir demiryolunun güzergâhında, aynı zamanda da cephenin yakınında bulunduğuna göre gerek ordunun iaşesi, gerek diğer hizmetleri itibariyle Konyalılar bol yardımlarda bulunuyorlar ve bulunacaklardır.

Bir zamanlar Halife Ordusu diye Konya halkını da fesada uğratan telkinler daha İkinci İnönü zaferinde etkisini kaybetmiş, sönüp gitmiştir. O zaman bazı cahiller bu propagandaya inanmışlardı. Fakat fiilen düşüncelerinde sabit oldu ki, karşılarındaki Halife Ordusu değil, gerçekte İslam hayatına kastetmiş düşman ordusu olduğunu görmüşler, dediğim gibi düşman tarafından gelen Delibaş çetesine ekmek vermeyecek kadar kahramanlık göstermişlerdir. Öyle inanıyorum ki geride kalan örnekleri kınayarak bundan sonra Konyalılar daha büyük fedakârlıklar ve şanlarıyla mütenasip hizmetler gerçekleştireceklerdir. Memuriyet yaşamımda temin ederim ki en çok bağlı olduğum bir yer varsa birinci derecede o yer Konya'dır. Beni oraya bağlayan Konyalıların açıkladığım yüksek nitelikleridir. Konya Anadolu vilayetlerinin doğal olarak üstündedir. Fakat bayındır-

lık ve irfan bakımından diğerlerinden az farklıdır. Dilerim ki, bütün memleketlerin bu konudaki mazhariyetleri eşit olarak ilerlesin. Konya'dan ayrılırken uğurlayan halkın gösterdikleri samimiyet ve sevgi, gidişimdeki karşılama esnasındakinin aynı oldu. Şu halde benim Konya'ya girip çıkmaklığım aile ileri gelenlerinden birisinin aile muhitine girip çıkması gibi etkili ve sevgi dolu oldu.

S.– Buhara elçiliğini kesin olarak kabul ettiniz mi?

C.– Yeni memuriyetimin tebliği anında BMM Hükümeti'nin hakkımda gösterdiği güven ve teveccüh beni derhal bu görevi kabule ve cidden bir âşık gibi Buhara'ya yönelmeye sevk etti. Şimdiye kadar bana verilmiş muhtelif görevlerde olduğu gibi, bunda da büyük bir sebat ve gayretle çalışacağım. Bu çalışmamla elçilik heyeti teşkil edecek kişinin değerli yardımlarına erişeceğimi düşünerek rahat ve emin bir surette ve inşallah yakın zamanda görev yerime hareket edeceğim. Yüküm istiklal ve hürriyete acıkmış olanların arzu ve emelleri neyse, ondan ibarettir. Âlemin zararına değil, fakat bizim haklı menfaatimize hizmet etmek birinci emelimdir. Buhara gibi genç ve aynı fikirle dolu bir ülkede BMM Hükümetimizi temsil ve bu hükümetin emellerini göstermek esasen pek ağır bir sorun ise de bence saf ve meşru hakkını anlamış, bugünkü genel uyanışın doğurduğu, hürriyet ve istiklal gibi insanın insanlığını kanıtlayan, insan haklarını takip eden özel emelin pek basit ve pek derin ve hiçbir örtüyle örtülmemiş bir hak ve gerçek olduğundan, hiçbir zorluğa maruz kalmayacağıma ve bütün dostlarımız tarafından samimi bir şekilde kucaklaşacağımıza eminim.

S.– Elçilik ileri gelenleri belirlendi mi?

C.– Kadromuzu teşkil etmek üzereyiz. Birkaç güne kadar arkadaşlarımın kimlerden ibaret olduğu ve memuriyet biçimleri ortaya çıkar.[63]

---

63 *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Şubat 1922. TBMM Hükümeti Galip Paşa'yı Buhara elçisi olarak atamış, Trabzon'a kadar giden elçilik heyeti Enver Paşa'nın Türkistan'daki faaliyetleri nedeniyle burada altı ay kadar beklemek zorunda kalmıştı. Daha sonra kadrolar saklı tutularak Galip Paşa'nın sağlık nedeniyle istifası sağlanmış ve Buhara'ya elçilik heyeti gönderilmemişti. Bkz. Sabahattin Özel, *Milli Mücadelede Trabzon*, Ankara, 1991, s. 195.

f) Paris Mektupları: Mümessil Vekili Hüseyin Ragıp Bey'le Mülakat

Türkiye-Fransa ilişkileri - Yeni hükümetin dışarıdaki görüntüsü - Bir mektepler meselesi var mıdır? - Suriye sınırında geçen olay

Paris, 23 Mayıs

Özel muhabirimizden:

Savaştan barışa, kesin bir barışa geçiş devresi uzadıkça uzuyor. Eski hesapların birer birer tasfiyesiyle yeni esaslara dayalı yeni ilişkiler yaratmak gerektiği bir sırada, en çetin tartışmaları Fransızlarla yapıyoruz. Düyun-ı Umumiye, mali ve ticari müesseseler ve Doğu'da Fransız çıkarlarına temas eden daha birçok pürüzlü işler, güneyde davalı ve sıkıntılı bir sınırın komşuları olmamız dolayısıyla tasfiye devrinin en karışık meseleleri hep burada, Paris'te toplanmış ve halledilmekte bulunmuştur.

Bu açıdan yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin Paris temsilciliği geçen yıldan beri pek ziyade nazik ve önemli bir devir geçirmektedir. İşte bu görevi bir buçuk seneden beri büyük bir başarıyla yapan ve memleketin işlerini metin ve ısrarcı, fakat ciddi ve samimi bir çalışmayla takip eden temsilci vekili Hüseyin Ragıp Bey'den seçim sonucunda iktidara gelen radikal sosyalist ve sosyalistlerin bize karşı takip etmeleri muhtemel olan siyaset, mektepler ve güney sınırlarımız gibi bazı önemli meseleler hakkında görüş almak istedim. Sefarethaneye gittim. Önce dereden tepeden konuştuk. Ay yıldızlı fincanlardan kahvemizi içtik. Gelenlerden, gidenlerden, ülkeden, on yıllık bir maziye kadar uzayan ortak öğretmenlik, yazarlık hatıralarından uzun uzadıya bahsettikten sonra, çeşitli sorular yönelttim:

S.– Yeni hükümetimizin dışarıdaki kabul ediliş şekli?

C.– Milli bağımsızlığına bir toz bile kondurmamak hususunda gayet hassas bir siyaset takip eden bugünkü Türkiye, hudutlarının dışında büyük bir takdir ve saygıyla kabul ediliyor. Milletimizin hürriyet ve kurtuluşu uğrunda gösterdiği hareketin yüceliği, Türkiye'yi en az tanıyacaklarını zannettiğiniz uzak Amerika ve Avustralya ec-

nebilerinin dilinde dahi hayretle, fakat güzel karşılandığı duyuluyor. Türkler insanlık yeteneğine yüksek bir örnek olarak gösteriliyor. Memleketi kapitülasyon çerçevesinden görmek alışkanlığı, bazı fikir kalıntılarından gözünü çevirme, hemen çoğunlukla silinmiş gibidir. Bundan sonra Türklere artık kimse "kaşının üstünde gözün var" diyemez sanırım.

S.– Mamafih, Avrupa basınında ara sıra bize aleyhtar yazılar da görülmüyor değil...

C.– Memleketimizdeki yeni bağımsızlık durumu yabancıyı yerliye üstün imtiyazlardan, bu imtiyazların sağladığı kazançlardan mahrum etmiştir. Yalvaranın haksız da olsa inlemesini doğal saymalı, gayri meşru ve gayri insani kazançların kaybolmasından doğan acıları dindiği zaman onlar da susacaklar.

S.– Mektepler meselesi ne haldedir?

C.– Mektepler meselesi diye bir mesele yoktur. Türkiye'de oturan herhangi bir yabancı hükümete itaat etmeyip kanuna çarpılır ise, bu bir mesele mi olur? İlgili vekâlet yabancı mekteplerine bazı tebligatta bulunmuş, dinlememişler; bunun üzerine mektepleri kapatılmış. Bundan daha basit ne olabilir? Bunları kapamakla sözleşmeye uyulmadığı hakkındaki bazı yayınlar bir yanıltmacadan başka bir şey değildir. 1914 senesinden önceki mekteplerin devamlarına, ancak memleketin her zaman ve yerde cari olacak kanun ve nizamlarına uymaları şartıyla rıza gösterdik. Bu zaruretin gereklerinden biraz caydılar mı, kanunu önlerine dikilmiş görmemelerinin imkânı yoktur. Fransa'da laisizme akideyle bağlı birtakım kimseler vaktiyle memleketlerinden kovuldukları halde Türkiye'de sığınacak yer bulan ruhbanın, mektepleri dolayısıyla sonradan burada Türkler aleyhine bazı propaganda faaliyetlerine girişmelerini, asırlarca koruyuculuğunu gördükleri bir millete karşı büyük bir nankörlük diye nitelendiriyorlar. Hem canım şu bahsi kapatalım, bütün dünyaya kabak tadı verdi.

S.– Suriye sınırında geçen olaylar hakkında bir teşebbüste bulundunuz mu?

C.– Hükümet bu hususta üzerine düşen teşebbüsleri önemle ve düzenli olarak yapmakta ve takip etmektedir.

S.– Fransa'daki talebelerimizin durumu hakkında biraz malumat...

C.– Fransa'daki talebe arkadaşlarımla pek yakından temas ederim. Fransa muhitinde Türk gençliğinin hemen hepsi iftihara değer bir ağırbaşlılık ve şerefle ülkemizi temsil etmekte ve çok ciddi olarak çalışıp istikbale hazırlanmaktadırlar.

Faik Sabri[64]

---

64 *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1924.

IV

İktisat Vekilleri ve Rüsumat Genel Müdürüyle Mülakatlar

a) İktisat Vekili Celal Bey'le Mülakat

Celal Bey ve devlet sosyalizmi - Zonguldak madenleri ve amelenin perişanlığı - Kömür havzasının gelirleri - Kastamonu'da orman okulu - Orman bekçileri yerine, muhafaza memurları

S.– Devlet sosyalizmi, ekonomik ve genel kurumların yavaş yavaş devletleştirilmesi hakkındaki düşüncelerinizi sorabilir miyim?

C.– Devlet sosyalizmine karşı olanlar ferdiyeti kuvvetli, sermayesi bol ülkelerdir. Tanzimat'tan beri eşit olmayan şartlarda Avrupa kapitalinin ülkemize ayrıcalıklı bir şekilde girmesinin ve ekonomik kaynaklarımıza egemen olmasının üzücü sonuçları gözümüzün önündedir.

Devlet sosyalizminin veyahut bu esaslara ait herhangi ekonomik ve sosyal teorilerin ülkemizde uygulanmasından doğan yararları yakından görmek için Anadolu'yu baştan başa incelemekle ürün ve mamul mallarımızı tür ve parçalarına göre sınıflandırmak, her bir tür için mahiyet ve özel şekline göre karar almak gerekir. Mesele ürün-

lerimizden genel rekabet alanında serbest satılması gerekenler ile sırf ülkemize özgü doğal özelliklerinden dolayı kesinlikle tüketici yabancı piyasalarca satın alınması zorunlu ürünlerimizin satış sistemleri arasında farklar vardır. Her ikisinin üretim alet ve vasıtalarıyla beraber, sıkı bir sınıflama sonucunda serbest bırakılması gerekmeyen ürünlerimize özel bir şekil vermek; her birini ortak çalışma erbabı arasında ekonomik kuruluşlara bağlamak; gereğine göre hükümetin kuvvet ve nüfuzunu bu kuruluşlar üzerinde fiili ve etkili bir şekilde kurmak ve sağlamlaştırmak gerekir. Ürün ve mamul mallarımızın tür ve niteliklerine ilişkin vekâletimiz incelemeler yapmaktadır. Bunlardan bir kısmının esasları hakkında şimdiden bilimsel ve olumlu bir sonuç almış bulunuyoruz. Devlet sosyalizminin yararlarını sayısız yollar ve kanıtlarla doğrulamak mümkündür. Burada uzun süreceğinden başka bir zamana ertelenmesini rica ediyor ve uygun buluyorum. Şu kadar söyleyeyim ki, Almanya'da devlet sosyalizminin uygulanması pek güzel sonuçlar vermiştir.

S.– Zonguldak kömür madenlerinde çalışan ve sefil bir halde bulunan amelenin durumunu iyileştirmek için vekâletin bazı girişimlerini haber aldık. Bu hususta bilgi verir misiniz?

C.– Zonguldak madenleri denilince öncelikle amelenin perişanlığından söz etmek gerekir. Bu çaresizlerle meşgul olmaya başladığım zaman genel durumlarını pek acıklı, merhamete muhtaç buldum. Çoğunun sağlığı bozuk, aç ve çıplaktır. Sağlık durumlarını düzenlemek, aralarında yardımlaşma teşkilatı, kooperatif sandıkları kurmak amacıyla bir amele müfettişi atayarak kömür havzasına gönderdim. Kömür tozlarının amele yararına bırakılması ve ayrılması, madenciler ile amelenin karşılıklı haklarını uzlaştırmak için havza amelesine mahsus bir kanun hazırlatarak Meclis'e sundum. Çalışmanın düzenlenmesine yönelik insani bir hareket olan bu kanunu Meclis'in yakında sonuçlandıracağına şüphem yoktur.

S.– Kömür havzasının gelirleri ne durumdadır, çoğalıyor mu, azalıyor mu?

C.– Gelirlerin artırılması için Ağustos'tan itibaren bazı girişimlerde bulunduk. Şu cetveli okursanız gelirlerin miktarı hakkında bir fikir alırsınız:

Gelirler

Mart	9.017 lira
Nisan	12.436 lira
Mayıs	12.910 lira
Haziran	8.076 lira
Temmuz	11.547 lira
Ağustos	39.969 lira
Eylül	54.847 lira
Ekim	46.808 lira
Kasım	30.521 lira

S.– Kömür madenlerinin toplam değeri ne kadardır?

C.– Kömür madenleri devletindir. Bazı şartlar altında üretim hakkı madencilere veriliyor. Bu şartlara uyulmadığı takdirde maden ocakları bırakılmış sayılır. Ocakların bir kısmı mutat vasıtalarla, bir kısmı da oldukça düzenli teşkilat ve vasıtalarla işletilmektedir. Kömür havzasının toplam değeri bir milyar liradır. Doğrudan doğruya bu büyük servetten devlet adına yararlanmak üzere girişimlerimiz vardır. İncelemelerimiz sonuçlanır sonuçlanmaz uygulamasına başlamak ve terk edilmiş ocakları devlet hesabına işletmek niyetindeyiz. Madenlerin üretim masraflarını azaltmak, tüketim piyasalarına ucuz bir bedelle ulaştırmak üzere büyük çapta deniz vasıtalarına muhtacız. Fakat bunlar bugünün meselesi değildir.

Sevr Antlaşması etrafında toplanan devletlerden bazılarının kömür havzasını nüfuz bölgelerine ayırarak şu önemli kaynakların gelirlerinden bizi yoksun bırakmak istediklerini biliyoruz. Anadolu'nun milli azmi karşısında bu gayri meşru emel kırılacak, büyük milli servet de daima sevgili milletimizin yüksek menfaatlerine ait kalacaktır.

S.– Ormanlarımız hakkında biraz bilgi verir misiniz? Ne gibi ıslahat önlemleri alındı?

C.– Avrupa'nın orman nazırları gibi başımız ucunda asılı, bütün ayrıntıyı içeren ne bir haritaya, ne de olabildiğince ormanlarımızın yer, durum ve genişliklerini gösteren gelişigüzel bir krokiye bile sahibiz. Dolayısıyla her şeyden önce yapacağımız iş ormanların kadastrosunu amenajman esaslarına göre işletme planlarını düzenlemek

olacaktır. Bugün elimizde bulunan vasıtalar, özellikle fen memurları buna tamamıyla yeterli değildir. Uzman fen memurları yetiştirmek üzere Kastamonu'da bir orman okulu açmaya karar verdik. Meclis'ten ödeneğini de aldık. Köylülerin ormanlardan yararlanma hakları vardır. 1286 (1870) tarihinden beri tamamen ihmal edilmiş olan köylülerin hakkını sağlamak için bir Baltalık Kanunu düzenledik. Meclis kabul ettiği için uygulanmasıyla meşgul bulunuyoruz. Aldığımız raporlara göre Baltalık Kanunu köylülerin üzerinde iyi etki yapmıştır. Köylülere ait ormanların köylüler tarafından ortaklaşa kullanılmasını sağlamak ve sınırları ayrıldıktan sonra, devlet ormanları tamamen hükümetin koruma ve yönetimi altında kalacaktır.

S.– Ormanlara ait satış işlemi nasıl gidiyor?

C.– Şimdiye kadar elde edebildiğimiz bilgi ormanlardaki kesimlerin dörtte birinden vergi alınmayıp, büyük kaçakçılık olduğu ve bazı yerlerin kesimlerinde kuvvetli tekel oluştuğu merkezindedir. Ormanları sahil iskele ve demiryollarına yakın, işlenmesi kolay olanlar ile uzak, işlenmesi büyük masraf ve yapılanmaya bağlı olanlar olmak üzere ikiye ayırdık. Birinci kısma dahil olan ormanlara küçük sermayedarların da katılmasını sağlayacak önlemler aldık. Dört beş livada aylık dört bin lira kadar gelirlerimizin artmasından anlıyoruz ki, bu kararımızın iyi sonucu görülmüştür. Bununla beraber büyük sermaye, büyük ihalelerin de taraftarıyız. İkinci kısım ormanların uzaklığı ve işletmelerin fazla masrafa ihtiyaç göstermesi nedeniyle, kimsenin rağbet etmemesi yüzünden ağaçları yaşlanmış, kesimleri geçmiş ve çürümeye yüz tutmuş ormanlarda, hatta gerekirse daha ucuz bedelle büyük ihaleler yapılmasına taraftarız. Bu amaçla karşımıza çıkacak girişimcilere en büyük kolaylık ve yardımı sağlayacağız.

S.– Ormanların iyi korunmaları için alınmış yeni önlemler var mı?

C.– Ormanların iyi korunması, tahribinin önlenmesi en esaslı düşüncelerimizdendir. Baltalık Kanunu'nun uygulanmasıyla sınırları yeniden belirlenecek devlet ormanlarında düzeni kesinlikle sağlayacağız. Bunun için şimdiye kadar korumada etkili bir sonuç vermediğini anladığımız orman bekçileri başka bir şekle dönüştürülerek, teşkilatın ormanların varlığıyla ölçülü veya orman bekçileri yerine süvari ve resmi elbiseli ve biner kuruş maaşla muhafaza memurları görev-

lendireceğiz. İstihdamı gerekli olan diğer orman memurları meyanında bazı değişiklikler yapılmıştır. 1921 bütçesinde önerilen bu teşkilat esası BMM'ce kabul edilirse derhal uygulamaya başlayacağız. Böylece de koruma imkânını en üst düzeye çıkaracağımıza inanıyoruz.

S.– Milli kurumların korunması hakkındaki görüşlerinizi sorabilir miyim?

C.– Evet, sosyalizmden söz ettiğim sırada ekonomik kuruluşlar üzerinde hükümetin fiili yardımını doğrulamak gereğini söylemedim. Bu gereklilik şüphesiz genel kuruluşlar için de aynı önemde geçerlidir. Bugün depolanan ve gelecek yıl buna eklenecek olan miktarı iskelelerimize kadar nakletmek bugünkü düşüncelerimizin en önemlisini teşkil etmektedir. Şimdilik Afyonkarahisar ile Antalya arasında nakliyat yapmak üzere yerli bir şirket teşkiline girişilmiştir. Sermayesinin yarısına hükümet katılacaktır. Kurucuları öteden beri tanınmış, ekonomimizde dürüst tüccarlarımızdandır. Kamu yararı kapsamındaki diğer kurumları da, gerektikçe güçlendireceğiz.[65]

b) İktisat Vekili Hasan Bey'le Eskişehir Çiftçi Bankası Meselesi Hakkında Mülakat

Eskişehir Çiftçi Bankası 100.000 lira sermayeyle kurulmuş - Şirket kuruluş amaçları yerine, banka işlemleriyle meşgul olmuştur - Eskişehir'in işgali üzerine şirket evrakı Ankara'ya götürülmüş - Vekâlet milli sermayenin birikmesine ve oluşmasına taraftardır

Eskişehir Çiftçi Bankası hakkında vekâletin bir raporunu yayımladığımız gibi, hissedarlardan birinin de görüşünü gazetemizde yazmıştık. Mesele milli bir mesele ve halkın sermayesiyle ilgili olduğu için de İktisat Vekili Hasan Bey'in fikrini almak istedik. Hasan Bey, dün kendini ziyaret eden bir yazarımızın sorularına aşağıdaki açıklamaları lütfetmişlerdir:

---

65 *Hâkimiyet-i Milliye*, 16 Şubat 1921.

S.– Eskişehir Çiftçi Bankası yüz bin lira sermayeyle kurulduğu zaman, amacı olan çiftçiye borç verme, ziraat aletleri getirtme, damızlık hayvanlar sağlama, sulama ve ağaçlandırmayla ne kadar iştigal etmiştir? Lütfen açıklama yapar mısınız?

C.– Bu şirket bu maksatlarla hiç iştigal etmemiş ve yalnız banka işlemleriyle meşgul olmuştur.

S.– Vekâletçe şirketin yolsuzluğu ne zaman haber alınmıştır?

C.– Bütün şirket dosyaları son ay zarfında incelenirken, Eskişehir şirketinin nizamnamesine uymayarak sermaye artışı yaptığı anlaşılmıştır. Şirketin müdürü, muhasebecisi Eskişehir'in işgalinden sonra, şirket evrak ve defterlerini yanlarına alarak Ankara'ya gelmiş ve sonradan müdür Konya'ya gitmiştir. Bankanın nizamnamesini muhafaza ve şirketin umumi heyetini toplamak ve nizamnameye muhalif kararları düzeltmek, şirketin mali durumunu tespit, ortakların hukukunu da korumak İktisat Vekâleti'nin vazifesidir. Şirket merkez idaresi olan Eskişehir'de bulunmadığı için de umumi heyetin milli arazi dahilinde toplanması ortada olmayan müfettişleri ataması lazımdır.

S.– Hissedarların çoğunluğu işgal dolayısıyla Eskişehir'de olsa gerektir. Böyle ise umumi heyetin nasıl toplanacak ve kararları düzeltecektir? Açıklar mısınız?

C.– Vekâlet vermek suretiyle de bu muamele mümkündür. Esasen işgal altında bulunan mahallerdeki anonim şirketlerin merkez idarelerini milli hükümet arazisine sevk etmeleri ve milli hükümet arazisi dahilinde bulunan hissedarların hukuku hakkında bir kanun layihası tanzim için vekiller heyetine tevdi edilmiştir. O halde buradaki hissedarlar bir umumi heyet halinde toplanabilirler.

S.– Hissedarlardan birisi "Sermaye artırılmasının hükümetçe kabul edilmemesi kanuni olmakla beraber bankanın manevi şahsiyeti hırpalanmamalıdır. İdare edenleri tenkit yolu varken, bankayı iflasa sevk etmek günahtır" diyor. Bankanın manevi şahsiyeti hakkında vekâlet nasıl hareket edecektir?

C.– Bankanın manevi şahsiyetini bütün şirketler gibi kanun dairesinde himaye etmek vekâletin vazifesidir. Esasen iflas kararı vermek alacaklıların talebi üzerine mahkemeye ait bir keyfiyettir. Ban-

kanın vekâletçe iflası katiyen mevzubahis değildir. Ancak yolsuzluk yapan idare heyetlerini kanuni şekline geri döndürmek istiyoruz.

S.– Yine bir hissedar tarafından gazetemize yazılan fıkrada, üçte iki çoğunluk olmadığından sermayenin artırılması kabul edilmemekteyse de, bankanın vekâletin komiseri huzurunda bu kararı verdiği, vekâlete de zamanında durumun bildirildiği ve bir yıl buna sessiz kalındığı açıklanmaktadır. Buna dair de bilgi lütfeder misiniz?

C.– Komiser de yoksa yolsuzluk yolsuzluktur. Sermayeyi artırma hakkı nizamname gereğince hissedarların üçte iki çoğunluğuna aittir. Hükümet ise nizamname hükümlerini uygulatmaya mecburdur. Vekâlet son sıralarda yolsuzlukları öğrenerek, rapor tanzimiyle ve sermaye artırılmasını geçersiz saymıştır.

S.– İktisat Vekâleti tabii olarak şirketlerin himayesine taraftardır. Çiftçi Bankası hakkında ne muamele yapmak düşüncesindedir? Lütfen bu yönü izah edilir mi?

C.– Çiftçi Bankası'nın manevi şahsiyetini himaye ederek yaşamaya çalışmakla beraber nizamnameye muhalif olan kararları düzelttirmek, hissedarların hukukunu muhafaza etmek görev ve amaçlarımızdandır. Bu şirketin idaresi nizamname emirlerine uygun bir şekle dönüştürülmekle beraber şirketin mevcudiyeti memleketin iktisadiyatı namına muhafaza olunacaktır. Bu husus İktisat Vekâleti'nin vazifesidir. Vekâlet milli sermayenin birikmesi ve oluşmasına her halde taraftardır. Ancak küçük ve orta sermayedarların paralarını şirket idare heyetlerinin yolsuzlukları dolayısıyla heder etmeyi de uygun göremez.[66]

c) 1921 Yılı Gümrük İşleri Hakkında Rüsumat Genel Müdürü İhsan Bey'le Mülakat

İthalat ile ihracatımız arasında oldukça fark vardır - Nakliyatsızlık nedeniyle ihraç edilemeyen milyonlarca mal - Karadeniz sahillerindeki ihracat istatistikleri - Gümrüklerde tarife esası

---

66 *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Haziran 1922.

Anadolu'nun bir yıllık faaliyet ve icraatı etrafındaki mülakatlarımıza devam ediyoruz. Ülkenin en önemli kaynaklarından ve gelirlerinden biri olan gümrük işlerimizin 1921 yılındaki durumuna dair Rüsumat Genel Müdürü İhsan Bey yazarımızın başvurusu üzerine, bize bu konuda istatistiklerle birlikte dikkate değer bilgiler vermiştir.

Rüsumat İdaresi mali yıl olması açısından işlemlerini mart aylarından itibaren hesaplamaktadır. Dolayısıyla İhsan Bey'in açıklamaları 1921 Mart'ından itibaren kasım sonuna kadar olan işlemlere aittir. Aralık-ocak aylarının istatistikleri henüz genel müdürlüğe gelmemiştir. İhracat ve ithalatımızın toplamları görüldüğünde, maalesef ihracatımız ithalatımıza göre hemen yarı derecesindedir.

Anadolu ticari işlemlerini maalesef doğrudan Avrupa'yla yapmaktadır. Akdeniz sahillerine İzmir'den getirilen eşya, Karadeniz sahillerine ise İstanbul'dan alınan mallar ithal olunmaktadır. İzmir ve İstanbul'un aracılığı kaldırılarak doğrudan Avrupa'yla bağlantı kurulursa Anadolu halkının Avrupa'dan gelecek malları daha ucuz alabileceklerine şüphe yoktur. Eski iktisat vekili Celal Bey'in başladığı bu önemli girişim dileriz ki, yeni vekil döneminde sonuca ulaşır.

İthalat ve İhracatımız

– 1921 Mart'ı başlangıcından kasım sonuna kadar 18.771.495 liralık ithalat, 10.277.968 liralık ihracat yapılmıştır. El Cezire gümrükleri cetvelleri gelmediği için bu toplama oraları dahil değildir. Esasen oralardaki miktarlar önemli bir toplam oluşturmazlar. İthalatımız doğrudan Avrupa'yla değil, İstanbul veya İzmir aracılığıyla yapılmaktadır. Görüldüğü gibi ithalat ile ihracatımız arasında epey bir fark vardır. Fakat bu fark her devletin gümrük istatistikleri incelendiğinde görülebilir. Hiçbir devlet gümrük istatistiklerinde bu eşitsizliği ihlal edememiştir. Örneğin Fransa'nın beş yıllık gümrük istatistiklerini incelersek, Fransa gibi gelişmiş, mal ve ürünleri dünyanın her tarafında aranan bir devletin, savaş gibi olağanüstü bir durumun olmadığı dönemlerde bile gümrük istatistiklerinde dengesizlik mevcuttur. Fransa'nın 1902 yılı ithalatı 4.811 milyon frank, ih-

racatı ise 4.202 milyon frank, 1907'de ise ithalatı 6.223 milyon frank, ihracatı ise 5.596 milyon franktı. Fransa'nın son savaş yıllarındaki gümrük istatistiklerinde büyük ölçüde oransızlıklar vardır.

İhraç Edilecek Çok Şeyimiz Var, Fakat...

S.– İhracatın daha çok olabilmesi için ne düşünüyorsunuz? Ülkede ihraç edilecek çok miktarda hammadde var mıdır?

C.– İhracatın artabilmesi için dahilden iskelelere nakliye araçlarının yeterli, kolay ve güvenli bir şekilde sağlanması gerekir. İhraç edilebilecek hammaddeye gelince, bunun fazla miktarda mevcut olduğuna şüphe yoktur. Üç yıldır hammaddemiz düzenli şekilde dışarıya çıkamıyor. Örneğin on ayda 334.400 kilo tiftik ihraç edilmiştir. Oysa yalnız Ankara'nın yıllık tiftik ihracatı 4 milyon kiloydu. Diğer ürünleri de buna oranlayabilirsiniz. Ülkemizde nakliyatsızlık yüzünden ihraç edilememiş milyonlarca mal vardır.

İhracat Merkezlerimizdeki İşlemler

S.– Sahillerdeki önemli ticaret merkezlerimizin ihracatı hakkında bir fikir verebilir misiniz?

C.– Size bunların istatistiğini vereyim. Ancak Akdeniz gümrüklerinin istatistik cetvelleri henüz gelmediğinden, onlar noksandır. 1921 yılı sonuna kadar Karadeniz sahillerindeki ihracat istatistiğimiz şöyledir:

Trabzon Sahillerindeki İhracat

Fındık	23.977.345	kg	439.987 kuruş
Hayvan	121.820	adet	37.806.687 kuruş
Tereyağı	75.442	kg	6.668.335 kuruş
Yumurta	898.000	adet	2.244.000 kuruş
Fasulye	86.687	kg	707.685 kuruş
Tütün	521.620	kg	5.498.280 kuruş
Meyve	135.644	kg	1.390.500 kuruş

Zonguldak İhracatı

Hayvan	7.560	adet	32.859.320 kuruş
Yumurta	11.919.000	adet	219.528.088 kuruş
Madenkömürü	252.118.270	kg	260.032.890 kuruş
Tütün	714.459	kg	23.869.591 kuruş
Kereste	18.000	metreküp	1.713.828 kuruş
Tiftik	14.900	kg	296.080 kuruş

Samsun'daki İhracat

Koza	14.429	kg	2 783.870 kuruş
Pastırma	36.515	kg	2.460.500 kuruş
Yumurta	8.597.185	adet	52.083.094 kuruş
Hayvanat	1.173.410	adet	42.574.030 kuruş
Tütün	2.140.146	kg	157.892.805 kuruş
Kendir	279.635	kg	10.663.478 kuruş
Tiftik	318.505	kg	10.616.071 kuruş
Yapağı	5.675	kg	229.080 kuruş
Meyve	1.664.805	kg	10.304.016 kuruş
Kereste	4.234.979	metreküp	11.540.433 kuruş
Zahire	200.255	kg	639.900 kuruş
Tuzlu balık	615.200	kg	6.700.000 kuruş
Fındık içi	101.469	kg	7.853.589 kuruş
Ceviz içi	101.628	kg	1.019.000 kuruş
Kitre	58.275	kg	5.732.700 kuruş
Afyon	9.360	kg	7.449.300 kuruş
Av derisi	64.103	kg	7.071.135 kuruş

S.– Gümrüklerimizde vergiler hangi oranlar üzerinden alınıyor?

C.– Bilindiği gibi gümrüklerimizde tarife esası kabul edilmiş ve uygulanmaktadır. 1921 yılında uygulamaya konan bu tarifemiz, daha önceki yıllarda hazırlandığından, o yılların eşya değerleri göz önüne alınarak hesaplanmıştır. Bu vergilerin eşya değerindeki değişiklikler ve artışlara göre az olduğu anlaşıldığından, eşyanın değerine ve maddelerin tasnifine dokunulmayarak yalnız söz konusu tarifeye konu vergi beş katı yükseltilmiştir.

S.– Biraz da gümrük gelirlerimiz hakkında bilgi verir misiniz?

C.– 1921 yılında mart başlangıcından kasım sonuna kadar ithalat gelirleri 4.427.458, iç tüketim vergileri de 5.557.182 liraya ulaşmaktadır. Yılın kalan üç ayında da gümrük vergilerinden 2.196.005, tüketim vergilerinden 685.800 lira gelir öngörüyoruz.

S.– Uygulanan tarife himaye ve serbest mübadele usullerinden hangisine uygun görülüyor, gümrüklerdeki ekonomi politikamız nedir?

İhsan Bey bu soruya, bu esaslar dahilinde bir hafta sonra ayrıntılı bilgi verme vaadinde bulunmuştur.[67]

---

67 *Anadolu'da Yeni Gün*, 30 Ocak 1922.

V
Maarif Vekilleriyle Mülakatlar

a) Hamdullah Suphi Bey'le Mülakat

Okullarımız uygulayıcı adam yetiştirecektir - Öğretmenliği bir meslek haline koymak - Ucuz öğretmen, ucuz müdür, nihayet ucuz insan - Gayrimüslim okulları siyasi propaganda merkezi olarak devam edemezler

Muhabir, Hamdullah Suphi Bey'i konuğu Kalecikli Ömer Ağa'yla sohbet ederken bulmuştur. Ömer Ağa vekâlet odasında mangal başında oturmuş, sigarasını tüttürüyor ve kahvesini içiyordu.

S.– Vekâletinizce eğitim politikası hakkında ana hatlar itibariyle neler düşünüyorsunuz?

C.– Şimdiye kadar ülkede az çok bilimin intişarına yardım etmiş maarif teşkilatımızın bence en belli başlı sıfatı tamamen teorik olması, yalnız efendi yetiştirmesidir. Biz halkın kendi terbiyesinde mevcut olan çağdaş bir esası göz önüne alırsak, müspet ve pratik yolu, daha doğrusu maarifimizin en gerçek yolunu bulacağız.

Çiftçinin oğlu, çobanın oğlu, esnafın oğlu sırf deneysel ve geleneksel bir eğitimle çiftçi, çoban, esnaf yetişir. Okullarımız işçi yetiştire-

cektir. Maarifimizin hedefi ülkenin evladını ülke üretimine ortak etmek, bu üretimi çağdaş ve uygar mesleklere yaptırmak suretiyle güçlendirmek ve artırmaktır. Ülke çocuklarını meslek sahibi yapabilecek üç beş sultanimiz, bazı yüksek okullarımız bir tarafa bırakılırsa, bütün ilkokullarımızın, kurslarımızın genel hedefi işçi yetiştirmek olmalıdır.

Çocuklarımızın ailelerine, çevrelerine karşı tamamıyla gafil yetişmeleri, ülke aydınları ile halk tabakaları arasında bir uçurum açmıştır. Eğitimin görevi bu uçurumu doldurmak, çocuğun babası, köyü ve çevresi arasındaki bağı güçlendirmek, ait olduğu milletin gerçeği tamamıyla kavrayabilecek şekilde onu ortada mevcut maddi ve manevi ihtiyaçlardan haberdar kılmaktır.

Bu fikirleri toparlamam gerekirse, okullarımız uygulayıcı adam yetiştirecektir. Onun için köyünü, kazasını çalışmasına ortak etmeli, milleti çektiği her türlü yoksunluktan, acıdan haberdar etmelidir. Onu tecrübe ve teorik bilgiyle ülkenin tarımsal, endüstriyel ve ticari bütün üretim araçlarından en çok yararlandırmak için eğitecek ve donatacaktır.

S.– Öğrenim ve eğitim birçok yerlerde çevrenin ve mahallin gelişmesiyle ilgili olmadığından okullar sevilmiyor. Daha uygulamalı programlara gerek duyuluyor mu?

C.– Ders ve programlarımız bu amaca göre değiştirilecek, esasları her yerde bir olmakla beraber yerel şartlar göz önüne alınarak bazı özellikler de korunacaktır. Mesela Trabzon gibi deniz ticareti ve transit açısından önemli bir yerde ticari tedrisatın önemi, diğer hususlar arasında daha çok yer tutacaktır.

S.– Birçok öğretmenler maaş alamamak yüzünden fevkalade zaruret içindedirler. Bu konuda her gün acıklı haberler alınıyor. Bunun için düşünülmüş önlemler var mıdır?

C.– Özel idarenin eğitime ait olan kayıtları gayet değerli bir tecrübe devri geçirmiştir. Bir iki usulden birini seçeceğiz. Ülkemizi ya nazariyata ya da nazariyatı ülkemize uyduracağız. Genel Savaş'tan beri özel muhasebe derdi eğitimimizin onda sekizini büyük perişanlığa sürüklemiştir. Öğretmenlerimiz umutsuzluğa kapılmış, sefil kalmış, hükümet kapıları önünde ricası bir türlü yerine getirilmeyen za-

vallı dilekçeci durumuna düşmüşlerdir. En esaslı çareyi Meclis'e önermek üzereyim. Milli savunma iki kısımdan oluşur. Biri askeri, diğeri manevi. Dalalet ve cehle, bunların peş peşe yarattığı iç ve dış felaketlere karşı, ülkenin ilk savunma gücü bilgi ve ahlak kuvvetidir. Bunun için nasıl askeri teşkilatımızı merkezi bir şekilde yönetiyor, bunu yerel kısımlara ayırıp şunun bunun keyfi altında oyuncak olmaktan uzak tutuyorsak, manevi savunmamızı da tek program, tek usul, tek idare altında merkeze bağlamak lazımdır. Bir hafta geçmiyor ki, en çok umut bağladığımız mevkilerde belli başlı bir okulumuzun kapatıldığı haberini almayalım. Maaşlar verilmez, görevler yapılır, okullar kapatılır. Öğretmenlerimiz milletin diğer hizmetkârları gibi aynı şartlar altında sıkıntı çekebilirler. Fakat bir kısım öğretmenlerimiz özel şartlar dahilinde düzenli aylıklarını aldıkları halde, diğerlerinin sanki aynı maksada hizmet etmiyorlarmış gibi terk edilmiş acısı içinde bırakılmaları kabul edilebilir değildir. Bunun için benimle beraber bütün bu felaket nedenlerini en derin şekilde kavramış Meclis arkadaşlarımın genel ihtiyacı giderecek kararı alacaklarına tam bir inançla bekliyorum.

S.– Öğretmenliği bir meslek haline koymak için vekâletinizce bir girişim var mıdır?

C.– Öğretmenleri tıpkı subaylar gibi emir aldıkları herhangi bir yerde öğrenimi üstlenmeye mecbur olacak bir teşkilat düşünüyorum. Öğretmenleri askerleştireceğiz. Bunun için Meclis'e verdiğim bir önerge, kanun önerisi halinde Genel Kurul'un onayına sunulacaktır. Ülke için kendisinden zorlayıcı yasalarımızla kan, emek ve para istediğimiz millet bizden bilim istediği zaman, bu isteğini yerine getirmeyi görev saymalıyız. Hükümetin aldığı karar işlemelidir. Öğretmenlerin bir tür ve askeri yükümlülüklerine karşılık istedikleri için kanunen düzenlenmiş yükselme dereceleri, emniyeti ve onurlu mevkii gereklidir. Vekâlet bunu sağlamak için gereken kanunu hazırlıyor. Ucuz öğretmen, ucuz müdür, nihayet ucuz insan, takdir budur.

İstanbul'da yapılmış gayet değerli bir tecrübemiz vardır. Bir Darülfünun, bir Tıp Mektebi, bir Mülkiye-i Şahane, bir Harbiye, yalnız müdürlerini ve öğretmenlerini ülkedeki çok değerli bilgi sahiplerinden seçtikleri için kendilerinden azami derecede yararlandığımız

seçkin adamlar yetiştirdi. Bunlar çok daha fazla olsalar da eğitim kadroları büyük bir özenle seçilmeselerdi, bize ne verebilirlerdi? Bu nedenle erdemleriyle, bilgileriyle herkesin kalbinde yer tutmuş adamlarımızı şimdi olduğundan daha çok sayıda okullarımıza almalıyız. Hiçbir masraf, eğitim alanında olduğu kadar büyük fayda sağlamaz.

S.– İlköğretim zorunluluğu sağlanabilecek midir?

C.– Yeni eğitim yılından itibaren ilköğrenim mecburiyetine dair kanunu her tarafta uygulatacağım.

S.– Gayrimüslim okulları hakkında vekâlet çalışmalarının bakış açısını öğrenebilir miyim?

C.– Ülkemizde gayrimüslim okulları çok acı ve kanlı olaylarla anlaşıldığı üzere siyasi propaganda merkezi olarak devam edemezler. Şimdiki okullar doğrudan ülkenin çeşitli unsurlara mensup çocukları arasında yanıltıcı, her gün gördüğümüz hareketleri yaratan komiteler şeklinde kaldıkça, bunların varlığına razı olmak ülke güvenliğine karşı kurulmuş bir fesat ocağını serbest bırakmak demektir. Gayrimüslim okullarının bu faaliyetlerini engellemek için azami denetim uygulayacağız. Şimdiye kadar ülkenin bazı kısımlarında bu alanda gereken uyarılarda bulunduk.

S.– Vekâletin çalışmaları yalnız okullar alanına mı yöneltilmiştir?

C.– Maarif namına *Maarif Mecmuası* çıkacak ki, bu mecmua terbiyevi, ilmi bir mecmua olacaktır. Anadolu'nun fikir merkezlerine bilimin önem ve değerini telkin için gezici konferansçılar göndereceğiz. Bunlardan başka müze ve kütüphanelerle meşgulüz. Beden eğitimine özellikle önem veriyorum. Bunun için büyük merkezlerden başlayarak idman alanları düzenlenecek, okullardan başlayacak olan hareket bütün Türk çocukları ve gençleri için bir teşvik örneği olacaktır.

Anadolu'da fikir ve sanat merkezlerini yeniden uyandıracağız. Yaptığımız yeni teşkilat sayesinde önemli şehirlerimizde mutlak iyi seçilmiş öğretmenlerin yönetiminde güçlü bir ikinci mektebimiz olacaktır. Yaptığımız incelemelerle anlaşıldı ki, en önemli kaza ve kasabalarda okul olmaya her bakımdan elverişli pek güzel binalar vardır. Hatta bazıları güzelliği itibariyle bir saray demeye layıktır. Biz de Ankara'da tatilden itibaren edebiyat ve tıp medreselerini açaca-

ğız. Anadolu aleyhine İstanbul'da yarattığımız merkezileşmeyi, şimdi en derin ilgiyle bilim ve sanat arayan ülkemize yeniden dağıtacağız.[68]

b) Yeni Maarif Vekili Vehbi Bey'le Mülakat

1921 yılında eğitim işleri için yeni ve önemli şeyler yapmaya maddi imkân yoktu - Öğretmenler silah altına alındığından öğretim adeta durmuştu - Maarif Program Encümeni

"Anadolu istiklal mücadelesiyle uğraşırken ülkenin hemen tüm kaynaklarını düşmanı yenmek için cephelere ayırmıştır. Dolayısıyla ülkede değerini takdir ve düzenleme gereğini arzu ettiğimiz eğitim işleri için yeni ve önemli şeyler yapmaya maddi imkân yoktu. Bu nedenle doğal olarak 1921 yılı içinde çok bir şey yapılamamıştır. Zaten bütçe imkân vermedi. Yalnız daha önceki savaş yıllarında kesintiye uğrayan eğitimi düzen altına almaya çalışarak mevcut eğitim teşkilatıyla yetişmek zorunda kaldık.

Öğretmenlerin çoğu vatani görevleri için silah altına alındıklarından öğrenim adeta durmuştu. Yedek subay olup daimi hizmete ayrılanlar ile geçici hizmete tabi olan öğretmenlerin teciline onay verilmemesi eğitimin düzenlenmesine imkân vermemiştir. Ülkenin öğretmen ihtiyacı göz önüne alınarak Tokat, Çorum, Malatya, Maraş, Sinop ve Samsun'da yeni birer darülmuallimin açılmış, ayrıca kapanan Diyarbakır, Ankara darülmualliminleriyle, Ankara Darülmuallimatı tekrar faaliyete geçirilmiştir.

Kayseri'de bir yatılı sultani, Ünye'de yatılı bir lise, Aksaray, Bartın ve Gümüşhane'de birer yatılı lise açılarak eğitime devam edilmiştir. Düşmandan kurtarılan Adana'mızın Sultani Mektebi, Gaziantep Ticaret Lisesi yeniden açılmıştır.

Darülfünun'a esas olması istenen yüksek dersler açılmış olup, başarıyla öğrenime devam etmektedir. Yine bu yıl oluşturulan Telif ve Tercüme Heyeti, talimatnamesini düzenlemek ve tamamlamakla uğ-

---

68 *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Mart 1921.

raşıyor. Ülkenin yaşamına, bilim ve kültürüne önemli hizmetleri beklenmektedir. Öğretmenliğin bir meslek haline gelmesi, öğretmenlerin layık oldukları saygın yeri almaları için gereken girişimlerde bulunulmaktadır. Taşra maarif yönetimlerinin görevleri saptanmış, maarif müdürleri bulundukları livanın eğitim işlerini takip etmekle görevlendirilmişlerdir. Maarif müdürü bulunmayan yerlerde sultani müdürü, o da bulunmazsa darülmuallimin müdürü, o da yoksa lise müdürü veya ilköğretim müfettişi eğitim işlerinin idari kısmını takip edeceklerdir. Yerel bütçelerden maaş alan öğretmenlerin maaşlarının genel meclislerce bütçe dolayısıyla düşürülmesi, sabit kalmaması çalışma hayatını kötü etkilemektedir. Bunu gidermek için öğretmenlerin müktesep hakları olan maaşlarının az da olsa düşürülmemesi esasına dayanan, gerekli kanun maddeleri düzenlenerek ilgili makama sunulmuştur. Yaşamda etken ve üretici olacak bir şekilde efendi yetiştirmek için Anadolu'daki bütün okulların alacağı şekli saptamak üzere teşekkül etmiş olan Maarif Program Encümeni yıl başına kadar iptidai, idadi ve yeni medrese muhteviyatını alacak olan sultani sınıfları esaslarını hazırlamıştır. Darülmuallimin ve darülmuallimatlar için de çalışmalarını sürdürmektedir. Yeni yıl için mevcut bazı tasavvurlarımızı uygulamaya koymaya çalışacağız."[69]

---

69 *Anadolu'da Yeni Gün*, 12 Ocak 1922.

VI
Adliye Vekili Refik Şevket Bey'le Mülakat

Genel Savaş'ta XXI. Kolordu adli müşavirliği - Makedonya'daki acıklı olaylar Patrikhane'nin uğursuz siyasetinden doğmuştur - Türk Ortodoksları Rumların tecavüzleriyle milliyetlerini kaybetmek üzeredirler - Bağımsız Türk Ortodoks Kilisesi

Adliye Vekili Refik Şevket Bey, Anadolu'da Türk Ortodoks Patrikhanesi teşkilinden dolayı telaşa düşen Fener Patrikhanesi'nin haline gülüyor ve protestolarına omzunu silkiyor.

Size geçen mektubumda Anadolu'da merkezi Kayseri'de olmak üzere bir Ortodoks Kilisesi teşkil edileceğini yazmış ve bu meyanda Anadolu Rumlarının birbiri ardına ve devamlı müracaatları ile Vekiller Heyeti'nin kararı hakkında önceden açıklama vermiştim. Son postayla gelen İstanbul gazetelerinde Anadolu'da böyle bir ruhani merkez teşkilinin Fener Patrikhanesi muhitinde pek ziyade telaş ve endişeyi yarattığını, mezkûr Patrikhane'nin bunu Rum kiliselerine karşı protesto ettiğini herkes gibi ben de gülerek okudum. Bu münasebetle yeni Vekiller Heyeti'nde Adliye Vekâleti makamını işgal eden Saruhan mebusu Refik Şevket Beyefendi'ye müracaat ettim.

Refik Şevket Bey, Büyük Millet Meclisi'nin pek değerli azasındandır. Kendisi kıymetli bir hatiptir. Harputlu İnceoğlu Hamit Şevket Efendi'nin oğludur. 301 (1885) senesinde Midilli Adası'nda doğmuş, ilk tahsilini Eşme kasabasında ve idadiyi İzmir İdadisi'nde tamamlayarak Selanik Hukuk Mektebi'ne ilk açılışında dahil olmuş ve orada tahsilini tamamlamıştır. Refik Şevket Bey, Selanik Hukuk'a devam ederken mahalli İttihat ve Terakki Mektebi'nde de muallimlik yapmıştır. 328 (1912) senesinde Beylerbeyi İhtiyat Zabitan Mektebi'ne girmiş ve Balkan Harbi'ne katılarak pek çok değerli hizmetlerden sonra sol kolundan sakatlanarak emekliye ayrılmıştır.

İzmir'in Ödemiş kasabasını yurt edinmiş olan Refik Bey, bundan sonra vekâletle iştigal etmiş ve Genel Savaş'ta XXI. Kolordu adli müşavirliğini yapmıştır. İzmir'in işgal faciası gününden beri de düşmanla savaş göreviyle meşguldür. Refik Şevket Bey Saruhan'dan mebus seçildikten sonra Büyük Millet Meclisi'nde pek mühim bir mevki sahibi olmuştur. En mühim meselelerde daima söz almış ve daima reyini çoğunluğa kabul ettirmekte başarılı olmuştur.

Refik Şevket Bey, beni büyük bir nezaketle kabul etti. *İleri* hakkında iltifat dolu sözler söyledi. Kendilerinden her şeyden önce Patrikhane'nin protestosu ve Fener'deki telaş hakkında fikrini sordum. Omuzlarını silkerek ve gülerek dedi ki:

– Patrikhane'nin telaşı sadık tebaamıza kendi milli ve dini duygularına gerçek bir makam bulmak hususunda isabet ettiğimize en büyük delildir. Tekrar ilan ve temin ederiz ki Türkiye din ve mezhep hürriyetini temin etmek bayraktarlığını daima muhafaza edecektir. Patrikhane'nin telaşı Ortodoksluğun tehlikeye maruz kalacağı endişesinden meydana geliyorsa buna yalnız hak için kâinatla savaşan hükümetimiz meydan vermeyecektir. Eğer bu telaş kendinden bir fesat parçasının ayrıldığından meydana geliyorsa itiraf ederiz ki bizim için en büyük sevinç ve başarıyı muciptir.

Bundan sonra meselenin geçmişine geri döndüm ve şu soruyu sordum:

S.– Rum Patrikliği nasıl teşkil edilmişti?

C.– Siz de bilirsiniz ki Fatih Hazretleri, İstanbul'un fethini müteakip bir taraftan ülke sınırları dahilindeki Hıristiyan tebaasından

Adliye Vekili Refik Şevket Bey. (İleri, 3 Kanun-ı Sani 1338 [3 Ocak 1922]).

bağlı olacakları ruhani makamı memlekette bulundurmak ve diğer taraftan İslam'ın büyük esaslarından olan vicdan ve ibadet özgürlüğünü uygulamak amacıyla Rum Milli Kilise ve Patrikliği'ni teşkilat ve imtiyazlarıyla beraber kabul etmiş ve yerinde bırakmışlardı. Esas itibariyle Katolik Kilisesi gibi ruhani alanı dünyaya yaygın ve uluslararası bir nitelikte olmayan Rum Patrikliği'nin o zaman için İstanbul'da devamı tabii idi. Çünkü gerek adalarda ve gerek Yunanistan ile Balkanlar'da sakin Rumlardan çoğunluğu ya Osmanlı tabiiyetine girmiş veya girmek üzereydi.

İslam devletleri arasında devlet ile din arasındaki ilişkiler İslam olmayan dinlerin yasaklanması veya resmen azaltılması esaslarına değil, müsaade ve himayesi esasına dayandığından Fatih Hazretleri de aynı esası kabul etmiş ve uygulamış, bu açıdan Rum Milli Kilisesi İstanbul'da devam etmişti. Bu şekilde bağımsız milli kiliseye sahip olan Ermenilerden başka Türk, Bulgar, Sırp Ortodoksları İstanbul'un Rum Patrikliği'ni tanımışlardı.

S.– Rum Kilisesi teşekkül ettikten sonra devletimize karşı nasıl bir vaziyet aldığını lütfen söyler misiniz?

C.– Gerçekten bu sorunuz çok mühimdir. Onun için izah edeyim. Rum Kilisesi kendisini devlete tanıttırdıktan ve devletimizin himayesine girdikten sonra ruhani vazifeleri siyasi meşgalelere dönüştür-

düğü gibi Kilise'nin kendisine bahşettiği ruhani nüfuzu siyasi emellerini elde etmek için araç olarak gördü. Kilise İstanbul'un tarafımızdan zaptından itibaren inatçı direnme vaziyetini takınıp birçok işlerde ve birçok defalar silahla karşılık vermeye kalkıştı. Yabancı ordularının vatan sınırları içinde öncülüğünü yaparak her zaman için ülkenin iç ve dış emniyetini ihlal etti. Bu suretle devletin yalnız siyasi hayatına karşı hareketle yetinmeyerek ruhani idaresine bağlı Türk, Bulgar, Sırp Ortodokslarının da milliyetlerine tecavüz etti. Onları Rumlaştırmak siyasetini takip etti.

– Refik Şevket Bey mütevazı ve samimiyetle sorularıma pek nazikâne cevap vermekte devam ediyordu. Bu nezaketini biraz da kullandım. Patrikhane'nin Genel Savaş'tan önceki vaziyetine dair görüşlerini sordum.

– Genel Savaş'tan önceki zamanlarda Makedonya'da meydana gelen elim olayların bütünü Patrikhane'nin takip ettiği uğursuz siyasetten doğmuştur. Milli hayatın ortaya çıkmadığı zamanlarda bu siyasete ve bu tarz harekete karşı sessiz kalabilen unsurlar sonradan milliyetlerinin tehlikeye düştüğünü görerek isyan ettiler. Özellikle Bulgarlar, bir eksarhlık teşkiliyle milli kiliselerini tesis ettiler ve Patrikhane'den ayrıldılar. Halbuki muhtelif etken ve nedenlerle İslamiyet'in ortaya çıkmasından önce yolunda oldukları putperestlik dinini bırakarak Hıristiyanlığı kabul etmiş olan Türk Ortodoksları Rumların devamlı tecavüzleriyle milliyetlerini kaybetmek üzeredirler. Bunlar anadilleri olan Türkçe'den başka bir dil bilmeyen ve ahlak, âdet ve ananeler itibariyle Rumlara hiç benzemeyen, aksine milliyetleri olan Türk ahlak ve âdetlerini taşıyan bu zavallılar, Rum Kilisesi ve Rumlar tarafından Karamanlı diye hor görülmektedirler. Patrikhane'nin bu hakareti bile bu zavallıların aslen Türk olduklarına delildir.

Refik Şevket Bey'e son bir soru daha sordum:

S.– Şu halde Türk Ortodoksları bu hakareti reddetmek ve Patrikhane'nin siyasi ve cinai emellerine karşı koymak için hiçbir teşebbüste, hiçbir müracaatta bulunmadılar mı?

C.– Hem müracaat ettiler, hem de teşebbüslerde bulundular. Gerçekte Rum Kilisesi'nin devamlı tecavüzleri karşısında bir kısımları-

nın milliyetlerini kaybederek Rumlaştıklarını gören Türk Ortodoksları, milli hayatın maruz kaldığı bu tehlikeden kurtulmak için Büyük Millet Meclisi Başkanlığı ile Adliye ve Mezhepler Vekâleti'ne şikâyet ve müracaatta bulundukları gibi, kendilerinin Patrikhane'den ayrılarak bağımsız ve milli bir kiliseye tabi kılınmaları için girişimlerde ve isteklerde bulundular. Zannederim bu mesele hakkında evvelce gelmiş telgraflardan gazeteniz az çok bilgi sahibi olmuştur. İşte Türk Ortodokslarının bu şikâyet ve talepleri üzerinedir ki, Türk Ortodokslarının vicdan ve ibadet özgürlüklerini temin için Patrikhane'nin, milli hukukumuzun korunmasını güçleştiren aldatma ve sürekli müdahalesine son vermek için bağımsız bir Türk Ortodoks Kilisesi teşkilini uygun gördük. Ümit ederim ki Büyük Millet Meclisi bu mühim kanunu yakında uygulamaya koyacaktır.

Refik Şevket Bey'le mülakatımız burada son buluyor, yanından ayrılırken kendisine bir ricada daha bulundum: *İleri* için son çıkardığı fotoğraf. Adliye vekili büyük bir nezaketle bu ricamı da yerine getirdi. Ekte gönderdiğim fotoğrafını bana verdi. Kendilerine *İleri*'nin teşekkürlerini sunarak yanından ayrıldım.

Kemal Salih[70]

---

70 *İleri*, 22 Haziran 1921.

VII

Sıhhiye Vekilleri ve Bir Bürokratla Mülakatlar

a) Refik Bey'le Mülakat

Irkımızı kemiren frengi - En büyük kırımı yapan sıtma - Bayındırlığın gelişmesi sıtmayı azaltacaktır - Kinin en değerli metalar arasına girmiştir - Nüfus artışı sorunu

Gazeteci İzzet Ulvi Bey, Refik Bey'le mülakatını resmi makamında büyükçe odanın sol köşesindeki biraz loşça bir yerde, yazı masasının başındayken gerçekleştirmiştir.

S.– Anadolu'nun birçok yerlerinde ırkımızı kemiren frengi hastalığına karşı ne gibi mücadelede bulunulacaktır?

C.– Frengi mücadelesinde elimizdeki esas kanunlara dayanarak iş görebilmek için teşkilatımızı maddi ve manevi esaslar dahilinde genişletmeye muhtacız. Bugün ülkemizin her tarafı frengi tehlikesi altındadır. Bununla mücadele için yalnız ilaç ve doktora dayanmak, yalnız ondan ümit beklemek amacı tamamen sağlayamaz. Bulaşmanın sınırlanmasını ve zararlarını gösteren sağlık tavsiyelerine, aile ve

muhit tavsiyelerinin de eklenmesi lazımdır. Şunu bilmek gerekir ki, doktorun görevini en çok kolaylaştıran sosyal teşkilattır.

Sosyal katmanlarımızda iyiye doğru meydana gelecek tertibat ve düzen, bizim de görevimizi kolaylaştıracak ve bugün tehdidi altında bulunduğumuz hastalıklarla mücadelede, onların mağlubiyetinde en çok yardımı yapacaktır. BMM'nin kabul ettiği, uygulanmasına henüz başlanan frengi kanunu da takip ettiğimiz mücadelenin mutlu bir ürünüdür.

S.– Sıtma da ülkemizde öteden beri en büyük yıkımını gerçekleştirmektedir. Buna karşı ne yapılmak isteniyor?

C.– Sıtma mücadelesi için de yalnız doktorun himmetine güvenmek yeterli değildir. Bu hastalığı bize daimi olarak veren kaynaklar kurutulmadıkça, onları kurutacak vasıtalar sağlanmadıkça, bizim görevimiz sadece sıtmalıyı tedaviyle sınırlı kalmakta ve kalacaktır. Tabii mümkün olan, bugünkü maddi vasıtalarla yapılması imkân dahilinde olan teşkilatı ve mücadeleyi yapacağız. Bugün elimizdeki vasıtalarla sıtmayı tedaviye uğraşıyoruz. Hatta şimdiye kadar yapılan mücadele ve bilinçlendirmeyle kinin kullanılması pek çok yayılmış, aylık sarfiyat önemli bir toplama ulaşmıştır. Esasen sıtma mücadelesindeki başarı ülkenin genel ve uygar gelişimine bağlı olduğundan bunu olumlu bir belirti olarak kabul ederiz. Tarım yönteminin iyileştirilmesi ve bayındırlığa ait ıslahat sonucu sıtmaya karşı mücadelemiz kolaylaşacak ve bu gelişmelerle sıtmanın yok edilmesi başarılacaktır.

Sıtma mücadelesiyle meşgul önde gelen doktorlar bu esası kabul etmişler, bayındırlık geliştikçe sıtmanın azalacağını belirtmişlerdir. Gerek frengi, gerek sıtmanın sosyal bünyemizde yaptığı tahribatın önüne geçmek ve mücadelenin etkili olabilmesi halkın refahı ve idari mekanizmamızın gelişme ve çalışmasıyla paraleldir.

S.– Serum hazırlıkları için ne gibi girişimler mevcuttur?

C.– Bu hususta geçenlerde gazetenizde ayrıntı vardı. Şimdi Sivas'ta mülki ve askeri uzmanlar Anadolu'nun muhtaç olduğu çiçek, karahumma, kolera, dizanteri aşılarını istediğimiz kadar hazırladığı gibi, serum için de çalışmaktadırlar. Fakat serum, aşı gibi süratle elde edilemeyeceğinden bir süre bekleyeceğiz. Başaracağımızı ve harice ihtiyaç duymaktan kurtulacağımızı kuvvetle umuyorum.

S.– Halihazırda ülkemizde ihtiyaca kâfi doktor var mıdır?

C.– Ülkemiz mevcut tüm doktorlar iş başında olsalar da, yeterli olmayacak kadar büyüktür. Özellikle giriştiğimiz bağımsızlık mücadelesinde ordumuzun da ihtiyacını göz önüne alırsak durum ortaya çıkar. Büyük doktor eksiğini az zamanda tamamlamayı umuyorum.

S.– İlaçlar gerçekten pahalıdır. Ucuzluk ve kinin ile diğer ilaçların sağlanması için ne çare düşünülüyor?

C.– İlaç vardır. Ucuzluk meselesi ise durum meselesidir. İstisnai önlemlerin alınması da, çok personel gerektiren büyük teşkilata muhtaçtır. Bununla beraber elimizdeki hastanelerin ve belediye eczanelerinin halka yardım için muhtaç oldukları eczayı ucuza tedarike çalışacağız.

Kinin bugün dünyada en değerli metalar arasına girmiştir. Bizim bunu sağlamak ve parasız dağıtmak için ödeneğimiz olduğu gibi, devlet kinini adı altında sermayesi karşılığı satılan bir türü de vardır. İmkân derecesinde daha çok kinin sağlanmasına ve dağıtımına çalışacağız. Muhacirin genel müdürü de bu faaliyetimize yardım etmektedir. Burada Hilaliahmer Cemiyeti'nin pek değerli yardımını övgüyle anmak zorundayım. Sıhhi İmdat Heyetleri vasıtasıyla bulundukları bölgelerde halka önemli miktarda kinin dağıtmakta ve mücadelemize bu şekilde katılmaktadır.

S.– Köylerimizin sağlık durumları için neler düşünülüyor?

C.– Köy meselesi ancak halkın yükselmesine paralel olarak halledilecektir. Bugün köyün sağlık durumunun düzeltilmesine tarafımızdan atılan en büyük adım bütçemize son olarak kabul edilen "köy hekimleri" olup, vereceği sonuca göre –ki çok ümitliyim– genişletilmesi yönüne gidilecektir. Bu şekilde köy kendi varlığını kendisi de anlayacak, bize ümidini ve hayırlı bir hareket ve iyileşme gösterecektir.

S.– Nüfus artışı meselesi için neler yapılmak isteniyor?

C.– Ülkemizde ne evlilik, ne de doğumların azlığı meselesi vardır. Bizdeki en büyük buhran doğanların sağlık koşullarının eksikliğidir. Nüfusumuzun üreme gücü de azalmamıştır. Hangi köylüye sorsanız beşten aşağı çocuğu olmadığını söyler. Fakat sağ kalan ya

bir, ya hiçtir. Dolayısıyla dediğim gibi doğanların sağlık koşullarını en önce düşünmek taraftarıyım.

Nüfus artışı meselesi dünyanın her yerinde büyük bilimsel faaliyetlere konu olmuş, birçok gelişmeler kaydedilmiştir. Nüfus politikası denilen ve bu yolda yürüyen birçok cemiyet kurulmuş, bunların aydınlatıcı çalışmalarından tüm ülkeler çok yararlanmıştır. Bizde de bu yolda çalışmak, çok arzulanan bir gelişmedir. Söz konusu cemiyetler şu esasları takip etmektedirler:

1- Evliliğin kolaylaştırılması ve çoğaltılması.

2- Doğumların artması ve çok çocuklu baba ve annelerin korunması.

3- Çocuk düşürmenin aleyhinde şiddetli yayın ve aydınlatma.

4- Genç anneler için çocuk büyütme dersleri.

5- Çocuk ölümlerinde en büyük etken olan çocuk hastalıklarına karşı şiddetli mücadele.

6- Öksüz çocukların himayesi ve yetiştirilmesi için şefkat yurtları tesisi ve büyük hayır kurumlarının kurulması (vekâlet sosyal yardım görevi açısından ülkemizdeki öksüzlerin sayısını araştırmaktadır).

7- Salgınlara karşı mücadele. Bu maddeye bizim frengi ve sıtma mücadelemiz de girmektedir.

8- Amelelerde sosyal kanunlar ve sigorta şirketleri, amelenin ve ailesinin iskânı, yiyecek ve giyeceğinin sağlanması, sağlıkları hakkında kayıtlar ve bunlara mahsus parasız sağlık kurumlarının oluşturulması.

9- Bütün bu teşkilatın üstünde olarak halkın zenginleştirilmesi ve genel refahın sağlanması.

İşte size söyleyeceklerim bundan ibarettir. Ülkemizin muhtaç olduğu tüm uygar kurumlar yanında, esaslı bir program altında bu işlere girişmiş ve bağlanmış olanları sürdürerek, vekâletin hak ve yetkileri çerçevesindeki esas görevleri itibariyle bağımsızlık mücadelemizin kazanılmasını sağlayacak en büyük esaslarımızdır.[71]

---

71 *Hâkimiyet-i Milliye*, 22 Mart 1921.

b) Mevcut Sağlık Sorunları Hakkında Rıza Nur Bey'le Mülakat

Sağlık ve sosyal yardım kanunlarının toplanması - Muhacirin İdaresi yerine Sosyal Yardım Sağlık Müdürlüğü - Ülkenin sağlık topografyası

Dün Sağlık Vekili Rıza Nur Bey mevcut sağlık sorunları hakkında bir yazarımıza şunları söylemiştir:

– 1922 Sağlık ve Sosyal Yardım bütçesini inceledim. Fazla masraf olmaksızın idari teşkilatta bazı değişiklikler yaptım. Özetle vekâletin en esaslı şubesi olan Hıfzıssıhha Şubesi Müdürlüğü'nü genişlettik.

Sağlığa Dair Kanunlar

– Bugüne kadar bağımsız olarak veya düsturdan çeşitli kanunlardaki sağlığa ait maddeleri, Büyük Millet Meclisi'nden çıkmış sağlık ve sosyal yardıma dair kanunları toplattım. Bunların hepsini bir cilt halinde bastırıp bütün tabiplere göndereceğim. Ta ki, her birisinin yanında adeta tabiplerin kurumları gibi bulunsun.

Üzülerek şimdiye kadar yapılmamış, yapılması gereken birçok kanunlar devletin şimdiki teşkilatına uymamak, bir de bilimsel olarak zamanın ihtiyaçlarına uygun bulunmadıklarından değiştirilmeye muhtaç bir durumdadır. Bunları düzeltmek ve yeniden ihtiyaç duyulan kanunları ve nizamları yapmak uzun süreli bir çalışmayı gerektirmektedir.

Eski Muhacirin Dairesi

– Şimdiye kadar Muhacirin İdaresi Sağlık Vekâleti'ne devredilmiş bulunuyordu. Biz muhacirin adını değiştirdik ve sosyal yardıma kattık. Yani Muhacirin İdaresi yerine, şimdiki halde Sağlık Vekâleti'nin Sosyal Yardım Sağlık Müdürlüğü mevcuttur.

Sağlık Vekâleti'nin Önemli Bir Girişimi

– Aziz selefim Refik Bey ülkenin sağlık topografyasını çıkarmak gibi pek yararlı bir girişimde bulunmuş, bunun için sağlık müdür-

lerinden bilgiler istemişti. Bugüne kadar bu bilgilerin yarısı gelmiş, diğer yarısının da hızlandırılması gereği bildirilmiştir. Bu önemli eserin vekâlette bir dolap köşesinde kalmaması ve sağlığın yararına sunulabilmesi için tamamlanmasıyla meşgulüm. Bir taraftan da yayım ve basımına bugünlerde başlayacağım. Bu sırada şimdiye kadar vekâlete verilmiş raporları incelemek ve değerlendirmekle uğraşıyorum. Ayrıca kanunlar ve nizamlarla da meşgul olacağım.[72]

c) Hıfzıssıhha Şube Müdürü Ekrem Bey'le Mülakat

Kuduzdan ölümler - Küçük Sıhhiye Okulu mezunları - Mülteciler ve yetimhaneler - Vekâletteki memur toplamı 12 erkek - Kinin dağıtımı ve aşı üretimi

Sıhhiye Vekili Refik Bey istifa etmiş, yerine seçilen Sinop mebusu Rıza Bey şehrimize henüz gelmiş olduğundan, bu bilgiler doğrudan Sıhhiye Şube Müdürü Ekrem Bey'den alınmıştır. Esasen daha önce başvurduğumuz Refik Bey, vekâletten çekilmiş olduğundan bütün bu bilgileri Ekrem Bey'in de verebileceğini söylemişti. Görüldüğü gibi Sıhhiye Vekâleti'nde işler yolunda gitmiş, cidden takdire değer bulunmuştur.

Sağlık Kurumları

– 1921 yılında Denizli, Isparta ve Ankara'da yeniden hastaneler kurulmuş, Kayseri Hastanesi de tamamlanma aşamasına gelmiştir. Zonguldak'ta yeniden mükemmel bir hastane yapılmıştır. Sivas'ta büyük tephirhanenin (tütsü evi) inşaatı tamamlanmış, resmi açılışı yapılmıştır. Erzurum'da yeniden bir kuduz tedavi hanesi açılmıştır. 1921 yılında Ankara, Antalya, Trabzon, Niğde, Konya sağlık kurumlarına yardım edilmiştir.

---

72 *Anadolu'da Yeni Gün*, 24 Şubat 1922.

1921 Yılında BMM Hükümeti Alanında Bulaşıcı Hastalıklar

Hastalık	Hasta sayısı	Ölüm olayı
Çiçek	1.829	434
Lekelihumma	1.163	105
Humma-i tifoidi	207	40
Humma-i racia (dönüşlü humma)	414	30
Sarı iltihab-ı sehaya (menenjit)	28	15
Difteri	18	1
Kolera	1	0
Veba	6	1
Tetanos	1	0
Kızıl	20	4
Kızamık	141	10
Kanolak	21	0

Ankara kuduz tedavi hanesi 1921 yılında 128 hasta kabul etmiş, bunların beşi vefat etmiştir. Sivas kuduz tedavi hanesi 92 hasta kabul etmiş, iki hasta kaybedilmiştir.

Sıhhiye Okulu Tesisi

Ankara'da Sıhhiye Vekâleti'nin girişimiyle Küçük Sıhhiye Okulu açılarak eğitime geçilmiş, mezun olan 57 öğrenci sağlık işleriyle görevlendirilmiştir.

S.– Doktorların artırılması, Anadolu'da ne kadar sıhhiye memuru var?

C.– Bir yılda sıhhiye müdürü olarak doğrudan doğruya dışarıdan atama üç olup, dört merkez tabibi sıhhiye müdürlüğüne, altı hükümet tabibi merkez tabipliğine yükseltilmiştir. Dışardan bir yılda 24 hükümet tabibi, 12 belediye tabibi, üç eczacı, bir karantina tabibi, dört dispanser tabibi, bir kuduz tedavi hanesi, bir kimya hane müdürü, altı hastane tabibi atanmış, ayrıca Doğu illerinde görülen lüzuma dayanarak bulaşıcı hastalıklar ödeneğinden verilen maktu ücretle, askeri tabiplerden bir operatör, dört hükümet tabibi istihdam edilmiştir.

Vekâletin daimi sıhhiye kadrosuna Ankara Küçük Sıhhiye Okulu ikinci devre mezunu 57, Doğu Cephesi'nce kurulan sıhhiye memuru derslerinden mezun altı olmak üzere toplam 63 sıhhiye memuru katılmıştır. Dışardan 24 geçici sıhhiye memuru, 10 ebe, altı etüv memuru, iki aşı memuru atanmıştır. Atamalarda daha çok Doğu illerine, Elviye-i Selâse'ye (Kars, Ardahan, Batum) ve son kurtarılan Adana'ya önem verilmiştir.

1921 sonunda vekâlet emrinde toplam 33 sıhhiye müdürü, 19 merkez tabibi, dispanser tabibi, üç karantina enspektörü, iki bakteriyoloji hane müdürü, bir aşı evi, üç kuduz tedavi hanesi müdürü ve kimya hane müdürü, iki vilayet bakteriyoloğu ki toplam 310 tabip, 43 eczacı, 118 daimi, 228 geçici sıhhiye memuru, 90 aşı memuru, 92 ebe, 15 etüv memuru, 10 karantina memuru, 6 karantina kâtibi, 44 sıhhiye, 45 muhacirin ve 22 hastane kâtibi mevcuttu.

Memurlar hakkında amirlerince düzenlenip doldurulacak birer gizli sicil belgesi usulü kabul edilmiş ve uygulanmıştır.

Sağlık Topografyası

Geçen yılın başında Osmanlı ülkelerinin bir sağlık topografyasının düzenlenmesi için yayımlanan genelgenin etkisiyle, oldukça mükemmel bir topografyaya temel oluşturabilecek bilgiler elde edilmiştir.

Muhacirin İşleri

Sıhhiye Vekâleti'nin aynı zamanda bir sosyal yardım unvanına sahip olduğu ve bu işlerle meşgul bulunduğu bilinmektedir. Dolayısıyla muhacirin işleri hakkında da bilgi isteyen yazarımıza Ekrem Bey şu bilgileri vermiştir:

– Savaş hali nedeniyle çeşitli yerlere göç eden mülteci sayısı 239.500, memleketlerine sevk edilmek üzere çeşitli yerlerden harekete geçirilenler 71.750, yerlerine ulaştırılanlar 20.713, halen sevk edilmeyi bekleyenler 218.787 kişidir.

Vekâletin yıl içinde yaptığı harcamalar (kuruş)

Muhacirin iaşesi:	17.679.305
İskân masrafı:	2.538.806
Sevk masrafı:	19.907.183
Tohumluk:	1.500.000
Sağlık kurumları masrafı:	5.794.841
Tedavi ve ilaç:	607.829

Vekâletin Darüleytamları

Vekâletin Elazığ, Trabzon, Sivas, Amasya, Kayseri, Erzincan, Samsun, Aydın ve Konya'da birer darüleytamı mevcut olup, Adana ve Gaziantep'te kurulmak üzeredir. Buralarda muhacirin çocukları korunmakta ve eğitim görmektedir.

Elazığ	140	erkek	99	kız
Trabzon	172	erkek	19	kız
Amasya	49	erkek	189	kız
Kayseri	177	erkek	66	kız
Erzincan	50	erkek	49	kız
Samsun	127	erkek	27	kız

Yıl İçinde Evrak İşlemi

Vekâlete 9.115 telgraf, 5.782 yazı gelmiş, vekâletten 7.606 telgraf, 7.202 yazı çıkmıştır. Bu evraktan yalnız 66 telgraf, 10 yazı 1922 yılına devredilmiş, diğerlerinin işlemleri tamamlanmıştır. Vekâletteki memur toplamı 12 erkekten ibaret olduğuna göre, görülen işler cidden takdire değerdir.

Kinin Dağıtımı, Aşı Üretimi

1921 yılında 4.000 liralık kinin dağıtılmıştır. Belirli fiyattan satılan devlet kininlerinden sağlanan 36.000 lira maliyeden alınarak İstanbul'a kinin satın alınması için gönderilmiştir.

Sivas sağlık kurumlarında yıl içinde 2.211.965 kişiye yetecek çiçek aşısı, 632 kilo kolera, 413 kilo tifo, 181 kilo veba, 121 kilo dizanteri aşısı üretilmiştir.

Vekâletin son zamanlarda önerdiği yeni hekimlik kanunu Sıhhiye Encümeni'nce kabul edilmiş olup, genel kurula sevk edilmek üzeredir.[73]

73 *Anadolu'da Yeni Gün*, 15 Ocak 1922.

VIII
Şer'iye ve Evkaf Vekiliyle Mülakatlar

a) Mustafa Fehmi Efendi'yle Mülakat

İki kısma ayrılan medreseler - Gerçek ve modern bilgilerle donatılmış din bilginleri yetiştirmek - Medrese ile mektep eğitimi arasındaki farklar - İslam vakıfları cemaat yönetimine bırakılır

– Musa Kâzım ve Hayri efendilerin şeyhülislamlık dönemlerinde medreseler iki kısma ayrılmışlardı. Bir kısmı mevcut haliyle bırakılmış, diğeri önemli bir teşkilata tabi tutularak Süleymaniye adlarıyla beş devreye bölünmüş, eğitim süreleri on beş yıl olarak belirlenmişti. Bu düzenleme yalnız İstanbul'da uygulanabilmiş, ülkemizde bunun dışında bu adla açılan otuz kadar şubede uygulanamamıştı. İşgale uğramamış bölgelerimizde halen mevcudu 2.200'ü aşkın on dört Darülhilafe medresesi dokuz sınıflıdır.

Gerçek ve modern bilgilerle donatılmış din bilginleri yetiştirmek amacıyla kurulan bu medreselerin programlarına ulum-ı riyaziye, tabiiye, felsefe, dinler tarihi, eşya, Türkçe ve Farsça gibi bir hayli önemli dersler ve fünun-ı nafıa eklenmiştir. Böylece medreselerin cidden

düzeltilmesi ve gelişmesi konusunda pek sağlam bir temel atıldığı kanısındayız. Zamanı geldiğinde bu medreselerin son devrelerine ait kısımlarını bazı önemli bilimsel merkezlerde açmak istiyoruz. Mevcut durumuyla bırakılan medreselere gelince, bunların da düzeltilmesi ve geliştirilmesi, en fazla yararın sağlanması gözetilerek uzman kişilerden bir komisyon kurduk. Çalışmalar başarıyla sürmektedir. Başarabilirsek bu medreselerde halkımızı aydınlatacak ve bilinçlendirecek gerçek bilginler, istenilen niteliklerde imam ve hatipler yetiştirebileceğimizi umuyoruz. Programlarımızın hazırlanmasında bu amaç güdülmektedir.

S.– Sizce medrese ile mektep eğitimi arasında ne gibi farklar vardır?

C.– Her iki kurumun takip ettiği amaç halkımızı cehaletten kurtarmak, bilim ve kültür ışığını yaymaktır. Bununla beraber bu kurumların mensupları arasında fark kaynağı olacak bazı belirgin niteliklerin bulunması gayet zaruridir. Bu da kazanımlar kelimesiyle özetlenebilir. Medreseden mezun olan bir efendi herhalde kelam, tefsir, hadis, usul hukuku gibi yüksek bilimlerde kendisini gösterir.

S.– Cephelerde askerlerimizin başarısıyla, içteki manevi gücümüz çok yüksektir. Bununla beraber vatanın kurtuluşuna yönelik amacın gerçekleşmesi için dini yayınların yararı çoktur. Bu hususta ne yapılır efendim?

C.– İhtiyaç duyulduğunda vaazlar verilerek halkımızın aydınlatılması ve bilinçlendirilmesi için yeterli nitelikteki ulemanın görevlendirilmeleri her tarafa yazılmıştır. Bu girişimin iyi sonuç verdiğini her taraftan gönderilen bilgilerden anlıyorum. Yine ordumuzun zaferi için Kuran-ı Kerim hatmiyle, Buhari-i Şerif okunması her tarafa bildirilmişti. Aldığımız telgraflarda bu hususta da gayet ciddi ve tam bir içtenlikle bu kutsal görevlerin yerine getirildiği, halk üzerinde pek büyük etkiler gösterdiği bildirilmektedir.

S.– Biraz da evkaf işleri hakkında bilgi verir misiniz?

C.– Bu önemli mesele hakkında uzmanlarla bazı görüşmeler yapılmıştır. Halen mevcut idarenin düzeltilmesi gereken yönleri vardır. Bunlar için çareler düşünüyorum. Vakıfların meşru şekilde korunması ve düzeltilmesi emelimizdir. Bu emelimizi gerçekleştirecek herhan-

gi bir yolu seçmekte tereddüt yoktur. Henüz bu konudaki incelemeleri tamamlayamadım. Bazı yerlerde vakıf fonları İslam cemaatine bırakılmış ve bu şekilde yönetilmektedir. Bazı yerlerdeyse hükümetin yönettiği vakıflar gibi yönetilmektedir. Gerek İslam cemaatlerinde, gerek vakıfların yönetiminde esaslı bir teşkilat yapılır da, İslam vakıfları cemaat yönetimine bırakılır. Ecdadımızın bize bıraktığı önemli servetten halkımızın pek çok yarar sağlayacağına şüphe yoktur.[74]

b) Mustafa Fehmi Efendi'yle Mülakat

Hakkında gensoru verilmeyen vekil - Köylerde muktedir imamların olmayışı - Bakımsızlık yüzünden harap olan Karacabey Hamamı'nın onarım ve inşaatı

Dünkü nüshamızda Anadolu'nun bir yıllık faaliyet ve icraatı hakkında bütün vekiller ve bağımsız genel müdürlerle birer mülakat yapmaya başladığımızı ve bunları her gün yayımlayacağımızı yazmış, ilk mülakatımızın Şer'iye Vekili Mustafa Fehmi Efendi Hazretleri'yle olduğunu haber vermiştik. BMM'de Bursa mebusu olan Şer'iye ve Evkaf vekilimiz bu makamı ilk günden beri muhafaza etmiş ve Meclis'te şimdiye kadar hiçbir gensoruya maruz kalmamıştır. Hatta hatırlarda olsa gerektir ki, geçenlerde Erzurum mebusu Salih Efendi bile bundan şikâyet etmiş, Meclis'te Şer'iye vekili için de bir gensorunun verilmesine dair önergesi okunmuştu.

Mustafa Fehmi Efendi yazarımızı ve bu başvurumuzu büyük bir nezaketle kabul ederek demişlerdir ki: "Zaten çalışmalarımızı kamuoyuna duyurmak istiyorduk. Genel durumumuzun gerektirdiği her türlü mahrumiyete rağmen nasıl çalışmakta ve uğraşmakta olduğumuzu açıklayayım." Daha sonra vekâletin, şer'iye ve evkaf adlarıyla iki faaliyet şubesinin olduğunu söyledikten sonra, öncelikle şer'iyeyi konu etmiş ve şöyle demiştir:

– Vekâletin şer'iyeye ait görevlerinden 1921 yılında epeyce işler yapılmıştır. Önce Darülhilafe sorununun düzeltilmesi ve düzenlen-

---

74 *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Şubat 1921.

mesinde önemli bir adım atmıştır. Muvazene-i Maliye Encümeni kararı çerçevesinde Darülhilafelerin derslerini gruplara ayırdık. Müderrislerin özgeçmişlerini topladık. Müftülük raporları ve müdürlerin görüşlerini göz önüne almak ve her grubu uzmanına vermek suretiyle öğrenimin düzeni hususunda önemli bir adım attık. Bunun daha fevkalade bir şekle dönüştürülmesi için çalışmaktayız.

Eski medreselerin tekrar düzeltilmesi hakkındaki nizamname 1921 yılı içinde yayımlanmıştır. Nizamnamenin yayımlanıp duyurulmasından itibaren 125 medrese açıp, mahallerinden atanan müderrislerin memuriyetlerini onayladık. Ekim 1921 başından itibaren bu medreseler öğrenime başlamıştır. Şimdiye kadar medreselerin halk üzerinde bıraktığı iyi etkiyi gösteren birçok teşekkür telgrafları aldık ve almaktayız. Vekâletimiz bu istek ve hevese, öğrencilerin şevk ve gayretine göre bu medreselerde pek az zamanda gelişmenin gıpta edilecek düzeyi bulacağından şüphe etmemektedir.

Vekâletime ait genel işlemlere gelince, bunlar da günü gününe yürütülmektedir. Bir yılda encümence görüşülen ve karara bağlanan sorunlar 300'ü aşmıştır. Diğer taraftan halkın aydınlatılması için vekâletimizce yayımlanan beyannameler ve müfettişliklere gönderilen genelgeler, özellikle son savaşta halkın manevi gücünü artırmakta önemli bir etken olmuştur.

S.– Köy imamları hakkında ne düşünüyorsunuz efendim?

C.– Köylerde muktedir imamların bulunmadığını, dinin hükümlerinin tam uygulanamadığını, yakın uzak yerlerden gelen resmi, gayri resmi birçok acı telgraftan anlıyorum. Vekâletim bunu önemle ele almış, köy imamları için bir kanun tasarısı hazırlamıştır. Halen BMM'nin ilgili encümeninde görüşülen bu kanun çıkınca her halde pek çok yararları görülecektir. Kanuna göre imamlar bir uzmanlar kurulunca uygulanacak sınavın sonuçlarına göre, uygun maaşlarla köy imamlıklarına atanacaklardır. Köylerimiz maalesef pek ihmal edilmiş, hiçbir şekilde aydınlatılmadıklarından ihtiyaçları bilinmektedir. Dolayısıyla vekâletimizce köylere gönderilecek imamlar pek büyük bir görevle yükümlü olacaklardır. Kendilerinden bütün milletin fevkalade hizmetler beklemekte hakkı vardır.

S.– Müftüler hakkında elde mevcut kanun yeterli maddeleri kapsamakta mıdır?

C.– Bu kanunun birçok maddeleri değiştirilmeye muhtaçtır. Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzun bilinen maddesine göre, müftülerin atanma yerleri ile vekâlete ait diğer hususları görüşmek üzere özel bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon çalışmasını sürdürmekte, bu konuda incelemelerde bulunmaktadır.[75]

Mustafa Fehmi Efendi şer'iye hakkındaki sözlerini bitirdikten sonra şöyle devam etmiştir:

– Bilirsiniz ki, Anadolu'da bakımsızlık yüzünden en çok harap olan vakıflardır. Bir taraftan bunların onarım ve canlandırılmasına çalışmakla beraber, bunun nedenlerini inceledik. Sonuçta anladık ki, bu yıkım teşkilattaki noksandan çok, yönetimin merkeziyetçi olmasından ileri geliyor. Bunu düzeltmeye çalışıyoruz. BMM'ce onaylanan bütçenin onarım ve inşaat tertibindeki 180 küsur bin lira ödeneği derhal mülhakata dağıttık. Bununla beraber ne kadar onarım ve inşaat yapıldığını, daha ne kadar ihtiyaç olduğunu önemle takip ediyoruz. Şimdiye kadar aldığımız bilgilerden daha pek çok para, onarım ve çalışmaya ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır. Bazı yerlerden alınan bilgilere göre, 1921 yılında 54 cami, 8 mescit, 5 minare, 6 türbe ve zaviye, 7 değirmen ve çeşme, 7 han, 21 hamam, 233 dükkân ve mağaza, 11 medrese onarılmış ve inşa edilmiştir. Bütün bunlar 26 yerde gerçekleştirilmiştir. Diğer yerlerden henüz tam bilgi ulaşmadığından, başka onarım ve inşaatların olması doğaldır.

S.– Bu onarım ve inşaatın düzenli bir şekilde yapılabilmesi için bazı kanunlara ihtiyaç hissediliyor mu?

C.– Şüphesiz bu ihtiyacı hissettik ve hatta bir kısım kanun tasarılarını da düzenleyip hazırladık. Diğer taraftan vakıf binalarındaki yıkıma yol açan faktörleri araştırıp gidermeye çalışıyoruz. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu vakıfların yönetimini mahallerine bıraktığından, yapılanlar hep bu esasa göre hazırlanmaktadır. Yakında önemli sonuçlar alacağımızı kuvvetle umuyorum.

S.– Biraz da merkezdeki icraattan bilgi verebilir misiniz efendim?

C.– 100 küsur lira harcayarak yeniden denilebilecek bir halde Karacabey Hamamı'nın onarım ve inşaatını tamamladık. Yangın nede-

---

75 *Anadolu'da Yeni Gün*, 10 Ocak 1922.

niyle tamamen harap olan ve şimdiye kadar belediye arsalarının tesviyesi hususu beklenirken, birçok vakıf akarı vardır ki, bunların yerlerine de barakaların inşasıyla gelir sağlamaya çalışıyoruz. Girdiğimiz yılda muhtelif anıtların canlandırılmasına çalışacağız. Bütçemiz tümünü yapmaya yetmediğinden, tedricen yapmak zorundayız. Bir de illere, ihtiyaç açısından merkezden çok özen gösterildiğinden, bu yönü daima göz önüne alıyoruz. Bununla beraber size şimdilik şu veya bu önemli eserler meydana getirilmiştir yolunda başarıdan söz edemeyeceğim. Asırların biriktirdiği kötü yönetimin sonuçlarının kısa sürede giderilemeyeceğini takdir edersiniz. Vekâletimiz edindiği bilgilerden, takip ettiği yolda devam ettikçe yararlı sonuçlar alacağı inancındadır. Çalışmak bizden, tevfik Allah'tandır.[76]

c) Mustafa Fehmi Efendi'yle Mülakat

Din işlerimizde gerçek gelişmeye doğru - Hutbelerin Türkçe okunması için Şer'iye Vekâleti'nde bir komisyon kurulmak üzeredir - Evkaf işleri de düzenli bir hale konuluyor

Reis Paşa Hazretleri'nin martın birinci günü tarihi hitabelerinin din işlerimize ait kısımlarında şu bölüm dikkati çekmişti:

"Efendiler, camilerin mukaddes minberleri halkın ruhani, ahlaki gıdalarına en yüksek, en verimli kaynaklardır. Dolayısıyla camilerin ve mescitlerin minberlerinden halkı aydınlatacak ve olgunlaştıracak değerli hutbelerin içeriğini halkın anlamasını sağlamak, Şer'iye Vekâleti'nin önemli görevidir. Minberlerden halkın anlayabileceği dille ruha ve dimağa hitap olunmakla Müslümanların vücudu canlanır, dimağı sağlamlaşır, imanı kuvvetlenir, kalbi cesaret bulur. Fakat buna göre hatiplerin gereken bilimsel niteliklere, özel değerliliğe sahip ve dünyanın durumunu kavramış olmaları önemlidir. Bütün vaiz ve hatiplerin buna hizmet edecek şekilde yetiştirilmeleri için Şer'iye Vekâleti'nin çaba göstereceğini ümit ederim..."

Reis Paşa Hazretleri ardından evkaf işlerini konu etmişler, vakıfların anlamını güzel bir ifadeyle açıkladıktan sonra bu zenginlikten

---

76 *Anadolu'da Yeni Gün*, 11 Ocak 1922.

milletin ve ülkenin hakkıyla yararlanmasının sağlanmasını, bu büyük kurumun yıkımdan korunmasını dilemişlerdi.

Reis Paşa Hazretleri'nin baştan başa özel bir değer taşıyan ve bize çok yeni, mükemmel bir devir açan söylevinin yukarıya naklettiğimiz kısmı da fevkalade önemle göz önüne alınacak bir şekildedir. Hatiplerin halkın anlayabileceği bir dille okumaları kadar, din işlerimizde uygulayacağımız önemli bir ilke olamaz. Yine vakıfların iyi düzenlenmesi millet ve ülke için fevkalade istenen ve gereken bir durumdur.

Dolayısıyla bir yazarımızı dün Şer'iye Vekili Mustafa Fehmi Efendi'ye göndererek bu konudaki görüşünü sorduk.

Kendisi hutbelerin Türkçe olmasına dair yazarımızın sorusuna cevaben şöyle demiştir:

– Bizim kanaatimize göre şer'-i şerifin hükümlerine uygun olacak bir şekilde hutbelerin Türkçe olması mümkün ve kabildir. Sizce de bilinmektedir ki, hutbelerde mutlaka Allah'ın anılması gerekir. Bu nedenle sadece besmeleyi, hamd ü salavatı ve kelime-i şahadeti olduğu gibi söylemek gerekir. Bunlar sağlandıktan sonra öğütlerin Türkçe yapılmasında hiçbir dini sakınca yoktur. Ancak hatiplerin ilim ve irfan sahibi olmaları, Türkçe'yi iyi bilmeleri gerekir ve böyle âlimlere ihtiyaç vardır. Çünkü ancak bu sayede öğütlerin ruhundaki büyüklük tamamen ifade edilebilir. Biz bu önemli meseleyle meşgul olmak üzere bir komisyon teşkil edeceğiz. Komisyon pek yakında kurulacağından işe başlamış olacaktır.

Vekil Hazretleri yazarımızın evkafın düzenlenmesi meselesi hakkındaki sorusuna da şu cevabı vermiştir:

– Evkafın düzenli bir hale konulması için hazırlanan proje Meclis'e sunulmuştur. Halen Şer'iye Encümeni'nde görüşülmektedir. Bilindiği gibi şimdiye kadar birtakım adlar altında vakıflar bulunuyordu. Örneğin mülhik, müstesna gibi. Bunların her biri başka şekillerde yönetiliyor, bu yüzden Evkaf-ı İslamiye'den azami yarar sağlanamıyordu. Bu projeyle tüm vakıfları Evkaf-ı İslamiye adı altında birleştirerek yönetmek istiyoruz. Bunu BMM kabul ederse, ikinci derecede kanunlar hazırlayıp vakfın yönetimini düzelterek ülkeye daha yararlı hizmet etmek istiyoruz.[77]

---

77 *Anadolu'da Yeni Gün*, 10 Mart 1922.

IX
Nafıa Vekilleriyle Mülakatlar

a) Ömer Lütfi Bey'le Mülakat

1913 Avrupa Uluslararası Yol Konferansı - Çumra'da Sulama İdaresi ve ölçme uygulamaları - Kızılırmak üzerinde sallarla nakliyat girişimleri - Ormanların korunması için madenkömürlerinden yararlanma

Duvarlarında birçok haritalar bulunan geniş odanın köşesindeki yazı masasının üzerinde de plan ve haritalar bulunuyordu. Vekil, makamında kendisine başvuran birisiyle konuşuyordu. Savaş ve ekonomimiz için büyük önemi olan yollar hakkında bilgi almak istiyordum.

S.– Anadolu merkezlerindeki şehir ve kasabalardan Akdeniz ve Karadeniz'e ulaşan yollarımızın durumu nedir?

C.– Tüm savaş zamanında ordunun yol hususundaki meşguliyetleri, önemli görülen askeri yolların onarımına ve bazı bölgelerde yeniden askeri yolların inşasına yönelik olmuş ve nafıaya gereği kadar ödenek verilemediğinden, genç mühendisler de kısmen silah altında olduklarından ekonomik yolların onarımı için zaman ve para bulu-

namamıştır. Yolları bir süre daha bu durumda bırakmak büsbütün kullanılmaz hale getireceğinden, en önemlilerinden beş altısını esaslı bir şekilde onarmak, diğerlerinin de olabildiğince ulaşıma engel olan engebelerini gidermek için Yüksek Meclis'e sınırlı bir bütçe sundum. Milli Müdafaa Vekâleti de onarım için bir miktar amele taburu teşkil ederek nafıa emrine verecektir. Bunların giderleri de nafıadan karşılanacaktır. Sunduğumuz bütçe onanıp, taburlar işe başlayınca onarıma hız verilecektir. O zamana kadar da alınan avans ve mevcut amele oranında bazı kısımlarda onarımlar başlamış olacaktır.

S.– Söylediğiniz beş altı yol hangileridir?

C.– İnebolu-Ankara, Antalya-Karahisar, Samsun-Sivas, Silifke-Karaman, Havza-Yozgat ve kısmen Trabzon-Erzurum şoseleridir.

S.– Özel yollar hakkındaki değerlendirmelerinizi de sorabilir miyim?

C.– Özel yolların uzunluk toplamı, genel yollardan pek çoktur. Mevcut kanunlar gereğince bunların yapım ve onarımları özel idarelere aittir. Ancak özel idarelerin yeterli ödenekleri olmadığından bu yollara bakamamaktadır. Esasen Avrupa'da 1913 yılında toplanan Uluslararası Yol Konferansı'nda her ülkede özel yolların genel yollar kapsamına alınması ittifakla kabul edilmiş, bu hususta en sonraya kalan İngiltere, Kanada, Avustralya, Bulgaristan ve Amerika devletleri de bu usulü benimsemişlerdi. Böylece bütün ülkelerde şoselerin bir merkezden yapım ve onarımları esası uygulanmaya başlamıştır. Özel idarelere sadece nahiye ve köy yolları bırakılmıştır.

Bu usulün ülkemizde de uygulanması ve özel idarelere ait yol gelirlerinin Nafıa Vekâleti emrinde birleştirilmesi ve bu yollardan yararlanan halk kesimlerinden yararlanmaları oranında vergi alınarak gelirlerin artırılması ve ülkedeki bütün şoselerden bir makamın sorumlu tutulması arzu edilirse de, bunun birdenbire yapılması gerek uzman bulmak, gerek teşkilat yapmak açısından doğru olamaz.

S.– Demiryollarımız ne halde? Yeni hatlar için vekâletin yeni tasavvurları var mı?

C.– Mevcut olan Anadolu-Bağdat, Geyve-Uşak hatları bir genel müdürlük, Aydın-Dinar hattı da ayrı bir müdürlük halinde işletilmektedir. Hatların işletilmesi tarzı, özellikle son savaşta Genelkurmay

Başkanlığı'nca resmen takdir edilmiştir. Ankara-Sivas hattının inşaatına devam edilmektedir. Erzurum'dan Erzincan'a, Samsun'dan Havza'ya demiryolu inşası bu yıldaki projelerimiz arasındadır. Başlanması için bütçenin onaylanması beklenmektedir.

S.– Nafıa Vekâleti'nin başka tasavvurları var mıdır?

C.– Çumra'daki sulama idaresine ölçme uygulamalarını yaptırma girişiminde bulunduk ve birkaç mühendis ilave ettik. Kızılırmak'ta hiç olmazsa sallarla nakliyat yapmak için araştırmaya giriştik. Bir sandalımız güçlükle Yahşihan'dan Bafra'ya gitti. Gönderdiğimiz mühendisin henüz raporu gelmediyse de gönderdiği telgraftan bu işin pek kolay, özellikle birçok aktarmaya muhtaç olmadan yapılmasının mümkün olmadığı anlaşıldı.

S.– Ormanlarımızın korunması için madenkömürlerimizden ne derece yararlanabileceğiz?

C.– Son askeri harekât kömür işlerimizi kesintiye uğratmışsa da, yeniden en verimli kısımda işe başladık. Gereken bazı tesisata başlanmak üzeredir. Bunun bitiminde demiryoluna gereken yakacağın çoğunun sağlanacağını umuyorum.

S.– Nafıa teşkilatı hakkındaki görüşlerinizi sorabilir miyim?

C.– Nafıa teşkilatını mülki idareye bağlılığından kurtararak doğrudan doğruya tüm yolların üzerinde yapmayı uygun gördük. Bütçenin kabulü yaklaştığında bunu fiilen uygulayacağız. Bu şekilde çok iş yapılacak yerlerde çok mühendis, az iş yapılacak yerlerde az mühendis ve diğer fenni görevlileri bulunduracağız. Böylece gereksiz masraflardan ve uzman sayısından tasarruf edeceğiz.

S.– Bütçenizin verimli olan ve olmayan harcamaları hakkında bilgi verir misiniz?

C.– Yol ve köprüler kısmında yapılacak iş için harcanacak paranın ancak yüzde 12'si maaşlar ve benzeri giderlere harcanmaktadır. Tüm bütçede bu gibi cari giderlerin toplamı yapılacak iş giderine oranla yüzde 14'e varmıyor. Oysa para kazanmak üzere kurulan Fransız yol şirketinde bile bu harcamalar yüzde 18 civarında kabul edilmişti.

Şimdilik teorik olan bu oranın yıl sonunda gerçekleşmesi, yani para oranında iş yapılması amele taburlarının zamanında kurulup

gönderilmesine, yeterli amele sağlanması için mülki görevlilerin himmetine ve bunlarla beraber ödeneklerimizin zamanında verilmesine bağlıdır.[78]

b) Nafıa Vekâleti'ndeki Çalışma ve Yapılan İşler Üzerine Vekille Mülakat

Şose inşaat ve onarımı - Köprü ve menfez inşaat ve onarımı - Ankara-Sivas demiryolu - Erzurum-Erzincan demiryolu - Samsun-Havza demiryolu - Anadolu demiryolları - Demiryolları için madenkömürleri

Dünkü nüshamızda yeni nafıa vekili Diyarbakır mebusu Feyzi Bey'in demecini yayımlamış, kendisinin vekâletin bir yıllık faaliyet ve icraatına dair vekâlet müdürlerinin hazırladıkları bilgileri yazarımıza verdiğini yazmıştık. Söz konusu bilgileri bugün yayımlıyoruz:

Şose İnşaat ve Tamiratı

1921 yılında şose toprağının düzlenmesi, temizlenmesi ve onarımına özellikle önem verilmiştir. Toprak düzlenmesi alanında 125.455 metreküp toprak, 2.940 metreküp kaya kazısı yapılmıştır. Temizlemeye gelince, 71.637 metre uzunluğunda hendek, 37.726 metre uzunluğunda banket temizlenmiştir. Şose döşemeleri 7.792, silindiraj 4.015 metreküptür. 15.114 metreküpü kum taşı, 11.517 metreküpü de ham taş hazırlanmıştır.

Köprü ve Menfez İnşaat ve Tamiratı

Yıl içinde 11 yeni köprü, 22 menfez inşa edilmiş, 56 köprü, 31 menfez de onarılmıştır. Şoselerde yapılan tahkimat için 101 metreküp harçlı istinat duvarı, 401 metreküp kuru istinat duvarı, 70 metreküp ekpa duvarı gerçekleştirilmiş, 1.460 metreküp taşlama, 536 metreküp kayalama üretilmiştir. Ayrıca yapılması gereken onarım için hayli miktarda keşif evrakı hazırlanmıştır. Bunun için gereken harcama miktarı toplamı 13.512.390 kuruştur.

---

78 İzzet Ulvi, *Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Nisan 1921.

Ankara-Sivas Demiryolunda

Hat halen Ankara ile 86. km'de vaki Yahşihan'a kadar uzatılmış ve dekovil katarları iki yer arasında işlemektedir. 49. km'de 330 metre uzunluğundaki tünelin inşaatı bitirildiğinden, dekovil varyantı dolaşmadan tünelden geçmektedir. Bu hat üzerinde 1921 yılında 7.124 metreküp toprak kazısı, 108 metreküp kaya kazısı, 2.216 metreküp balast kazısı, 306 metreküp ray döşemesi, 523 metreküp istinat duvarı inşaatı yapılmış, 2.358 metre uzunluğunda hendek açılmıştır.

Hattın Sağladığı Gelirler

27 Ocak'tan 27 Aralık sonuna kadar, yani on bir ayda bu hat üzerinde 1.506 tren tertip olunmuş, 3.285.010 ton kilo metrik vücuda getirilmiş, 68.534 yolcu, 16.003 ton eşya nakledilmiş, 17.167.362 kuruş hâsılat elde edilmiştir.

Erzurum-Erzincan Demiryolunda

İki yer arasındaki güzergâh keşfi tamamlanmış, Karabıyık-Kükürtlü kısmında 40 km'lik inşaat yapılmıştır. Kükürtlü hattında 19 km'lik onarım, balast hazırlanması ve döşenmesi ve makaslar dahil olduğu halde 11 km ray döşenmiş, 8 ahşap köprü, 4 geçici istasyon binası ile zeminlikler, 2 km su kanalı ve su hazinesi inşa edilmiştir.

Berte Kayalı-Kophan arasında Kop Dağı'nda Uzun Ahmet ile Erzurum arasında Deveboynu'nun 15 km'lik haritası çıkarılmıştır. Erzurum'da bir demirhane, bir marangozhane, bir ambar kurulmuş ve bütün malzeme bu imalathanelerde yapılmış ve onarılmıştır. Hat üzerinde 9.700 metre uzunluğunda telgraf hattı uzatılmıştır.

Samsun-Havza Demiryolları

Samsun'dan itibaren dokuz km düzeltilmiş ve temizlenmiş, savaş zamanında tahrip edilen demiryolu iskelesi onarılmış, Trabzon'da 100 ton ağırlığında ray malzemesi döşenmek üzere Samsun'a nakledilmiştir. Bu hat üzerinde inşaata esas olacak şekilde Murat Irmağı geçit noktalarındaki büyük köprüler için yeniden ahşap köprü projeleri ve fenni evrakı hazırlanmıştır.

Anadolu Demiryolları

Aydın hattı üzerinde yedi ayda 23.984 yolcu, 182.317 kantar eşya nakledilmiştir. Anadolu demiryollarında düşmanın tahrip ettiği köprü ve yol bölümleri onarılmış, döşemesi tamamlanmıştır. Adapazarı mıntıkasında 142. km'deki Karaçam Sakarya demir köprüsünün tahkimatına devam edilmektedir. 148. km'de tahrip edilen tünel onarılmıştır. Ayrıca 153. km'deki Yılanlı Sakarya Köprüsü'nün onarımına başlanmıştır.

Anadolu'da Gelecekte Yapılacak Demiryolları

Bunların güzergâhlarına ait keşifler yaptırılmıştır. 1921 yılı içindeki keşifler Çankırı'da Devrez Çayı üzerinden başlayarak İnönü-Tosya-Osmancık-Amasya-Erbaa-Niksar-Suşehri-Kelkit-Erzurum kısmı ile Erzurum-Trabzon arasında yapılmıştır.

Demiryolları İçin Madenkömürleri

Demiryolları için gerekli odunkömürü sağlamak üzere birçok yerlerde linyit madenkömürü ocakları büyük bir faaliyetle işletilmiş, demiryollarına önemli miktarda odunkömürü sağlanmıştır. Son zamanlarda düzgün ocakların verimlerine göre, ilerde demiryolları için gereken odunkömürünün yerli ocaklardan sağlanmasının mümkün olacağı tahmin edilmektedir. Demiryollarına odunkömürü sağlanması hakkında halen Ilgaz ormanlarında kesim yapılmakta, yoğun şekilde çalışılmaktadır.[79]

---

79 *Anadolu'da Yeni Gün*, 20 Ocak 1922.

D.
KURTULUŞ SAVAŞI SONRASI MÜLAKATLARI

I

Mebus Yusuf Akçura'yla 1923 Seçimleri Üzerine Mülakat

Seçmenlere teşekkür - Fırka mensubu mebusların çalışma şekilleri - Eğitim ve sosyal sorunlar - İstanbul'un geleceği - Galata sarraflarının nüfuzu - Türkiye'nin'nin çeşitli bölgelerinde aynı yönetim şeklinin uygulanması uygun olmaz

S.– Seçmenlerinize karşı bir şey söylemek ister misiniz?

C.– Hayhay! Önce beni BMM'ye İstanbul'dan üye olmaya layık görerek oy verdiklerinden dolayı pek çok teşekkür etmek, daha sonra çok değerli bu teveccühün şükran borcunu Meclis'teki çalışmalarımla ödemeye çalışacağımı arz etmek isterim.

S.– Meclis'teki çalışmalarınız neler olacaktır?

C.– Bir fırkaya mensup mebusların çalışma şekli, fırkanın dahili teşkilatıyla düzenlenir. İlk Meclis'te Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun çalışma şekli düzenlenmişti. Halk Fırkası'nın kuruluşuyla bu daha mükemmel bir şekil alacaktır.

S.– Yeni Meclis'te özellikle hangi sorunlarla meşgul olmak istiyorsunuz?

C.– Hayatımın genelinde şimdiye kadar en çok meşgul olduğum sorunlar, eğitim işleriyle sınırlı anlamda olmak üzere sosyal sorunlardır. Fırka ve Meclis'te asıl bu sorunlar üzerinde durmak istiyorum. Bilirsiniz ki, ben ihtiyar bir milliyetçi ve halkçıyım. Öteden beri milliyetçilik ve halkçılık esaslarını yaymaya ve savunmaya çalıştım. Mensubu olmaktan onur duyduğum Halk Fırkası da milliyetçi ve halkçıdır. Eğitim işlerinin, sosyal sorunların milliyetçilik ve halkçılık esaslarına dayanarak halledilmesine çalışacağım. Böylece Halk Fırkası'nın ilkelerine uygun hareket etmiş olacağım. Zaten bir fırka mensuplarının esas meselelerde özel fikirleri olamaz.

S.– İstanbul'un geleceği hakkında fikriniz?

C.– Halkçı bir devlette başkent, egemen halkın oturduğu bütün ülke demektir. Türkiye devletinin bugün fiili idare merkezi BMM'nin toplanmakta olduğu Ankara'dadır. İstanbul'un ilerde idare merkezi olabilecek şartlara sahip olup olmayacağını şimdiden kestirmek mümkün değildir. Zira olaylar henüz elimize yeterli bilgi vermemiştir. Ancak, İstanbul'un idare merkezi olmasa bile bir Türk şehri olarak kalmasına yalnız İstanbul mebusları değil, bütün Meclis üyelerinin son derece çalışmaları doğaldır.

Benden önce gazetelere demeçler veren İstanbul mebusu arkadaşlarım eşsiz şehrimizin değerinden ve öneminden söz ettiler. Ben bunlara ekleyecek bir şey bulamıyorum. Asıl sorun İstanbul'un Türk kalmasını sağlamak için hangi tedbirlerin alınması gerektiğini açıklık ve kesinlikle belirleyebilmektir. İstanbul'un tekrar başkent olması, İstanbul'un Türk simasının sürdürülmesi için yeterli bir tedbir değildir. Bu sima Abdülaziz devrinden itibaren değişmeye başlamıştır. Vaktiyle Âli Paşa devlet yönetiminde Galata sarraflarının Babıâli vükelasından daha çok sözlerinin geçtiğini söylemişti. İstanbul'un Türk kalması, İstanbul'da ancak fikri ve maddi Türk sermayesinin üstünlüğüyle kabil olabilir. Daha açık söyleyeyim: İstanbul'un toprağı, binaları, ticarethaneleri, bankaları, fabrika ve imalathaneleri, nakliye araçları Türk elinde bulunur, ticarethane ve banka direktörleri, fabrika ve şirket mühendisleri vb. Türk olursa, işte o zaman İstanbul da Türk olur. Yalnız okullarla, Darülfünun'la, bilim kurumlarıyla da İstanbul'un Türklüğü korunamaz. Bu durumda asıl aranıp bulun-

ması gereken tedbirler, İstanbul'da milli egemenliğimizi sağlayacak tedbirlerdir. Bu bağlamda genel bazı şeyler söylenebilir. Bu söylenmektedir. Fakat ben bu çok ciddi sorunları, ciddiyetle bağdaşır bir şekilde çözebilmek için geniş ve derin araştırma ve incelemeye, bunlara dayanan konuşmalara ihtiyaç olduğu kanısındayım.

İstanbul'un yönetim şekli, nihayet bir şekil sorunudur. Bununla beraber yalnız İstanbul'da değil, Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde birbirinin aynı yönetim şekillerinin uygulanması uygun olmaz inancındayım.

S.– Memur sınıfının refahı hakkında ne düşünüyorsunuz?

C.– Biraz önce sosyal sorunlarla özellikle uğraşmak istediğimi söylemiştim. Memurlar, özellikle az maaşlı memurlarla, emeklilerin, yetimlerin, dulların mevcut durumları ülkemizdeki sosyal sorunların başında geliyor. İş çok, işçi az olan ülkemizde az çok aydın bir sınıf işsiz kalamaz. Milletin üstünde müktesep hakkı olan, bugün iş göremeyecek bir duruma gelmiş veya henüz iş görecek bir yaşa erişmemiş vatandaşlarımızın hayat ve geçimlerini sağlamak milletin üzerindedir.[80]

---

80 *Vakit*, 6 Temmuz 1923.

II

Seçimler Üzerine Mebuslarla Mülakat

Afyonkarahisar mebusunun beyanatı - Üç mebusumuzun fikri - Halk Fırkası her yerde kazanacak - Ali Saib Bey'in açıklamaları

İstanbul ikinci seçmenlerinden olan Afyonkarahisar mebusu Ali, İstanbul mebusu Ali Rıza beyler ile Saruhan mebusu Sabri Bey dün şehrimize gelmişlerdir. Bir yazarımız gerek anılanlar, gerek İstanbul'da bulunan diğer mebuslardan bazılarıyla seçim meselesi hakkında görüşmüştür.

Afyonkarahisar mebusu Ali Bey yazarımıza demiştir ki:

– Cumhuriyet Halk Fırkası İstanbul mebusu adayı mutlak olarak Hakkı Şinasi Paşa'dır. Adı geçenin dilekçesi fırkaca bugün alelusul düzenlenerek Denetleme Kurulu'na verilmiştir. Gerek İstanbul'da, gerek İstanbul haricindeki seçimlerde tamamen kazanacağımıza kesin bir inancımız vardır. Zira tecrübeyle gördük ve anladık ki İstanbul'un namuskâr halkı vatanı kurtaranları, İstanbul'un refah ve saadetine çalışanları takdir edecek derecede yüksek seviye ve irfanla donanmıştır. Vakit vakit milli gayretini göstermiş ve ispat etmiştir. Cumhuriyet Halk Fırkası durum ve geleceğinden emin olarak şimdiye kadar

olduğu gibi bundan sonra da vatanın refah ve yükselmesinden ibaret olan yolunda çekinmeksizin yürüyecek, milletin muhtaç olduğu terakki ve açılımı temine çalışacaktır.

Şu veya bu suretle söylenegelen dedikodular bizim ilerleme yollarımızda hepimize bir engel teşkil edemeyecektir. Vatanın ne derece terakki ve bayındırlığa muhtaç olduğunu tamamen anlamışsınız.

İstanbul mebusu Yusuf Akçura Bey şunları söylemekle yetinmiştir:

– Seçimleri kazanacağız.

Saruhan mebusu Sabri Bey de demiştir ki:

– Seçimlerde Cumhuriyet Halk Fırkası adaylarının kazanacağına kaniim.

İstanbul mebusu Ali Rıza Bey fikrini şu sözlerle özetlemiştir:

– Seçimleri her yerde kazanacağımızı kuvvetle ifade ederim.

İstanbul mebusu ve eski sıhhiye vekili Doktor Refik Bey de şunları söylemiştir:

– Fırkamızın yalnız İstanbul'da değil, bütün seçim bölgelerinde kazanacağına tamamen kaniim.

Kozan mebusu Saib Bey ise aşağıdaki açıklamalarda bulunmuştur:

– Ben Anadolu'yu tamamen gezmiş ve Anadolu'nun ruhunu tamamen anlamış bir mebusum. Bu itibarla söylerim ki bütün Anadolu halkı büyük kurtarıcısına bağlıdır, ondan hiçbir zaman ayrılmaz. Anadolu'da, İstanbul'daki birkaç gazetecinin yaygarasına önem veren yoktur. Seçimleri her tarafta Cumhuriyet Halk Fırkası kazanacaktır.[81]

---

81 *Cumhuriyet*, 9 Aralık 1924.

III

Kırklareli Mebusu Şevket Bey'le Mülakat

Seçim bölgem Zahit Bey'in adaylığını iyi karşılamadı - Şevket Bey diyor ki: "Açık olarak ifade ederim ki, ben Cumhuriyet Halk Fırkası teşkilatına dahilim."

Lüleburgaz, 26 (Özel muhabirimizden): Kırklareli seçimlerinde çoğunluğu kazanan Lüleburgazlı Şevket Bey'in muhtelif gazetelerde birçok dedikodulara yol açan seçim şeklini ve adı geçenin her iki fırkaya karşı gerçek durumunu anlamak için kendisiyle mülakat ettim. Şevket Bey, beni samimiyetle kabul etti.

S.– Cumhuriyet Halk Fırkası'na mensubiyetinize rağmen bu defaki seçimlerde partinizin isteğine aykırı olarak adaylığınızı koyduğunuz, sonuç olarak muhalif fırkaya katıldığınız iddia olunuyor. Bu rivayet ne dereceye kadar doğrudur?

C.– Bazı işlerimin görülmesi için Ankara'ya giderken Kırklareli mebusluğu seçimlerine başlanacağını öğrenmiştim. Ankara'ya gidince arkadaşlarımın da bu seçim meselesiyle meşgul olduklarını ve adaylığımın ilanı için Kırklareli'den de Halk Fırkası Genel Sekreterliği'ne müracaat olunduğunu haber aldım. Gördüğüm bu teşvik ve iltifat bende de seçilmek arzusunu uyandırdı.

Esasen bundan evvelki seçimlerde de adaylığım kararlaştırılarak seçilmem ittifakla kabul edilmişti. Fakat o zaman ki Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun başka bir aday göstermesi üzerine bundan vazgeçmiştim. İşte seçim çevremin destek ve sevgisinden bu suretle emin olduğumdan, Ankara'dayken aday gösterilmemi parti başkanlığından istedim. Bildirilmiş durum ve olayların gösterdiği anlam ve gerçek itibariyle adaylığımı artık bir emrivaki telakki ederek Ankara'dan geri döndüm. Adaylığımı koyduktan sonra intizar hilafına fırka divanının her nedense Zahit Bey'i tercih ettiğini haber aldım. İtiraf ederim ki, seçim bölgem bu adayı iyi karşılamadı.

S.– Zahit Bey'in adaylığı fırkaca kararlaştırıldıktan sonra sizin bundan vazgeçmemeniz Halk Fırkası'na muhalif bir vaziyet aldığınıza yorumlanmaz mı?

C.– Zahit Bey'in başarılı olamayacağı ihtimalini dikkate alan fırka teşkilatı fırka namına ikinci bir aday gösterilmesiyle durumun düzeltilebileceğini iddia etmişti. Gerek bu kanaate ve gerek seçim bölgemdeki halkın hakkımdaki eğilim ve teveccühlerine dayanarak fırka divanından ikinci bir namzet olarak gösterilmem bekleniyordu. Hatta gazeteler bu ihtimali kesin bir şekilde yazmışlardı. Bir taraftan da seçimlere başlanmıştı.

İşte durumun gerektirdiği bu lüzum ve ihtiyaca dayalı olarak Denetleme Kurulu'na başvurup adaylığımı koydum. Seçim dairem hakkında takip ve tatbikini arzu ettiğim çalışma programını da dilekçemde ifade ettim. Bu suretle muhterem halkımızın sevgileriyle başarı kazandım.

S.– Şu halde beyefendi, bazı gazetelerin bahsettikleri şekilde müstakiller grubuna veya muhalif fırkaya mensubiyetiniz hakkındaki söylentilerin aslı yok mudur?

C.– Garip bir olay olmak üzere söyleyeyim ki, Kırklareli merkezinde seçim günü Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan ihraç edildiğim haberi yayıldı. Bu söylentinin ne dereceye kadar doğru olabileceğini, neden ve sebeplerini tayin edemem. Bunun bir seçim hilesi olup olmadığını ancak Ankara'ya gittikten sonra öğreneceğim. Açıklıkla beyan ederim ki, ben, Cumhuriyet Halk Fırkası teşkilatına dahilim.[82]

---

82 *Cumhuriyet*, 29 Aralık 1924.

IV

Çatalca Mebusu Şakir Bey'le Mülakat

Bu sene Trakya bölgesinden 3-4 bin vagon hububat ve 3 milyon kilo tütün ihraç edilebilecektir - Şimdiye kadar 3 milyon lira sarf edilen Keşan demiryolundan daha 150 bin lira sarfıyla istifade etmek mümkündü - Tahdid-i Hudut Komisyonu'nun görevlerine ve 1913 hududuna dair bilgi

Edirne, 1 Ağustos (Özel muhabirimizden): Çatalca mebusu Şakir Bey, seçim bölgesindeki seyahat ve incelemelerini tamamlayarak Edirne'deki ailesi nezdine gelmiştir. İlk Trakya Cemiyeti kurucularından ve Trakya'da milli yönetimi ilk defa kurmuş bulunan Edirne eski valisi Şakir Bey'in, bugünün olayları ve ülkenin gelişme ve ilerlemesine dair hükümetin girişim ve düşünceleri hakkındaki duygularını ve görüşünü öğrenmeyi *Cumhuriyet* için pek faydalı gördüm.

Trakya'da Ürün Ne Haldedir?

S.– Gerek Çatalca havalisinde, gerek diğer Trakya mıntıkasında gerçekleşen seyahatlerindeki izlenimleriniz ne merkezdedir?

C.– Sınırlı yerler müstesna olmak üzere gezdiğim taraflarda halkı yeni üründen umumiyetle memnun gördüm. Bazı taraflarda buğ-

daylar iyi olmamışsa da köylü, diğer ürünlerle çalışmasının semeresini telafi edebilecektir. Bilhassa yazlık ekinler türünde ve bu meyanda tütünde çok ümit vardır. Her ne kadar kesin bir rakam açıklamaya imkân yoksa da Trakya'nın bu yıl iç tüketiminden başka, dışarıya 3-4 bin vagon miktarında tahıl gönderebileceği ve 3 milyon kilo kadar tütün yetiştireceği tahmin olunmaktadır.

Bağlara gelince, Trakya'da mevcut 30 milyon kütük miktarındaki bağların çoğunluğu iyi bir surette işlenmiş olup bu yıl bağcılarımızın iyi bir mahsul alacakları ve geçen seneki zarara karşılık bu yıl ülkeye hayli yarar sağlanacağı beklenmektedir.

Keşan Demiryolu İşleyecek mi?

S.– Yolları ne halde buldunuz?

C.– Üzülerek yollar ülkenin ekonomik olarak gelişmesini sağlamaya uygun bir halde değildir. Mevcut yolların çoğunluğu onarımsızlık yüzünden bozulmuş olduğu gibi, birçok önemli bölgeler tamamen yoldan yoksun bulunmaktadır. O kadar ki, yolların mevcut durumuna göre kışın birçok taraflarda taşıma imkânsız bir hale gelecektir. Yol meselesini, halledilecek birçok işlerin en başına koymak gereklidir.

S.– Keşan demiryolu hakkında malumatınız var mı?

C.– Nafıa Vekâleti geçenlerde bir fen heyeti yollayarak umumi bir keşif ve araştırma yaptırmıştı. Henüz bu konuda yeni bir karar ve girişim olup olmadığını bilmiyorum. Ancak, yıllık yalnız 3-4 milyon kilo tahıl ihracatı olan zengin bir bölgenin ekonomik hayatını şiddetle ilgilendiren böyle önemli bir işin Nafıa Vekâleti'nce ciddiyetle takip edildiğine eminim.

Bundan başka, bu hattın açılması büyük külfetlere de bağlı değildir. Çünkü vaktiyle üç beş milyon lira sarf edilerek toprağın düzlenmesi, köprüler, İstanbul tesisatı noksansız yapılmıştır. Şimdi hem bu üç beş milyonu heder olmaktan kurtarmak, hem de hattı aktif bir duruma getirmek 150 bin lira gibi nispeten az bir parayla mümkün olabileceğine göre bunun şüphesiz ihmal edilmeyeceği kanısındayım.

Yunanlılar Tarafından Alınan Nakliyat Zamları

S.– 1 Ağustos'tan itibaren Yunanlılarca Edirne-Kuleli kısmında uygulanmasına başlanan ağır şimendifer tarifesiyle Yunan nakliyat vergisi hakkında ne görüşte bulunuyorsunuz?

C.– Lozan Antlaşması, Yunan sınırı içinde kalan demiryolundan, her türlü rüsum ve vergiden müstesna olarak istifade edebileceğimizi bildirmişti. Böyle açık hükümlerin varlığına rağmen, Yunan Hükümeti hesabına, hattın bu kısmındaki Türk nakliyatından ne adla olursa olsun vergi almaya kalkışmak, antlaşmaya riayetsizlik ve tecavüzden başka bir şey olamaz. Hükümetimizin bu meseleyi önemle dikkate alacağını ve antlaşma hükümlerinin uygulanmasını temin edeceğini güvenle bekleyelim.

Tahdid-i Hudut Komisyonu Neyle Meşgul Olacaktır?

S.– Gazeteler Tahdid-i Hudut Komisyonu'nun teşekkül ettiğini yazıyorlar. Bu komisyonun görevleri nelerden ibarettir?

C.– Gazetelerde mevzubahis olan komisyon, gayri askeri bir hale sokulacak bölge sınırlamasına memur olduğundan, doğrudan doğruya hudut tahdidiyle hiçbir alakası yoktur. Bildiğiniz gibi Lozan Muahedesi'nde Trakya'da Bulgaristan ve Yunanistan'la hemhudut bölgelerimizin taraflarında otuzar kilometrelik sahanın gayri askeri bir hale dönüştürülmesi kararlaştırılmıştı. Komisyonun görev ve yetkisi işte bundan ibarettir.

1913 Hududu Temin Edilecek mi?

S.– Bugünlerde Yunanistan'la 1913 hududunun temin edileceğine dair bazı söylentiler dolaşmaktadır. Bu hususta bilgi mevcut mudur?

C.– Herhangi bir hudut düzenlemesi hakkında henüz bir şey bilmiyorum; mamafih Türkiye dostluğunun kıymetini tamamıyla takdir edecek bir Yunanistan için –bizce çok önemli olduğu halde kendisini pek az ilgilendiren– böyle bir hudut düzenlemesine onay vermek suretiyle Trakya'ya yaklaşmak makul bir seyahat olacaktır. Er geç gerçek karşılıklı menfaate uyacak böyle bir siyasetin kazanması beklenebilir.

Türk-Bulgar Görüşmelerinin Kesilmesi

S.– Ankara'daki Bulgar görüşmeleri ne haldedir?

C.– Görüşmeler, üzülerek söylüyorum, pek zorlukla ilerlemektedir. Halbuki çetin tecrübelerden sonra, Bulgaristan'ın Türkiye'ye karşı daha samimi ve tereddütsüz bir siyaset takip ederek bir an önce dostluk antlaşmasını imzalaması beklenirdi. Bu görüşmeler hakkında *Cumhuriyet*'in Sofya muhabiri tarafından yazılan bazı mektuplar, görüşmelerin kesilmesini gösteren ruh halini mümkün mertebe göstermiştir.

Bulgaristan'ın İç Durumu Bizi Ancak Sonuç Olarak İlgilendirir

S.– Bulgaristan'ın iç durumunu ne şekilde yorumluyorsunuz?

C.– Bulgaristan'da yer yer bazı karışıklıklar olduğu doğrudur; fakat komşu bir devletin ülkesi dahilindeki bu tür işleri ancak sonuç olarak bizi ilgilendiren yönüyle takip edecek bir mevkide olduğumuzdan, şimdilik Türkiye'nin güvenlik ve menfaatlerine tehlike oluşturacak bir hal görmemekteyim. Tabii hükümetimiz de ileriyi düşünen bakış açısıyla olayları yakından takipten geri kalmayacaktır.

Akşamın alacakaranlığı tül perdelerden süzülürken muhterem muhatabıma teşekkürle veda ettim.

Akil Şinasi[83]

---

83 *Cumhuriyet*, 16 Ağustos 1924.

V

Mübadele ve İmar İşleri Üzerine Mülakatlar

a) Karma Mübadele Heyeti'nden General Dolara'yla Mülakat

Karma Mübadele Heyeti'nde tarafsız bölgelerin başkanı General Dolara vaktiyle Mustafa Kemal Paşa'yı nasıl tanıdığını ve mübadele hakkındaki bakış açısını anlatıyor

Kuleli Burgaz, 4 Ekim (Özel muhabirimizden): General Dolara'yla pencereden Sinekli hattını seyrediyorduk. Yunanlılar işte buraya kadar gelmişler ve buradan itibaren Doğu Trakya'yı tahliye etmişlerdi. Ben General Dolara'ya Sinekli sınırını gösterir ve izahat verirken, Mösyö Viding de yanımıza gelmiş dinliyordu. İki yabancı delegeyle yemek vagonunda tanışmıştık. Kendilerine Hilaliahmer delegesi Lütfi Bey'i takdim ettim. Lütfi Bey de kâtibi Cevdet ve Mübadele Heyeti kâtiplerinden İhsan Bey'i yabancılara takdim etti.

General Dolara asker olduğundan Trakya'nın tahliye şeklini öğrenmek istiyordu. Trakya harekâtını en yakından takip ettiğimden

kendisine bütün gördüklerini söyledim. Yemek sonrasında söyleşimiz bir hayli uzamıştı. Önce biraz Doğu dilleri ve Türkçe harfler sorunu etrafında görüşüyorduk. General Doğu'da bir iki gezi yapmış, Makedonya'yı gezmiş, Arabistan'a gitmiş olduğunu, yaşamındaki gezilerinde tanık olduğu olayları anarak, vaktiyle Selanik'te 1910 yılında tanıştığı Reşit Galip adlı bir albay vasıtasıyla o zaman binbaşı olan Gazi Mustafa Kemal'le tanıştığını, hatta beraber yemek yediklerini anlattı.

General Dolara Türkçe harfleri pek sevdiğini, zorluğuna karşın Türkçe'yi öğrenme hevesi duyduğunu, hatta birden ona kadar rakamları yazabildiğini anlattı. Kurşunkalemle de kanıtladı. İltifatkâr ve pek sevimli bir çehreye sahip olan generalin, hal ve tavırlarıyla tatlı sözlü, temiz yürekli bir asker olduğunu anlamakta zorlanmadık. Fransızca, Almanca, İngilizce'yi pek güzel konuşan general, aynı zamanda bu üç dilin de Latince ve Yunanca'yla ilişkilerini ve bağlantılarını pek iyi incelemiş bilgin bir kişidir. Kendisine, arkadaşıyla birlikte çekilmiş fotoğraflarını içeren bir *Vatan* gazetesi takdim ettim. Memnuniyetle teşekkür etti. Mösyö Viding de verdiğim *Vatan* gazetesinden memnun oldu. Söyleşimiz İspanya'ya kadar uzandı. İspanya'nın durumu hakkında biraz açıklama yapmasını istediğim general dedi ki:

– İspanya'nın durumunda hiçbir fevkaladelik yoktur. Eğer önemli olaylar olsaydı, bittabi beni buralarda göremezdiniz. Normal duruma tamamen dönülmüştür. Yeni hükümet gereken eksende işliyor. Hükümetimizin yeni şekli kamuoyunda iyi etki yaratmıştır. Bazı gazeteler İspanya'ya dair pek abartılı şeyler yazdılar. Bunlar esassızdır. Çünkü bütün bu haberler Fransız kaynaklarından geliyor. Fransızlar ise maalesef komşuları İspanya'yı henüz layıkıyla tanımamışlardır. İspanya'ya gelen bir Fransız şehirlerin bulvarlarında dolaşarak ülkemiz hakkında hiçbir şey öğrenmeden dönüyor. Fransızlar, Almanlar kadar girgin ve inceleyici değillerdir. Nitekim Fransızlar, Almanya'yı hiç bilmedikleri halde, Almanlar bütün Fransa'yı tamamen bilirler. Bir Alman Fransa'nın herhangi bir şehrinde hiç etrafına bakmadan serbestçe yürür, istediği yere kimseye bir şey sormadan kolaylıkla gidebilir. Fakat bir Fransız'ı Berlin'in bir sokağına bırakınız, olduğu yerde şaşırıp kalır.

S.– Mübadele işleri hakkındaki görüşünüz nedir?

C.– Bu hususta henüz kararlaşmış özel bir fikrim yoktur. Durumu anlamadan bir şey söylenemez. Genel inancım odur ki, mübadele işi Türkiye ve Yunanistan için hayati bir meseledir. Tarafların delegeleri bu hususta ne kadar iyi niyet gösterirlerse, sonuç o kadar hayırlı olur. Biz daima insani duygularla hareket etmek zorundayız. İsteriz ki, asgari sefaletin ve hastalığın önüne geçmeyi başaralım. Yarım milyon halkın sevk, iskân, iaşe ve emlaklerinin değerlerini tespit sorunu dünyanın en karışık ve zor işlerinden biridir. Her iki hükümet şüphesiz mübadele işlerinin insani ve vicdani sorumluluğunu takdir etmişlerdir. Dolayısıyla vereceğimiz kararların sürat ve başarıyla uygulanması gerekir. Bizim görevimiz tarafların çıkarlarını koruyarak kararlar almaktır. Uygulama iki hükümete aittir.

Mösyö Viding başlangıçta soğuk tavırlı İngiliz karakterli bir insan izlenimi veriyor. Onun yüzünde Türklere karşı iyilikseverlik belirtisi görüyorum. Bununla beraber generalle aralarında çok benzer bazı düşünceler gördüm. Dilenir ki, Cemiyet-i Akvam delegeleri daima tarafsızlıklarını korusunlar, inşallah öyle de olur. Mösyö Viding de İspanyolca'yla beraber birkaç dile vâkıftır. Fakat O da mübadele hakkında açık bir fikre sahip değildir. Söylediklerini pek genel ve bilinen şeylerden sayıyorum. İki yabancı delege arasında on günlük bir seyahat beraberliğinden başka, bir de evvelce kurulmuş bir ilişki ve ar kadaşlık bağı var. Zaten çoğunlukla İspanyolca konuşuyorlar.

Muratlı'da trenimize Trakya'da on bir aydır pek değerli hizmetlerde bulunan Dedeağaç Karma Komisyonu Türk delegesi Üsteğmen Celal Bey geldi. Bu aktif subayımız orduda olduğu gibi, karma komisyonda da Türkiye'nin onurunu, şan ve şerefini sağlamayı başarmış bir gençtir. Celal Bey'in bize çok yararı dokundu. Trenimiz bir buçuk saat rötar yaptığından, Kuleli'de Selanik trenini kaçırarak Edirne'ye gitmek, orada bir gece kaldıktan sonra ertesi gün dönerek gelecek Selanik trenine binmek mecburiyeti karşısında kalmıştık. 24 saatlik bir süre mübadele gibi en önemli ve en hayati bir konuda feda edilebilecek bir zaman değildi. Celal Bey'e durumu anlattık. Bu sevgili arkadaş bir taraftan tren şefine emir verip trenin süratini artırırken, diğer taraftan Kuleli'ye telgraf çekerek Selanik treninin mutla-

ka İstanbul postasını beklemesini sağladı. İşte bu şekilde 24 saat kazanmış olacaktık. Kuleli'ye geldiğimizde Selanik trenini bekler durumda bulduk. Bize iki kompartıman ayrılmış, Selanik'e kadar refakat etmek üzere bir subay ve bir jandarma emrimize verilmişti. Kompartımanda bir araya geldik. Yunan jandarmaları eşyalarımızı muayene etmeden getirdiler. Pasaportlarımızı kolaylıkla kaydettiler ve bize karşı saygılı bir tavır sergilediler. Celal Bey'e bu hususta kolaylık ve yardımından dolayı teşekkür ederken, bu değerli arkadaşın tarafsız delegeler üzerinde bıraktığı iyi etkiyi de kaydetmekten kendimi alamıyorum.[84]

b) İmar Vekâleti Müsteşarıyla Mülakat

Samsun ve Trabzon havalisindeki teftişten dönen Ömer Lütfi Bey, gezdiği mıntıkaların muhacir işlerini şayan-ı memnuniyet görmektedir

Samsun ve Trabzon bölgelerine iskân edilen muhacirlerin durumu hakkında inceleme ve denetimlerde bulunmak üzere bir ay evvel Samsun'a hareket eden İmar Vekâleti Müsteşarı Ömer Lütfi Bey evvelki gün şehrimize gelmiştir. Kendisi dün İstanbul Bölgesi Mübadele ve İskân Müdüriyeti'nde denetimlerde bulunmuş ve muhacirin misafirhanesini ziyaret etmiştir.

Dün Ömer Lütfi Bey kendisiyle görüşen bir yazarımıza Samsun, Trabzon, Bafra ve havalisinde iskân edilen muhacirlerin durumu hakkında açıklamalarda bulunmuştur:

"Samsun'a gitmek üzere İstanbul'a geldiğim zaman Mübadele Cemiyeti yönetim kurulundan iki kişi ile birçok muhacirler, Samsun ve havalisine iskân edilen muhacirlerden aldıkları mektuplara göre yirmi bini aşkın muhacirin Samsun'un Kumluk ve Mezarlık mıntıkalarında sefil, perişan ve ölüme mahkûm bir durumda bulunduklarını söylemişlerdi. Samsun'a gider gitmez derhal incelemelerde bulundum. O yörede böyle hiçbir duruma tesadüf edemedim. Araştır-

---

84 Lütfi Arif, *Vatan*, 11 Ekim 1923.

dım, şimdiye kadar Kumluk ve Mezarlık'ta değil yirmi bin muhacir, bir tek muhacir bile sefil ve perişan kalmamıştır ve kalmasına da imkân yoktur. Dolayısıyla muhtelif mahallere iskân edilen muhacirlerin vaziyeti hakkında şikâyetin sağlık derecesini bu küçük örnek ispat etmektedir.

Size Samsun bölgesinde iskân işleri hakkında biraz bilgi vermek isterim. Bugün Samsun bölgesinde birçok yeni köyler yapılmaktadır. Bu köyler İmar Vekâleti'nin tespit etmiş olduğu projelere göre inşa ettirilmektedir. İmar Vekâleti gereken tüm inşaat malzemeleri ile ustaları tamamen sağlamış ve kendi yaptırdığı köylerden başka zengin olanlara da bu hususta yardım etmiştir. Bugün şu suretle Samsun ile Çarşamba kazası arasında İlyasköy, Teknepınar, Halil İsmail, Devecik, Papasköy, Asarağaç, Ökse, Çırağman, Celik, Devkiriş, Anderya, Çınaral ve Samsun ile Bafra arasında Boylan, Derecik, Kayacık, Taflan, Büklük Karagün, Kuruküpçe, Domuzağıl ile isimleri aklımda kalmayan daha on köy inşa edilmiştir. Bu köylerin büyük kısmının inşaatı tamamlanmaya yaklaşmış olup, kâmilen ikmal edilecektir.

Bu köyler, dediğim gibi, İmar Vekâleti tarafından tespit edilen projeler gereğince inşa edildiğinden, haricen düzenli ve Anadolu'ya örnek olabilecek sokakları, camileri, mektepleri havi modern ve uygar tesisatı haiz köylerdir. Hele İmar Vekâleti'nin yaptırmış olduğu Asarağaç, Ökse, Çırağman, Çınaral, Celik, Taflan, Büklük karyeleri en mükemmelleri ve numune olacak olanlarıdır.

Bununla beraber inşa edilmekte olan bu köylere henüz muhacir iskân etmek kabil olamadığından, bölge iskân müdüriyeti muhacirleri şimdilik Bafra, Alaçam, Samsun ile diğer büyük kasabalarda hazırladığı hanelere geçici olarak iskân etmiştir. Muhacirler, evlerinin ve köylerinin inşaatı tamamlandıkça peyderpey iskân edilmektedir.

Muhacirlerin sağlık durumları bugün kısmen iyidir. Yazın sıtmaya maruz kalan muhacirler nispeten zayıflamışlardır. Ancak sıtma diğer bölgelere göre Samsun ve havalisinde daha zayıf bir etki yaptığından köylüler çok zarar görmemişlerdir. Mamafih kışın gelmesiyle sıtmadan zayıflamış muhacirlerden yardıma muhtaç olanlara yardım ve tedavilerini sağlamak gerektiğini dikkate alan vekâlet Sam-

sun'da büyük bir nekahethane kurmuş ve açtırmıştır. Bu nekahethane 200 kişilik olup gereğine göre 1.000 kişilik kapasiteye çıkarılacaktır.

Bölge müdürü Rıfat ve Sıhhiye müşaviri Zihni Bey ile dört doktor köyleri denetlemekte ve sıtmanın zayıf bıraktığı muhtaç muhacirleri toplayarak nekahethaneye sevk etmektedir. Hükümet bundan başka tüm muhacirlere sıtmaya karşı mücadele için kinin dağıtımı yaptırmaktadır. Bu şekilde şimdiye kadar dağıtılan ve Hilaliahmer vasıtasıyla tedarik edilen kinin miktarı 67,5 kiloya ulaşmıştır. Kinin dağıtımına da halen devam edilmektedir.

Samsun ve civarına iskân edilen muhacirlere arazi ve çift hayvanatı ile yardıma muhtaç olanlara 2.700 pulluk dağıtılmıştır.

Bafra ve havalisinde iskân edilen muhacirler de köylerini yaptırmışlar ve iskân bile edilmişlerdir. Bu havalide İmar Vekâleti'nin köy projesine göre inşa ettirilmekte olan Kapukaba, Kuzalan, Kostantin Uşağı köylerinin inşaatı bugün tamamlanmış ve muhacirler iskân edilmiştir.

Samsun'dan başka Amasya vilayeti dahilinde Sungurlu, Çavuş, Köprü kazası, Ersandık; Merzifon'da Banatlı, Mahmutlu köyleri ile Havza'da sekiz köyün inşaatının tamamlanması da yakın olup, nihayet 15 Kasım'a kadar tümü bitmiş olacaktır.

Samsun'dan sonra incelemelerde bulunmak üzere Trabzon'a gittim. Orada iskân edilen muhacirlerin durumunu araştırdım. Trabzon'daki muhacirlerin de durumu memnuniyet vericidir.

Samsun'dan Tokat'a gitmek istiyordum, fakat bölge iskân müdürü henüz o havalideki denetlemelerinden döndüğü için, gereken malumatı aldığımdan gitmekten vazgeçtim. İnceleme ve denetlemelerde bulunduğum Samsun, Trabzon ve havalisinde iskân edilen muhacirlerin durumunu memnuniyet verici bulduğum için memnun olarak dönüyorum.

Son günlerde İmar Vekâleti'nin lağvı hakkında Meclis'te bir cereyan olduğunu söylüyorsunuz. Bendeniz bir aydan beri merkezden uzak olduğum için durumu bilemediğimden maalesef size kesin bilgi veremeyeceğim. Yalnız İmar Vekâleti'nin hakkıyla muhacir işlerini ifa etmiş olduğuna kaniim. Çünkü vekâlet mümkün olan her şeyi

yapmıştır. İşte bugün denetlenmelerinden döndüğüm bölgelerdeki iskân işlerinin memnuniyet verici olması bu görüşümü doğrulamaktadır.

İstanbul'da çok kalmayacağım. Salı günü Ankara'ya gitmek üzere hareket edeceğim. Yalnız bugünkü gazetelerin birisinde resmi zevatın muhacirlerin 168 bin lirasını Adapazarı'nın Sarduvan karyesi inşaatı için toplayarak paylaştığını yazmaktadır. Sarduvan karyesini Adapazarı'na iskân edilmiş muhacirler kendileri inşa ettirmek istediklerinden, vekâlet bunlara köyün projesini yaptırmış ve 400'ü mütecaviz evden oluşacak bu köyün inşaatına nezaret etmek üzere bir mühendis ile mimar tayin etmiş ve Bolu ormanlarından ücretsiz kesim yapılması için izin bile çıkarmıştır.

Bu mühendis ile mimar inşaata nezaret etmekten başka görevleri olmadığından, yolsuzluğun bunlar tarafından yapılamayacağı açıktır. Vekâletin ise resmi memuru olan bu kişilerden başka orada hiçbir memuru olmadığından, parayı paylaşanların İmar Vekâleti memurları olmadığını kanıtlamaktadır. Eğer bu muhacirlerin böyle paraları dolandırılmış ve paylaşılmış ise inşaatla meşgul olan köylü muhacirler tarafından bu paraların paylaşıldığını zannederim. Bununla beraber ben şimdi vekâlete başvurarak durumu bildirdim. Derhal tahkikata başlanacaktır."[85]

---

85 *Cumhuriyet*, 3 Kasım 1924.

VI

Darülfünun Emini İsmail Hakkı Bey'le Mülakat

Darülfünun bütçesi - Harbiye Nezareti binasında 120 oda - Yabancı müderrisler ne zaman gelecek - Gazi Paşa'dan Darülfünun ailesinin devletçe korunacağı güvencesi

Darülfünun Emini İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) Bey beraberinde Edebiyat Fakültesi müderrislerinden Köprülüzade Fuat Bey ve fakülte müderrisler meclisi başkanları olduğu halde Darülfünun'un ihtiyaçları konusunda temaslarda bulunmak üzere Ankara'ya gitmiştir. *Vatan* gazetesi muhabiri 17 Şubat 1924'te İzmir üzerinden İstanbul'a dönen İsmail Hakkı Bey'le temaslarına ilişkin bir mülakat yapmıştır:

– Ankara'ya Darülfünun 1924 bütçesi hakkında açıklamalarda bulunmak ve çeşitli ihtiyaçlarımı anlatmak için gitmiştik. Darülfünun için bundan dört ay önce Maarif Vekâleti'ne bir bütçe gönderilmişti. Bu bütçe kapsamı ihtiyaçları yeterli derecede karşılamıyordu. Fazla olarak Darülfünun'un kaldırılan Harbiye Nezareti'ne nakli ve yeniden bazı atölyeler meydana getirilmesi gibi nedenlerle bu ihtiyaç artmıştı. Bunun üzerine ikinci bir bütçe daha gönderdik. Gezimizin amacı bu ikinci bütçeyi açıklamak ve savunmaktı.

İlk defa vekâlet bütçeye Hukuk, Fen ve Edebiyat medreseleri için 40.000; Tıp Medresesi için 100.000 lira ödenek koymuştu. Biz ikinci bütçede bu üç medrese masrafları için 125.000, Tıp Medresesi için de 170.000 lira ki, toplam 295.000 lira istedik.

Bunun üzerine üç fakülte için 50.000, Tıp için 15.000 lira zam yapılarak bütçemiz 205.000 liraya yükseltildi. Aradaki 90.000 liralık farkın vazgeçemeyeceğimiz miktar olduğunu açıkladık. Bunun üzerine bu farkın da telafi edileceği hakkında yetkili makamlardan güvence aldık. Bundan başka Bütçe Komisyonu Darülfünun müderris aylıkları için en az 50, öğretmen aylıkları için de en az 35 bin lirayı kabul etmiştir. Bununla beraber Darülfünun hocalarının maddi ihtiyaçlarını sağlamak yönü şiddetle gerekli görüldüğünden aylıkların da bu halde bırakılmayacağı kuşkusuzdur.

Özetle Darülfünun bütçesi 1924 yılında bütün giderleri ve aylıklarıyla birlikte yaklaşık 400.000 lira tutacaktır.

S.– Darülfünun'un çeşitli ihtiyaçlarından neyi kastediyorsunuz?

C.– Darülfünun binasının onarımı, kaldırılan Harbiye Nezareti binasına nakil ve yeniden kurulacak, örneğin elektrik ve gözlem tesisatı, botanik bahçesi, kitap satın alımı, hocaların yurtiçi ve yurtdışı bilimsel araştırma ve gezileri, ders kitaplarının basımı, bilimsel eserlerin yayımlanması, yabancı müderrisler getirilmesi, fizyoloji, hayvanat, nebatat, tabakat, coğrafya atölyelerinin geliştirilmesi, coğrafya enstitüsü tesisatı, ruhi tecrübe tesisatı gibi şeyleri kastediyorum.

S.– Darülfünun Harbiye Nezareti'ne ne zaman nakledilecektir?

C.– Tekrar olarak söylediğim gibi kaldırılmış Harbiye Nezareti binası 1924 yılı başında Vekiller Heyeti kararı gereğince boşaltılır boşaltılmaz Darülfünun'a katılmış ve iki medrese tarafından kullanılacaktır. Söz konusu medreseler Hukuk ve Edebiyat medreseleridir. Yerli tesisatı olan Fen Medresesi ile Emanet Dairesi, idarenin diğer şubeleri şimdiki binada kalmaya devam edecektir. Zira şimdiki binamızda yüz oda vardır. Nezaret binasında ise yalnız 120 oda mevcuttur. Her iki binanın kullanılması sayesinde Darülfünun biraz genişlemiş olacaktır.

S.– Yabancı müderrisler ne zaman gelecek, hangi medreseler için ne miktar müderris getirilecektir?

C.– Bu husus vekâletin bir hatırlatması üzerine söz konusu olmuştur. Edebiyat Medresesi için eski eserler, psikofizik, fizyolojik psikoloji, genel coğrafya kürsülerine; Hukuk Medresesi için kamu hukuku, Avrupa medeni hukuku ve iktisadiyat kürsülerine; Fen Medresesi için tabakat kürsüsüne yabancı müderrisler getirilmesi kararlaştırılmıştır. Ödenekleri 1924 bütçesinde verildiği takdirde yabancı uzmanlar ait oldukları medreseler tarafından seçilecek ve getirileceklerdir. Uzman müderrislerden Fransızca bilenlerin seçilmesi doğaldır.

S.– İzmir ve Ankara gezinizden doğan izlenimleriniz nedir?

C.– Heyet tahminin üzerinde bir kabul görmüştür. Darülfünun'un mukadderatı hakkında söylediklerimiz her yerde büyük dikkat ve ilgiyle dinlenmiştir. Özellikle Gazi Paşa Hazretleri heyeti kabul etmişler, Darülfünun teşkilatı ve maarif teşkilatımız hakkındaki düşüncelerini dile getirmişlerdir. Karşılık olarak heyet üyeleri tarafından verilen bilgi ve ayrıntıları da dinlemişler, tekrar olarak Darülfünun hayat ve öğretimine verdikleri önemden ve Darülfünun ailesinin devletçe son derecede korunacağından ve bilim gibi sanatın geleceğine de verdikleri önemden dolayı, bu takdir ve korumanın Sanayi-i Nefise Mektebi'nden de esirgenmeyeceğinden söz etmişlerdir.

Darülfünun heyetinden Aynizade Hasan Tahsin Bey 21 Şubat günü Darülfünun bütçesinin ayrıntıları hakkında bilgi vermek üzere, on beş gün sonra da Darülfünun Emini İsmail Hakkı Bey bütçe genelinin görüşülmesinde bulunmak üzere tekrar Ankara'ya gideceklerdir.[86]

---

86 *Vakit*, 19 Şubat 1924.

DİZİN

31 Mart 47, 49, 50, 113, 148

Abdullah Cevdet Bey 84
Abdülaziz (Sultan) 46, 244
Açıksöz gazetesi 101, 142, 143
Adana 28, 29, 46, 123, 164, 209, 224, 225
Âdem Efendi 51
Adil Bey 122
Adliye Vekâleti 211
Adnan Bey (dahiliye vekili) 171
Afganistan 39, 40, 55
Afyonkarahisar 57, 164, 197, 247
Ağaoğlu Ahmet Bey 15, 16
Ahılkelek 39
Ahıska 39
Ahmet Emin (Yalman) Bey 43, 85, 90, 111, 152
Ahmet Hamdi (Başar) Bey 76, 78
Ahmet Mithat Efendi 47
Ahmet Muhtar Paşa 105
Akdeniz 49, 50, 53, 200, 201, 235
Akhisar 57, 119, 121, 124
Akil Şinasi Bey 254
Aksaray 47, 209
Akşam gazetesi 24
Akşehir 139, 140, 142, 143
Alaçam 259
Alakop-Karadin-Avdan Hattı 164
Ali (Çetinkaya) Bey 106
Ali Bey (Ankara belediye başkanı) 167
Ali Fethi Bey 25, 50
Ali Fuat Paşa 58, 101, 102, 105-109, 124, 148
Ali İhsan Paşa 139, 140, 142, 145, 146
Ali Kabuli Bey 50
Ali Kemal Bey 119, 121
Ali Nadir Paşa 116
Ali Rıza Bey (İstanbul mebusu) 247, 248
Ali Rıza Paşa 49, 58, 123
Allenby (Mareşal) 141
Almanya 13, 46, 49, 51, 147, 194, 256
Amasya 58, 158, 225, 240, 260
Amele Birliği 83
Amerika Birleşik Devletleri 8
Anadolu 3, 7, 9-12, 15, 34, 37, 38, 57, 60, 71, 74, 76-78, 86, 88, 90, 91, 97, 106, 118, 122, 126, 131, 133-135, 137, 140, 143, 145, 151, 154, 158-161, 163, 164, 171-174, 176, 183, 184, 186, 188, 193, 195, 200, 208-211, 217, 218, 223, 229, 231, 235, 236, 240, 248, 259
Anadolu Ajansı 19, 25
Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu 106, 153, 159
Anadolu'da Yeni Gün 102, 128, 134, 157, 165, 168, 178, 181, 182, 203, 210, 222, 226, 231-233, 240
Ankara 7, 10, 15, 21-24, 27, 28, 58, 60, 66, 71, 80, 89, 101, 105, 107, 124, 131, 143-145, 162, 163, 167, 168, 171, 178, 180, 184-186, 198, 201, 208, 209, 222, 223, 236, 237, 239, 244, 249, 250, 254, 261, 263, 265
Ankara İstiklal Mahkemesi 175
Ankara Küçük Sıhhiye Okulu 223, 224
Antranik 150
Anzavur 106, 121-123
Arabistan 4, 181, 256
Arif Hikmet Paşa 49
Arnavutluk 54
Asaf Bey 65
Asar-ı Tevfik gemisi 48, 50
Asım (Gündüz) Paşa 93
Asya 11, 12, 40
Ata Bey (dahiliye vekili) 173
Atatürk *bkz.* Mustafa Kemal Paşa
Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 19, 20, 23
Avusturya 95
Aydın 121, 225, 236, 240
Aynaroz 62
Aynizade Hasan Tabsin Bey 265
Azerbaycan 38, 40, 56, 114, 115
Azınlıklar Komisyonu 63, 98
Azurgeni-Notaney 115

Babalık gazetesi 139
Bafra 237, 258, 259, 260
Bağdat 55, 149, 150, 236
Bahriye Şûrası 46
Bakırköy 50
Balıkesir 120-123
Balkan Savaşı 113, 149
Baltalık Kanunu 196
Bandırma 57, 118-120, 123, 156
Basmane (İzmir) 90
Basra 55
Basri Kale 125
Batı Cephesi 36, 49, 71, 74, 85, 89, 90, 134
Batum 39, 40, 56, 115, 224
Bayazıt 150
Bayburt 35, 36
Becknam Paşa 48
Bekir Sami Bey 119, 157, 162, 179, 180, 182, 185
Bergama 120, 121
Berk-i Satvet torpido kruvazörü 49, 53
Berlin 256
Beylerbeyi İhtiyat Zabitan Mektebi 212
Beylikköprü 124, 125, 127
Beyşehir 131
Biga 122
Bilal Bey 24
Bilgi Yurdu 79
Birinci Gürbüz Alayı 69
Birinci İnönü Savaşı 87, 124
Bitlis 115, 141
BMM *bkz.* TBMM
Boğazlar Komisyonu 98
Bolşevik Devrimi 104
Bolşeviklik 181
Bozkır 131, 159
Brémond (Yüzbaşı) 28, 29
Brest-Litovsk 56
Briand (Fransa Başbakanı) 185
Buhara 102, 189
Bulakbaşı 80
Bulgaristan 149, 236, 253, 254
Bünyan 41
Büyük Millet Meclisi *bkz.* TBMM

Cami (Baykut) Bey 155, 184
Celal (Bayar) Bey 200
Celal Bey (Üsteğmen) 200, 257, 258
Cemiyet-i Akvam 257
Cenova Konferansı 102
Cevat Paşa 119
Cevdet Bey (Van valisi) 113, 114
Culfa 150
Cumhuriyet gazetesi 192, 248, 250, 251, 254, 261
Curzon (Lord) 99

Çanakkale 51-54, 149
Çankaya 15, 21, 23
Çarşamba kazası 259
Çatak 114
Çatalca 149, 251
Çerkez Ethem 121, 171
Çıgıl 131
Çocuklar Ordusu 68-70, 73
Çumra 237

Daily Express gazetesi 181
Damat Ferit Paşa 131
Danimarka 56
Darülfünun 77, 207, 209, 244, 263-265
Darülhilafe 227, 229
Débats gazetesi 184
Dedeağaç 257
Delibaş çetesi 187, 188
Demirci Efe 121
Devrez Çayı 240
Dicle 55, 150
Dikili 120
Dilman 114, 150
Dinar 57, 143, 156, 164, 236
Divan-ı Harb-i Örfi 113
Diyarbakır 141, 209, 238
Doğu Cephesi 36, 49, 70, 72, 74, 224
Dolara (General) 255, 256
Dördüncü Yeşil Bayrak Alayı 69
Düyun-ı Umumiye 190
Düzce İsyanı 91

Edirne 46, 93, 113, 148, 164, 251, 253, 257
Edremit 120, 121
Eğridir 143
Ekrem Bey 222, 224
El Cezire 200
Elazığ 141, 175, 225
Elviye-i Selâse 56, 70, 224

Enver Paşa 102, 150, 189
Erbaa 240
Erdeniş Bey 163
Ereğli (Konya) 80
Erivan 80
Ermeni 36, 37, 62, 63, 73, 80, 91, 113, 114, 141, 181, 182, 213
Ermenistan 37, 56, 62, 74
Erzurum 34-36, 58, 67-69, 72, 73, 80, 115, 140, 141, 163, 164, 182, 222, 229, 236, 237, 239, 240
Erzurum Kongresi 58, 122
Eskişehir 106, 124, 126, 153, 198
Eskişehir Çiftçi Bankası 197, 198
Etkinsen (Atkinson) (Binbaşı) 121, 122
Evkaf 227-229, 232, 233

Faik Sabri 192
Falih Rıfkı (Atay) 24
Fatma Seher Hanım (Kara Fatma) 163
Fener Patrikhanesi *bkz.* Patrikhane
Ferit Paşa *bkz.* Damat Ferit Paşa
Fevzi Paşa 33, 35-37, 41, 91
Feyzi Bey (Diyarbakır mebusu) 238
Fırat 55
Filistin Cephesi 116
Fransa 29, 46, 52, 99, 182, 183, 185, 191, 192, 200, 201, 256
Frederik (Friedrich, Büyük) 147
frengi 217, 218, 220
Fuat (Köprülü) Bey 263

Galata 244
Galip Paşa 189
Gambel Paşa 50
Garp Cephesi 124, 127
Garplılık 20
Gaulis (Madam) 9, 11
gayrimüslim 61, 160, 208
Gazi Paşa *bkz.* Mustafa Kemal Paşa
Gaziantep Ticaret Lisesi 209
Gediz 124
Genç Ağa 50
Genel Savaş 45, 57, 71, 84, 107, 140, 164, 171, 206, 212, 214
Gerede 91
Girit 44, 45, 47, 119
Goeben zırhlısı *bkz.* Yavuz zırhlısı
Golç (Goltz) Paşa 149
Goven (Fransız yazar) 184
Gümrü 73
Gümrü Antlaşması 36, 37
Güney Cephesi 36, 121, 171
Gürcistan 56, 115

Haftalık Mecmua 20, 25, 29
Hâkimiyet-i Milliye gazetesi 6, 19, 20, 23, 38, 40, 42, 63, 64, 73, 96, 99, 102, 105, 106, 131, 133, 173, 174, 183, 185, 187, 189, 197, 199, 209, 220, 229, 238
Hakkı Şinasi Paşa 247
Hakkı Tarık (Us) Bey 105
Halep 140
Haliç 52
Halide (Edip Adıvar) Hanım 89
Halife Ordusu 188
Halil Paşa 149, 150
Halk Fırkası 243, 244, 247-250
Hamdi Bey (Köprülülü) 120
Hamdi Bey (Osmanzade) 119, 120
Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey 22, 24, 205
Hamidiye kruvazörü 49
Hamit Şevket Efendi 212
Hanik 113, 114, 150
Harbiye 112, 146-148, 207
Harbiye Nezareti 50, 263, 264
Hareket Ordusu 50, 113
Hariciye Vekâleti 60
Hasan Bey (İktisat Vekili) 197
Hasan İzzet Paşa 113
Havza 236, 237, 260
Haydarpaşa 141, 150
Hayri Bey 227
Hemedan 150
Heyet-i Temsiliye 5, 45, 58, 109, 122, 123
Hicaz 47
Hilafet 6, 11, 46, 56, 106, 110, 180
Hilaliahmer Cemiyeti 219, 255, 260
Hindistan 46
Hoca Rasih Efendi 106
Hoy 114
Hulusi Bey 122
Hurşit Paşa 113, 122
Hüseyin Bey 153, 175
Hüseyin Hüsnü Paşa 49
Hüseyin Kâzım Bey 113
Hüseyin Raşip Bey 190
Hüsnü Bey (Giritli) 119

Ilgın 131
Irak 97, 149, 150
Isparta 222

İbrahim Süreyya Bey 122
İbret Yeri 70, 77
İçtihat 82, 84
İhsan Bey (rüsumat genel müdürü) 175, 200, 203, 255
İkbal gazetesi 33
İkdam gazetesi 23, 24, 161, 162
İkinci İnönü Savaşı 124, 183, 188
İkinci Sultani Gürbüz Alayı 69
İktisat Vekâleti 198, 199
İleri gazetesi 8, 37, 87, 130, 142, 212, 213, 215
İlköğretim 208, 210
İmar Vekâleti 258-261
İmroz 55
İnebolu 79, 236
İngiltere 48, 51, 54, 55, 58, 183, 184, 236
İnönü Zaferi 87, 183, 188
İran 55, 75, 80, 150
İslamiyet 214
İsmail Bey 112
İsmail Fazıl Paşa 161
İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) Bey 263, 265
İsmail Sıtkı Bey 156
İsmet Paşa 63, 74, 85-87, 89-91, 93, 97, 98
İstanbul 5-7, 9-11, 23, 24, 28, 33, 35, 36, 38, 45-49, 51, 52, 54-58, 62, 64, 66, 67, 77, 79-82, 88, 93, 97, 98, 110, 113, 115, 116, 118, 119, 121-123, 127-130, 133, 140, 141, 143, 145, 146, 148, 150, 157-159, 161, 171, 173, 174, 180, 183, 185, 186, 200, 207, 209, 211-214, 225, 227, 243-245, 247, 248, 252, 258, 261, 263
İstihzarat-ı Sulhiye Komisyonu 85
İstikbal gazetesi 33
İstiklal Mahkemeleri 175-178
İtalya 48, 145, 182, 183, 184
İtalya Savaşı 51, 52, 149
İtilaf Devletleri 4, 56, 1126, 120, 162
İttihat ve Terakki Cemiyeti 112, 116, 212
İzmir 9, 21, 57, 65, 66, 90, 91, 92, 97, 107, 110, 116-121, 123, 154-156, 179, 185, 186, 200, 212, 263, 265
İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti 155
İzmit Hilaliahmer Hastanesi 165
İznik 164
İzzet Paşa 51, 56, 113, 118, 120
İzzet Ulvi Bey 40, 217, 238

Journal d'Orient gazetesi 7, 23

Kadriye (Prenses) 16
Kafkas Cephesi 149
Kafkas Ordular Grubu 150
Kağri 45
Kâmil Paşa 49
kapitülasyonlar 61, 96, 98, 191
Kara Fatma *bkz.* Fatma Seher Hanım
Kara Vasıf Bey 33, 157, 161
Karabıyık 35, 239
Karadeniz 47, 52, 64, 97, 103, 200, 201, 235
Karma Mübadele Heyeti 255
Kars 56, 69, 70, 77, 182, 224
Kartal Tepe 125
Kastamonu 101, 142, 143, 196
Katolik Kilisesi 213
Kayseri 209, 211, 225
Kâzım (Gedik) (Albay) 68, 148
Kâzım (Özalp) Paşa 111
Kâzım Bey (Konya Belediye başkanı) 65
Kâzım Bey (Konya valisi) 65
Kâzım Karabekir 49, 67, 70, 74-76, 78-81, 84, 116, 149
Kazvin 150
Keçeci Hafız Bey 122
Kelkit 240
Kemah Boğazı 115
Kemal Bey (Menemen Kaymakamı) 118, 120
Kemal Paşa (Jandarma Genel Komutanı) 122
Kemal Salih (Sel) 24, 215
Kermanşah 150
Keşan 252
Kılıç Ali Bey 175
Kırım 102, 105
Kızıldeniz 47
kinin 218, 219, 225, 260
Kirmasti 123
Kocaeli 124, 127, 164
Kocaeli Cephesi 105
kolera 218, 223, 225

komünizm 5
Konstantinos (Kral) 90, 186
Konya 65, 80, 91, 129, 131, 132, 171, 187-189, 198, 222, 225
Konya Ayaklanması 129, 131
Kordon 90
Kotur 114
Köprülü 112
Köstence 52
köy hekimleri 219
kuduz 222-224
Kuleli 253, 255, 257, 258, 270
Kuşadası 112, 143
Kut ül-Amare 149
Kuvayı İnzibatiye 123, 124
Kuvayı Milliye 27, 28, 106, 120-122, 140, 141, 162
Kuzey Cephesi 121, 124

Lazar, Joseph Hans 20
l'Excelcieur gazetesi 185
Le Matin gazetesi 97
Limni 53
Lloyd George, David 106, 186
Londra 4, 52, 65, 184, 186
Londra Konferansı 4, 5, 37, 39, 41, 182, 183
Lozan Konferansı 60, 63, 97, 99
Lütfi Arif Bey 258

Maarif Mecmuası 208
Maarif Vekâleti 83, 263
Mahmut Muhtar Paşa 52, 105
Mahmut Şevket Paşa 50
Makedonya 49, 53, 148, 214, 256
Malatya 209
Malta 44, 54, 59, 141, 144, 145, 150
Manastır Askeri İdadisi 112
Maraş 209
Marmara 8, 49, 50, 64
Maşatlık 117
Mavera-yı Kafkas 56, 62
Mazhar Müfit Bey 106
Mecdi Sadrettin Bey 20, 27, 29
Mecidiye kruvazörü 48, 53
Meclis-i Mebusan 10, 49
Mecmua-i Fünun-ı Askeriye 149
Mehmet Ali Bey (Albay Doktor) 45
Mehmet Asım 92
Menemen 117-120
Merzifon 260
Mısır 52, 53, 63
Midilli 48, 55, 212
Millet Meclisi *bkz.* TBMM
Milletler Cemiyeti 96
Milli Ahrar 155, 156
Milli Mücadele 21, 86, 105, 106, 132, 189
Milli Müdafaa Vekâleti 133, 236
Milli Teşkilat 156-160
Misak-ı Milli 12, 56, 58, 61, 64, 74, 102, 110, 181
Moltke 147
Mondros 46
Moskova 4, 38, 56, 58, 101-104, 107
Moskova Konferansı 5, 38, 39
Mudanya Konferansı 94
Mudurnu 91
Muhacirin İdaresi 221
Muhittin Bey (Ankara valisi) 28
Muhtar Bey (Hariciye Vekili) 39
Murat Bey (Mizancı) 47
Mustafa Fehmi Efendi 229, 231, 233
Mustafa Kemal Paşa 1, 3, 5, 7-12, 15-17, 19, 27-29, 46, 50, 52, 56-58, 65, 107, 109, 122, 123, 143, 157
Musul 61, 96-99, 140, 150
Muvazene-i Maliye Encümeni 230
Mübadele ve İskân Müdüriyeti 258
Müdafaa-i Hukuk Grubu 106, 107, 109, 110, 243, 250
Müdafaa-i Milliye 34, 37
Mütareke 55, 56, 59, 67, 68, 72, 97, 116, 140, 150, 164

Nafıa Vekâleti 44, 59, 60, 236, 237, 252
Napolyon 147
Nâzım Paşa 49, 53
Nazilli 57, 164
Necati Bey (maarif vekili) 21
Neue Freie Presse gazetesi 20, 21, 23
Nevzat Bey (Yüzbaşı) 139
Niğde 222
Nizam üs-Saltana 150
Noradunkyan Efendi 63
Nurettin Paşa 149
Nutuk 46

Ober 148
ordu 11, 28, 29, 36, 37, 39, 40, 49, 50, 57, 59, 67-73, 75-80, 84, 87, 89-94, 97, 106, 112, 113, 115, 117, 125, 126, 128, 132, 133, 137, 140, 141, 143-152, 176-178, 182, 183, 186-188, 214, 219, 235, 257-269, 271, 273
2. Ordu 148, 149
3. Ordu 112
4. Ordu 148
5. Ordu 148
6. Ordu 140, 141, 149, 150
9. Ordu 150
II. Kafkas Kolordusu 150
XIII. Kolordu 149, 150
XIV. Kolordu 116
XV. Kolordu 67, 68
XVIII. Kolordu 149, 150
XXI. Kolordu 212
Ortodoksluk 212
Osmancık 240
Osmanlı Devleti 11, 12, 46, 51, 55, 92, 95, 98, 99, 145, 184, 213, 224

Ödemiş 57, 118, 119, 212
Öğüt gazetesi 129
Öğütlerim 68, 70
Ömer Ağa (Kalecikli) 205
Ömer Lütfi Bey (nafıa vekili) 258

Panislamizm 12
Papa 183, 184
Paris 117, 184, 190
Patrikhane 61, 62, 173, 211, 212, 214, 215
Petriç 112
Peyk-i Şevket torpido kruvazörü 49-51
Pire 53, 186
Polatlı 125
Polverista 59, 145
Pontus 62, 173
Punta 90

Rasim Paşa 112
Rauf (Orbay) Bey 43-46, 59, 60, 65, 157
Redd-i İlhak Heyeti 117, 121
Refet (Bele) Paşa 46, 129-135, 148, 171, 172
Refik Bey (sıhhiye vekili) 212, 217, 221, 222, 248
Refik Şevket Bey 211-215
Reis Paşa *bkz.* Mustafa Kemal Paşa
Residah köyü 165
Revandiz 114
Rıfat Bey 96, 260
Rıza Bey (Köstenceli) 47
Rıza Nur Bey 221
Rıza Paşa 58
Risale-i Mevkute-i Harbiye 149
Romanya 95
Roosevelt (Başkan) 48
Rum Milli Kilisesi 213
Rumiye 114
Rus Devrimi 104
Rus Şûralar Cumhuriyeti 104
Rusya 5, 80, 101-105, 107, 108, 185,
Ruşen Eşref (Ünaydın) Bey 6, 131, 132
Rüsumat İdaresi 193, 200

Sabri Bey (Saruhan mebusu) 247, 248
Sağlık Vekâleti 221
Saib Bey (Kozan mebusu) 248
Sait Paşa 112
Sakarya Savaşı 11, 126, 133, 151
Sakız 44
Salih Paşa 157, 158
Salihli 57, 119, 121
saltanat-ı milliye 135
Sami Bey (Fizan mutasarrıfı) 47
Samsun 33, 57, 79, 173, 209, 225, 236, 237, 239, 258-260
Sanayi-i Nefise Mektebi 265
Sandanski 113
Sarayköy 164
Sarıkamış 70, 73
Saruhan 211, 212, 247, 248
Selahattin Adil Paşa 49
Selanik 50, 51, 112, 113, 212, 256-258
Selimiye 113
Serez 112, 113
Sevr Antlaşması 180, 182, 195
Seydişehir 131
Seyna Sarayı 51
Sıhhi İmdat Heyetleri 219
Sırbistan 95
Sıtma 187, 218, 220, 259, 260
Sinop 209, 222
Sirkeci 49

Sisam 49
Sivas 28, 29, 33, 141, 154, 158, 161, 167, 218, 222, 223, 225, 236, 237
Sivas Kongesi 9, 10, 28, 58, 122, 153, 161
Sivastopol 45
Sivrihisar 143
Sofya 254
Sohumkale 45
Soma 120-122, 124
Souchon (Amiral) 55
Sovyet Rusya 4, 5, 8, 37-39, 80, 101, 102, 107, 108, 184
Söke 143
Suda limanı 44, 47
Sultan Osman zırhlısı 54
Suriye 52, 53, 191
Süreyya Bey 122

Şakir Bey (Çatalca mebusu) 251
Şam 33, 148
Şark Derneği 83
Şarklılık 20
Şarköy 116
Şarl (Carol, Kral) 51
Şer'iye Vekâleti 232
Şevket Bey (Kırklareli mebusu) 249
Şeyh Recep 158

Tahdid-i Hudut Komisyonu 253
Tahran 150
Tahsin Bey (Van Valisi) 113
Talat Paşa 56
Tanin gazetesi 149
Tanzimat 193
Tarik gazetesi 154-156, 159, 160
Tatvan 115
TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi) 38, 102, 128, 189
Tebriz 114, 150
Telif ve Tercüme Heyeti 209
Temsil Heyeti 157, 159
Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 10, 20-23, 25, 83, 135, 172, 174, 231
Teşkilat-ı Milliye *bkz.* Milli Teşkilat
Tetkikat ve Mütalaat-ı Askeriye 149
Tevfik Paşa 180
Tevhid-i Efkâr gazetesi 65, 76, 78, 138
Tire 164
Tosya 240
Trablusgarp 45, 47, 51, 52
Trabzon 33, 35, 56, 78, 79, 81, 115, 189, 206, 222, 225, 236, 239, 240, 258, 260
Trabzon-Erzurum Tahkik Heyeti 33
Trakya 7, 9, 80, 93, 94, 179, 185, 186, 251-253, 255, 257
Tuna Komisyonu 51
Türk Ortodoks Patrikhanesi 211
Türk Ortodoksları 214, 215
Türkistan 189
Türkiye 4, 5, 7-10, 12, 20, 22, 23, 29, 38, 61-63, 80, 83, 95, 98, 99, 102, 103, 106, 107, 179-181, 184, 190, 191, 212, 244, 245, 253, 254, 257

Uluslararası Yol Konferansı 236
Urfa 140, 150
Urmiye Gölü 150
Uşak 107, 236

Üçüncü Al Bayrak Gürbuz Alayı 69
Ümraniye 41
Ünye 79, 209
Üsküp 112
Üss-i İnkılap 47

Vahdettin (Sultan) 106
Vakit gazetesi 36, 60, 65, 66, 71, 79, 81, 85, 89, 92, 93, 94, 110, 127, 152, 245, 265
Van 113, 114, 118, 141, 150
Varna 52
Vatan gazetesi 256, 258, 263
veba 223, 225
Vehbi Bey (maarif vekili) 209
Vehip Paşa 150
Viding (Mösyö) 255-257
Volga 102, 105

Wilson İlkeleri 120

Yakup Şevki Paşa 59, 146, 150
Yavuz zırhlısı 54, 55
Yemen 47, 51, 84
Yeni Gün bkz. Anadolu'da Yeni Gün
Yeni Öğütler 70
Yeni Şark gazetesi 13, 17
Yeşilköy 50

Yetimler İlkokulu 68
Yılanlı Sakarya Köprüsü 240
Yozgat 161, 171, 236
Yunan Hükümeti 92, 253
Yunanistan 98, 106, 134, 183, 186, 213, 253, 257
Yusuf Ağa 163
Yusuf Akçura 243, 248
Yusuf İzzet Paşa 118, 120
Zahit Bey 250
Zile 171
Ziraat Mektebi 41
Ziya Gevher (Ziya Gökalp) 106
Zonguldak 194, 222

Prof. Dr. Sabahattin Özel ve Doç. Dr. Işıl Çakan Hacıibrahimoğlu'nun uzun bir çalışmanın sonucunda kurguladıkları "mülakatlar" dizisinin ikinci ve son cildi olan *Türk Devrimi Mülakatları*'nın ana ekseninde Anadolu ulusal eyleminin asker-sivil aktörleri bulunuyor. *Osmanlı'dan Milli Mücadele'ye Seçilmiş Mülakatlar* adıyla yayımlanan birinci cildin ardından, bu kez Mustafa Kemal Atatürk, Fevzi Çakmak, Kâzım Karabekir, Refet Bele, İsmet İnönü, Ali Fuat Cebesoy, Kâzım Özalp, Ali İhsan Sabis paşalar, Rauf Orbay, Kara Vasıf gibi dönemin etkin simalarıyla ulusal mücadele döneminde yapılan söyleşiler, ihtilalci kadronun içinde yaşanan süreci algılayışını ortaya koyuyor. Kitapta Mustafa Kemal'le yapılmış ve şu ana dek tümüyle gün yüzüne çıkmamış mülakatlar dikkat çekerken, dönemin görünmez kahramanlarını simgeleyen Fatma Seher Hanım'la (Kara Fatma) yapılan söyleşi de kendine yer buluyor. Birinci ve İkinci TBMM dönemlerine ilişkin mülakatlar ise Kurtuluş Savaşı sırasında ve hemen sonrasında erken Cumhuriyet döneminin bir fotoğrafını sunuyor.

Prof. Dr. Sabahattin Özel (1945) Sakarya Üniversitesi'nde Tarih Bölümü Kurucu Başkanlığı, Kocaeli Üniversitesi'nde Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü Başkanlığı, Atatürk İlkeleri ve Devrimleri Araştırma Merkezi Müdürlüğü görevlerini yürüttü. 2007-2009 döneminde İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü görevini üstlendi. Kuruluşundan itibaren Türk Silahlı Kuvvetleri Atatürk Araştırma ve Eğitim Merkezi (ATAREM) I. Devre Genel Kurul Üyesi olarak görev yapan Özel, 2004 yılından itibaren de Türk Askeri Tarih Komisyonu genel kurul üyeliği görevini yürütmektedir. Yayımlanmış bazı eserleri: *Milli Mücadele'de Trabzon* (1991), *Türk İnkılâp Tarihi* (genişletilmiş 14. basım, 2010, Prof. Dr. Ali İhsan Gencer ile birlikte), *Millet-i Sadıka: Ermeniler* (2005), *Büyük Milletin Evlâdı ve Hizmetkârı Atatürk ve Atatürkçülük* (genişletilmiş 2. basım, 2008), *Casıstur Casus* (2009), *Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk* (2. basım, 2009), *Gençler İçin Fotoğraflarla Nutuk* (2010), *Osmanlı'dan Milli Mücadele'ye Seçilmiş Mülakatlar* (2010).

Doç. Dr. Işıl Çakan Hacıibrahimoğlu (1967) 2000 yılından bu yana İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Türk parlamento tarihi, kamu yönetimi ve tek parti döneminde propaganda temaları üzerine yoğunlaşmış çalışmaları bulunmaktadır. Yayımlanmış bazı eserleri: *Türk Parlamento Tarihinde İkinci Meclis* (1999), *Konuşunuz Konuşturunuz – Tek-Parti Döneminde Propagandanın Etkin Silahı: Söz* (2004), *Osmanlı'dan Milli Mücadele'ye Seçilmiş Mülakatlar* (2010)

9 786053 602309

KDV dahil fiyatı
16 TL